

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลก พ.ศ.2500-2542

โดย

นางสาวภัทรา ศักดิ์ศรีพานิชย์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา

ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลก พ.ศ.2500-2542

โดย

นางสาวภัทรา ศักดิ์ศรีพาณิชย์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา

ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ECONOMIC AND SOCIAL CHANGES OF PHITSANULOK, A.D. 1957-1999.

By

Pattara Saksripanit

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of History

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2011

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลก พ.ศ.2500-2542 ” เสนอโดย นางสาวภัทรา ศักดิ์ศรีพานิชย์ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ชารัทสนวงศ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พวงทิพย์ เกียรติสกุล

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ยงยุทธ ชูแวน)

...../...../.....

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อินทรา ซาฮีร์)

...../...../.....

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พวงทิพย์ เกียรติสกุล)

...../...../.....

50205214 : MAJOR : HISTORICAL STUDIES

KEY WORD : ECONOMIC / SOCIAL / PHITSANULOK

PATTARA SAKSRIPANIT : ECONOMIC AND SOCIAL CHANGES OF PHITSANULOK, A.D. 1957-1999. THESIS ADVISOR : ASST.PROF.PUENGTHIP KIATTISAHAKUL, Ph.D.. 226 pp.

This research was conducted to study economic and social changes of Phitsanulok, A.D. 1957 – 1999. The findings showed that economic and social changes of Phitsanulok were separated into 2 significant phases. The 1st phase, (A.D. 1957 – 1976) had a massive fire accident which burned many buildings in the province triggering economic changes especially expanding civilizations from the inside the heart of the main city to outside. The Phitsanulok Municipal Bureau of Civil divided to downtown area into 2 parts: the west of Nan River for local administration and the east of Nan River for businesses and dwellings. Some public utilities of Phitsanulok were donated by the United States of America. According to the 1st National Economic Development Plan, it was an important of 2 influences in economic and social changes in the city: The immigration of foreigners, especially the merchants from Bangkok and nearby to live and earnestly open commercial businesses in Phitsanulok. The new commercial buildings along Barhom Trilokanat road, Buddhabucha road and Naresuan road were interested by merchants to occupied for opening the local products selling stores and imported products from nearby cities, including Bangkok.

In the 2nd phase (A.D. 1977 – 1999) after Phitsanulok was selected the center of the Lower North by the 4th National Economic Development Plan (A.D. 1977 – 1981), the policies focused on boosting up public utilities and also decreasing the inequalities of economics and societies among people in Phitsanulok. Based on local and non-local investors were invested in businesses including hotel, department stores and entertainment in business areas. At the same time, these changes directly affected the local's way of life, especially those in houseboats. They were offered to move away from the river by The Phitsanulok Municipality. Claimed that the locals' quality of life, would be improved and the pollution of Nan River would be prevented. However, these changes helped the Phitsanulok Municipality to be promoted to be a municipality in 1999. This promotion clearly indicates of the downtown, the physical expansion as well as economic and social changes of Phitsanulok.

Department of History Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2011
Student's signature
Thesis Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พวงทิพย์ เกียรติสกุล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่กรุณาสละเวลาเป็นอย่างมากในการชี้แนะแนวทางในการทำวิทยานิพนธ์ แนะนำแหล่งข้อมูลสำคัญ ตรวจสอบเนื้อหาและแก้ไขสำนวน ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณมา ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ขงยุทธ ชูแวง และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อินทรี ซาฮ์รี คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำในการปรับปรุงวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณ คณาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์ให้แก่ผู้วิจัย

ขอขอบคุณ ชาวเมืองพิษณุโลกในน้ำใจไมตรีและความช่วยเหลือด้านข้อมูลแก่ผู้วิจัย เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ขอขอบคุณลุงจ๋าหรือ จ่าสิบเอกทวี บูรณเขตต์ เจ้าของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่หมู่บ้านจ๋าที่กรุณาสละเวลาให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติเมืองพิษณุโลก รวมทั้งแนะนำแหล่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ ขอขอบคุณ คุณบัญชา วาจาสุวรรณ เจ้าของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่กรุณาสละเวลาให้ข้อมูลและเก็บรักษาภาพประวัติศาสตร์เหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลกพ.ศ. 2500 ซึ่งมีคุณค่าต่อการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นอย่างมาก ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระพุทธชินราช พิษณุโลกทุกท่านที่กรุณาสละเวลาให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร และมอบภาพประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก และขอขอบคุณทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องจนทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบคุณจากดวงใจ ครอบครัวศักดิ์ศรีพาณิชย์ เตี่ย แม่ กอล์ฟ เกรท ที่มอบความรัก ความอบอุ่น ทั้งร่างกาย แรงใจและแรงทรัพย์ รวมถึงญาติพี่น้องทุกคนที่ผลักดันให้ผู้วิจัยมีวันนี้

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านสำหรับการตรวจรูปแบบวิทยานิพนธ์
ข้อบกพร่องใดๆ ที่เกิดขึ้นในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้วิจัยแต่เพียงผู้เดียว

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ญ
สารบัญตาราง.....	ฎ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา	1
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา	6
ขอบเขตการศึกษา	7
วิธีการศึกษา	7
แหล่งข้อมูล	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	8
2 ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลก	
ก่อน พ.ศ. 2500.....	9
เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2325 – 2436	9
เมืองพิษณุโลกในสมัยการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล	
พ.ศ. 2437 – 2475	12
เมืองพิษณุโลกก่อนเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ พ.ศ. 2500	31
3 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลก	
ระหว่าง พ.ศ. 2500 – 2519	43
ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ	
และสังคมเมืองพิษณุโลก	43
เหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2500	44
การเข้ามาให้ความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกา	54
การให้ความช่วยเหลือสำหรับเขตเพลิงไหม้ พ.ศ. 2500	56
การก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก – หล่มสัก	60
การบูรณะปรับปรุงสนามบินพิษณุโลก	64

บทที่	หน้า
นโยบายของภาครัฐในการพัฒนาเมืองพิษณุโลก	
ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 – 3	67
การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก	68
การพัฒนาการสื่อสาร โทรคมนาคม	72
การก่อตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก	74
การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลก	79
การอพยพเข้ามาของผู้คนจากต่างถิ่น	80
การขยายตัวของอาคารพาณิชย์	83
การขยายตัวทางด้านการค้า	87
การขยายตัวของการคมนาคมขนส่งทางบก	96
4 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลก	
ระหว่างพ.ศ. 2520 – 2542	105
ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลก.....	105
นโยบายของรัฐในการพัฒนาเมืองหลักของภูมิภาคภาคเหนือตอนล่าง	106
นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของภาครัฐเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว	
ในท้องถิ่น	110
การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก	115
การยกฐานะของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก	
ขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยนเรศวร	120
การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลก	122
การขยายตัวทางด้านการค้า	123
การขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยวภายในเมืองพิษณุโลก	132
การเติบโตและการเกิดขึ้นใหม่ของสถานที่ท่องเที่ยว.....	135
ที่พัก/โรงแรม	144
สถานบันเทิง	146
โครงการสามล้อทัวร์ “มิตรไพฑูรย์”	146
โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์ตลาดไนท์บาซาร์	148
การปรับตัวของชุมชนเรือนแพ	149
การยกฐานะเทศบาลเมืองพิษณุโลกเป็นเทศบาลนครเมืองพิษณุโลก	152

บทที่	หน้า
5 บทสรุป	155
บรรณานุกรม	163
ภาคผนวก	182
ภาคผนวก ก ประมวลภาพเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2550	183
ภาคผนวก ข ข่าวเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2500	190
ภาคผนวก ค พิธีรับมอบถนนและสิ่งก่อสร้างในเขตเทศบาล เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2501	201
ภาคผนวก ง พิธีเปิดทางหลวงสายพิษณุโลก – หล่มสัก พ.ศ. 2504	205
ภาคผนวก จ เชิญชวนบริจาคเงินสร้างศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ. 2503	210
ภาคผนวก ฉ ตัวอย่างข้อมูลการสัมภาษณ์ชาวเมืองพิษณุโลก	215
ประวัติผู้วิจัย	226

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	สำเนางบประมาณค่าก่อสร้างถนนสายต่างๆ ในเมืองพิษณุโลก	58
2	อัตราส่วนรายจ่ายเพื่อพัฒนาการเศรษฐกิจ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2507 – 2509	69
3	การสร้างเสาศาสดสายโทรเลขใหม่เพิ่มเติม พ.ศ. 2507 – 2509	73
4	ประชากรในแต่ละภาคที่ย้ายภูมิลำเนาไปยังจังหวัดพิษณุโลก พ.ศ. 2513	82
5	เส้นทางการเดินรถโดยสารประจำทางในเมืองพิษณุโลก	119
6	ผลิตภัณฑ์มวลรวมค่าส่งและค่าปลีก จังหวัดพิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ. 2520 – 2540	128
7	จำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาในจังหวัดพิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ. 2530 – 2541	142
8	ธุรกิจสถานที่พักผ่อนในเมืองพิษณุโลกซึ่งรวบรวมไว้ใน พ.ศ. 2530	144

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2444	17
2	แผนที่เมืองพิษณุโลกฝั่งตะวันออก พ.ศ. 2444	21
3	พระพุทธรชินราช พระพุทธรูปองค์สำคัญของเมืองพิษณุโลก	25
4	สถานีรถไฟพิษณุโลก	27
5	สะพานนเรศวร หรือชาวบ้านทั่วไปมักเรียกสะพานนี้ว่า “สะพานดำ”	31
6	แผนที่บริเวณเพลิงไหม้เมืองพิษณุโลกซึ่งมีเนื้อที่เกือบ 400 ไร่	45
7	พาดหัวข่าวหนังสือพิมพ์เดลิเมล์ประจำวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2500	50
8	พาดหัวข่าวหนังสือพิมพ์เดลิเมล์ประจำวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2500	51
9	เหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2500	52
10	เหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2500	53
11	แผนที่กำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่ที่เวนคืน ในท้องที่อำเภอเมืองพิษณุโลก อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก พ.ศ. 2500	62
12	สนามบินพิษณุโลก พ.ศ. 2505	66
13	นักศึกษาวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก ร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาวิทยาลัย ...	77
14	พิธีเปิดวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก	78
15	ฯพณฯ มล.ปิ่น มาลากุล ประธานในพิธีเปิดวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก ...	78
16	ที่ดินจัดสรรของเอกชนที่แบ่งแปลงย่อยปลูกสร้างที่พักอาศัย ภายในเมืองพิษณุโลก	85
17	อาคาร ว.พรรณเชษฐ์ สร้างขึ้นใน พ.ศ.2503	85
18	อาคารพาณิชย์ที่สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2501	86
19	อาคารที่ถูกสร้างขึ้นใหม่หลังเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลก	86
20	ตัวอย่างห้างทองที่เปิดจำหน่ายภายในเมืองพิษณุโลก	88
21	ตัวอย่างห้องภาพที่เปิดให้บริการภายในเมืองพิษณุโลก	88
22	ตัวอย่างร้านวัสดุก่อสร้างที่เปิดภายในเมืองพิษณุโลก	89
23	ตัวอย่างร้านเครื่องใช้ไฟฟ้าที่เปิดภายในเมืองพิษณุโลก	89
24	ตัวอย่างร้านขายยาที่เปิดภายในเมืองพิษณุโลก	90
25	ตัวอย่างร้านขายอุปกรณ์เย็บผ้าที่เปิดภายในเมืองพิษณุโลก	90
26	ตัวอย่างร้านขายอะไหล่เครื่องยนต์ที่เปิดภายในเมืองพิษณุโลก	91

ภาพที่		หน้า
27	ตัวอย่างขายสินค้าเบ็ดเตล็ดที่เปิดภายในเมืองพิษณุโลก	91
28	ย่านการค้าบริเวณโรงแรมอัมรินทร์นคร อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก	93
29	ย่านการค้าหลักของเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2500 -2519	95
30	รถสามล้อถีบ.....	97
31	รถตุ๊กตุ๊กหรือสามล้อกบ	98
32	รถโดยสารประจำทางประจำเมืองพิษณุโลก	99
33	รถคอกหมูหรือรถกระบะไม้	102
34	ย่านการค้าที่สำคัญทั้ง 4 แห่งในเมืองพิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ. 2520 – 2542	123
35	ประชาสัมพันธ์ห้างสรรพสินค้าท็อปแลนด์อาเขต	124
36	ประชาสัมพันธ์โครงการศูนย์การค้าสุรสีห์ พิษณุโลก	125
37	“ท็อปแลนด์พลาซ่า” ห้างสรรพสินค้าและโรงแรมขนาดใหญ่	127
38	วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก	135
39	พระพุทธชินราช	137
40	ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก.....	138
41	พระบรมรูปหล่อองค์สมเด็จพระนเรศวร	139
42	วัดจุฬามณี อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก	140
43	พิพิธภัณฑสถานบ้านจันทวี อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก	141
44	สามล้อทัวร์	148

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

พิษณุโลกเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจมาตั้งแต่อดีต เนื่องจากมีสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสมเป็นพื้นฐานสำคัญ ประกอบกับตัวเมืองตั้งอยู่สองฟากฝั่งแม่น้ำน่านซึ่งมีส่วนเอื้อต่อการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของผู้คนจนเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่และมีความสำคัญอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลาช้านาน สมัยรัตนโกสินทร์พิษณุโลกเป็นเมืองศูนย์กลางทางการปกครองของภาคเหนือตอนล่าง โดยเป็นที่ตั้งของที่ทำการมณฑลเทศาภิบาลในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่างพ.ศ. 2437-2476 และหลังจากการจัดระบบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล เมืองพิษณุโลกได้รับการทำนุบำรุงในด้านต่างๆ อาทิ การวางรากฐานการศึกษา โดยในพ.ศ. 2442 พระยาศรีสุริยราชวรานุวัติ (เชย กัลยานมิตร) ได้อาราธนาพระครูอ่อนแห่งสำนักวัด อนงคาราม จังหวัดธนบุรีมาว่าราชการเป็นเจ้าคณะมณฑลพิษณุโลก ว่าการพระศาสนาประจำอยู่วัดนางพญา และด้วยเหตุที่ท่านพระครูอ่อนเป็นผู้สนใจการพระศาสนาและการศึกษา จึงได้เริ่มจัดตั้งสำนักศึกษา ก.ข.นะโม ขึ้นในวัดนางพญา¹ คอยอบรมสั่งสอนบรรดาศิษย์ในสำนัก ซึ่งเป็นวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ในสมัยนั้น และด้วยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาว่าเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยสร้างประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าและเข้มแข็ง พระองค์จึงได้ทรงตั้งโรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลขึ้นด้วยเหตุนี้สำนักศึกษาของท่านพระครูอ่อนแห่งสำนักวัดนางพญา เมืองพิษณุโลก จึงได้รับการพิจารณาให้ยกฐานะสำนักศึกษาแห่งนี้ขึ้นเป็นโรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลพิษณุโลก² อีกทั้งจัดระเบียบเป็นชั้นตามขั้นความรู้ จัดให้ครูได้รับพระราชทานเงินเดือน และเลื่อนสมณศักดิ์ของท่านพระครูอ่อนเป็นพระครูโลกเชษฐชินราชบริบาล ดำรงตำแหน่งเป็นครูใหญ่คนแรกของโรงเรียน³ แต่

¹สมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม, บรรณาธิการ, อนุสรณ์ 100 ปี โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม (2442 - 2542) (พิษณุโลก : ประชามติ, 2542), 46.

²มานะ เอี่ยมสกุล, “บันทึกความทรงจำเกี่ยวกับการฝึกหัดครูเมืองพิษณุโลก”, 6 ทศวรรษ การฝึกหัดครูเมืองพิษณุโลก (พิษณุโลก : มิเจริญการพิมพ์, ม.ป.ป.), 131.

³สมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม, บรรณาธิการ, อนุสรณ์ 100 ปี โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม (2442 - 2542), 47.

การทำนุบำรุงเมืองที่นำการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจมาสู่เมืองพิษณุโลกมากที่สุด คือ การพัฒนาทางด้านคมนาคม โดยเฉพาะการสร้างทางรถไฟสายเหนือที่เชื่อมจากกรุงเทพฯ ไปยังพิษณุโลกเมื่อ พ.ศ. 2450 ทั้งนี้เพราะภายหลังจากก่อสร้างทางรถไฟสายเหนือแล้วได้ส่งผลให้เมืองพิษณุโลกสามารถติดต่อกับภายนอกได้สะดวกมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังสามารถติดต่อกับได้ทุกฤดูกาล ในขณะที่ การคมนาคมทางน้ำสามารถติดต่อกับได้สะดวกเฉพาะในฤดูฝนที่มีน้ำเพียงพอเท่านั้น รถไฟจึงเป็นสิ่งที่ช่วยนำผลผลิตจากท้องถิ่นออกสู่ตลาด และนำสินค้าจากภูมิภาคอื่นหรือสินค้าจากต่างประเทศเข้าไปจำหน่ายในท้องถิ่นได้รวดเร็ว นอกจากนี้การสร้างทางรถไฟสายเหนือยังมีส่วนทำให้เกิดการขยายตัวของพื้นที่การเพาะปลูกของราษฎรมากขึ้นในบริเวณที่ทางรถไฟตัดผ่านอีกด้วย เนื่องจาก มีการเปิดพื้นที่ที่รกร้างว่างเปล่าให้ราษฎรเข้าไปจับจองพื้นที่ทำการเพาะปลูก อีกทั้งยังทำให้เกิด การอพยพย้ายถิ่นของราษฎรในภูมิภาคอื่นๆ มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณเมืองพิษณุโลกเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณรอบๆ สถานีรถไฟ กลายเป็นชุมชนการค้าแห่งใหม่ซึ่งเป็นศูนย์รวมทางการค้า ของพ่อค้าและลูกค้า ตลอดจนสินค้าเข้าออกเป็นจำนวนมาก จนนำไปสู่การเกิดชุมชนใหม่ในเขตเมืองพิษณุโลกและบริเวณใกล้เคียง

ภายหลังจากประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว รัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบการแบ่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ.2476 โดยให้ยุบเลิกมณฑลทั่วพระราชอาณาจักร และให้แบ่งราชการบริหารส่วนภูมิภาคออกเป็นจังหวัดรวม 70 จังหวัดด้วยกัน อีกทั้งให้มีข้าหลวงประจำจังหวัดหรือผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย มณฑลพิษณุโลกซึ่งประกอบด้วยจังหวัด 7 จังหวัดนั้น จึงได้แบ่งแยกการปกครองออกเป็นจังหวัดโดยอิสระตั้งแต่นั้นมา อีกทั้งได้มีการยกฐานะสุขาภิบาลขึ้นเป็นเทศบาลซึ่งภายใต้พระราชบัญญัติฉบับดังกล่าว สุขาภิบาลพิษณุโลกจึงได้ยกฐานะเป็นเทศบาลเมืองพิษณุโลกในพ.ศ. 2478 โดยคณะบริหารเทศบาลพิษณุโลกชุดแรกนั้น ได้มีการแถลงนโยบายต่อสภา โดยมีจุดมุ่งหมายคือ ส่งเสริมและทำนุบำรุงท้องถิ่นในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก ให้ประชาชนทุกเหล่าทุกชั้นได้รับความสุขสำราญ⁴ ดังนั้นหลังจากเมืองพิษณุโลกได้รับการจัดตั้งเป็นเทศบาลเมืองอย่างเป็นทางการแล้ว จึงมีส่วนส่งเสริมให้มีผู้คนหลั่งไหลเข้ามาอาศัยในเขตเทศบาลเมืองอย่างหนาแน่นมากขึ้น จนนำไปสู่การขยายตัวของพื้นที่เทศบาลเมืองพิษณุโลกอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะการอพยพเข้ามาของผู้คนจากภูมิภาคใกล้เคียงรวมทั้งยังมีชาวจีน และชาวอินเดีย ซึ่งถือเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญต่อการขยายตัวทางการค้าในย่านการค้าสำคัญที่ตั้งบริเวณใกล้สถานี

⁴จิราภรณ์ สถาปนะวรรณนะ, ประวัติศาสตร์สังคมเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2475-2503 (พิษณุโลก : แผนกเอกสารและการพิมพ์คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2542), 43.

รถไฟและริมแม่น้ำน่าน ซึ่งจากปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ล้วนส่งเสริมให้การค้าภายในเมืองพิษณุโลก ขยายตัวขึ้น และอาชีพดั้งเดิมที่เน้นการทำการเกษตรของราษฎรเมืองพิษณุโลกค่อยๆ เริ่มเปลี่ยนมา เป็นการค้าขาย

อย่างไรก็ตาม การเกิดไฟไหม้ในวันที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2500 ได้นำความเปลี่ยนแปลง ครั้งใหญ่มาสู่สังคมเมืองพิษณุโลก อภคิภย์ครั้งนี้ส่งผลให้เมืองพิษณุโลกได้รับความเสียหายอย่างหนัก โดยทางราชการ ได้แถลงว่ามีผู้ประสบอัคคีภย์รวมทั้งสิ้น 450 หลังคาเรือน และมีประชาชนที่ ได้รับความเสียหายทั้งสิ้น 6,650 คน ในพื้นที่ 75 ไร่ 2 งาน 36 ตารางวา ความเสียหายที่เกิดขึ้น ครอบคลุมพื้นที่ทั้งในย่านการค้า ตลาด ชุมชน และสถานที่ราชการเป็นบริเวณกว้าง และเนื่องจาก บ้านเรือน อาคารร้านค้าและห้องแถวส่วนใหญ่สร้างด้วยไม้จึงกลายเป็นเชื้อเพลิงอย่างดี อย่างไรก็ตาม ความเสียหายจากเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งนี้ส่งผลให้เมืองพิษณุโลกได้รับการบูรณะและวางผังเมือง ใหม่อย่างเป็นระบบ โดยมีการแบ่งพื้นที่ออกสองส่วนคือ ส่วนสถานที่ราชการ กับส่วนย่านการค้า และที่อยู่อาศัย กล่าวคือ ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่านจัดให้เป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ อาทิ ศาลากลางจังหวัด ที่ว่าการอำเภอ ส่วนทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่านจัดให้เป็นย่านการค้าและ ที่อยู่อาศัยที่สร้างเป็นอาคารคอนกรีตสมัยใหม่ อีกทั้งยังมีการปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่เกิดจากความ หนาแน่นของเทศบาลเมืองเก่า โดยเฉพาะทางด้านคมนาคมได้มีการปรับปรุงถนนภายในตัว เมืองและถนนที่เชื่อมระหว่างตัวเมืองกับอำเภอต่างๆ ให้สามารถติดต่อได้สะดวกมากขึ้น

ในขณะที่เดียวกันเข้ามาช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาในการบูรณะฟื้นฟูสาธารณูปโภค ภายในเมืองพิษณุโลก โดยเฉพาะบริเวณตัวเมืองซึ่งถูกไฟไหม้โดยการปรับปรุงถนน ท่อระบายน้ำ และทางเท้าขึ้นใหม่ อีกทั้งยังมีแผนการพัฒนาบริเวณเมืองพิษณุโลกในส่วนต่างๆ ทั้งการก่อสร้าง ทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก – หล่มสัก (ถนนมิตรภาพ) และการบูรณะปรับปรุงสนามบิน พิษณุโลกส่งผลให้เป็นสนามบินพาณิชย์ภายในประเทศที่มีความถูกต้องตามมาตรฐานสากล ต่าง เป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมภายในเมืองพิษณุโลกอย่าง ต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากการอพยพเข้ามาของผู้คนจากต่างถิ่น โดยเฉพาะพ่อค้าจากกรุงเทพฯ และ จังหวัดใกล้เคียงต่างเดินทางเข้ามาอยู่อาศัยและเปิดกิจการค้าขายภายในเมืองพิษณุโลกอย่างเป็นล่ำ เป็นสัน อาคารพาณิชย์ที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ตามถนนบรมไตรโลกนาถ ถนนพุทธบูชา และถนน นเรศวร ได้รับความสนใจเป็นอย่างมากจากพ่อค้าแม่ค้าที่เข้ามาจับจองเปิดร้านขายของนานาชนิด

⁵“เรื่องรายงานเรื่อง ฯพณฯ ท่านนายกรัฐมนตรีและท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงครามกับคณะไป ตรวจสอบและเยี่ยมเยียนประชากรผู้ประสบอัคคีภย์จังหวัดพิษณุโลก,” พ.ศ. 2500, เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท. 0201.2.1.36/55, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ทั้งสินค้าในท้องถิ่นเองและสินค้าที่ต้องนำเข้ามาจากจังหวัดใกล้เคียงและกรุงเทพฯ อีกทั้งเกิดการขยายตัวของเมืองที่เกิดขึ้นตามผังเมืองใหม่ โดยเฉพาะการขยายตัวของชุมชนหอนาฬิกา และชุมชนสถานีรถไฟที่สร้างขึ้นใหม่แทนที่ชุมชนเดิมที่ถูกไฟไหม้ โดยในช่วงแรกของการพัฒนาย่านธุรกิจและการค้าของเมืองพิษณุโลก ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน กล่าวคือ มีการเปลี่ยนแปลงจากย่านการค้าเดิมที่เป็นร้านค้าขนาดเล็กจำหน่ายของใช้ในชีวิตประจำวัน ไปเป็นธุรกิจในการบริการและความบันเทิงมากขึ้น เช่น ห้างร้านขนาดใหญ่ ธนาคาร โรงแรม และโรงพยาบาล เป็นต้น ซึ่งสามารถดึงดูดผู้คนทั้งภายในเมืองพิษณุโลกและผู้คนจากบริเวณใกล้เคียงจำนวนมากให้เข้ามาจับจ่ายใช้สอยเพิ่มมากขึ้น

อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลกยังมีผลมาจากนโยบายของรัฐบาลอีกด้วย โดยเฉพาะการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในแต่ละฉบับได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของเมืองพิษณุโลกอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ เมื่อรัฐบาลประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) โดยนโยบายดังกล่าวเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจและแก้ไขปัญหาการขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานต่างๆ ในเมืองหลัก พร้อมทั้งลดความเหลื่อมล้ำของฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างกรุงเทพฯ กับภูมิภาคให้น้อยลง ซึ่งจากนโยบายข้างต้นทำให้ในระยะต่อมาเมืองพิษณุโลกได้รับการพัฒนาจากภาครัฐทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมในฐานะเมืองหลักของภูมิภาคเหนือตอนล่าง ทั้งการส่งเสริมการท่องเที่ยว การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก และการพัฒนาการศึกษา ซึ่งผลจากการพัฒนาเมืองพิษณุโลกดังที่กล่าว ทำให้เมืองพิษณุโลกมีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ในระยะนี้มีนักธุรกิจทั้งในท้องถิ่นและนักธุรกิจจากต่างถิ่นได้เข้ามาลงทุนในกิจการต่างๆ มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการลงทุนเปิดห้างสรรพสินค้า โรงแรม และสถานบันเทิงต่างๆ ตามย่านการค้าที่สำคัญของเมือง เช่น เกิดห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่บริเวณย่านการค้าหลักของเมืองพิษณุโลกในพ.ศ. 2523 มีชื่อว่า “ท็อปแลนด์อาเขต”⁶ ซึ่งเป็นห้างสรรพสินค้าแห่งแรกของเมืองพิษณุโลก อีกทั้งยังมีการยกฐานะของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒพิษณุโลกขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยนเรศวร ใน พ.ศ. 2533 อีกด้วย

นอกจากนี้หากศึกษารายละเอียดของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 ยังพบว่ารัฐบาลได้มีการบรรจุแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

⁶ศิริรัตน์ เจริญกิจ, โครงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของเมืองพิษณุโลกตั้งแต่ พ.ศ. 2504-ปัจจุบัน (พิษณุโลก : งานวิจัยพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยี ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2548), 76.

แห่งชาติ ฉบับที่ 4 เป็นครั้งแรก⁷ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องและมีทิศทางในการพัฒนาประสานไปกับ แผนนโยบายแห่งชาติทั้งทางภาคเศรษฐกิจและสังคมของชาติ โดยให้สอดคล้องกับเป้าหมายหลักในการสร้างงาน สร้างอาชีพและกระจายรายได้ไปสู่ประชาชน จากแผนการพัฒนากองทั่วยุทธศาสตร์ ทำให้พิษณุโลกซึ่งเป็นเมืองที่มีทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวที่หลากหลาย ทั้งในด้านของประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต และแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ประกอบกับการมีความพร้อมทางด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกในด้านการท่องเที่ยวที่ครบครัน ทั้งที่พัก อาหาร ไปจนถึงกิจกรรมท่องเที่ยวต่างๆ ล้วนส่งเสริมให้เมืองพิษณุโลกเกิดการขยายตัวทางการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ทั้งการขยายตัวของสถานที่ท่องเที่ยวที่มีอยู่เดิมภายในเมืองพิษณุโลก อันได้แก่ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร พระราชวังจันทร์ และวัดจุฬามณี ได้รับการพัฒนาและได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นจากนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศ ต่างพากันไหลหลั่งเข้ามาท่องเที่ยวยังเมืองพิษณุโลก และยังส่งผลให้เกิดสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ภายในเมืองพิษณุโลก อันได้แก่ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจำทวี พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านแห่งแรกในจังหวัดพิษณุโลก ที่ได้ถ่ายทอดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ภูมิปัญญาชาวบ้าน มรดกทางวัฒนธรรมของชาวพิษณุโลก และในเขตภาคเหนือตอนล่างไว้ไม่ให้สูญหาย โดยเปิดให้บริการแก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้าชมตั้งแต่ พ.ศ. 2526 อีกด้วย นอกจากนี้ยังส่งผลให้ที่พัก/โรงแรม สถานบริการบันเทิงเกิดการขยายตัวอย่างต่อเนื่องอีกด้วย

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นว่า นับตั้งแต่เหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลกครั้งใหญ่ในพ.ศ. 2500 ได้ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลกอย่างต่อเนื่อง จนนำไปสู่การยกฐานะเมืองพิษณุโลกให้เป็นเทศบาลนครพิษณุโลกในพ.ศ. 2542 แต่งานเขียนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองพิษณุโลกในช่วงพ.ศ. 2500 – ปัจจุบันยังมีจำนวนจำกัด อีกทั้งงานเขียนที่เกี่ยวกับเมืองพิษณุโลกที่ผ่านมาส่วนใหญ่ จะเน้นความสำคัญของเมืองพิษณุโลกในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของการปฏิรูปการปกครอง และการบริหารราชการแผ่นดิน ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น วิทยานิพนธ์ของศิริวรรณ น้อยเมือง เรื่อง “การปกครองมณฑลพิษณุโลกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” และวิทยานิพนธ์ของนฤมล วัฒนพานิช เรื่อง “ระบบเทศบาลกับผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจมณฑลพิษณุโลก (พ.ศ. 2437 - 2476)” ซึ่งวิทยานิพนธ์ทั้งสองเรื่องได้เน้นการศึกษาในประเด็นการเมือง การปกครอง

⁷การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 25 ปี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์, 2528), 29.

และเศรษฐกิจของเมืองพิษณุโลกในช่วงก่อนพ.ศ. 2500 ส่วนงานเขียนที่เกี่ยวกับเมืองพิษณุโลก นับตั้งแต่พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน ที่สำคัญได้แก่งานวิจัยของจิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ เรื่อง “ประวัติศาสตร์สังคมเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2475 – 2503” ซึ่งเป็นการศึกษาพัฒนาการและความสืบเนื่องของเมือง โดยมองผ่านเหตุการณ์สำคัญๆ และบทบาทบุคคลชั้นนำในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก ในช่วงพ.ศ. 2475 – 2503 และงานวิจัยของ ศิริรัตน์ เจริญกิจ เรื่อง “โครงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของเมืองพิษณุโลกตั้งแต่ พ.ศ. 2504 – ปัจจุบัน” ของภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ซึ่งมุ่งศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางกายภาพและลักษณะการใช้ที่ดินของเมืองพิษณุโลกในด้านสถาปัตยกรรมศาสตร์ โดยอธิบายผ่านแผนที่และภาพถ่าย มิได้เป็นการนำเสนอภาพพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลกโดยตรง

ภายหลังการประเมินสถานภาพการศึกษาในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับเมืองพิษณุโลกจากงานเขียนที่ผ่านมา ผู้ศึกษาตระหนักเห็นความสำคัญของการนำเสนอหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2500-2542” อย่างน้อย 2 ประการ คือ ประการแรก เป็นการเติมช่องว่างขององค์ความรู้เกี่ยวกับเมืองพิษณุโลก นับตั้งแต่พ.ศ. 2500 - 2542 เนื่องจากที่ผ่านมายังไม่มีผู้ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองพิษณุโลกหลังเหตุการณ์ไฟไหม้ในพ.ศ. 2500 ในแง่ของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมมาก่อน และประการที่สอง การศึกษาวิทยานิพนธ์ในหัวข้อที่นำเสนอข้างต้นจะเป็นงานค้นคว้าด้านประวัติศาสตร์เมือง (urban history) ที่มุ่งตอบโจทย์ของการวิจัยที่ว่า ภายใต้อิทธิพลปัจจัยเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอันเป็นผลมาจากปัจจัยภายในและภายนอก เมืองพิษณุโลกมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในด้านต่างๆ อย่างไร

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาภูมิหลังทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลกก่อน พ.ศ. 2500
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ. 2500 – 2542
3. เพื่อศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ. 2500 – 2542

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2500 – 2542” มุ่งศึกษาพัฒนาการของชุมชนในเขตเมืองพิษณุโลกเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของความเจริญและการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนมากที่สุดของจังหวัดพิษณุโลก ส่วนขอบเขตของเวลาเริ่มศึกษาตั้งแต่พ.ศ. 2500 เนื่องจากในปีดังกล่าวเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลกครั้งใหญ่ ส่งผลให้เมืองพิษณุโลกจัดผังเมืองใหม่โดยแบ่งเป็นสองส่วนหลัก คือ ส่วนสถานที่ราชการ ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน กับส่วนย่านการค้าและที่อยู่อาศัย อยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน ซึ่งการปรับผังเมืองดังกล่าวได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพและการเคลื่อนย้ายเข้ามาทำการค้าของผู้คนทั้งชาวไทย จีน และอินเดีย ซึ่งเป็นกลุ่มคนสำคัญที่ทำให้เกิดการขยายตัวของเมืองรวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลก ส่วนพ.ศ. 2542 กำหนดเป็นปีสุดท้ายของการศึกษา เนื่องจากในปีดังกล่าวเทศบาลเมืองพิษณุโลก ได้ยกฐานะเป็นเทศบาลนคร ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการเติบโตของเมืองพิษณุโลกจนสามารถบริหารและปกครองตนเองได้ ภายหลังจากที่รัฐบาลโอนภารกิจจากส่วนกลางและหน่วยงานต่างๆ มาเป็นภารกิจของท้องถิ่นมากขึ้น โดยเฉพาะการจัดสรรภาษีอากร

วิธีการศึกษา

เป็นการศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ และนำเสนอในแนวทางประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ โดยอาศัยหลักฐานเอกสารชั้นต้นจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ รวมทั้งข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า ส่วนเอกสารชั้นรองประกอบด้วยหนังสือ วิทยานิพนธ์ และบทความวิชาการต่างๆ

แหล่งข้อมูล

1. สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ
2. สำนักงานสถิติแห่งชาติ
3. สำนักหอสมุดแห่งชาติ
4. หอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์
5. หอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวังท่าพระ
6. หอสมุดมหาวิทยาลัยนเรศวร
7. ข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าของบุคคลร่วมสมัยในจังหวัดพิษณุโลก

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อให้เข้าใจถึงภูมิหลังทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลก ก่อนพ.ศ.2500
2. เพื่อให้เข้าใจถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ. 2500 – 2542
3. เพื่อให้เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ.2500 – 2542

บทที่ 2

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลก ก่อน พ.ศ. 2500

พิษณุโลกเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจมาตั้งแต่อดีต เนื่องจากมีสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสมเป็นพื้นฐานสำคัญ ส่งเสริมให้พิษณุโลกกลายเป็นศูนย์กลางการปกครองและเศรษฐกิจสืบเนื่องจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลกในช่วง พ.ศ. 2500 – 2542 จึงจำเป็นที่จะต้องศึกษาถึงภูมิหลังทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลกก่อนช่วง พ.ศ. 2500 เพื่อปูพื้นฐานและนำไปสู่การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลกในช่วง พ.ศ. 2500 – 2542 ต่อไป โดยในบทที่ 2 นี้ผู้ศึกษาได้กำหนดช่วงเวลาในการศึกษาโดยพิจารณาจากเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นภายในเมืองพิษณุโลกออกเป็น 3 ช่วง ช่วงแรกเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2325 – 2436 ช่วงที่สองเมืองพิษณุโลกสมัยการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล พ.ศ. 2437 - 2475 และช่วงสุดท้ายเมืองพิษณุโลกก่อนเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ พ.ศ. 2500

2.1 เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2325 - 2436

เอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองพิษณุโลกในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์นี้ไม่มีปรากฏชัดเจน เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่ยามกำลังสร้างบ้านแปงเมืองหลังการทำสงครามกับประเทศเพื่อนบ้าน¹ ความเป็นอยู่ของราษฎรในเมืองพิษณุโลกยังไม่สู้เรียบร้อยนัก เนื่องจากเมืองพิษณุโลกมีความร่วรงโรยอันเป็นผลมาจากการทำสงครามและพลเมืองในเมืองพิษณุโลกต้องถูกเกณฑ์ไปทำราชการศึก อีกทั้งเมืองพิษณุโลกยังถูกรื้อไปเมื่อตอนปลายสมัยกรุงรัตน

¹ดังข้อความในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่อง เที่ยวตามทางรถไฟว่า “ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 มา ไม่มีเหตุการณ์เป็นข้อสำคัญในพงศาวดารที่เกี่ยวข้องกับเมืองพิษณุโลก นอกจากปรากฏว่าเมื่อในรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังทรงผนวชได้เสด็จธุดงค์ไปถึงเมืองพิษณุโลก...” สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เที่ยวตามทางรถไฟ (ธนบุรี : สุทธิการพิมพ์, 2509. อนุสรณ์ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ รองอำมาตย์โท ขุนสมานมธุรพจน์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2509), 69.

กรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้เพราะในสมัยนั้นไม่มีเรือพลจะรักษา เกรงพม่าเข้าศึกจะมายึดเอาเป็นที่มั่นสำหรับทำสงครามกับสยาม²

ภายหลังจากสงครามเก้าทัพ พ.ศ. 2328 ระหว่างสยามกับพม่ายุติลง เมืองพิษณุโลกไม่มีใครมีส่วนเกี่ยวข้องกับกาทัพจับศึกดังแต่ก่อน ความสำคัญในเรื่องจตุตศศาสตร์ของเมืองพิษณุโลกจึงถูกลดทอนลงไป เนื่องจากอังกฤษได้พม่าเป็นเมืองขึ้นแล้ว แต่ในด้านการปกครองยังคงมีความสำคัญอยู่ แม้เมืองพิษณุโลกจะไม่มีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงหรือราชธานี เมืองพิษณุโลกยังคงมีฐานะเป็นเมืองเอกที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในหัวเมืองฝ่ายเหนือ และอยู่ภายใต้การปกครองของส่วนกลาง โดยมีศูนย์กลางอำนาจอยู่ที่เมืองหลวง คือ กรุงเทพมหานคร แม้ว่าเมืองพิษณุโลกถูกลดบทบาทลงไปด้านจตุตศศาสตร์ไป แต่เมืองพิษณุโลกกลับมีบทบาททางเศรษฐกิจแทนที่ เนื่องจากเมืองพิษณุโลกกลายเป็นเมืองที่เป็นหูเป็นตาให้แก่เมืองหลวงในการสอดส่องดูแลราชการข้างหัวเมืองฝ่ายเหนือ กับทั้งทำหน้าที่ทางด้านเศรษฐกิจในการจัดส่งส่วย ภาษีอากร แรงงาน และสิ่งของอื่นๆ โดยเฉพาะของป่าไปให้เมืองหลวงตามหมายเกณฑ์ ความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจผนวกกับตำแหน่งที่ของเมืองพิษณุโลกที่สามารถติดต่อไปยังภาคเหนือตอนบนกับภาคกลาง และภูมิภาคใกล้เคียง อาทิ พม่า ล้านนา หลวงพระบาง ยูนาน และกรุงเทพฯ ได้ จึงทำให้เมืองพิษณุโลกเป็นตลาดแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าที่สำคัญ เนื่องจากเมืองพิษณุโลกตั้งอยู่ในเส้นทางคมนาคมติดต่อกับดินแดนต่างๆ ได้สะดวกทั้งทางน้ำและทางบก

ความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจผนวกกับตำแหน่งที่ตั้งที่อยู่ระหว่างภูมิภาคทั้งภาคเหนือ ภาคกลางของเมืองพิษณุโลก ทำให้มีแรงงานหลายเชื้อชาติหลั่งไหลเข้ามาเพื่อประกอบการค้าและทำมาหาเลี้ยงชีพ นอกจากชาวไทยแล้วยังประกอบด้วยประชากรชาติพันธุ์อื่นๆ เช่น คนจีน ลาว พม่า ญวน และมอญ กลุ่มชนเหล่านี้เข้ามาตั้งถิ่นฐานผสมปนเปกันอยู่ โดยประชากรส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานกันอยู่อย่างหนาแน่นในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน เพราะเป็นที่อุดมสมบูรณ์อันเกิดจากการทับถมของปุ๋ยอินทรีย์ที่น้ำไหลพามา และลำน้ำยังใช้เป็นเส้นทางคมนาคมอีกด้วย ซึ่งจากการศึกษาหลักฐานการผูกปี้ของชาวจีนในเมืองพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. 2377 ทำให้ทราบถึงจำนวนชาวจีนที่อาศัยอยู่ในเมืองพิษณุโลกที่มีถึง 1,112 คน โดยมีจำนวนมากเป็นอันดับหนึ่งของหัวเมืองฝ่ายเหนือ และมากเป็นอันดับที่ 4 ของการผูกปี้ชาวจีนในประเทศทั้งหมดในปีเดียวกัน กล่าวคือ เมืองที่มีชาวจีนมากที่สุดคือ นครชัยศรี 3,695 คน, ละโว้ 1,748 คน และกรุงเทพฯ 1,164 คน⁴

²สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5, เที่ยวตามทางรถไฟ, 55.

³จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, รายงานการวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์สังคมเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2475 – 2503, 10.

⁴“เรื่องบัญชีส่งเงินปีและผู้ปี้,” จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3, จ.ศ. 1197 เลขที่ 52, สำนักหอสมุดแห่งชาติ.

อย่างไรก็ดี ชาวจีนที่มาอาศัยอยู่ในเมืองพินญูโลกนี้ประกอบด้วยชาวจีนกลุ่มต่างๆ ได้แก่ ไหหล่า แต่จิ๋ว และสกุเกี้ยน และได้พบหลักฐานว่าในเมืองพินญูโลกนี้คนจีนพวกแรกที่อพยพเข้ามาอาศัยเป็นชาวจีนไหหล่า โดยได้เข้ามาทำการต่อเรือและค้าไม้ ทั้งนี้เพราะปรากฏหลักฐานจากการ มีศาลเจ้าที่เก่าแก่ที่สุดในเมืองพินญูโลกว่าเป็นศาลเจ้าของพวกไหหล่า ชาวจีนในเมืองพินญูโลกนอกจากทำการค้าแล้ว ยังได้เข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจในด้านอื่นอีก เช่น การประมูล เป็นเจ้าภานายอากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 3 รัฐได้เปลี่ยนแปลงนโยบายเก็บรายได้ให้มีประสิทธิภาพ โดยการเปิดโอกาสให้ราษฎรประมูลเก็บภานายอากรได้ให้แก่รัฐ ผ่านรูปแบบการประมูลเหมารับช่วงอากร ซึ่งในพ.ศ. 2386 มีหลักฐานว่ามีชาวจีนในเมืองพินญูโลกขอเสนอทำเป็นนายอากรสมภักดีสรหรืออากรที่เกิดจากการผลิตพีชไร้พีชสวน⁵

ภายหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาริ่งกับอังกฤษในรัชสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2398 ทำให้การค้าผูกขาดของสยามโดยพระคลังสินค้าเปลี่ยนเป็นการค้าแบบเสรี ส่งผลให้สยามกลายเป็นประเทศที่ระบบเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับการผลิตสินค้าออกเพียงไม่กี่ประเภท คือ ข้าว ไม้สัก ดีบุก ยางพารา⁶ และผันแปรไปตามความต้องการของตลาดภายนอกประเทศ แต่กิจกรรมทางเศรษฐกิจของราษฎรเมืองพินญูโลกยังคงยึดการเกษตรกรรมเป็นกิจกรรมหลัก เช่น ทำนา ทำไร่ฝ้าย ปลูกยาสูบ และการตัดไม้ ดังเห็นได้จากบันทึกของ ฌัง-บัปติสต์ ปาลเลกัวซ์ (Jean-Baptiste Pallegoix) สังฆนายกคณะมิชชันนารีโรมันคาทอลิกที่เดินทางเข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาในเมืองพินญูโลก ในสมัยรัชกาลสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ ดังบันทึกที่ว่า

พินญูโลก เมืองนี้ได้สร้างขึ้นกว่า 500 ปีมาแล้ว และเคยเป็นนครหลวงของราชอาณาจักรสยามมาในระยะอันยาวนาน เมืองนี้ได้ถูกทำลายและสร้างขึ้นใหม่หลายครั้งหลายหน ตัวเมืองปัจจุบันมีพลเมืองอยู่ราว 5,000 คน ประกอบไปด้วยคนไทย จีน และลาว ซึ่งอาชีพส่วนใหญ่ คือ การตัดไม้สักผูกเป็นแพ แล้วล่องไปกระทั่งถึงบางกอกในฤดูฝน ในบริเวณใกล้เคียงพวกคนจีนทำไร่ฝ้ายและยาสูบอย่างดี⁷

⁵“เรื่องสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพินญูโลก เรื่องตั้งเงินจันเป็นหมื่นศรีสมบัตินายอากรสมภักดีสร,” จดหมายเหตุการณ์รัชกาลที่ 3, จ.ศ. 1205 เลขที่ 55, สำนักหอสมุดแห่งชาติ.

⁶ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย คำบรรยาย ๓ มหาวิทยาลัยโตเกียว และมหาวิทยาลัยโทโฮกุ๊กกุกุอิน (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), 77.

⁷ไมเซญูเออร์ ปาลเลกัวซ์, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, เล่าเรื่องกรุงสยาม (นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2549), 80.

ข้อความข้างต้นให้ข้อมูลที่สำคัญหลายประการเกี่ยวกับเมืองพิษณุโลกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประการแรก ประชากรในตัวเมืองพิษณุโลกมีค่อนข้างน้อย อันเป็นผลกระทบมาจากภัยสงครามซึ่งชุมชนเมืองพิษณุโลกยังไม่ได้ฟื้นตัวอย่างเต็มที่ ประการที่สอง ปลายเลกัวซ์ได้กล่าวถึงกลุ่มคนอื่นที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพิษณุโลกที่ไม่ใช่คนไทย ประการที่สาม มีชุมชนจีนและลาวอยู่ในพิษณุโลก และประการสุดท้ายปลายเลกัวซ์ชี้ให้เห็นถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวเมืองพิษณุโลกว่ามีการตัดไม้ ทำไร่ฝ้าย และยาสูบ

เมืองพิษณุโลกช่วง พ.ศ. 2325 – 2436 ถือได้ว่าเป็นช่วงของการสร้างบ้านแปงเมือง เนื่องจากเมืองพิษณุโลกมีความรุ่งโรจน์อันเป็นผลมาจากการทำสงครามกับประเทศเพื่อนบ้าน ประกอบกับความสำคัญในเรื่องจุดยุทธศาสตร์ของเมืองพิษณุโลกถูกลดทอนลงไป แม้เมืองพิษณุโลกจะไม่มีฐานะเป็นเมืองลูกหลวง แต่เมืองพิษณุโลกยังคงมีฐานะเป็นเมืองเอกที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในหัวเมืองฝ่ายเหนือ และอยู่ภายใต้การปกครองของส่วนกลางโดยมีศูนย์กลางอำนาจอยู่ที่เมืองหลวง อย่างไรก็ตามเมืองพิษณุโลกกลับมีบทบาททางเศรษฐกิจแทนที่เนื่องจากเมืองพิษณุโลกกลายเป็นหูเป็นตาให้แก่เมืองหลวงในการสอดส่องดูแลราชการข้างหัวเมืองฝ่ายเหนือกับทั้งทำหน้าที่จัดส่งส่วย ภาษีอากร แรงงาน และสิ่งของต่างๆ โดยเฉพาะของป่าไปให้เมืองหลวงตามหมายเกณฑ์ ความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจผนวกกับตำแหน่งที่ของเมืองพิษณุโลกที่สามารถติดต่อไปยังภาคเหนือตอนบนกับภาคกลาง และภูมิภาคใกล้เคียง จึงทำให้เมืองพิษณุโลกกลายเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญทั้งด้านการปกครองและทางเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลให้เมืองพิษณุโลกได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นมณฑลเทศาภิบาลตามมา

2.2 เมืองพิษณุโลกสมัยการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล พ.ศ. 2437 - 2475

เมื่อมาถึงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมืองพิษณุโลกได้รับผลกระทบจากแนวคิดการปกครองแบบรวมเข้าสู่ศูนย์กลางในพ.ศ. 2437 เมืองต่างๆในภูมิภาคทั้งหลายถูกจัดระเบียบการปกครองรูปแบบใหม่ภายใต้ระบบเทศาภิบาล ซึ่งระบบการปกครองแบบเทศาภิบาลนี้เป็นการปกครองส่วนภูมิภาค โดยส่วนกลางมีความพยายามที่ขยายอำนาจควบคุมบรรดาหัวเมืองต่างๆให้ทั่วถึง โดยการตั้งมณฑลเทศาภิบาลขึ้นเป็นหน่วยงานสาขาของรัฐบาลกลาง และส่งตัวแทนของรัฐบาลกลางไปควบคุมอย่างใกล้ชิดทุกมณฑล กล่าวคือ แต่ละมณฑลมีกองข้าหลวงเทศาภิบาลออกไปทำหน้าที่ปกครองดูแลต่างพระเนตรพระกรรณประจำมณฑล โดยมี

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า ภายใต้การปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลที่มีพระยาสุริยราชวรานุวัตร (เชย กัลยาณมิตร) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลของมณฑลนั้น มณฑลพิษณุโลกมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย โดยมีใจผู้รายน้อยลงกว่ามณฑลอื่น ส่วนในเรื่องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ มณฑลพิษณุโลกสามารถเก็บผลประโยชน์ให้กับส่วนกลางได้มากขึ้นตามลำดับ อย่างไรก็ตาม การปฏิรูปที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในภายใต้การปกครองมณฑลพิษณุโลกของพระยาสุริยราชวรานุวัตร (เชย กัลยาณมิตร) นั่นคือ การวางรากฐานการศึกษา โดยในพ.ศ. 2442 พระยาสุริยราชวรานุวัตร (เชย กัลยาณมิตร) ได้อาราธนาพระครูอ่อนแห่งสำนักวัด อนงคาราม จังหวัดธนบุรี มาว่าการเป็นเจ้าคณะมณฑลพิษณุโลก ว่าการพระศาสนาประจำอยู่วัดนางพญา และด้วยเหตุที่ท่านพระครูอ่อนเป็นผู้สนใจการพระศาสนาและการศึกษา จึงได้เริ่มจัดตั้งสำนักศึกษา ก.ข.นะโม ขึ้นในวัดนางพญา¹² คอยอบรมสั่งสอนบรรดาศิษย์ในสำนัก ซึ่งเป็นวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ในสมัยนั้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาว่า เป็นทางหนึ่งที่จะช่วยสร้างประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าและเข้มแข็ง พระองค์จึงได้ทรงตั้งโรงเรียนตัวอย่างขึ้นในมณฑลกรุงเทพฯ เพื่อให้บุตรหลานของเจ้านาย ข้าราชการ พ่อค้า และราษฎรเข้าเรียน กิจการได้ดำเนินไปจนเป็นที่พอพระราชหฤทัย ภายหลังจากนั้นจึงทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นตามหัวเมืองสำคัญๆ ทว่าพระราชอาณาจักรมณฑลพิษณุโลกซึ่งเป็นมณฑลสำคัญในภาคเหนือ จึงได้อยู่ในโครงการแรกที่ต้องมีการจัดตั้งโรงเรียนตัวอย่างขึ้นก่อน ทั้งนี้เพื่อเป็นตัวอย่างแก่จังหวัดต่างๆ ที่ขึ้นสังกัดอยู่ในมณฑลนี้ โดยทางราชการพิจารณาเห็นว่า สำนักศึกษาของท่านพระครูอ่อนแห่งสำนักวัดนางพญา เมืองพิษณุโลก เป็นสำนักศึกษาที่มีความเป็นปึกแผ่น และสมบูรณ์มากกว่าสำนักศึกษาอื่นๆ ในเมืองนี้ และกำลังอยู่ในความนิยมของประชาชน จึงได้ยกฐานะสำนักศึกษาแห่งนี้ขึ้นเป็นโรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลพิษณุโลก¹³ อีกทั้งจัดระเบียบเป็นชั้นตามขั้นความรู้ จัดให้ครูได้รับพระราชทานเงินเดือน และเลื่อนสมณะศักดิ์ของท่านพระครูอ่อนเป็นพระครูโลกเชษฐชินราชบริบาล ดำรงตำแหน่งเป็นครูใหญ่คนแรกของโรงเรียน¹⁴ และในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเมืองพิษณุโลก

¹²สมาคมนิสิตเก่าโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม, บรรณาธิการ, อนุสรณ์ 100 ปี โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม (2442 - 2542) (พิษณุโลก : ประชามติ, 2542), 46.

¹³มานะ เอี่ยมสกุล, “บันทึกความทรงจำเกี่ยวกับการฝึกหัดครูเมืองพิษณุโลก,” 6 ทศวรรษ การฝึกหัดครูเมืองพิษณุโลก (พิษณุโลก : มีเจริญการพิมพ์, ม.ป.ป.), 131.

¹⁴สมาคมนิสิตเก่าโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม, บรรณาธิการ, อนุสรณ์ 100 ปี โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม (2442 - 2542), 47.

เมื่อ พ.ศ. 2444 พระองค์ได้ทรงบันทึกถึงโรงเรียนในเมืองพิษณุโลก ไว้ดังความในหนังสือเรื่อง “พระราชหัตถเลขา คราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือ ในรัชกาลที่ 5” ความว่า

อนึ่งที่เล่าถึงเมื่อเวลาเข้านี้ขาดไปหน่อยหนึ่ง เมื่อเสร็จการจุดเทียนไขแล้ว ไปดูวัดนางพระยาซึ่งอยู่ต่อวัดมหาธาตุติดกันทีเดียว วัดนี้มีแต่วิหาร ไม่มีพระอุโบสถ มีโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม ตั้งอยู่ในนั้นโรงเรียนหนึ่ง พระสอน มีนักเรียนมากที่คับแคบไม่พอ ออกจากวัดนางพระยานั้นต้องลงไปถึงวัดราชบูรณะ...¹⁵

จากการเสด็จประพาสเมืองพิษณุโลกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จหัวเมืองฝ่ายเหนือ พ.ศ. 2444 นั้น พระองค์ได้เสด็จมายังโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม ณ วัดนางพญาเพื่อดูการเรียนการสอนภายในวัด ซึ่งปรากฏว่าโรงเรียนแห่งนี้มีพื้นที่คับแคบไม่เพียงพอต่อจำนวนคนที่มาเรียนเป็นจำนวนมาก อีกทั้งพระองค์ยังได้ทรงชื่นชมการศึกษาภายในเมืองพิษณุโลก ดังข้อความที่ว่า

อนึ่งฉันจะต้องชมพระราชหัตถเลขาผู้ซึ่งมาอำนวยความสะดวกทั้งในมณฑลกรุงเก่า มณฑลนครสวรรค์ แลมณฑลพิษณุโลก ได้จัดการโดยความสามารถเปนอันมาก ความลำบากก็มีอยู่มากหลายอย่าง แต่ได้พยายามจัดการทั้งปวงเป็นประโยชน์จริง ตามที่จะทำได้มากแลน้อยทั่วไปทุกแห่ง พระที่วางไว้ให้เปนครูสอนก็ดูแลเอาใจใส่ดีมาก ทำการเต็มตามความสามารถด้วยกันทั้งสิ้น¹⁶

จากข้อความแสดงให้เห็นว่า การจัดการทางการศึกษาภายในเมืองพิษณุโลก ที่มีพระครูโลกเชษฐชินราชบริบาล ผู้ใหญ่คนแรกประจำโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม นั้น ดำเนินไปด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อยถึงแม้ว่าจะมีความลำบากอยู่มากก็ตาม ทั้งนี้เพราะท่านพระครูโลกเชษฐชินราชบริบาลเป็นผู้ที่มีความสามารถ มีความเอื้อเฟื้อ และทำงานเต็มอย่างเต็มที่

¹⁵พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขา คราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือในรัชกาลที่ 5 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2508), 28.

¹⁶เรื่องเดียวกัน, 48.

สำหรับเศรษฐกิจของมณฑลพิษณุโลกภายใต้ระบบเทศาภิบาลนั้น ราษฎรส่วนใหญ่ นิยมประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม อาทิ ทำนา ปลูกอ้อย ปลูกยาสูบ ปลูกฝ้าย ปลูกบัว ตัดไม้ ขอนสัก ไม้กระยาเลย ไม้ไผ่ เก็บชัน ทำน้ำมันยาง หาสัตว์น้ำ และมีการค้า¹⁷ เป็นอาชีพที่สำคัญและ ทำความเจริญรุ่งเรืองให้แก่มณฑลพิษณุโลกมาก โดยผู้ที่นิยมประกอบอาชีพค้าขายได้แก่คนจีนที่ อาศัยอยู่ในเมืองพิษณุโลก พิษัย พิจิตร สุโขทัย และสวรรคโลก¹⁸ นอกจากพ่อค้าได้รับซื้อและ แลกเปลี่ยนสินค้ากันอย่างเสรีแล้ว ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลกยังได้ให้ความสะดวก รักษา ความปลอดภัยแก่พ่อค้าที่ไปมาค้าขาย จนได้รับคำสรรเสริญอยู่ทั่วไป ดังปรากฏในคำรายงานตรวจ ราชการมณฑลพิษณุโลกใน ร.ศ. 119 ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพที่กล่าวไว้ว่า

ฟังดูเสียงพวกพ่อค้าและราษฎร เสียงที่จะร้องว่าถูกกดขี่โดยทุจริตอย่างไร เป็นไม่มีเลย โดยเฉพาะในเสียงพวกพ่อค้าคนจีน ข่อมสรรเสริญเป็นเสียงเดียวกันทั่วไปว่า ทุกวันนี้ได้ทำมา ค้าขายโดยความผาสุก กระทำให้เจริญยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก จะไปค้าขายในที่ใด พอเข้าไป ในเขตมณฑลพิษณุโลกก็รู้สึกว่ารากศจากทางที่จะมีภัยอันตรายแก่ตัวทรัพย์สินสมบัติ ด้วยเหตุใจ ผู้ร้ายเป็นต้น¹⁹

ข้อความข้างต้นแสดงภาพว่ามณฑลพิษณุโลกมีการค้าที่คึกคักและยังมีความปลอดภัย ซึ่งสะท้อนออกมาให้เห็นชัดเจน และเมื่อ พ.ศ. 2444 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ ทรงเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือเพื่อทรงรับรู้กิจสุขทุกข์ของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินพระองค์ทรงเสด็จผ่านเมือง พิษณุโลก ก็ได้ทรงบันทึกถึงความคึกคักของตลาดเมืองพิษณุโลก ไว้ความว่า

¹⁷“เรื่องข้าหลวงเทศาภิบาลรายงานกิจการต่างๆ ภายในมณฑล,” ร.ศ. 113 – 118 (พ.ศ. 2437 - 2442), เอกสารรัชกาลที่ 5, ม.51/1, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

¹⁸“เรื่องรายงานกรมหลวงดำรงราชานุภาพไปตรวจราชการมณฑลกรุงเทพฯและพิษณุโลก นครสวรรค์ และรายงานระยะทางที่เสด็จ,” 18 สิงหาคม – 30 กันยายน ร.ศ. 119, เอกสารรัชกาลที่ 5, ม.2 14/2, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

¹⁹“เรื่องรายงานกรมหมื่นดำรงราชานุภาพตรวจราชการเมืองพิจิตร เมืองพิษณุโลก,” ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441), เอกสารรัชกาลที่ 5, ม.2 14/82, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

อนุสนธิรายงานวันนี้ เวลาเช้า 2 โมงเศษลงเรือล่องลงไปขึ้นที่น้ำตลาด ตลาดนี้เหมือนเมือง
พิจิตรแต่ไม่พอจึงต้องอนุญาตให้ปลูกโรงต่อไปอีกทั้งข้างบนและข้างล่างหลายสิบห้อง ตอนปลาย
ไปใกล้ข้างโรงสุราเป็นคนเช่าอยู่ไม่ได้ค้าขาย ผาไม้ไผ่หลังคามุมแฝกเช่าเดือนหนึ่งถึงถึงตำลึง²⁰

จากข้อความแสดงให้เห็นถึงข้อมูลที่สำคัญสองประการ ประการแรก ทำให้ทราบว่า
ตลาดเมืองพิษณุโลกมีลักษณะเดียวกันกับเมืองพิจิตร ซึ่งตลาดเมืองพิจิตรมีลักษณะเป็นร้านชำฝาไม้
หลังคาสังกะสี 2 แถว ตลาดแผงลอยด้านหน้าแถวหนึ่งเรียบริบร้อยดีมาก มีบ้านเรือนติดต่อมายืดยาว²¹
ประการที่สองคือพระองค์ทรงเห็นถึงการค้าขายที่คึกคักของตลาดเมืองพิษณุโลก ดังเห็นได้จากการ
ที่พระองค์ทรงมีรับสั่งให้ต่อเติมร้านค้าออกไปหลายสิบห้อง ทั้งนี้เพื่อรองรับการเข้ามาค้าขายของ
พ่อค้ากลุ่มต่างๆ ที่เดินทางเข้ามาค้าขายยังเมืองพิษณุโลก อีกทั้งเพื่อรองรับการเติบโตทางด้านการค้า
ที่จะเกิดขึ้นในเมืองพิษณุโลก

ภาพที่ 1 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2444
เอื้อเฟื้อโดย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระพุทธชินราช พิษณุโลก

²⁰พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขา คราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือใน
รัชกาลที่ 5, 30.

²¹เรื่องเดียวกัน, 22.

เมืองพิษณุโลกเป็นเมืองที่สามารถเข้าถึงได้หลายทาง เพราะมีเส้นทางคมนาคมทางน้ำ โดยมีแม่น้ำน่านไหลผ่านกลางเมือง แม่น้ำน่านจึงเปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงชาวเมืองพิษณุโลกให้มีชีวิตที่สมบูรณ์พูนสุข ริมสองฟากฝั่งของแม่น้ำมีบ้านเรือนของราษฎรออาศัยอยู่ เพราะในฤดูน้ำหลากน้ำได้พัดเอาหน้าดินที่มีอาหารของพีชมาทับถม ทำให้เหมาะแก่การเพาะปลูก พืชที่ราษฎรนิยมทำนา ดังในพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องพระราชหัตถเลขา คราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือในรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2444 ว่า “...ถึงพิษณุโลกเวลาบ่าย 2 โมงเศษ ระยะทางที่เรามีบ้านเรือนและวัดถ้ำ ที่ข้างในไปเป็นนาตลอดไปทั้งนั้น...”²² อีกทั้งยังปลูกกล้วยและพืชผลไม้ต่างๆ นอกจากนี้ราษฎรในเมืองพิษณุโลกยังนิยมปลูกยาสูบกันมากบริเวณสองฟากแม่น้ำน่าน²³ อีกด้วย

บริเวณริมฝั่งแม่น้ำมีราษฎรนิยมสร้างแพเป็นที่อยู่อาศัย แม้แต่ที่พักของข้าราชการกรมการเมืองก็นิยมสร้างแพเป็นที่อยู่อาศัยเช่นกัน อาจจะเป็นเพราะการสร้างเรือแพสะดวกกว่าตั้งบ้านเรือนอยู่บนฝั่ง เพราะข้าราชการต้องโยกย้ายไปอยู่ตามที่ต่างๆ การสร้างแพอาศัยเป็นสิ่งที่ทำให้ง่ายต่อการโยกย้าย แม้ในการเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพ.ศ. 2444 และเมื่อเสด็จประพาสไปถึงเมืองพิษณุโลกก็ได้ใช้แพของพระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร (เชย กัลยาณมิตร) ข้าหลวงเทศาภิบาล เป็นแพลับปลาที่ประทับ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตรัสถึงแพลับปลาที่ ณ เมืองพิษณุโลกว่า “...แพนั้นทำให้ใหญ่โตและรูปร่างแปลกกว่าที่กรุงเทพฯ กันห้องหับสนุกสนานมาก ดูเหมือนกับเรือบนบกเป็นที่สบายดีหมด...”²⁴

อย่างไรก็ตาม การใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำนั้นยังมีข้อจำกัดอยู่บ้าง อาทิ การเดินเรือไม่สามารถเดินทางได้ตลอดเส้นทาง เนื่องด้วยแม่น้ำบางพื้นที่มีเกาะแก่งซึ่งเรือไม่สามารถล่องผ่านไปได้และอันตรายมาก ลำแม่น้ำแคบและคดโค้งในที่บางแห่ง ทั้งสายน้ำก็ไหลแรง²⁵ การเดินทางโดยใช้เรื่อนั้นใช้ระยะเวลายาวนาน โดยระยะทางจากกรุงเทพฯ ไปเมืองพิษณุโลกใช้เวลาเดินทางถึง 7

²² เรื่องเดียวกัน, 24.

²³ “เรื่องพระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์ตรวจราชการเมืองอุตรดิตถ์,” 7 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2445). เอกสารรัชกาลที่ 5, ม.2 14/116, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

²⁴ นฤมล วัฒนพานิช, “ระบบเทศาภิบาลกับผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจมณฑลพิษณุโลก” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526), 31.

²⁵ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขา คราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือในรัชกาลที่ 5, 3.

วัน²⁶ โดยเรือที่ใช้ในการคมนาคมทางน้ำนั้นส่วนมากนิยมใช้เรือกลไฟเป็นพาหนะ เช่นเดียวกับคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสหัวเมืองฝ่ายเหนือเมื่อ พ.ศ. 2444 พระองค์ทรงเสด็จโดยใช้เรือกลไฟเป็นพาหนะด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ในส่วนของพ่อค้าที่นิยมการล่องเรือค้าขายส่วนใหญ่ก็นิยมใช้เรือกลไฟแล้วยังมีการลากเรือพ่วงสินค้าอีกทอดหนึ่ง²⁷ อย่างไรก็ตามนอกจากพ่อค้าจะใช้เรือกลไฟแล้วยังมีการใช้เรือมอ ซึ่งนับเป็นเรือขนาดใหญ่ หัวท้ายทำเป็นรูปอย่างเรือกราบ มีแครงนอกปากเรือ ลำเรือแบ่งออกเป็นสามตอน หัวเรือปึกเสาคาดหลังคาเป็นรูปประรำให้ลูกเรือพัก แต่เวลาจอดเรือจะรื้อประรำออกหมด ตอนกลางลำเรือเป็นประทุนที่บรรทุกสินค้าและจะให้พวกลูกเรือนอนทางปากประทุนด้านหัวเรือ ส่วนเจ้าของเรือจะนอนทางปากประทุนด้านหลังเรือหรือด้านท้ายเรือ เรือชนิดนี้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า นำมาจากพวกมอญที่พำนักอยู่ในเมืองไทย²⁸

เส้นทางการค้าทางน้ำที่สำคัญของเมืองพิษณุโลกคือ เส้นทางลำน้ำน่าน ซึ่งเส้นทางนี้สามารถเดินทางได้ทั้งทางเหนือและทางใต้ โดยทางเหนือขึ้นเริ่มต้นที่เมืองพิษณุโลกไปทางพรหมพิราม - ตรอน - พิษณุ-ท่าอิฐ-อุตรดิตถ์ และยังสามารถเดินทางต่อไปยังลานนาได้ ส่วนทางใต้เริ่มต้นที่เมืองพิษณุโลก - ท่าพ่อ - พิจิตร - บางมูลนาก- ปากน้ำโพ นครสวรรค์และยังสามารถต่อไปถึงกรุงเทพได้โดยใช้เส้นทางลำน้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นเส้นทางดังกล่าวถือได้ว่าการค้าทางเรือที่สำคัญหากแต่มีข้อจำกัดคือใช้ได้ในช่วงฤดูน้ำเพียง 2 เดือน ในฤดูแล้งไม่สามารถใช้ทำการติดต่อและบรรทุกสินค้าได้²⁹ จึงทำให้การเส้นทางน้ำใช้ได้สะดวกเฉพาะฤดูฝนเท่านั้น

สำหรับทางบกนั้น ก่อนเส้นทางรถไฟสายเหนือจะตัดผ่านเมืองพิษณุโลกใน พ.ศ. 2450 ทางเดินเท้าถือเป็นเส้นทางสายสำคัญที่ใช้ติดต่อในฤดูแล้ง นอกจากการเดินเท้าแล้วพาหนะที่ใช้ในการเดินทาง ได้แก่ เกวียน ล้อเลื่อน ช้าง ม้า เป็นต้น เส้นทางการเดินทางนี้เป็นที่นิยมของพ่อค้าชาวพม่าต้องซุ้ที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับเมืองอุตรดิตถ์อย่างมาก โดยเดินทางมาตามเส้นทางเท้าจากมะละแหม่ง ผ่านแม่สอด ตาก สุโขทัย ผ่านพิษณุโลก ไปยังเมืองอุตรดิตถ์ ซึ่งสินค้าที่พ่อค้าพม่าต้องซุ้ นำมาจำหน่ายประกอบด้วย กระจก แอบ กรรไกร ตะไบ แหวน กระจุมทองเหลือง

²⁶ เรื่องเดียวกัน.

²⁷ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, นิทานโบราณคดี (พระนคร : ศิลปาคารบรรณการ, 2513), 160.

²⁸ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, เรื่องเบ็ดเตล็ด (พระนคร : สหการพิมพ์, 2490. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาศรธรรมจรรยาอนุกรมมนตรี พ.ศ. 2490), 95.

²⁹ “เรื่องรายงานกรมหมื่นดำรงตรวจราชการเมืองพิจิตรและเมืองพิษณุโลก,” ร.ศ. 177, เอกสารรัชกาลที่ 5, ม.214/82, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

และผ้าชนิดต่างๆ อันได้แก่ ผ้าสักหลาด ผ้าแดงลายสอง ผ้าลายชิตวิลาษ ผ้าขาวบาง³⁰ เป็นต้น การที่เมืองพิษณุโลกเป็นเมืองผ่านหรือเป็นเส้นทางการค้าที่สามารถติดต่อไปยังเมืองอูตรดิตถ์ได้นั้น ทำให้ราษฎรในเมืองพิษณุโลกมีโอกาสนในการซื้อสินค้าสำเร็จรูปที่นำเข้ามาจากพม่าใช้ใน ชีวิตประจำวันได้ค้ำว

นอกจากพ่อค้าชาวพม่าต้องชู้แล้ว ยังมีพ่อค้าชาวหลวงพระบางที่เดินเท้าและใช้วัวต่าง บรรทุกสินค้าเข้ามายังเมืองพิษณุโลกอีกด้วย โดยเริ่มเดินทางจากหลวงพระบาง-เลย-ผ่านนครไทย มายังเมืองพิษณุโลก ซึ่งเป็นเส้นทางที่พ่อค้าชาวเมืองด่านซ้ายใช้ในการเดินทางไปค้าขายกับ หลวงพระบาง³¹ และยังสามารถใช้ติดต่อกับกรุงเทพฯ โดยมาลงเรือที่พิษณุโลก ส่วนสินค้าที่พ่อค้า หลวงพระบางนำมาจำหน่ายส่วนใหญ่เป็นสินค้าของป่า เช่น กายาน เร่ว เกล็ดคลื่น นอมาด งาช้าง ยา ผื่น สีผึ้ง ครั่ง และไหมดิบ³² เป็นต้น

ใน พ.ศ. 2444 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เสด็จฯ ขึ้นไปตรวจแก้แบบพระพุทธชินราชจำลอง ในขั้นตอนสุดท้ายที่เมืองพิษณุโลกก่อนการอัญเชิญพระพุทธชินราชจำลองมาเป็นพระประธาน ณ วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร ซึ่งในการเดินทางครั้งนี้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ ได้บันทึก เรื่องราวเกี่ยวกับเมืองพิษณุโลกไว้อย่างน่าสนใจว่า

วันที่ 1 มิถุนายน รศ. 120 ครั้นเวลาเช้า 4 โมง 15 นาที ขึ้นม้าหน้าว่าการมณฑลไปเที่ยวดู เมืองฝั่งตะวันตก ไปตามถนนคลองสุภา ข้ามกำแพงเมืองแลดูไปสุดถนนลงที่คลองบ้านคลอง ซึ่ง ถ้าไม่บอกว่าจะคลองแล้วรู้ไม่ได้ เพราะเป็นแต่แอ่งอยู่หน่อยเดียว ปลายคลองว่าไปออกวัดจันทร์ พระยาเทพอาษาจะขุด แต่กลัวแม่น้ำในเมืองตัน ทางในเมืองเป็นบ้านคนโชนๆ นอกกำแพงเมือง เป็นทุ่งนา ไม่เห็นมีวัดร้าง สังเกตว่าแต่เดิมมาฝั่งตะวันตกนี้ คงเป็นฝั่งที่ไม่เจริญกว่าฝั่งตะวันออก เมื่อไปสุดคลองสุภาแล้ว เลี้ยวเลียบคันคลองไปข้างใต้ ดูหมู่บ้านคลอง บ้านแถวนี้คู้ค้อยบริบูรณ์

³⁰“เรื่องข้อสารตองชู้เข้ามาค้าขายเมืองสวรรคโลก เกี่ยวข้องกับขุนสิทธิ,” จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3, จ.ศ. 1207 เลขที่ 50, สำนักหอสมุดแห่งชาติ.

³¹“เรื่องรายงานกรมหมื่นดำรงตรวจราชการเมืองพิจิตรและเมืองพิษณุโลก,” ร.ศ. 117, เอกสาร รัชกาลที่ 5, ม.214/82, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

³²“เรื่องใบบอกหลวงพระบาง,” ร.ศ. 118, เอกสารรัชกาลที่ 5, ม.2.12 ก/8, สำนักหอจดหมายเหตุ แห่งชาติ.

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ในบันทึกของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ ไม่ได้ระบุข้อมูลเกี่ยวกับถึงการประกอบอาชีพของราษฎรในเมืองพิษณุโลกไว้อย่างละเอียดก็ตาม หากแต่สามารถพิจารณาเพิ่มเติมได้จากการจัดเก็บภาษีอากรจากราษฎรได้ ทั้งนี้เพราะรัฐบาลได้รับรายได้จากการเก็บภาษีอากรจากราษฎรที่ประกอบอาชีพต่างๆ อาทิ การทำนา ทำไร่ ทำสวน ทอผ้า แรงงาน ส่วนที่เหลือกระจายอยู่ในภาคหัตถกรรม อุตสาหกรรมในครัวเรือน การค้า และอาชีพเบ็ดเตล็ด³⁵ เป็นต้น

นอกจากสภาพภูมิศาสตร์ของเมืองพิษณุโลกที่เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้พิษณุโลกมีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจแล้ว การเติบโตและพัฒนาขึ้นเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคเหนือตอนล่างของเมืองพิษณุโลกยังเป็นผลมาจากนโยบายของรัฐด้วย โดยเฉพาะนโยบายในการก่อสร้างทางรถไฟสายเหนือจากกรุงเทพฯ มายังเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2440 ซึ่งมูลเหตุจูงใจที่ทำให้รัฐบาลสยามตัดสินใจก่อสร้างทางรถไฟสายเหนือ เป็นเหตุผลเกี่ยวกับการสร้างก่อสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ – นครราชสีมา และทางรถไฟสายใต้ กล่าวคือคือรัฐมีจุดมุ่งหมายในการเมืองเพื่อป้องกันการขยายอิทธิพลของประเทศมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษ และฝรั่งเศส ที่เข้ามาในบริเวณหัวเมืองส่วนภูมิภาคของราชอาณาจักรสยาม³⁶ ถึงแม้ว่าแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้รัฐบาลสยามตัดสินใจก่อสร้างทางรถไฟสายเหนือจะมีสาเหตุมาจากปัญหาทางการเมืองดังกล่าวข้างต้นก็ตาม แต่ผลประโยชน์ตอบแทนทางเศรษฐกิจนับเป็นสิ่งที่รัฐบาลสยามคำนึงถึงด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เพราะการสร้างทางรถไฟจำเป็นต้องใช้เงินลงทุนสูง รัฐบาลต้องกู้เงินจากต่างประเทศ โดยหวังว่าเมื่อเปิดเดินรถไฟได้แล้ว รัฐก็จะได้รับเงินรายได้จากค่าโดยสาร และค่าระวางสินค้ามาผ่อนชำระค่าดอกเบี้ยและเงินต้น³⁷ ด้วยเหตุผลนี้รัฐบาลสยามจึงต้องพยายามเลือกเส้นทางสำหรับก่อสร้างทางรถไฟที่คาดว่าจะให้ผลประโยชน์ตอบแทนในการเดินรถไฟมากที่สุด

เมื่อเป็นเช่นนี้นายแฮร์มัน เกิธ เจ้ากรมรถไฟสายเหนือจึงเดินทางสำรวจเส้นทางที่เหมาะสมสำหรับสร้างทางรถไฟสายเหนือ และภายหลังจากที่ได้สำรวจเส้นทาง เลียบตามลำน้ำยม

³⁵ นฤมล วัฒนพานิช, ระบบเทศบาลกับผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจมณฑลพิษณุโลก (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526), 238-241.

³⁶ พูนพร พูลทจักร, “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในมณฑลพายัพหลังการตัดเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2464 – 2484” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530), 62.

³⁷ “เรื่องรายงานการประชุมเทศบาลแผนกโยธาปีที่ 1,” ร.ศ.125, เอกสารรัชกาลที่ 5, ม.2.11/13, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

และแม่น้ำน่าน ผ่านปากน้ำโพ พิชณุโลก อุตรดิตถ์ แพร่ ลำปาง ลำพูน จนถึงนครเชียงใหม่แล้ว นายแฮร์มัน เกิธ พบว่าการสร้างทางรถไฟในด้านตะวันออกต้องผ่านบริเวณที่มีชุมชนหนาแน่นกว่าทางด้านตะวันตก ดังรายงานการสำรวจที่ว่า

บริเวณทางด้านตะวันออกเทียบตามลุ่มแม่น้ำยมและน่านมีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นมากกว่าทางด้านตะวันตก โดยแขวงเมืองพิษณุโลกและอุตรดิตถ์ก็มีพลเมืองรวมกันกว่า 100,000 คน และคาดว่าจะเพิ่มจำนวนทวีขึ้นเรื่อยๆ...เมืองพิษณุโลกเป็นแหล่งส่งข้าวเปลือกออกมาขายประมาณ 5,000 เกวียน เมืองอุตรดิตถ์ประมาณ 1,000 เกวียน ในปีที่ได้ข้าวพอประมาณปานกลาง³⁸

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงสภาพเมืองพิษณุโลกได้เป็นอย่างดีว่า เมืองพิษณุโลกและอุตรดิตถ์มีราษฎรรวมกันกว่า 100,000 คน อีกทั้งคาดว่าจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นตามลำดับ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงการทำนาของชาวเมืองพิษณุโลก ซึ่งมีการส่งข้าวเปลือกออกจำหน่ายถึง 5,000 เกวียนต่อปี อย่างไรก็ตาม เมื่อรัฐบาลพิจารณาแล้วก็เห็นชอบในการสร้างเส้นทางรถไฟจากปากน้ำโพผ่านพิษณุโลก อุตรดิตถ์ ลำปาง ลำพูนถึงเชียงใหม่³⁹ เพราะเห็นว่ารัฐจะให้ผลตอบแทนในการเดินรถไฟมากกว่าเส้นทางตะวันตก นอกจากนี้การสร้างทางรถไฟสายเหนือทางด้านตะวันออกยังเป็นการป้องกันการจกฉวยผลประโยชน์จากทางรถไฟและการแทรกแซงจากฝ่ายอังกฤษอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากตอนหนึ่งของกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า

ส่วนที่เขาได้ถามเรานั้น เราจะต่อทางเมืองมอลแมน (เกาะละแหม่ง) เข้ามาเมืองตากซึ่งแต่เดิมรถไฟสายเหนือของเราคิดว่าจะไปทางเมืองตาก แต่เพราะเหตุนี้ได้ย้ายขึ้นมาข้างตะวันออกตัดจากเมืองพิชัยไปสวรรคโลกแลนครลำปางทางสายนี้ถ้าอังกฤษได้ต่อแปลว่าอังกฤษสูบเลือดเมืองเหนือเราหมด สินค้าข้างเมืองเหนือจะไม่ลงมาเมืองบางกอก ส่วนสินค้าทางที่จะเข้ามาก็ยังลงมาทางเมืองมอลแมน เปนตัดทางสินค้าซึ่งจะลงมาบางกอกได้เป็นแน่ เพราะระยะทางใกล้กว่า ถ้าอังกฤษได้ทำแล้วเปนอันได้ประโยชน์แท้จริงข้างฝ่ายเขา⁴⁰

³⁸“เรื่องรายงานการสำรวจเส้นทางรถไฟไปยังเมืองเชียงใหม่ของนายแฮร์มัน เกิธ.” เอกสารรัชกาลที่ 5, ข.5.9/13, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

³⁹เรื่องเดียวกัน.

⁴⁰“เรื่องพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยาสุริยานุวัตร,” 1 เมษายน ร.ศ. 122, เอกสารรัชกาลที่ 5, ฝ.35/2, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ด้วยเหตุนี้การดำเนินการก่อสร้างทางรถไฟสายเหนือจึงได้ลงมือก่อสร้างเส้นทางเมื่อปลาย พ.ศ. 2440 และได้ทำการเปิดเดินรถไฟที่เมืองพิษณุโลกใน พ.ศ. 2450 โดยมีระยะทางจากกรุงเทพฯ ถึงเมืองพิษณุโลกเป็นระยะทางทั้งสิ้น 389 กิโลเมตร โดยสถานีรถไฟพิษณุโลกตั้งอยู่นอกเมือง ทางด้านตะวันออกห่างลำน้ำน่าน 1 กิโลเมตร⁴¹ และแล้วเสร็จที่สถานีเชียงใหม่ใน พ.ศ. 2464 ในช่วงที่การสร้างทางรถไฟสายเหนือสำเร็จมาถึงเมืองนครสวรรค์ ใน พ.ศ. 2448 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าชิราวุธ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จเปิดทางรถไฟที่สถานีบ้านพาศี ณ มณฑลนครสวรรค์ ในการเสด็จเปิดทางรถไฟในคราวนั้น ได้โปรดฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จไปประพาสหัวเมืองมณฑลพายัพ โดยมีพระราชประสงค์จะให้ทรงคุ้นเคยกับราชการหัวเมืองประเทศราชที่ห่างไกลออกไป ในการเสด็จครั้งนั้น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชได้ทรงพระราชนิพนธ์ “ลิลิตพายัพ” เล่าเรื่องราวต่างๆ ระหว่างทางเสด็จ ครั้นเสด็จถึงเมืองพิษณุโลกแล้ว ได้ทรงพระราชนิพนธ์ว่า

ตอนบ่ายพระลูกยา ทรงอาษาเป็นขบวน มวยห่มุราชบริพาร ห้อมแห่ตระการตาจริง สิ้นขบวนง่าพองแผ่น ไต่เดินตามมรรคา แลโรงพยาบาลพลัน ของมิสชันนารีอเมริกันชาติ แพทย์ ทูลบาทอัญเชิญ ดำเนียรทอดพระเนตร ทั่วเขตต์โรงโอสถ อธิบายหมดถ้วนถี่ เครื่องมือมีมากครบ ครัน ทุกอันมีที่ใช้ ในการเวชวิทยา พระทัสนาสำเร็จ เสด็จขึ้นอาษาในย ไปสู่โรงทหาร ผู้บัญชาการมณฑล ยศนายพลชั้นตรี หม่อมเจ้าศรีไสตาม เพื่อทูลความตามที่ พระจกมีสิ่งจณ พยุหพลยืนแถวราย ถวายวันทยาวัธ เพรศแพรว์จุพลพระราม....⁴²

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงสภาพเมืองพิษณุโลกในช่วงก่อนการเข้ามาของทางรถไฟใน พ.ศ. 2450 ว่ามีการตั้งโรงพยาบาลของมิสชันนารีชาวอเมริกันในเมืองพิษณุโลกแล้ว พร้อมทั้งได้กล่าวชมว่า เป็นโรงพยาบาลที่มีเครื่องมือเครื่องมือครบครัน อีกทั้งยังได้เสด็จไปเยี่ยมชมหน่วยบัญชาการทหารของมณฑลอีกด้วย นอกจากนี้ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าชิราวุธ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชยังเสด็จไปนมัสการพระพุทธชินราช พระพุทธรูปองค์สำคัญของเมืองพิษณุโลก ซึ่งพระองค์ทรงประพันธ์ถึงความงามของพระพุทธชินราชไว้ในลิลิตพายัพ ความว่า

⁴¹สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ พิศาลฯ. เที่ยวตามทางรถไฟ, 55.

⁴²พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ลิลิตพายัพ (กรุงเทพฯ : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2516), 21.

ปฏิมางานเลิศล้ำ	งามเจริญ เนตรนา
ยิ่งพิศหนักยิ่งเพลิน	เปลิดแท้
หาคำเพื่อสรรเสริญ	พระห่อน พอเลย
งามหมดหาที่แก้	ไปได้แห่งใดฯ
ยามเนตรสบแรกนั้น	เปรียบดัง
ได้สดับศัพทเวงวัง	วิวกชั้น
ดูเพลงเสนาะประทั้ง	ประทะ โสต
ยิ่งพิศจิตต์ยิ่งตื่น	พากย์ด้วยยินดีฯ ⁴³

ภาพที่ 3 พระพุทธชินราช พระพุทธรูปองค์สำคัญของเมืองพิษณุโลก
เอื้อเฟื้อ โดย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระพุทธชินราช พิษณุโลก

⁴³ เรื่องเดียวกัน, 22.

อย่างไรก็ดี การสร้างทางรถไฟสายเหนือมาถึงเมืองพิษณุโลกในพ.ศ. 2450 เป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในด้านการค้าและการผลิต เนื่องจากรถไฟทำให้การติดต่อระหว่างเมือง อาทิ เมืองพิษณุโลก-กรุงเทพฯ เป็นไปอย่างสะดวก ซึ่งก่อนหน้านี้จำเป็นต้องใช้การล่องเรือลงมาตามแม่น้ำเจ้าพระยา ลงสู่ลำน่านซึ่งต้องใช้ระยะเวลายาวนานถึง 7 วัน⁴⁴ อีกทั้งยังการเดินทางโดยทางรถไฟสามารถติดต่อได้ทุกฤดูกาล ในขณะที่การคมนาคมทางน้ำสามารถติดต่อได้สะดวกเฉพาะในฤดูฝนที่มีน้ำเพียงพอเท่านั้น รถไฟจึงเป็นสิ่งที่ช่วยนำผลผลิตจากท้องถิ่นออกสู่ตลาด และนำสินค้าจากภูมิภาคอื่นหรือสินค้าจากต่างประเทศเข้าไปจำหน่ายในท้องถิ่นได้รวดเร็ว ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงประเภทสินค้าและปริมาณการผลิตที่เดิมสินค้าส่งออกส่วนใหญ่เป็นผลผลิตจากป่า กลายมาเป็นผลผลิตทางการเพาะปลูก โดยเฉพาะข้าว ทั้งนี้เพราะการเข้ามาของรถไฟทำให้ประชาชนในท้องถิ่นหันมาผลิตสินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาดภายนอกเพิ่มขึ้น พร้อมกันนั้นสินค้าใหม่ๆ ที่รถไฟนำมาเข้ามาทำให้การดำเนินชีวิตของราษฎรสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น

นอกจากนั้นการสร้างทางรถไฟสายเหนือยังมีส่วนทำให้เกิดการขยายตัวของพื้นที่การเพาะปลูกของราษฎรมากขึ้นในบริเวณที่ทางรถไฟตัดผ่านอีกด้วย เนื่องจากมีการเปิดพื้นที่ที่รกร้างว่างเปล่าให้ราษฎรเข้าไปจับจองพื้นที่ทำการเพาะปลูก อีกทั้งยังทำให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นของราษฎรในภูมิภาคอื่นๆ มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณเมืองพิษณุโลก ประกอบกับเมื่อมีการยกเลิกระบบไพร่ในพ.ศ. 2448 ทำให้เกิดแรงงานอิสระที่สามารถไปประกอบอาชีพในท้องถิ่นต่างๆ ได้ อีกทั้งยังได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติตราจองที่ดิน ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดิน⁴⁵ ปัจจัยเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดการอพยพเพื่อแสวงที่ทำกินในท้องถิ่นที่สามารถบุกเบิกและจับจองได้เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย ขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดการขยายตัวของเมืองและย่านการค้าในบริเวณที่ตั้งสถานีรถไฟรวมทั้งชุมชนการค้าสถานีรถไฟพิษณุโลกด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากบันทึกของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ทรงบันทึกไว้ในหนังสือ “เที่ยวตามทางรถไฟ” ไว้ว่า

⁴⁴ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขา คราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือในรัชกาลที่ 5, 3.

⁴⁵ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, วิวัฒนาการด้านการเกษตรกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, 2525), 41.

ตั้งแต่ทำทางรถไฟแล้ว การขนส่งสินค้าระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมืองฝ่ายเหนือโดยรถไฟเร็วกว่าและสะดวกกว่าขนทางเรืออย่างแต่ก่อน พวกพ่อค้าพากันส่งสินค้าทางรถไฟโดยมาก ทั้งพวกราษฎรชาวเมืองอื่นเห็นไปมาทางรถไฟได้สะดวกก็พากันจับที่ดินทำการเพาะปลูกมากขึ้น ที่ซึ่งเคยเป็นป่าเปลี่ยวอยู่ทั้งทางแม่น้ำปิงและแม่น้ำแควใหญ่ เกิดเป็นเรือกสวนไร่นามากขึ้นโดยลำดับ⁴⁶

เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจขึ้นในเมืองพิษณุโลกดังกล่าวข้างต้นแล้วได้ส่งผลต่อการขยายตัวของชุมชนเมืองตามมาด้วย ดังจะเห็นได้ว่าก่อนหน้า พ.ศ. 2450 ชุมชนเมืองพิษณุโลกและบริเวณย่านการค้าตลอดจนสถานที่ราชการ ล้วนตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำน่านแทบทั้งสิ้นทุกตำแหน่งของตัวเมืองมีความสัมพันธ์กับแม่น้ำน่าน แต่ภายหลังจากที่การสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือมาถึงเมืองพิษณุโลกใน พ.ศ. 2450 ทำให้บริเวณรอบๆ สถานีรถไฟ กลายเป็นชุมชนการค้าแห่งใหม่ซึ่งเป็นศูนย์รวมทางการค้าของพ่อค้าและลูกค้า ตลอดจนสินค้าเข้าออกเป็นจำนวนมาก โดยมีพ่อค้าและราษฎรพากันอพยพมาตั้งบ้านเรือนและร้านค้าในบริเวณใกล้กับสถานีรถไฟ รูปแบบที่อยู่อาศัยของเมืองจึงเริ่มเปลี่ยนจากที่มีความหนาแน่นในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำน่าน ขยายตัวมายังบริเวณที่มีเส้นทางรถไฟตัดผ่านมากขึ้น

ภาพที่ 4 สถานีรถไฟพิษณุโลก

เอื้อเฟื้อ โดย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระพุทธชินราช พิษณุโลก

⁴⁶ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพ. เที่ยวตามทางรถไฟ, 51.

ภายหลังจากเส้นทางรถไฟสายเหนือมาถึงเมืองพิษณุโลกในพ.ศ. 2450 รถไฟสายนี้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจขึ้นในเมืองพิษณุโลก 3 ประการ ประการแรก เพิ่มความสะดวกในการขนส่งสินค้าและการเดินทาง ประการที่สอง ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านการผลิต โดยเฉพาะการผลิตและการค้าข้าว เนื่องจากมีการขยายพื้นที่การเพาะปลูกและมีการบุกเบิกพื้นที่เพาะปลูกบริเวณที่รถไฟไปถึง และประการสุดท้ายคือ รถไฟได้นำประชากรจากภูมิภาคอื่นเข้ามาส่งผลให้จำนวนประชากรในเมืองพิษณุโลกมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะพ่อค้าชาวจีนกวางตุ้งและแต้จิ๋วต่างหลั่งไหลเข้ามาค้าขายเพิ่มมากขึ้น⁴⁷ ดังจะเห็นได้ในบริเวณสถานีรถไฟ และอาคารริมแม่น้ำน่านเลียบบถนนพุทธบูชา มีชาวจีนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น โดยส่วนใหญ่จะรับสินค้าจากกรุงเทพฯ เข้ามาขายยังเมืองพิษณุโลก ซึ่งทำให้การค้าขายในเมืองพิษณุโลกได้มีการขยายตัวมากขึ้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าเส้นทางรถไฟได้ช่วยอำนวยความสะดวกในด้านการคมนาคมและขนส่งสินค้า แต่ก็ไม่ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางการผลิตมากไปนัก เกษตรกรรมยังคงเป็นอาชีพหลักของราษฎร ราษฎรยังคงทำนา ปลูกฝ้าย ปลูกยาสูบเช่นเดิม เพียงแต่เพิ่มปริมาณเพื่อตอบสนองความต้องการของพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อสินค้ามากขึ้น

อีกสิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจของเมืองพิษณุโลกนั้นคือการที่รัฐบาลได้มีการทดลองจัดตั้งสหกรณ์แห่งแรกของประเทศไทยขึ้นที่เมืองพิษณุโลก โดยใช้ชื่อว่า “สหกรณ์วัดจันทร์ไม่จำกัดสินใช้” ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2459 ทั้งนี้เพื่อเป็นการช่วยเหลือทางด้านเงินทุนแก่เกษตรกรที่ยากจน ประกอบกับความเสี่ยงภัยจากธรรมชาติทั้งน้ำท่วมและฝนแล้ง⁴⁸ ซึ่งภาวะเช่นนี้ทำให้การผลิตข้าวของชาวนาตกลงมาก มีผลทำให้การค้าขายภายในทรุดโทรมลงด้วย หนี้สินและการสูญเสียที่ดินของชาวนามีเพิ่มมากขึ้นเป็นเงาตามตัว ประกอบกับเมืองพิษณุโลกมีราษฎรไม่หนาแน่นและราษฎรส่วนใหญ่เป็นคนจน เพ็งอพยพมาจากทางใต้ เพื่อไปจับจองทำประโยชน์ในที่ดินรกร้างว่างเปล่า ราษฎรเหล่านี้ไม่มีทุนรอนเพียงพอต้องกู้ยืมเงินเพื่อใช้จ่ายในการหักร้างถางพงและลงทุนทำการเพาะปลูกโดยเสียดอกเบี้ยในราคาสูง และได้ผลไม่ค่อยคุ้มทุนที่ลงไป ทำให้ต้องเป็นหนี้สินจนไม่อาจตั้งตัวเป็นหลักฐานได้ ฉะนั้นการเลือกจัดตั้งสหกรณ์ประเภทหาทุนขึ้นในท้องที่นี้จึงเป็นการช่วยเหลือราษฎรที่ตั้งหลักฐานทำการเพาะปลูกอยู่แล้วให้พอตั้งตัวได้ และขณะเดียวกันก็เป็นการชักจูงให้ราษฎรในจังหวัดอื่นที่มี

⁴⁷ สุภาพรรณ ขอผล, การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของภาคเหนือตอนล่างในช่วงปี พ.ศ. 2448 – 2484 (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), 225.

⁴⁸ สุกัญญา บำรุงสุข, “สหกรณ์: สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” สะพาน, เล่ม 2 (พระนคร : สนิทพันธ์การพิมพ์, 2521), 22.

ประชากรหนาแน่นอพยพไปทำการหักร้างถางพงและใช้ที่ดินรกร้างว่างเปล่าให้เกิดประโยชน์⁴⁹ อย่างไรก็ดี อีกสิ่งหนึ่งที่สำคัญที่รัฐเชื่อว่าการจัดตั้งสหกรณ์ในเมืองพิษณุโลก นอกจากสามารถบรรเทาความอ่อนแอทางเศรษฐกิจของชาวนาแล้ว ยังสามารถยกระดับศีลธรรมตลอดจนการศึกษาของชาวนาได้⁵⁰

นอกจากนี้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีความสนพระทัยการสหกรณ์อย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จาก เมื่อวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2469 พระองค์ได้เสด็จประพาสสมณทลพายัพ โดยกำหนดประทับ ณ พิษณุโลก ซึ่งในโอกาสดังกล่าวพระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะทอดพระเนตรกิจการสหกรณ์และความเป็นอยู่ของสมาชิกสหกรณ์ที่จัดตั้งขึ้นในพิษณุโลกด้วย ในการเสด็จครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่สมาชิกสหกรณ์ทุกสมาคม ความว่า

ข้ามีความยินดีมากที่ได้มาพบพวกเจ้าทั้งหลายซึ่งเป็นสมาชิกสหกรณ์ สหกรณ์เป็นของสำคัญมากเพราะจะนำความมั่งคั่งมาสู่ราษฎรทั้งหลาย นอกจากนั้นยังสอนให้ช่วยกันทำงานเป็นคณะ ตามธรรมดาการทำงานคนเดียว ผู้ช่วยกันหลายๆ คน ไม่ได้ เพราะจะได้ช่วยกันในทางความคิดและตลอดจนออกแรง ถ้าเราคิดอะไรคนเดียวอาจพลาดพลั้งได้โดยไม่รู้ตัว เมื่อเราประชุมช่วยกันคิดจะได้ผลดีมากกว่า ในการประชุมวันนี้เห็นได้ชัดเจนว่าพวกเจ้าเข้าใจกันดีในหลักความประสงค์ของการสหกรณ์ และพวกเจ้ามีความคิดถูกต้องดีมากในวิธีการทำมาหากินที่ได้ผลดีจริง ดังนี้เห็นได้ชัดเจนว่าต่างคนต่างคิดไม่ดี แต่ถ้าคิดหลายๆ คนก็อาจได้รับความมั่งคั่งสมบูรณ์เสมอ นอกจากนั้นเมื่อรวมหมู่เป็นคณะเช่นนี้ก็จะได้รับการผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน และเมื่อเกิดโจรผู้ร้ายขึ้นจะได้ช่วยกันป้องกันและจับกุม พวกเจ้าทั้งหลาย ต้องอย่านึกประโยชน์ของตนเอง ต้องนึกถึงประโยชน์ของคณะเป็นสำคัญ ต้องพยายามช่วยเหลือกันและกันเสมอ ในที่สุด ข้าขอพรให้แก่ว่าทั้งหลาย จะทำมาหากินอย่างไร ขอให้ได้ผลออกงามเสมอ ขอให้บริบูรณ์ด้วยกำลังกายและกำลังสติปัญญาและปราศจากโรคภัยทุกประการ⁵¹

ภายใต้การดำเนินงานของสหกรณ์วัดจันทร์ไม่จำกัดสินใช้ ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่กู้เงินจากสหกรณ์เพื่อไปในการทำนา ส่งผลให้ปริมาณผลผลิตจากการทำนาจากเดิมเคยทำได้ 83.5 เกวียน

⁴⁹ ฤกษ์ วัฒนพานิช, ระบบเทศบาลกับผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจมณฑลพิษณุโลก, 122.

⁵⁰ “เรื่องรายงานแผนกสหกรณ์,” 19 – 30 กันยายน พ.ศ. 2465, เอกสารรัชกาลที่ 6, ค.1/63, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

⁵¹ สำนักงานสหกรณ์จังหวัดพิษณุโลก กรมส่งเสริมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, สหกรณ์ของพ่อ, (ม.ป.ท., 2549), 28.

ใน พ.ศ. 2459 เพิ่มขึ้นเป็น 125 เกวียนในพ.ศ. 2460⁵² ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสมาชิกส่วนใหญ่กู้เงินไปเพื่อซื้อหาสัตว์พาหนะและที่ดินเพิ่มเติม จึงส่งผลให้ปริมาณผลผลิตเพิ่มขึ้นอีกด้วย

ภายหลังการเสด็จประพาสสมณทลพาย์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี เมื่อ พ.ศ. 2469 พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นถึงความยากลำบากในการเดินทางสัญจรไปมาระหว่างเมืองพิษณุโลกทั้งสองฝั่ง ทั้งนี้เพราะเมืองพิษณุโลกมีแม่น้ำน่านไหลผ่านกลางเมือง จึงทำให้เมืองตั้งอยู่บนฝั่งทั้งสองของแม่น้ำ ทรงมีพระราชดำริให้ทางราชการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำจันทน์และเปิดใช้เป็นทางคมนาคมใน พ.ศ. 2474 โดยตั้งชื่อว่าสะพานนี้ว่า สะพานนเรศวร⁵³ แต่ชาวบ้านทั่วไปมักเรียกสะพานนี้ว่า “สะพานดำ” เนื่องจากเป็นสะพานที่ก่อสร้างด้วยโครงเหล็กสีดำปูด้วยพื้นไม้ กว้าง 5.18 เมตร ยาว 118 เมตร⁵⁴ อย่างไรก็ตาม การก่อสร้างสะพานนเรศวรข้ามแม่น้ำน่านทำให้เมืองพิษณุโลกที่เคยแบ่งออกเป็นสองฝั่งถูกเชื่อมโยงเข้าด้วยกันอย่างถาวร ส่งผลให้การติดต่อคมนาคมทางบกระหว่างสองฝั่งน้ำสะดวกมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้มีการเคลื่อนย้ายสถานที่สำคัญภายในเมืองไปยังอีกเมืองฝั่งตะวันตก ซึ่งแต่ก่อนกระจุกตัวกันอยู่บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน ดังจะเห็นได้จาก มีการย้ายโรงเรียนประจำมณฑลหรือโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคมจากบริเวณวัดนางพญาฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่านไปอยู่บริเวณพระราชวังสนามจันทร์ใน พ.ศ. 2475⁵⁵ ฝั่งตะวันตกของเมืองพิษณุโลก

⁵² เรื่องเดียวกัน, 28.

⁵³ ผู้ว่าราชการจังหวัดและคณะกรรมการจังหวัดพิษณุโลก, จังหวัดพิษณุโลก งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ (พระนคร : โรงพิมพ์อุดม, 2500. คณะกรรมการประชาสัมพันธ์และพิมพ์เอกสารการจัดงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ พ.ศ. 2500), 6.

⁵⁴ สมเด็จพระยาติราชราชนาภาพ, เมืองพิษณุโลก (พระนคร: กรมแผนที่ทหารบก, 2504. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.อ. พูล เสาว์ภายน ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 21 พฤศจิกายน 2504), 1.

⁵⁵ สหสมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม, บรรณาธิการ, อนุสรณ์ 100 ปี โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม (2442 - 2542), 53.

ภาพที่ 5 สะพานนเรศวร หรือชาวบ้านทั่วไปมักเรียกสะพานนี้ว่า “สะพานดำ”
เอื้อเพื่อ โดย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระพุทธรชินราช พิษณุโลก)

2.3 เมืองพิษณุโลกก่อนเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ พ.ศ. 2500

การปกครองเมืองระบบมณฑลเทศาภิบาลได้ยกเลิกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยในพ.ศ. 2475 ทางราชการได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบการแบ่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ.2476 โดยให้ยุบเลิกมณฑลทั่วพระราชอาณาจักร และให้แบ่งราชการบริหารส่วนภูมิภาคออกเป็นจังหวัดรวม 70 จังหวัดด้วยกัน อีกทั้งให้มีข้าหลวงประจำจังหวัดหรือผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย มณฑลพิษณุโลกซึ่งประกอบด้วยจังหวัด 7⁵⁶ จังหวัดนั้น จึงได้แบ่งแยกการปกครองออกเป็นจังหวัดโดยอิสระตั้งแต่นั้นมา⁵⁷

เมื่อเข้าสู่สมัยการปกครองแบบประชาธิปไตยแล้ว การปกครองแบบรัฐสภาได้เปิดโอกาสให้ผู้แทนราษฎรที่ได้รับการเลือกตั้งครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476 ได้สะท้อนทัศนคติและความสำคัญที่ตนมีต่อท้องถิ่นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของรัฐสมัยใหม่โดยการเสนอ

⁵⁶มณฑลพิษณุโลกมี 7 จังหวัด คือ พิษณุโลก พิจิตร อุตรดิตถ์ สวรรคโลก กำแพงเพชร ตาก และเพชรบูรณ์

⁵⁷หวน พันธุ์พันธุ์, พิษณุโลกของเรา (พระนคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2514), 25.

ปัญหาด้านการปกครอง ตลอดจนรายงานสภาพท้องถิ่นของตนเพื่อประมวลมาเสนอทาง
วิทยุกระจายเสียงเป็นครั้งแรก ซึ่งในการนี้ขุนประเจตดรณพันธ์ ผู้แทนราษฎรจังหวัดพิษณุโลก
ได้ปาฐกถาเรื่องสภาพของจังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2477 ซึ่งมีข้อความบางตอน
ที่แสดงให้เห็นถึงสภาพของเมืองพิษณุโลกในขณะนั้นว่า

มีทางรถไฟผ่านกลางจังหวัดนี้ แต่น่าเสียดใจที่ไม่มีถนนแม้แต่สักสายเดียวที่จะเข้าเชื่อมกับ
ทางรถไฟ โดยเริ่มมาจากอำเภอที่ทางรถไฟไม่ผ่าน เหตุอันนี้ทำให้การขนส่งสินค้า การติดต่อทั้ง
ในทางราชการและทางการค้าเป็นไปได้ด้วยความลำบากยากเข็ญอย่างที่สุด อาจกล่าวได้ว่า นับแต่
สร้างเมืองพิษณุโลกมาไม่เคยมีการสร้างถนน เพื่อแก้การสะดวกในการคมนาคมระหว่างอำเภอ
ถึงอำเภอหรืออำเภอถึงจังหวัดเลยสักสายเดียว ในครั้งโบราณพิษณุโลกเป็นเมืองลูกหลวง แต่ใน
ปัจจุบันโดยจะเพาะอย่างยิ่ง ในกรณีนี้พิษณุโลกจะกลับกลายเป็นเมืองลูกเมียน้อยไปเสียแล้ว
ส่วนทางน้ำได้อาศัยลำแม่น้ำน่านกับแม่น้ำยมในฤดูน้ำสำหรับล่องเรือข้าว กับล่องแพซุงแต่ในฤดู
แล้ง น้ำตื้นมากไม่อาจใช้การได้ดี...พลเมืองทั่วไปมีการทำนา ทำป่าไม้ จับปลา ทำไร่ผลไม้อั้มลูก
เหล่านี้เป็นอาชีพของชาวเมืองต่างๆ ไป ส่วนการค้าขายนั้นส่วนมากตกอยู่แก่จีน...พลเมืองชาย
66,610 คน หญิง 65,817 คน ในจำนวนนี้เป็นคนต่างประเทศรวมอยู่ด้วย คือ จีน 2,824 คน แขก
18 คน ฝรั่งเศส 2 คน ญี่ปุ่น 1 คน⁵⁸

ความน่าสนใจของปาฐกถานี้อยู่ตรงที่ว่า นับเป็นครั้งแรกที่ผู้แทนราษฎรของจังหวัด
พิษณุโลก ได้สะท้อนคิดและความสำนึกมีต่อท้องถิ่นของตนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของรัฐสมัย
ใหม่ที่มีการปกครองแบบประชาธิปไตยออกมอย่างกระตือรือร้น จากปาฐกถาข้างต้นแสดงมี
ข้อมูลที่น่าสนใจ 3 ประการ ประการแรก ในช่วง พ.ศ. 2477 เส้นทางรถยนต์ของเมืองพิษณุโลกยัง
ไม่ได้รับการพัฒนา แม้แต่ถนนสายหลักที่เชื่อมระหว่างสถานีรถไฟกับเมืองหรือย่านการค้ายังไม่มี
สักสายเดียว อีกทั้งการสร้างถนนที่เชื่อมต่อไปยังอำเภออื่นจังหวัดอื่นก็ไม่เคยมีมาก่อน จึงทำให้การ
ติดต่อด้านทางการค้าและทางราชการยังเป็นไปด้วยความยากลำบาก อย่างไรก็ตาม การที่ถนนใน
เมืองพิษณุโลกไม่ได้รับการพัฒนา อาจเป็นเพราะขาดงบประมาณในพัฒนาจากภาครัฐ อีกทั้งการ
คมนาคมขนส่งสินค้าต่างๆ ยังใช้การคมนาคมทางน้ำและทางรถไฟเป็นหลัก ภายหลังจากที่
สุขาภิบาลพิษณุโลกยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลเมืองพิษณุโลกใน พ.ศ. 2477 การดำเนินงานของ
ผู้บริหารเทศบาลชุดแรกนั้น ได้มีการแถลงนโยบายต่อสภาโดยมีจุดมุ่งหมาย คือ ส่งเสริมและทำนุ

⁵⁸ ตมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น – ไทย, ปาฐกถาของผู้แทนราษฎรเรื่องสภาพของจังหวัดต่างๆ (กรุงเทพฯ :
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539), 102 - 103.

บำรุงท้องถิ่นในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก ให้ประชาชนทุกเหล่าทุกชั้น ได้รับความสุขสำราญ โดยหนึ่งในจุดมุ่งหมายที่สำคัญของผู้บริหารเทศบาลคือ เรื่องการทำนุบำรุงถนนหนทางบริเวณถนนจุฬามณี ถนนมหากรุง จนจดสี่แยกสระแก้ว โดยจัดการถมดิน อิฐ หิน ไม้ให้ขรุขระ และตัดต้นไม้ริมถนนทั้ง 2 ฟากออก อีกทั้งถนนบริเวณโคกซำรุคทรุดโทรมก็ให้ซ่อมแซมเสีย⁵⁹

ประการที่สอง อาชีพหลักของราษฎรในเมืองพิษณุโลกคือการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำป่าไม้ จับปลา และทำไร่ผลไม้ล้มลุก และประการสุดท้าย จำนวนราษฎรในเมืองพิษณุโลกนั้นมีจำนวน 132,427 คน ในจำนวนนี้เป็นคนต่างประเทศรวมอยู่ด้วย คือ จีน 2,824 คน แยก 18 คน ฝรั่งเศส 2 คน ญี่ปุ่น 1 คน จากจำนวนชาวต่างประเทศแสดงให้เห็นว่า มีชาวต่างประเทศทั้งหมด 4 เชื้อชาติ โดยมีชาวจีนเป็นชุมชนที่ขนาดใหญ่มากที่สุด รองลงมาเป็นแขก ฝรั่งเศส และญี่ปุ่น ตามลำดับ จากการสัมภาษณ์ลูกสาวนายไควคัส นูนคาน ผู้นำชุมชนมุสลิม ในเมืองพิษณุโลก ได้เล่าให้ฟังถึงการมาตั้งถิ่นฐานของชาวมุสลิมในเมืองพิษณุโลกให้ฟังว่า “พ่อกับแม่อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองพิษณุโลก ประมาณ พ.ศ. 2470 ในตอนแรกเข้ามาตั้งหลักปักฐานอยู่บริเวณวัดท่ามะปรังก่อน ประกอบอาชีพรับซื้อวัว-ควายเพื่อนำไปขายต่ออีกทอดหนึ่งที อ.แม่สอด จังหวัดตาก เมื่อเก็บเงินได้ในระดับหนึ่งแล้ว พ่อก็เข้ามาซื้อที่ดินเกือบ 3 ไร่บริเวณด้านตะวันออกของทางรถไฟ⁶⁰ ต่อจาก นายศรีมอญ ชีพธารง เศรษฐีของเมืองพิษณุโลกที่เข้าประกอบอาชีพทำงานเป็นนายรถไฟประจำเมืองพิษณุโลก ด้วยราคา 500 บาท ชุมชนมุสลิมเป็นชุมชนเล็กๆ ถ้าเปรียบเทียบกับชุมชนชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองพิษณุโลก เมื่อก่อนมีอยู่ 4-5 ครอบครัว หลังจากนั้นก็ขยายตัวกันออกมาเรื่อยๆ”⁶¹

น่าสังเกตว่าปัจจัยประการหนึ่งที่ทำให้การเติบโตของเมืองพิษณุโลกเป็นไปอย่างเชื่องช้า คือ อัตราการเพิ่มของพลเมืองค่อนข้างต่ำ ดังจะเห็นได้ว่าตัวเลขประชากรของจังหวัดพิษณุโลกเพิ่มขึ้นอย่างช้าๆ ตัวเลขในพ.ศ. 2472 ระบุว่าพิษณุโลกมีจำนวนประชากร 122,677 คน อีก 5 ปีต่อมาพิษณุโลกมีประชากร 136,316 คน ซึ่งเพิ่มขึ้นเพียง 13,639 คน ในขณะที่ขนาดเนื้อที่ของจังหวัดพิษณุโลกในเวลานั้นประมาณ 9,547.70 ตารางกิโลเมตร ความหนาแน่นของพลเมือง

⁵⁹จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, “ชุมชนเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2475 – 2485,” รายงานการดำเนินงานโครงการวันสมเด็จพระนเรศวรมหาราช 29 กรกฎาคม 2546 (พิษณุโลก : บริษัทพิษณุโลกดีเวลอปเมนต์แอนด์ทราเวลกรุ๊ป จำกัด, 2546), 133.

⁶⁰ปัจจุบันเรียกบริเวณนี้ว่า สี่แยกบ้านแขก

⁶¹สัมภาษณ์นางศิริมา วิทยากร, อายุ 72 ปี บ้านเลขที่ 52/1 ถนนพระองค์ดำ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2554

โดยเฉลี่ยเนื้อที่ 1 ตารางกิโลเมตร ต่อ 14 คน⁶² จะเห็นได้ว่าจำนวนของประชากรในจังหวัดยังมีน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ทั้งหมดของจังหวัด ดร.คาร์ล ซี. ซิมเมอร์แมน ได้กล่าวถึงปัจจัยการเติบโตทางเศรษฐกิจในการสำรวจเศรษฐกิจในชนบทระหว่าง พ.ศ. 2474 – 2475 ว่า

จำนวนพลเมืองเป็นเหตุอันหนึ่งซึ่งช่วยให้เศรษฐกิจของประเทศก้าวหน้าหรือกระทำให้ความก้าวหน้านั้นต้องหยุดชะงัก...ประเทศสยามยังมีพลเมืองน้อยมาก เมื่อคิดเทียบกับพื้นที่...ผลของการมีพลเมืองน้อยนั้น คือ พลเมืองไม่ใคร่จะมีฐานะที่จะทำนุบำรุงเศรษฐกิจให้ก้าวหน้า และในการเปลี่ยนแปลงวิธีการเพาะปลูกให้ดีขึ้น ยังคงดำเนินตามแบบเดิมอยู่...เทคนิคในทางกลกรรมและทางเศรษฐกิจล้าหลังอยู่มาก ที่เป็นดังนี้เพราะประเทศสยามมีโภคทรัพย์ต่างๆ อุดมสมบูรณ์ แต่มีพลเมืองบางเบา ชาวชนบทจึงไม่ใคร่จะมีฐานะในการทำนุบำรุงกำเนิดผล และใช้หลักวิชาแห่งเศรษฐกิจให้ดีขึ้น⁶³

ถึงแม้ว่าปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของชาวเมืองพิษณุโลกจะขึ้นอยู่กับการทำเกษตรกรรมก็ตาม แต่ราษฎรส่วนใหญ่ก็ได้สนใจที่จะพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัย ชาวเมืองยังคงอยู่กับเทคโนโลยีการผลิตแบบเดิม ซึ่งผลิตได้เพียงพอกับการบริโภคเท่านั้น อีกทั้งขาดแคลนปัจจัยการผลิตแบบทันสมัยที่จะช่วยให้ผลผลิตมากขึ้นเพียงพอกับความต้องการของตลาด ดังจะเห็นได้จากบันทึกของ ดร.คาร์ล ซี. ซิมเมอร์แมน ที่ได้ให้ข้อสังเกตการเพาะปลูกของราษฎรในเมืองพิษณุโลกไว้ว่า

ถ้าใช้ความสังเกตเพียงพอจะเห็นว่า ตั้งแต่จังหวัดพิษณุโลกลงมาถึงจังหวัดลพบุรี ยังมีเนื้อที่ทำกรเพาะปลูกอยู่อีกมาก ถ้าราษฎรวางป่าออกไป ชาวชนบทในบริเวณนี้ไม่มีใครใช้ความระมัดระวังในการเพาะปลูก...ราษฎรในภาคนี้ไม่พยายามเปลี่ยนแปลงวิธีการเพาะปลูกให้ดีขึ้น เช่น ใช้ปุ๋ยธรรมชาติ การคัดเลือกพันธุ์ข้าว ใถ้อย่างประณีต สูดน้ำเข้าน้าตั้งแต่ต้นฤดู...⁶⁴

ข้อความข้างต้นเป็นข้อสังเกตของ ดร.คาร์ล ซี. ซิมเมอร์แมน ที่ได้บันทึกไว้ใน การสำรวจเศรษฐกิจในชนบท ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการไร้ที่ดินและวิธีการเพาะปลูกของชาวเมือง

⁶²จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ. รายงานการวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์สังคมเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2475 – 2503, 27.

⁶³คาร์ล ซี. ซิมเมอร์แมน, การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทแห่งสยาม (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525), 128 - 131.

⁶⁴เรื่องเดียวกัน, 183.

พิษณุโลกได้เป็นอย่างดี ว่าราษฎรชาวเมืองพิษณุโลกมิได้มีความระมัดระวังในการเพาะปลูก อีกทั้งยังไม่พยายามเปลี่ยนแปลงวิธีการเพาะปลูกให้ดีขึ้น ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้สภาพเศรษฐกิจของจังหวัดพิษณุโลกไม่เติบโตและพัฒนาไปอย่างที่ต้องการจะเป็น อย่างไรก็ดี การเพิ่มจำนวนประชากรในระดับต่ำในจังหวัดพิษณุโลกในช่วงพ.ศ. 2477 ซึ่งมีประชากรประมาณ 136,316 คน⁶⁵ และในพ.ศ. 2480 มีประชากรประมาณ 164,460 คน⁶⁶ โดยในระยะเวลาประมาณ 3 ปีจำนวนประชากรในจังหวัดพิษณุโลกมีอัตราการเพิ่มของประชากรเพียง 28,144 คนเท่านั้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการเพิ่มขึ้นของประชากรในระดับต่ำย่อมมีผลต่อการขยายตัวของเมืองและการเติบโตทางเศรษฐกิจของจังหวัดพิษณุโลก

อย่างไรก็ดี ในช่วงก่อนพ.ศ. 2500 ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพของเมืองพิษณุโลกได้ถูกเปลี่ยนให้เห็นเป็นเศรษฐกิจแบบเพื่อการค้าเพิ่มขึ้นมากโดยเฉพาะในเขตเมือง สังเกตได้จากย่านการค้าที่เพิ่มขึ้นในรอบๆ สถานีรถไฟ ตลาดใต้ และอาคารริมน้ำเรียบถนนพุทธบูชา⁶⁷ การดำเนินกิจการร้านค้าในเมืองพิษณุโลกส่วนใหญ่เป็นของคน 3 เชื้อชาติได้แก่ พ่อค้าท้องถิ่น พ่อค้าชาวจีน และพ่อค้าชาวอินเดีย

พ่อค้าท้องถิ่น ถือได้ว่าเป็นกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจในเมืองพิษณุโลก เนื่องจากพ่อค้าท้องถิ่นเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการบำนาญที่เกษียณอายุราชการมาประกอบอาชีพค้าขาย เช่น ร.อ.แฉบ เสือวรรณศรี นายทหารนอกราชการอดีตเทศมนตรีคนที่ 2 ของเมืองพิษณุโลก ตั้งร้านจำหน่ายน้ำโซดา ขุนธูราหิรัญรักษ์ (ฟังก์ กันตะบุตร) เป็นผู้ริเริ่มจำหน่ายกระแสไฟฟ้าให้แก่เมือง และมีธุรกิจอื่นๆ อีกเช่น ธุรกิจรถลากให้เช่า ธุรกิจบ้านเช่า และเป็นนายทุนเงินกู้ พระชาญเวชกิจ (ถม สิริยานนท์) เป็นอดีตสาธารณสุขมณฑลพิษณุโลก มีกิจการโรงพิมพ์และการค้า พ.ต.ต.พระปราบภัยพาล (เหล็ง กถนายนนท์) เป็นเจ้าของโรงภาพยนตร์ พระประมวลวินิจัย (จัตติ สุวรรณทัต) อดีตผู้พิพากษามณฑลพิษณุโลก มีกิจการค้าไม้ซุง เป็นต้น⁶⁸ นอกจากนี้ยังมี

⁶⁵ จิรากรณ์ สถาปนาสุวรรณะ, รายงานการวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์สังคมเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2475 – 2503, 27.

⁶⁶ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, สมุดสถิติรายปี ประเทศไทย บรรพ 21 พ.ศ. 2482 – 2487 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2487), 53.

⁶⁷ ถนนพุทธบูชาส่วนใหญ่จะเป็นร้านค้าของชาวจีน โดยร้านค้ามีลักษณะเป็นห้องแถวหลังคามุม สังกะสี มีเสาค้ำยันยาว ทุกหลังขึ้นมาจากแม่น้ำ ใต้ถุนบ้านเป็นคลังและริมแม่น้ำ ส่วนมากเป็นอาคารชั้นเดียว สัมภาษณ์นายหลอ เวศอุไร, 9 เมษายน พ.ศ. 2554

⁶⁸ จิรากรณ์ สถาปนาสุวรรณะ, รายงานการวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์สังคมเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2475 – 2503, 30.

ชาวเมืองพิษณุโลกที่มีฐานะดีประกอบธุรกิจส่วนตัวโดยจำหน่ายสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันและสินค้าเบ็ดเตล็ด เช่น ยารักษาโรค เครื่องเขียน เครื่องสังฆภัณฑ์ และแบบเรียน เป็นต้น⁶⁹

พ่อค้าชาวจีนนิยมค้าขายโดยนำสินค้าใหม่ๆ จากกรุงเทพฯ และเมืองใกล้เคียงมาขายยังเมืองพิษณุโลก พ่อค้าชาวจีนเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นกลุ่มใหม่ที่เข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจในเมืองพิษณุโลก อีกทั้งยังมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นการค้าในท้องถิ่นให้เจริญมากยิ่งขึ้น อาทิ นายสง ผู้ภักดี เป็นชาวจีนแต่จิว ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่าเจ้าแก่ง เจ้าแก่งมีกิจการร้านค้าในตลาดพิษณุโลก โดยใช้ชื่อร้านว่า อั้งสงเฮงจัน เป็นเอเยนต์จำหน่ายสุราน้ำมันก๊าด บุหรี่ น้ำตาล และปูนซีเมนต์ นอกจากนี้เจ้าแก่งยังทำกิจการรับ-ส่งสินค้านี้ระหว่างพิษณุโลกกับกรุงเทพฯ อีกทั้งมีกิจการโรงภาพยนตร์พิษณุโลกบันเทิง หรือที่เรียกว่าวิกใต้อีกด้วย⁷⁰ นอกจากนี้ร้านเจ้าแก่งแล้วยังมีร้านพิษณุโลกพานิช หรือห้างนาย ต้วน ร้านคู่แข่งหลี ร้านทองแม่จู้ ร้านทองแม่ริ้ว และร้านหว่าเฮง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การที่ชาวจีนเข้ามาทำธุรกิจการค้าในเมืองพิษณุโลกมากขึ้นนั้น ทำให้ชาวจีนกลายเป็นประชากรกลุ่มสำคัญของเมือง ประกอบกับชาวจีนนิยมอาศัยอยู่รวมกันเป็นชุมชนของตัวเอง เช่น บริเวณตลาดใต้ และบริเวณริมแม่น้ำ่านเรียกถนนพุทธบูชา ซึ่งบริเวณนี้ถือได้ว่าเป็นบริเวณที่มีชาวจีนอยู่อย่างหนาแน่น เห็นได้จากการสร้างศาลไหว้เจ้าและสร้างโรงเรียนสอนภาษาจีนเพื่อเป็นสถานที่ให้การศึกษาแก่บุตรหลานของชาวจีนในพิษณุโลกได้ศึกษาเล่าเรียนอีกด้วย

นอกจากนี้ พ่อค้าชาวจีนยังสร้างคุณูปการไว้ให้แก่เมืองพิษณุโลกด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จาก เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2483 คณะกรรมการอำเภอเมืองพิษณุโลกได้ชักชวนให้พ่อค้าประชาชนให้ช่วยเหลือบริจาคเพื่อบำรุงกองทัพไทย จากบัญชีจำนวนผู้บริจาคทั้งหมด 59 ราย มี 46 ราย ที่เป็นชาวจีนที่ได้บริจาคเงินเพื่อบำรุงกองทัพไทย อาทิ นายเทียนฮ่ง แซ่หลิม บริจาคเงิน 25 บาท นายชี แซ่บู๊ย บริจาคเงิน 25 บาท นายฟัง แซ่เตา บริจาคเงิน 5 บาท และนายคง แซ่เลี่ยม บริจาคเงิน 5 บาท เป็นต้น⁷¹ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพ่อค้าชาวจีนในเมืองพิษณุโลกต้องการได้รับการยอมรับจากสังคมในฐานะคนต่างถิ่นที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองพิษณุโลก

⁶⁹ สัมภาษณ์จ.ศ.ต.ดร.ทวิ บูรณเขตต์, อายุ 79 ปี พิพิธภัณฑสถานบ้านจำทวี ถนนวิสุทธิกษัตริย์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2554.

⁷⁰ จีรากรณ์ สถาปนาวรรณนะ, รายงานการวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์สังคมเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2475 – 2503, 63.

⁷¹ “เรื่องคณะกรรมการ จังหวัดพิษณุโลก รายงานการหาเงินบำรุงกองทัพไทย,” เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท.2.2.5/511, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ส่วนพ่อค้าชาวอินเดียเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาดำเนินธุรกิจในเมืองพิษณุโลก ส่วนใหญ่เข้ามาดำเนินธุรกิจขายผ้า เครื่องเขียน เพอร์นิเจอร์ เนื้อวัว และนมวัว ร้านค้าของชาวอินเดียส่วนใหญ่เป็นห้องแถวเรียงถนนพุทธบูชาริมแม่น้ำน่าน อาทิ ร้าน โอเดียนสโตร์ ร้านอินเดียสโตร์ ร้านนายห้างเหนือ ร้างมุขายี ร้านกามาลอารี หรือที่เรียกติดปากกันว่า ร้านนายห้างอ้วน เป็นต้น ส่วนการค้าเนื้อวัวและนมวัวจะขายอยู่บริเวณตลาดใต้ ซึ่งชาวอินเดียมุสลิมเป็นพ่อค้าที่ผูกขาดการขายเนื้อวัวในเมืองพิษณุโลก⁷² การที่ชาวอินเดียเข้ามาทำธุรกิจการค้าในเมืองพิษณุโลกนั้น ทำให้ชาวอินเดียกลายเป็นประชากรกลุ่มสำคัญของเมือง ประกอบกับชาวอินเดียนิยมอาศัยอยู่รวมกันเป็นชุมชนของตนเอง เช่น บริเวณสี่แยกบ้านแขก และบริเวณถนนสุรสีห์ ซึ่งบริเวณนี้ถือได้ว่าเป็นบริเวณที่มีชาวอินเดียอยู่อย่างหนาแน่น เห็นได้จากการสร้างโรงเรียนมนูญวิทยศึกษาสำหรับชาวอินเดียเพื่อเป็นสถานที่ที่ให้การศึกษแก่บุตรหลานของชาวอินเดียในเมืองพิษณุโลก ได้ศึกษาเล่าเรียนอีกด้วย⁷³

อย่างไรก็ดี ชาวอินเดียยังสร้างคุณูปการไว้ให้แก่เมืองพิษณุโลกด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จาก การบริจาคที่ดินให้ทางราชการในการสร้างถนนภายในเมืองพิษณุโลก จากการบอกเล่าของนางศิริมา วิทยากร ลูกสาวผู้นำชุมชนชาวอินเดียมุสลิมนายไควดัส นูนคาน ได้เล่าถึงการยกที่ดินให้ทางราชการในการสร้างถนนภายในเมืองพิษณุโลกให้ฟังว่า

พ่อยกที่ดินหัวมุมของบ้านพ่อที่สี่แยกบ้านแขกให้ราชการเลขฟรีๆ ไม่คิดเงิน ให้ทำถนนเอกาทศรถ และถนนพระองค์ดำ การบริจาคที่ดินในครั้งนี้ไม่มีหลักฐานบันทึกจากทางราชการ เพราะพ่อไม่โอนให้ พ่ออ่านภาษาไทยไม่ได้ กลัวเรื่องมาก ยุ่งยาก พ่อเลขปฏิเสฐที่จะเซ็นชื่อในสัญญาบริจาคที่ดินให้แก่ทางราชการ อีกอย่างนะพ่อกลัวถูกหลอกให้บริจาคที่ดินทั้งหมด เดี่ยวนี้ราชการมาหาว่าถนนเส้นนี้มีที่มายังไง เจ้าของที่เขาก็มีแล้วมาตัดถนนผ่าน ในจังหวัดก็ฮือฮากันมาก ถนนเส้นนี้มาได้ยังไง ราชการตัดถนนบนที่ของประชาชน⁷⁴

⁷²วิริยา น้อยวงศ์ นยางค์. “การตั้งถิ่นฐานของชุมชนมุสลิมจังหวัดพิษณุโลก,” เอกสารสัมมนาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่าง (พิษณุโลก : พิษณุโลกศิเวศ โลกโปเมนต์แอนด์ทราเวลกรุ๊ป), 2539, 75.

⁷³สัมภาษณ์นางศุภดา น้อยวงศ์, อายุ 56 ปี บ้านเลขที่ 56 ถนนพระองค์ดำ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2554.

⁷⁴สัมภาษณ์นางศิริมา วิทยากร, อายุ 72 ปี บ้านเลขที่ 52/1 ถนนพระองค์ดำ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2554.

จากคำบอกเล่าของนางศิริมา วิทยากร ลูกสาวผู้นำชุมชนชาวอินเดียมุสลิม นายไควด์ส นูณาน แสดงให้เห็นถึงการบริจาคที่ดินเพื่อใช้ในการสร้างถนนเอกาทศรถและถนนพระองค์ดำในเมืองพิษณุโลกได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพ่อค้าชาวอินเดียในเมืองพิษณุโลกต้องการได้รับการยอมรับจากสังคมเช่นเดียวกับชาวจีนที่อาศัยอยู่ในเมืองพิษณุโลกในฐานะคนต่างถิ่น

ต่อมาในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง รัฐบาลไทยประกาศเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น โดยให้กองทัพญี่ปุ่นเคลื่อนกำลังทหารผ่านประเทศไทยเพื่อโจมตีพม่าและมลายูของอังกฤษ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2484 และได้มีการร่วมลงนามในกติกาสัญญาพันธมิตรระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่นเมื่อวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2584⁷⁵ ในช่วงแรกที่ญี่ปุ่นเข้ามาในประเทศไทยนั้น รัฐบาลได้ประกาศให้แก่ประชาชนชาวไทยว่าได้ตกลงให้ทางเดินทัพแก่ญี่ปุ่น ขอให้ประชาชนชาวไทยระงับความตื่นเต้นและพยายามผ่อนคลายหนักเป็นเบาให้มากที่สุดที่จะทำได้ ขอให้ประชาชนชาวไทยจงรักษาความสงบและฟังคำสั่งตั้งเตือนของรัฐบาลทุกประกาศ⁷⁶ สำหรับเมืองพิษณุโลกได้รับผลกระทบจากภาวะสงครามเช่นเดียวกับเมืองอื่นๆ โดยทั่วไปของไทย โดยเมืองพิษณุโลกเป็นหนึ่งในสามเมืองของภาคเหนือที่มีกองพลทหารตั้งอยู่ ทั้งยังเป็นฐานทัพทางบกและทางอากาศสำหรับกองทัพญี่ปุ่นในโจมตีประเทศพม่าด้านชายแดนพิษณุโลก-ตาก-แม่สอด⁷⁷ ทำให้เมืองพิษณุโลกเป็นทั้งจุดเป้าหมายการโจมตีและเป็นจุดตั้งรับที่สำคัญในช่วงสงคราม

อย่างไรก็ดี การเดินทางเข้ามาของกองทัพญี่ปุ่นได้ส่งผลกระทบต่อชาวเมืองพิษณุโลกและส่งผลกระทบต่อเมืองพิษณุโลกอยู่ไม่น้อย ในระยะแรกชาวเมืองพิษณุโลกได้พบว่าการเข้ามาของกองทัพญี่ปุ่นได้สร้างประโยชน์ให้แก่ตนในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะการจ้างงาน อีกทั้งยังสร้างรายได้ให้แก่ชาวเมืองพิษณุโลกอย่างไม่เคยมีมาก่อน ทั้งนี้เพราะกองทัพญี่ปุ่นต้องการทั้งเสบียงอาหารและปัจจัยอื่นๆ ที่สามารถหาซื้อได้ในท้องตลาด เช่น น้ำมันก๊าด ผ้า ยารักษาโรค น้ำตาลทราย ไม้ขีดไฟ ยางรถยนต์ และสินค้าประเภทอุปโภคบริโภคก่อสร้าง เป็นต้น รวมทั้งกองทัพญี่ปุ่นยังต้องการแรงงานเพื่อปลูกสร้างอาคารต่างๆ รับจ้างสร้างทางและคุมขบวนค้าม้าและวัวไปยังแม่

⁷⁵ พวงทิพย์ เกียรติสหัสกุล, “การศึกษาการขยายตัวของกองทัพญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา : มุมมองทางสังคม – วัฒนธรรม,” วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (ปีที่ 15 ฉบับที่ 1, มิถุนายน – พฤศจิกายน 2545), 34.

⁷⁶ ทวี วีระวงศ์เสรี, สัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2524), 127.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, 138.

สอดคล้อง⁷⁸ ดังจะเห็นได้จากนวนิยายกึ่งอัตชีวประวัติของ สุวรรณี สุคนธา นักเขียนชาวเมืองพิษณุโลกผู้ล่วงลับไปแล้วได้เขียนเล่าถึงการเข้ามาของกองทัพญี่ปุ่นในเมืองพิษณุโลกช่วงสงครามโลกครั้งที่สองไว้ในนวนิยายเรื่อง “เรื่องของเกด” ใ่ว่างน่าสนใจว่า

แต่ครั้งเช้าขึ้นมาอีกเช้าหนึ่งเมื่อทุกคนในหมู่บ้านเกดตื่นขึ้นก็ตกตกตกในตามๆ กัน ที่บนถนนเต็มไปด้วยทหารญี่ปุ่น เกดวิ่งออกไปดูที่ถนน ทหารเหล่านั้นเดินกันมาเป็นละลอกราวกับคลื่นในมหาสมุทร...เช้าอีกวันหนึ่งทหารญี่ปุ่นก็เข้ามาพักในสวนหลังบ้านเกด วันที่สองทหารก็เต็มได้หมู่บ้านเกดราวกับมดกับปลวก....พวกทหารนายหมู่เท่านั้นที่จะมีสิทธิ์จับจองที่อยู่ตามได้ อุณบ้าน นอกนั้นอยู่ไกลออกไปในบริเวณ รถยนต์คันใหญ่ๆ บรรทุกสัมภาระมากมายเข้ามาจอดตามสวนที่เกิดเคยวิ่งเล่น รถยนต์เหล่านี้ทำสีเขียวเข้มอย่างเดียวกับเสื้อผ้าเครื่องแบบ หรือสัมภาระอื่นๆ เช่นหม้อข้าว กระทะ ล้วนเป็นสีเขียวทั้งสิ้น....⁷⁹

ภายใต้การอยู่ร่วมกันระหว่างชาวเมืองพิษณุโลกกับกองทัพญี่ปุ่น รัฐบาลมีนโยบายให้แนะนำชาวเมืองพิษณุโลกทุกคนทำการต้อนรับทหารญี่ปุ่นเมื่อเดินทางผ่าน ปฏิบัติด้วยกิริยามารยาทสุภาพเรียบร้อยด้วยการเปล่งเสียงไชโยต้อนรับและห้ามราษฎรห้อมล้อมทหารญี่ปุ่นให้ได้ความรำคาญ ตลอดจนห้ามแต่งตั้งร่างกายรวมทั้งสิ่งของของทหารญี่ปุ่น นอกจากนี้ยังมีคำสั่งให้สำรวจความรู้สึกประชาชนและข้าราชการที่มีต่อนโยบายของรัฐเกี่ยวกับญี่ปุ่นอีกด้วย⁸⁰ ซึ่งกองทัพญี่ปุ่นเองก็ได้รับคำแนะนำจากรัฐบาลไทยให้ปฏิบัติตัวระหว่างอยู่เมืองไทยดังนี้ 1. ให้จ่ายค่าโดยสารเมื่อขึ้นสามล้อ 2. ห้ามเข้าไปในบ้านเรือนของราษฎรโดยมิได้รับอนุญาต 3. ระมัดระวังเกี่ยวกับกรณีชู้สาว 4. ให้เคารพพระสงฆ์ตามวัดต่างๆ 5. ให้เอื้อเฟื้อเด็กและมิให้ทำร้ายสัตว์ 6. ให้สงเคราะห์คนพิการและคนชรา⁸¹ นอกจากนี้ทหารญี่ปุ่นยังพยายามผูกมิตรกับชาวเมืองพิษณุโลกด้วยการแจกขนม สดางค์ ให้แก่เด็ก และแจกยาให้แก่ชาวบ้าน รวมทั้งการแสดงความเคารพพระพุทธรูป พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองพิษณุโลกอีกด้วย

อย่างไรก็ดี วิกฤตการณ์สงครามมิได้ให้ประโยชน์แก่ชาวเมืองพิษณุโลกเสมอไป แต่วิกฤตการณ์สงครามได้สร้างความหวาดกลัวและส่งผลกระทบต่อประชาชนชาวเมืองพิษณุโลกอยู่

⁷⁸ จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, รายงานการวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์สังคมเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2475 – 2503, 132.

⁷⁹ สุวรรณี สุคนธา, เรื่องของเกด เล่ม 1 (พระนคร : รวมสาส์น, 2513), 238 – 247.

⁸⁰ จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, รายงานการวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์สังคมเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2475 – 2503, 135.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, 134.

ไม่น้อย เพราะไม่ทราบชะตากรรมว่าจะมีโอกาสถูกเครื่องบินของฝ่ายสัมพันธมิตร โจมตีเมื่อใด อีกทั้งชาวเมืองพิษณุโลกยังประสบปัญหาค่าครองชีพสูงและเกิดภาวะขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภคอย่างหนัก ทั้งนี้เนื่องจากชาวเมืองพิษณุโลกต้องจัดสรรทรัพยากรของตนให้แก่ชาวญี่ปุ่น ไม่ว่าจะเป็น ข้าว ไม้สัก ยารักษาโรค น้ำตาลทราย น้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟ สนุกกรดสำหรับซักผ้า และของใช้จากพ่อค้าไทยเพื่อไปเลี้ยงทหารญี่ปุ่นที่ประจำอยู่ในพม่าและมลายู ในราคาสูงกว่าราคาตลาดหลายเท่าตัว ทหารญี่ปุ่นกว้านซื้อยารักษาโรค น้ำมันหมู สนุก แป้งข้าวเจ้า แม้กระทั่งผักสดก็กลายเป็นอาหารฟุ่มเฟือย วัว ควาย เป็นสินค้าที่ทหารญี่ปุ่นต้องการมากไม่ต่ำกว่าปีละ 60,000 ตัว ประกอบกับทหารญี่ปุ่นออกไปกว้านซื้อสินค้าในต่างจังหวัดโดยให้ราคาสูงกว่าปกติ คนต่างจังหวัดจึงเดือดร้อนหนัก ต้องซื้อของราคาแพง⁸² ด้วยเหตุนี้ จอมพล. ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี จึงมีความพยายามหามาตรการในการแก้ไขปัญหาค่าครองชีพขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภค ด้วยการจัดตั้งคณะกรรมการการควบคุมเครื่องอุปโภคบริโภค ออกประกาศรายการสินค้าควบคุม 24 รายการ เช่น น้ำตาลทราย สนุก ผ้า ไม้ขีดไฟ ตะปู ยารักษาโรค กระดาษ เหล็ก ทองแดง ทองเหลือง สังกะสี เป็นต้น โดยผู้ครอบครองสินค้าต้องทำบัญชีแจ้งปริมาณและสถานที่เก็บรายงานที่อำเภอภายในกำหนดเวลา ผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกยึดสิ่งของและถูกปรับไม่เกิน 10,000 บาท⁸³

ภายหลังจากญี่ปุ่นประกาศยุติสงคราม ใน พ.ศ. 2488 ทหารญี่ปุ่นได้ถอนทัพออกจากเมืองพิษณุโลก ซึ่งเมืองพิษณุโลกได้รับความบอบช้ำจากการถูกโจมตีทางอากาศสองจุดสำคัญคือ บริเวณสถานีรถไฟพิษณุโลก และบริเวณใกล้ทางรถไฟตรงสี่แยกบ้านแขก⁸⁴ อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากผ่านพ้นช่วงสงครามโลกครั้งที่สองไปแล้ว ใน พ.ศ. 2489 เมืองพิษณุโลกได้มีการขยายตัวทั้งในด้านกายภาพและด้านประชากร ดังจะเห็นจากเอกสารของกระทรวงมหาดไทยในการยกฐานะกิ่งอำเภอ บางกระทุ่ม อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลกขึ้นเป็นอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก ดังความว่า

เนื่องด้วยกระทรวงมหาดไทยพิจารณาเห็นว่า กิ่งอำเภอบางกระทุ่ม อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก มีอาณาเขตกว้างขวาง มีพลเมืองและปริมาณงานมาก เจ้าหน้าที่อำเภอเมืองไม่สามารถที่จะปกครองดูแลราษฎรได้ทั่วถึง สมควรที่จะยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอได้ ประกอบกับที่ตั้งกิ่งอำเภอนี้ มีสถานที่ราชการและบ้านพักราชการอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องสร้างขึ้นในขณะนี้

⁸² แถมสุข นุ่มนนท์, เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง (กรุงเทพฯ : สายธาร, 2548), 157 – 158.

⁸³ เรื่องเดียวกัน, 160 -161.

⁸⁴ ศิริรัตน์ เจริญกิจ, โครงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของเมืองพิษณุโลกตั้งแต่ พ.ศ. 2504 – ปัจจุบัน, 51.

ได้ ในชั้นนี้กระทรวงมหาดไทยเพียงแต่จะเพิ่มอัตราตำแหน่งนายอำเภอขึ้นอีก 1 นายเท่านั้น
ประกาศโดยสำนักนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2489...⁸⁵

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของอำเภอเมืองพิษณุโลกได้เป็นอย่างดี ซึ่งใน พ.ศ. 2489 กระทรวงมหาดไทยได้พิจารณาให้ กิ่งอำเภอบางกระทุ่ม อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก ทั้งนี้เพราะ กิ่งอำเภอบางกระทุ่มมีอาณาเขตกว้างขวาง มีพลเมืองมาก อีกทั้งหน้าที่รับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทยมีปริมาณมาก จนทำให้เจ้าหน้าที่อำเภอเมืองไม่สามารถที่จะปกครองดูแลราษฎรได้ทั่วถึง ทั้งงานในด้าน การทะเบียนราษฎร การบำบัดทุกข์บำรุงสุข การรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน การปกครองท้องที่ การส่งเสริมและพัฒนาการเมืองการปกครอง เป็นต้น ดังจะเห็นได้เมื่อเปรียบเทียบจำนวนประชากรภายในจังหวัดพิษณุโลกใน พ.ศ. 2480 และ พ.ศ. 2490 พบว่า ในพ.ศ. 2480 มีจำนวนประชากรภายในจังหวัดทั้งสิ้น 164,460 คน และใน พ.ศ. 2490 มีจำนวนประชากรภายในจังหวัดทั้งสิ้น 202,249 คน ในระยะเวลา 10 ปีจังหวัดพิษณุโลกมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น 37,789 คน โดยขนาดของพื้นที่ในเวลานั้นประมาณ 9,659 ตารางกิโลเมตร ความหนาแน่นของพลเมืองในเนื้อที่ 1 ตารางกิโลเมตร เฉลี่ยมีอยู่ 21 คน⁸⁶

จากตัวอย่างการขยายตัวของเมืองและการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรดังกล่าวข้างต้น ส่งผลให้เมืองพิษณุโลกเติบโตขึ้นตามลำดับ ดังจะเห็นได้จากหนังสือตรวจราชการของ พลโทเพียรเลิศ บริภัณฑ์ยุทธกิจ รัฐมนตรีกระทรวงการคลัง ที่เดินทางมาตรวจราชการยังเมืองพิษณุโลก เมื่อวันที่ 16 เมษายน 2497 ได้บันทึกถึงสภาพเมืองพิษณุโลกก่อน พ.ศ. 2500 ไว้ที่น่าสนใจว่า

เมืองพิษณุโลก กระทบไม่ได้เห็นมาตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 ขณะนี้บ้านเมืองขยายตัวรวดเร็วมาก เมื่อก่อนนี้เป็นเมืองแคบๆ ยาวตามลำแม่น้ำ ยาวชิดไม่ค่อยมีตึกราม บัดนี้ขยายไปในทางลึกสองข้างฝั่งแม่น้ำดีมาก มีตึกรามผุดขึ้นรวดเร็วดี...⁸⁷

⁸⁵“เรื่องจังหวัดพิษณุโลก,” 23 เมษายน 2481 – 14 สิงหาคม พ.ศ. 2489, เอกสารกองกลาง สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, สร (2) 0201.36/29, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

⁸⁶สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, สมุดสถิติรายปี ประเทศไทย บรรพ 24 พ.ศ. 2506 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2506), 54.

⁸⁷“เรื่องการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำที่จังหวัดพิษณุโลก,” พ.ศ. 2497, กระทรวงการคมนาคม, คค.0202.8.7/83, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

จากหนังสือตรวจราชการพลโทเทา เพ็ชรเลิศ บริภัณฑ์ยุทธกิจ รัฐมนตรีกระทรวงการคลัง แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของเมืองพิษณุโลกภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่สองเป็นอย่างดี ว่าก่อนสงครามโลกครั้งที่สองที่อยู่อาศัยของประชาชนในเขตเมืองพิษณุโลกกระจุกตัวอยู่บริเวณริมแม่น้ำน่าน แต่ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่สองเมืองพิษณุโลกขยายตัวไปตามเส้นทางคมนาคมทางบกทั้งทางรถยนต์ และทางรถไฟมากขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเมื่อการคมนาคมทางบกทั้งทางถนน และทางรถไฟมีความสะดวกมากขึ้น ประชาชนได้ใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำลดน้อยลง ดังนั้นที่อยู่อาศัยที่เกิดขึ้นจึงขยายออกมาห่างไกลจากแม่น้ำ แต่ได้กระจายตัวตามแนวถนนสายต่างๆ นอกจากนี้การขยายตัวของเศรษฐกิจภายในเมืองพิษณุโลกผลักดันให้เมืองมีความเจริญก้าวหน้า โดยเฉพาะการค้าขายเริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญ ดึงแถวและร้านค้าได้กระจายตัวขึ้นในบริเวณเส้นทางคมนาคมทางบกทั้งถนน และทางรถไฟในบริเวณเมือง โดยเฉพาะบริเวณสถานีรถไฟและตลาดใต้ ซึ่งมีการอพยพเข้ามาของผู้คนจากภูมิภาคใกล้เคียงรวมทั้งยังมีชาวจีน และชาวอินเดีย ได้เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองพิษณุโลกเพื่อหาโอกาสในการประกอบอาชีพและตั้งถิ่นฐานปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ล้วนส่งเสริมให้การค้าภายในเมืองพิษณุโลกขยายตัวขึ้น อาชีพดั้งเดิมที่เน้นการทำการเกษตรของราษฎรเมืองพิษณุโลกค่อยๆ เริ่มเปลี่ยนมาเป็นการค้าขาย

อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์สำคัญที่ทำให้เมืองพิษณุโลกเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง คือ เหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลกในพ.ศ. 2500 โดยเพลิงได้ลุกลามไหม้ย่านการค้าและที่พักอาศัยบริเวณสถานีรถไฟไปจนถึงบริเวณริมแม่น้ำน่าน ส่งผลให้อาคารห้องแถวไม้ในบริเวณตลาดใต้ บริเวณสถานีรถไฟ และถนนพุทธบูชาเกือบทั้งหมดถูกเผาทำลายลงไปจนราบเรียบ จากเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งนี้ทำให้เมืองพิษณุโลกได้รับการจัดระเบียบเมืองใหม่ โดยสำนักโยธาเทศบาลเมืองพิษณุโลก และการเข้ามาช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาในการบูรณะปรับปรุงเมืองในด้านต่างๆ ทั้งการวางระเบียบการใช้ที่ดินภายในเมืองให้เป็นระเบียบมากยิ่งขึ้น และการพัฒนาสาธารณูปโภคภายในเมืองพิษณุโลก อาทิ ถนน สะพานท่อระบายน้ำ และสนามบิน อีกทั้งได้มีการแบ่งเขตบริเวณสถานที่ราชการและเขตธุรกิจของเมืองออกไปตามฝั่งแม่น้ำน่าน โดยฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ ในขณะที่บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเป็นบริเวณย่านธุรกิจการค้าของเมือง ซึ่งจะนำรายละเอียดไปอธิบายในบทต่อไป

บทที่ 3

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ. 2500 – 2519

เมืองพิษณุโลกมีการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างต่อเนื่องภายหลังจากเหตุการณ์ไฟไหม้เมือง พ.ศ. 2500 ทั้งนี้เพราะได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาภายใต้โครงการให้ความช่วยเหลือจังหวัดพิษณุโลกสำหรับเขตเพลิงไหม้พ.ศ. 2500 นอกจากนั้นเมืองพิษณุโลกยังได้รับการผลักดันให้มีการพัฒนาภายหลังจากการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. 2504 โดยรัฐบาลมีเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจของประเทศเพื่อให้เกิดความรุ่งเรืองตามแบบอย่างประเทศตะวันตก และสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจเพื่อให้เกิดบรรยากาศที่เอื้อต่อการลงทุนของภาคเอกชน ดังนั้นเนื้อหาในบทที่ 3 จะเน้นการอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ. 2500 – 2519 ภายใต้อิทธิพลที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลกใน พ.ศ. 2500 ซึ่งเหตุการณ์ไฟไหม้นี้ได้นำความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่มาสู่เมืองพิษณุโลก ทั้งการได้รับเงินงบประมาณการช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา และจากนโยบายของรัฐในการพัฒนาเมืองพิษณุโลก ภายใต้อิทธิพลของเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 – 3 เป็นสำคัญ

3.1 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลก

ระหว่าง พ.ศ. 2500 – 2519

การศึกษาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ. 2500 – 2519 นั้น พบว่า เหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2500 เป็นวิกฤตการณ์ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลกอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากการเข้ามาช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาภายใต้โครงการให้ความช่วยเหลือเขตเพลิงไหม้ในเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2500 ซึ่งโครงการดังกล่าวได้ช่วยบูรณะฟื้นฟูเมืองพิษณุโลกในด้านการก่อสร้างถนน ทางเท้าสำหรับประชาชน อีกทั้งท่อระบายน้ำในเขตบริเวณที่ถูกไฟไหม้ของเมืองพิษณุโลกอีกด้วย นอกจากนั้นสหรัฐอเมริกายังให้ความช่วยเหลือในการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก – หล่มสัก (ถนนมิตรภาพ) และช่วยบูรณะปรับปรุงสนามบินพิษณุโลกให้เป็นสนามบินที่ทันสมัยจนส่งผลให้สนามบินพิษณุโลกได้รับการพัฒนาเป็น 1 ใน 8 ของสนามบินพาณิชย์ภายในประเทศที่มีมาตรฐานระดับสากล นอกจากนี้เมืองพิษณุโลกยังได้รับการพัฒนาจาก

ขึ้นภายหลังจากการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นับตั้งแต่พ.ศ. 2504 ด้วย โดยเฉพาะการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกภายในเมืองพิษณุโลกและพื้นที่ใกล้เคียงให้สามารถใช้เดินทางสัญจรได้อย่างสะดวกรวดเร็วและสามารถใช้ได้ทุกฤดูกาล มีการพัฒนาการสื่อสารโทรคมนาคมให้มีความทันสมัย รวมทั้งเปิดสถานศึกษาระดับสูงมาบางส่วนภูมิภาคโดยการก่อตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลกขึ้น ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ล้วนส่งเสริมให้เมืองพิษณุโลกเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างต่อเนื่อง ดังจะได้อธิบายรายละเอียดของปัจจัยในแต่ละด้านดังนี้

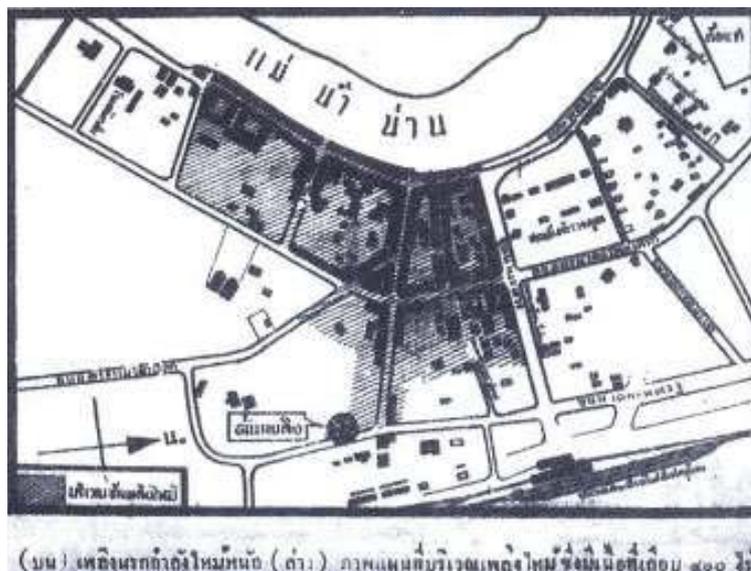
3.1.1 เหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2500

วันที่ 2 มกราคม พุทธศักราช 2500 เวลาประมาณ 9.00 น. เกิดเหตุเพลิงไหม้ที่นำความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่มาสู่สังคมเมืองพิษณุโลก ตามรายงานกระทรวงมหาดไทยระบุว่า มีผู้ประสบอัคคีภัยรวมทั้งสิ้น 450 หลังคาเรือน และมีประชาชนที่ได้รับความเสียหายทั้งสิ้น 6,650 คน ในพื้นที่ประมาณ 75 ไร่ 2 งาน 36 ตารางวา¹ โดยทางทิศเหนือจดถนนเรศวรจากหลังสถานีรถไฟถึงแม่น้ำน่าน ทางตะวันตกจดถนนเอกาทศรถ จากหลังสถานีรถไฟถึงบริษัททหารสามัคคีดินเพลิง ทางใต้จดถนนสุรสีห์ตรงข้ามโรงไฟฟ้า ทางตะวันตกจดลำน้ำน่าน พวกตึกแถวริมน้ำพักครึ้นลงไปตามความลาดของตลิ่งสูงชัน อาคารคงเหลือเพียงตึกแถวริมถนนเรศวร ส่วนด้านเหนือเหลือเพียงตึกสองชั้นหลังสถานีรถไฟแถวเดียวเท่านั้น² ความเสียหายที่เกิดขึ้นครอบคลุมพื้นที่ทั้งในย่านการค้าตลาด ชุมชน และสถานที่ราชการเป็นบริเวณกว้าง และเนื่องจากบ้านเรือนอาคารร้านค้าและห้องแถวส่วนใหญ่สร้างด้วยไม้จึงกลายเป็นเชื้อเพลิงอย่างดี เหตุเพลิงไหม้ครั้งนี้ใช้เวลาดับเพลิงยาวนานถึง 12 ชั่วโมงกว่าเพลิงไหม้จะดับลงได้³

¹“เรื่องรายงานเรื่อง ฯพณฯ ท่านนายกรัฐมนตรีและท่านผู้บัญชาเสด็จ พิบูลสงครามกับคณะไปตรวจและเยี่ยมชมข้าราชการผู้ประสบอัคคีภัยจังหวัดพิษณุโลก,” พ.ศ. 2500, เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท. 0201.2.1.36/55, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

²เดลินิวส์, 4 มกราคม พ.ศ. 2500.

³เดลินิวส์, 3 มกราคม พ.ศ. 2500.

ภาพที่ 6 แผนที่บริเวณเพลิงไหม้เมืองพิษณุโลกซึ่งมีเนื้อที่เกือบ 400 ไร่
ที่มา : เดลิเมต์, 5 มกราคม พ.ศ. 2500.

ภายหลังจากเหตุไฟไหม้เพียง 1 วัน กระทรวงมหาดไทยได้สั่งให้หลวงอรรถวิภาคไพศาลย์ รองปลัดกระทรวงมหาดไทย เดินทางไปเยี่ยมเยียนและอำนวยความสะดวก พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ กรมประชาสงเคราะห์นำเงินและเครื่องอุปโภคบริโภคไปสงเคราะห์ผู้ประสบภัย ณ เมืองพิษณุโลก และได้สั่งการให้เจ้าหน้าที่ส่วนจังหวัดสอดส่องให้ความช่วยเหลืออำนวยความสะดวกแก่ผู้ประสบภัยให้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วกัน อีกทั้งได้มอบหมายให้ขุนไตรกิตยานุกุล พ.ต.อ.ม.จ.สุรวุฒิ ประวัตติ เทวกุล เดินทางไปร่วมสมทบในการเยี่ยมเยียนและอำนวยความสะดวกผู้ประสบภัยอีกด้วย จากการรายงานของหลวงอรรถวิภาคไพศาลย์ รองปลัดกระทรวงมหาดไทย ที่ได้เดินทางมาเยี่ยมเยียนและอำนวยความสะดวกผู้ประสบอัคคีภัยในเมืองพิษณุโลก ความว่า

ได้ออกสืบสวนเยี่ยมเยียนผู้ประสบเพลิงไหม้และตรวจดูกองอำนาจการและการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่แล้ว มีผู้ประสบอัคคีภัยรวม 950 หลังคาเรือน จำนวน 6,650 คน ยังไม่ปรากฏว่ามีผู้เสียชีวิต แต่มีผู้บาดเจ็บเล็กน้อยประมาณ 50 คน ทางกรมได้จัดให้ผู้ประสบภัยพักอาศัยในวันแรก 10 แห่ง ต่อมาได้ลดลงเหลือ 6 แห่ง เพราะบางคนได้ย้ายไปอยู่กับญาติพี่น้อง เวลานี้มีเหลือในที่จัดให้อยู่ประมาณ 60 ครอบครัวยังได้จัดเลี้ยงและแจกอาหารทุกครัว และแจกเครื่องนุ่งห่มแก่ผู้ยากจนก่อนข้าง นับว่าผู้ประสบภัยได้รับความช่วยเหลือพอสมควรแล้ว ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ พลเรือน สมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมหญิงจังหวัด สมาคมนักเรียนเก่าพิษณุโลกพิทยาคม พุทธสมาคมพิษณุโลก และประชาชนจังหวัดพิษณุโลก ได้ร่วมมือช่วยเหลืออย่างดี ทั้งนี้เจ้าหน้าที่ได้

จับตัวนายวิฑูรย์ บัณฑิตกุล ผู้จัดการบริษัททหารสามัคคี นายทองอยู่ สาลี ผู้ช่วยผู้จัดการ นางบัว
วัน บูรณเขตต์ และนางลอค นางวัฒน์ เจ้าของร้านศิริวรรณได้ดำเนินคดีสืบไป⁴

ในการนี้ หลวงอรรถวิภาคไพศาลย์ ได้เชิญเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหาร ตำรวจ ผู้แทนสมาคม
ต่างๆ เทศบาลจังหวัดและอำเภอ รถไฟ ไปรษณีย์ และผู้มีเกียรติอื่นๆ เข้าประชุมเพื่อแจ้งถึงความ
ห่วงใยของรัฐบาลและได้ซ้อมความเข้าใจในการประสานงานระหว่างหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้ได้ผลดี
ยิ่งขึ้น นอกจากนี้พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์ศักดีพินิต และชายา อุปนายกสภาฯ
ไทย ได้เสด็จเข้าร่วมประชุมในครั้งนี้ด้วย พระองค์ทรงสนพระทัยในการที่จะให้ความสงเคราะห์
แก่ผู้ประสบภัยครั้งนี้เกี่ยวกับการพยาบาลรักษาผู้เจ็บป่วย อีกทั้งได้ทรงโทรเลขถึงสภาฯ
ไทย ให้จัดส่งวัคซีนไทฟอยและคลอไมเซดินมาที่เมืองพิษณุโลกทันที พร้อมกับได้ทรงบริจาคทรัพย์
ส่วนพระองค์เป็นเงิน 1,000 บาท สมทบในการช่วยเหลือประชาชนผู้ประสบภัยครั้งนี้ด้วย สำหรับการ
การประชุมหารือครั้งนี้ที่ประชุมได้ตกลงในเรื่องต่างๆ ดังนี้

1. มอบกองอำนาจการของจังหวัด เทศบาลและองค์การกุศลต่างๆ ที่เปิดทำการ
สงเคราะห์อยู่ในขณะนี้ ให้ดำเนินการแจกจ่ายเครื่องอุปโภคบริโภค และให้การรักษาพยาบาลผู้
เจ็บป่วยต่อไป เพราะขณะนี้มีส่วนราชการต่างๆ และผู้มีจิตศรัทธาทั้งหลายได้บริจาคเงินและสิ่งของ
เพิ่มเติมตลอดมา จึงเพียงพอที่จะดำเนินการสืบต่อไปได้

2. จัดหาที่พักชั่วคราวแก่ผู้ประสบภัยที่ยังไม่อาจช่วยตนเองได้ ที่ประชุมเห็นควร
ดำเนินการดังนี้

ก. จัดที่พักขึ้นที่บริเวณสะพานวัดท่ามะปราง

ข. จัดที่พักขึ้นที่หลังสถานีตำรวจภูธรจังหวัดพิษณุโลก

ค. จัดที่พักขึ้นที่หลังตลาดวัดราชบูรณะ

ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อพยพออกจากศาลาวัดซึ่งเดิมใช้เป็นโรงเรียน ไปอยู่ ณ ที่จัดให้ใหม่

3. จัดตลาดค้าชั่วคราวขึ้นเพื่อให้มีสถานที่จำหน่ายแทนตลาดสดที่ถูกเพลิงไหม้ ดังนี้

ก. จัดให้มีการค้าหาบเร่บริเวณหลังสถานีรถไฟพิษณุโลก

ข. เปิดโอกาสให้ทำการค้าริมถนนเชิงสะพานนเรศวร

⁴เรื่องรายงานเรื่อง ๗๗๗๗ ท่านนายกรัฐมนตรีและท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงครามกับคณะไป
ตรวจและเยี่ยมเยียนประชากรผู้ประสบอัคคีภัยจังหวัดพิษณุโลก, พ.ศ. 2500, เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท.
0201.2.1.36/55, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

⁵เรื่องเดียวกัน.

ค. ให้สหกรณ์จังหวัดพิจารณาจัดซื้อสินค้าที่จำเป็นในการครองชีพ เพิ่มปริมาณสินค้าในร้านสหกรณ์มากขึ้น เพื่อเปิดจำหน่ายในราคาเยาทั่วๆ ไป

ง. ให้เศรษฐกิจจังหวัดดำเนินการโฆษณาชี้แจงวิงวอนให้ผู้ที่ยังดำเนินการค้าทั่วๆ ไป มิให้ฉวยโอกาสขึ้นราคาสินค้าและอาหารอันจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนในระยะนี้

4. การแก้อุปสรรคเรื่องน้ำ ไฟ การสุขาภิบาล และการศึกษาในระหว่างภาวะฉุกเฉินนี้ ทุกฝ่ายได้พร้อมเพรียงกันเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ประสบภัยดังต่อไปนี้

ก. ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ผู้อำนวยการกองอาสาอากาศฯ ได้จัดส่งแพทย์และเจ้าหน้าที่พร้อมเวชภัณฑ์และสิ่งของเดินทางไปร่วมสงเคราะห์ผู้ประสบภัยตั้งแต่วันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2500

ข. รองแม่ทัพกองทัพที่ 3 ได้จัดฝ่ายทหารติดตั้งและเดินสายไฟเพื่อให้แสงสว่างทั่วบริเวณที่ถูกเพลิงไหม้ พร้อมกับจัดรถบรรทุกน้ำลำเลียงแจกจ่ายประชาชนที่ประสบอัคคีภัย รวมทั้งประชาชนที่อาศัยในเขตเทศบาลทั่วไปที่ได้รับความสะดวกร้อนอยู่ในขณะนั้น

ค. น.ท. ทินกร พันธุ์กระวี เลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมได้จัดส่งถังใส่น้ำขนาด 400 แกลลอน จำนวน 10 ถัง ติดตั้งตามหน่วยที่พักชั่วคราวเมื่อผู้ประสบอัคคีภัยได้รับริโภคและใช้สอยและให้กรมโยธาเทศบาลจัดหารถบรรทุกไปช่วยเพิ่มเติมอีก

ง. นายแพทย์ผู้อำนวยการโรงพยาบาลพุทธชินราช พร้อมทั้งอนามัยจังหวัดพิษณุโลกดำเนินการปรับปรุงส้วม และให้การป้องกันรักษาโรคแก่ผู้ประสบภัยจนกว่าจะฟื้นภาวะเดือนร้อน

จ. ศึกษาธิการจังหวัดดำเนินการสำรวจเด็กนักเรียนยากจนผู้ประสบอัคคีภัย เพื่อให้การสงเคราะห์เกี่ยวกับเครื่องแต่งตัวและเครื่องเขียนของนักเรียน มาตรการเฉพาะหน้าให้ประกาศผ่อนผันไม่เข้มงวดเกี่ยวกับการแต่งกายเครื่องแบบนักเรียน

5. กางวางผังเมืองในรูปถาวร ได้โทรเลขติดต่อนายช่างกรมโยธาเทศบาลให้รีบออกไปดำเนินการโดยด่วน เพื่อให้เรื่องนี้เสร็จภายใน 7 วัน

6. ฝ่ายทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ ได้ตกลงในที่ประชุมว่า เมื่อได้จัดทำผังเมืองเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็พร้อมที่จะให้ผู้ประสบภัยซึ่งเป็นลูกค้านักได้สิทธิเข้าไปปลูกสร้างอาคารในบริเวณที่เช่าเดิมได้ตามแบบแปลนที่กำหนดโดยฝ่ายทรัพย์สิน เมื่อผู้นั้นได้ปฏิบัติตามเทศบัญญัติ

ของเทศบาลแล้ว โดยกำหนดเงื่อนไขไว้ว่า ผู้นั้นจะต้องออกทุนก่อสร้างอาคารนั้นเองแล้วโอนกรรมสิทธิ์ให้ฝ่ายทรัพย์สินตามเงื่อนไข ส่วนที่ราชพัสดุก็จะอนุโลมอย่างเดียวกับฝ่ายทรัพย์สิน

7. สำหรับผู้ที่ไม่สามารถช่วยตนเองได้ เกี่ยวกับอาคารที่อยู่อาศัยในระยะต่อไปนั้นเมื่อได้รับความประสงค์แน่นอนจากผู้ประสบภัยแล้ว ทางจังหวัดจะได้ดำเนินการพิจารณาจัดสร้างอาคารในที่ดินของทรัพย์สินที่ว่างอยู่ ซึ่งอยู่ตรงข้ามที่ตั้งเขตการทางจังหวัดพิษณุโลก

ภายหลังจากการที่เมืองพิษณุโลกได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามาช่วยเหลือผู้ประสบอัคคีภัยในเมืองพิษณุโลก นายเขื่อน โปธิสุวรรณ ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก ได้รายงานมายังกระทรวงมหาดไทยว่า

เมื่อวันที่ 4 มกราคม 2500 สภาอากาศไทยได้ส่งนายแพทย์ 2 นาย กับกำลังเจ้าหน้าที่พยาบาลและเวชภัณฑ์ไปตั้งกองบรรเทาทุกข์ช่วยเหลือในด้านรักษาพยาบาล และท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ได้กรุณาส่งอาสาชาติ 10 คน พร้อมด้วยเครื่องมือ เครื่องใช้ในการจัดปรุงอาหารเลี้ยงผู้ประสบภัย ไปตั้งกองบรรเทาทุกข์แล้ว กับได้มีนักสังคมสงเคราะห์ 2 นาย ไปเยี่ยมเยียนผู้ประสบภัยด้วย สภาอากาศและอาสาชาติได้เริ่มปฏิบัติตั้งแต่วันที่ 5 มกราคม 2500 และในเช้าวันที่ 7 มกราคม 2500 ผู้ประสบภัยได้รับการแจกจ่ายอาหารแห้ง อาหารสำเร็จ เครื่องอุปโภคบริโภคและรักษาพยาบาลโดยทั่วถึง รู้สึกว่าขวัญของผู้ประสบภัยดีขึ้นเป็นลำดับ ผู้ประสบภัยเริ่มอยู่แผงลอยเป็นที่อยู่อาศัยและขายของเป็นส่วนมาก ส่วนผู้ที่ช่วยตนเองยังไม่ได้ทางการกำลังสร้างที่พักชั่วคราวให้เข้าอยู่อาศัยแทนศาลาวัดที่อยู่อาศัยในปัจจุบัน จะแล้วเสร็จในเร็ววันนี้⁶

ข้อความข้างต้นเป็นรายงานต่อกระทรวงมหาดไทยของนายเขื่อน โปธิสุวรรณ ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลกที่ได้บันทึกถึงความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือผู้ประสบอัคคีภัยภายในเมืองพิษณุโลก ซึ่งบันทึกนี้ได้ให้ข้อมูลที่สำคัญหลายประการคือ ประการแรก สภาอากาศไทยได้เข้ามาช่วยเหลือผู้ประสบอัคคีภัยโดยการส่งนายแพทย์ 2 นายกับเจ้าหน้าที่พยาบาล และเวชภัณฑ์ต่างๆ อีกทั้งได้ตั้งกองบรรเทาทุกข์เพื่อช่วยเหลือในการรักษาพยาบาลให้แก่ผู้ประสบอัคคีภัยในเมืองพิษณุโลก ประการที่สอง ท่านผู้หญิงละเอียดพิบูลสงคราม ได้ส่งอาสาชาติ 10 คน พร้อมด้วยเครื่องมือ เครื่องใช้ในการปรุงอาหารเพื่อเลี้ยงผู้ประสบภัย ประการที่สาม มีนักสังคมสงเคราะห์ 2 นายไปเยี่ยมเยียนผู้ประสบภัย ประการที่สี่ ในวันที่ 7 มกราคม 2500 ได้มีการแจกจ่ายอาหารแห้ง อาหารสำเร็จ เครื่องอุปโภคบริโภคและ

⁶เรื่องเดียวกัน.

รักษาพยาบาลผู้ที่ได้รับบาดเจ็บโดยทั่วถึง ประการที่ห้า จากความช่วยเหลือดังกล่าว ส่งผลให้ขวัญและกำลังใจของผู้ประสบภัยดีขึ้นเป็นลำดับ ผู้ประสบภัยเริ่มใช้แสงลอยเป็นที่อาศัยและเริ่มค้าขายสินค้า และประการสุดท้าย ทางกรมได้มีการสร้างที่พักชั่วคราวให้แก่ผู้ที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้หรือสิ้นเนื้อประดาตัวไปกับเหตุการณ์ไฟไหม้

นอกจากการได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระราชทานเงินส่วนพระองค์ช่วยเหลือเป็นจำนวนเงิน 100,000 บาท⁷ นอกจากนี้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดใกล้เคียง ต่างพากันบริจาคทรัพย์และสิ่งของเพื่อบรรเทาทุกข์ให้แก่ผู้ประสบอัคคีภัยภายในเมืองพิษณุโลก โดยความช่วยเหลือภายในประเทศส่วนใหญ่มาจากข้าราชการกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ รวมทั้งพ่อค้า ประชาชน และสมาคมต่างๆ ได้แก่ คณะกรรมการมูลนิธิอ้าวเดี่ยวปอเด็กเซียงตั้งแห่งประเทศไทยและสมาคมจีนต่างๆ ได้บริจาคเงินช่วยเหลือ 50,000 บาท⁸ คณะข้าราชการพ่อค้าประชาชนอำเภอบางกระทุ่มบริจาคเงินช่วยเหลือ 2,615 บาท และพ่อค้าประชาชนอำเภอพรหมพิราม บริจาคเงินช่วยเหลือ 1,233 บาท⁹ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีความช่วยเหลือจากต่างประเทศ โดยเฉพาะความช่วยเหลือทางการเงินจากสหรัฐอเมริกา ในการบูรณะฟื้นฟูเมืองพิษณุโลกในบริเวณที่ประสบอัคคีภัย เป็นจำนวนเงินบริจาคถึง 4 ล้านบาท¹⁰

เหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลกในครั้งนี้ ถือเป็นวิกฤตการณ์ที่สร้างความเสียหายอย่างหนัก จึงมีการรายงานเหตุการณ์อย่างละเอียด ดังปรากฏหลักฐานจากการรายงานข่าวของหนังสือพิมพ์เดลิเมล์และสยามรัฐ โดยในหนังสือพิมพ์เดลิเมล์ฉบับวันพฤหัสบดีที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2500 พาดหัวข่าวว่า “เพลิงโหมตลาดพิษณุโลก 100 ล้าน ไหม้ทั้งวันเมืองทั้งเมืองไม่มีเหลือ 200 ไร่

⁷วิเทศสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/พว. 4 1 6 (จังหวัดพิษณุโลก) เรื่อง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานเงินช่วยเหลือผู้ประสบอัคคีภัย จังหวัดพิษณุโลก 2500, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

⁸วิเทศสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/มท. 2 1 9 (จังหวัดพิษณุโลก) เรื่อง มูลนิธิอ้าวเดี่ยวปอเด็กเซียงตั้งแห่งประเทศไทยและสมาคมจีนต่างๆ ช่วยบรรเทาทุกข์ผู้ประสบอัคคีภัย จังหวัดพิษณุโลก 2500, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

⁹วิเทศสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/มท. 2 1 10 เรื่องบริจาคช่วยเหลือผู้ประสบอัคคีภัย จังหวัดพิษณุโลก 2500, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

¹⁰วิเทศสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/สร.2.4 7 1 เรื่อง สหรัฐอเมริกาจ่ายเงิน 4 ล้านบาทให้แก่รัฐบาลไทยเพื่อบูรณะและขยายถนนต่างๆ ของจังหวัดซึ่งประสบอัคคีภัย 2500, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ถูกไฟกลืนเรียบจับต้นเพลิง”¹¹ ส่วนในหนังสือพิมพ์สยามรัฐฉบับวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2500 ได้พาดหัวข่าวว่า “ไฟไหม้ครั้งใหญ่ เผาตลาดราบเสียหายนับสิบล้าน”¹²

ภาพที่ 7 พาดหัวข่าวหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ประจำวันี่ 3 มกราคม พ.ศ. 2500

ที่มา : เดลินิวส์, 3 มกราคม พ.ศ. 2500.

อย่างไรก็ดี จากรายละเอียดของข่าวในหนังสือพิมพ์ทั้งสองฉบับข้างต้นทำให้ทราบว่าในเวลานั้นยังไม่มีใครทราบว่าต้นเพลิงเกิดจากอะไรกันแน่ ดังจะเห็นได้จาก หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ฉบับวันเสาร์ที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2500 พาดหัวข่าวไว้ว่า “ไฟนรกพิษณุโลกเกิดปัญหาใหญ่ ต้นเพลิงซัดกันวุ่นวาย กำลังรอความช่วยเหลือ” แต่จาก การสอบสวนในระยะแรกตำรวจสันนิษฐานว่าอาจเป็น การวางแผนเผาเมือง ดังจะเห็นได้จาก หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ฉบับวันศุกร์ที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2500 รายงานว่า ร.ต.อ.อุทัย ไทยจินดา ผู้บังคับกองตำรวจพิษณุโลก ได้ตรวจพบปี๊บน้ำมัน 1 ปี๊บ มีน้ำมัน 3 ปี๊บเป็นน้ำมันเบนซิน ใกล้กันนั้นมีถุงบรรจุกระสุนดินดำอีก 1 ถุง อยู่หลังตึกแถวสองชั้นริมถนนนเรศวรที่พ้นจากหือพระเพลิงหลังสถานีรถไฟ เป็นแผนการวางเพลิงหมายผลาญพิษณุโลก ให้เรียบเป็นหน้ากลอง ร.ต.อ.อุทัย ยึดของดังกล่าวไว้โดยไม่ทราบใครเป็นเจ้าของ “ผมไม่แน่ใจว่าเพลิงไหม้คราวนี้จะป็นวินาศกรรมหรือไฟซ้อดหรือว่าอุบัติเหตุ ผลไม่เข้าใจเลย”¹³

ผลการสอบสวนของเจ้าหน้าที่ตำรวจในวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2500 ก็เป็นที่เปิดเผยว่าสาเหตุเกิดจากการเล่นไม้ขีดไฟของเด็กชายชวลิต บุรณเขตต์ อายุ 4 ขวบ บุตรของนายศิริ และนางบัววรรณ บุรณเขตต์ เจ้าของร้านตัดเส้นผ้าศิริวรรณ เด็กชายชวลิตได้ขอสตางค์ผู้เป็นแม่ 50 สตางค์ไปซื้อไม้ขีดไฟมา 2 กลักรจากร้านรุ่งเรืองซึ่งเป็นร้านของนายเกาะอยู่ห้องแถวเดียวกัน เมื่อซื้อมาแล้ว

¹¹เดลินิวส์, 3 มกราคม พ.ศ. 2500.

¹²เอกสารชุดประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ พ.ศ.2500 ก/ป7/2500/บ.5.1 หมวดเบ็ดเตล็ดเรื่องอภินิหาร, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

¹³เดลินิวส์, 4 มกราคม พ.ศ. 2500.

ก็นำไปซ่อนไว้ในตู้บนบ้าน ในวันเกิดเหตุเด็กชายชวลิตและพี่สาวได้ชวนกันเข้าไปเล่นบนบ้านตามลำพัง 2 คน ชักพักหนึ่งผู้เป็นพี่สาวได้กลับลงมาปล่อยให้เด็กชายชวลิตเล่นคนเดียว เด็กชายชวลิตจึงได้หอบกระดาษหนังสือพิมพ์เก่าๆ ออกมากองไว้ข้างหลังตู้ แล้วนำเอาไม้ขีดซึ่งซื้อมาเมื่อวันก่อนนั้นจุดเผากระดาษเล่น จึงทำให้ไฟลุกไหม้กระดาษและลามไปยังตัวอาคารจนไม่สามารถหยุดยั้งได้ อย่งไรก็ดี ร.อ.ต. อุทัย ไทยจินดา ผู้บังคับกองตำรวจพิษณุโลกกับนายสำราญ อินทร์ใหญ่ พนักงานสอบสวนอำเภอเมืองพิษณุโลก ได้นำตัวเด็กชายอู๊ดหรือชวลิต ไปสอบสวน ซึ่งความจริงปรากฏดังที่กล่าวมา ตำรวจจึงได้ปล่อยตัวผู้ต้องสงสัยและเด็กน้อยไป¹⁴

ภาพที่ 8 พาดหัวข่าวหนังสือพิมพ์เดลิเมล์ประจำวันที 8 มกราคม พ.ศ. 2500

ที่มา : เดลิเมล์, 9 มกราคม พ.ศ. 2500.

ถึงแม้ว่าเหตุการณ์เพลิงไหม้จะผ่านมาแล้วกว่า 50 ปี แต่เหตุการณ์ดังกล่าวก็ยังคงอยู่ในความทรงจำของชาวเมืองพิษณุโลก ผู้อาวุโสจำนวนมากสามารถเล่าถึงเหตุการณ์ที่เป็นความเสียหายครั้งใหญ่นี้ได้อย่างแม่นยำ นักปราชญ์ท้องถิ่นที่ชาวเมืองพิษณุโลกนับถือ จ.ส.ต.ดร. ทวี บูรณเขตต์ หรือที่ชาวเมืองเรียกกันว่า ลุงจ่า ได้เล่าเหตุการณ์วันที่เกิดเหตุไฟไหม้ว่า

....ไฟเริ่มไหม้ประมาณเกือบ 3 โมงเช้า เหตุเกิดจากเด็กเล่นไม้ขีดไฟบนที่นอน จากนั้นไฟลุกไหม้ขึ้น ต้นเพลิงอยู่ที่โรงเรียนสอนตัดเสื้อผ้าศิริวรรณ ไฟลามไปเรื่อยๆ ขึ้นเหนือไปผ่านสถานีรถไฟและออกไปทางริมน้ำ สมัยนั้นรถดับเพลิงมีน้อยแค่คันหรือสองคนไม่ทันสมัยเลย และคนที่ไม่พร้อมเลยคุมไฟไว้ไม่อยู่ หลังจากไฟไหม้ชาวบ้านที่เคยอาศัยอยู่เดิมก็กลับเข้ามาอาศัย โดย

¹⁴เดลิเมล์, 8 มกราคม พ.ศ. 2500.

ทางการกับอเมริกา ร่วมกันเป็นผู้ออกเงินสร้างตึกให้ใหม่บนที่ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และให้ชาวบ้านที่เคยอาศัยอยู่เดิมเข้าอยู่อาศัย ใครมีทุนรอนได้ก็อยู่ต่อไป ใครหมดตัวก็ขายสิทธิ์ให้คนอื่นต่างถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนที่มาจากกรุงเทพฯ เข้ามาอยู่แทน มีการขยายถนนให้กว้างขวางขึ้น และที่สำคัญคือมีการขยายห้องให้กว้างขวางขึ้นและเท่ากันทุกหลัง ใครเป็นราชการทางการจะมีเงินให้กู้ยืมในการเข้าอยู่อาศัย โดยทางการจะให้ทุนยืมได้ครึ่งหนึ่งแล้วผ่อนชำระ ราคาค่าก่อสร้างในเวลานั้นตกหลังละประมาณ 35,000 บาท...¹⁵

ภาพที่ 9 ภาพเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2500

เอื้อเฟื้อ โดย พิพิธภัณฑ์บัญชา อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

นอกจากนี้ นายหลอ เวสอุไร เจ้าของเชียงหมูที่ขายหมูที่ตลาดได้ มาตั้งแต่ก่อนเหตุการณ์ไฟไหม้ ได้เล่าเหตุการณ์ไฟไหม้ให้ฟังว่า

....ไฟไหม้กินเวลายาวนานมาก เพราะตรงนี้ดับ ตรงโน้นติด วนไปวนมา เพราะบ้านส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ เป็นเชื้อเพลิงชั้นดี บ้านคนจีนบริเวณริมแม่น้ำถูกไฟไหม้หมด...คนในเมือง

¹⁵ สัมภาษณ์จ.ส.ต.ดร.ทวี บูรณเขตต์, อายุ 79 ปี พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจำทวี ถนนวิสุทธิกษัตริย์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2554.

ร้องไห้กันระงม บางคนหมดตัว คนแก่บางคนเสียชีวิตเพราะช่วยเหลือตัวเองไม่ได้¹⁶...หลังไฟไหม้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เดินทางมาเมืองพิษณุโลก เพื่อตรวจดูความเสียหาย รื้อซากมีนโยบายแจกข้าวของช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน แจกข้าวสาร อาหารแห้ง ข้าวสารคนละ 1 ถุง ถุงละ 5 โล ก็พอบรรเทาไปได้บ้าง ส่วนเรื่องที่พักมีตั้งเต็นท์ให้พักด้วยนะแต่ไม่สะดวก ถุงเลยไปอาศัยอยู่กับญาติที่สวนผัก...พอมีการสร้างอาคารสงเคราะห์ บริเวณที่ถูกไฟไหม้ไปขึ้นมาใหม่ คนที่เคยอาศัยก็แยกย้ายออกไปบ้าง คนนอกก็เข้ามาเยอะมาก ส่วนลุงไม่มีโอกาสไปอยู่หรือก้มว่าแต่รุ่นๆ อยู่กับการเอาตัวรอด ขอแต่เอาตัวรอดก็พอแล้ว....¹⁷

ภาพที่ 10 ภาพเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลก พ.ศ.2500

เอื้อเฟื้อ โดย พิพิธภัณฑ์บัญชา อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

ป้าจิตตรา จันเปี่ยม ผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ไฟไหม้ ได้เล่าให้ฟังว่า

...บ้านป้าอยู่ตรงข้ามร้านศิริวรรณต้นเพลิง เป็นบ้านไม้ 2 ชั้น 2 ห้อง ขายจักรยานและซ่อมจักรยาน พอบ้านไฟไหม้ก็มีการซ่อมแซม หลวงเป็นออกเงินในการสร้าง เพราะเป็นที่ราชพัสดุ

¹⁶ผู้ศึกษาตั้งข้อสังเกตว่าข้อมูลในการสัมภาษณ์ขัดแย้งกับข้อมูลในหนังสือพิมพ์ ทั้งนี้เป็นไปได้ว่าข้อมูลในหนังสือพิมพ์เป็นการรายงานข่าวแบบทันที ซึ่งการเสียชีวิตของผู้ที่ประสบอัคคีภัยข้างต้นอาจเป็นการเสียชีวิตภายหลังจากที่ได้เข้าไปรักษาที่โรงพยาบาลแล้ว

¹⁷สัมภาษณ์นายหลอ เวศอุไร, อายุ 79 ปี ตลาดเทศบาล 1 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2554.

บางคนก็ย้ายออก บางคนที่มีสตางค์น้อยก็อยู่ที่เดิม ราชการมาช่วยเหลือ โดยมีการวางแผนที่โรงเรียนสันหมื่น แจกผ้าห่ม ข้าวสาร ในช่วงแรกๆ ป้าต้องไปอาศัยอยู่บ้านญาติ ตอนนั้นเหมือนหมดตัว เพราะห้ซ้้ากรรมซัด บ้านถูกไฟไหม้ไปแล้ว ทรัพย์สินที่เก็บออกมาได้ถูกขโมยไปหมด... ป้าคิดว่า หลังไฟไหม้แล้วลำบากมาก ทำมาหากินก็ลำบาก ทุนรอนก็ไม่ค่อยจะมี ต้องไปกู้หนี้ยืมสินจากญาติพี่น้อง คนสมัยใหม่/คนทั่วไปคิดว่าไฟไหม้แล้วทำให้เมืองเจริญ แต่ป้าเสียหาย ป้าก็ไม่ชอบใจเท่าไร เพราะป้าลำบากมาก เหมือนคนหมดตัว คนสมัยนั้นไม่รู้จักฝากเงินที่ธนาคาร พอไฟไหม้เงินทองก็กลายเป็นเถ้าถ่านไป....¹⁸

จากตัวอย่างคำบอกเล่าเหตุการณ์ไฟไหม้ของชาวเมืองพิษณุโลกแสดงให้เห็นถึงความเสียหายที่เกิดขึ้นภายหลังจากเหตุการณ์ไฟไหม้ได้เป็นอย่างดี ชาวเมืองส่วนใหญ่ไว้ที่อยู่อาศัย บางคนต้องไปพักอาศัยอยู่กับญาติ บางคนต้องไปอาศัยอยู่ที่พักรับพักรวของทางรัฐบาลที่ได้จัดสรรขึ้น บางคนหมดตัวไปกับไฟที่ไหม้ไหม้เมือง และบางคนถึงกับต้องย้ายออกจากเมืองพิษณุโลกไปหาที่ทำกินใหม่ บ้านเรือนภายในเมืองพิษณุโลกเสียหายทั้งสิ้น 450 หลังคาเรือน และมีประชาชนกว่า 6,650 คน ที่ได้รับความเสียหายไร้ซึ่งที่อยู่อาศัย ความเสียหายดังกล่าวครอบคลุมเนื้อที่กว่า 75 ไร่เศษ ครอบคลุมพื้นที่ทั้งในย่านการค้า ตลาด ชุมชน และสถานที่ราชการเป็นบริเวณกว้าง เนื่องจากบ้านเรือนอาคารร้านค้าและห้องแถวส่วนใหญ่สร้างด้วยไม้จึงกลายเป็นเชื้อเพลิงอย่างดี ซึ่งเหตุไฟไหม้ครั้งนี้ต้องใช้เวลาดับเพลิงยาวนานถึง 12 ชั่วโมงกว่าเพลิงไหม้จะดับลงได้ อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ไฟไหม้ดังกล่าว นับเป็นวิกฤตที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลกครั้งใหญ่มาสู่เมืองพิษณุโลก ทั้งโครงการบูรณะฟื้นฟูเมืองพิษณุโลกเขตบริเวณที่ถูกไฟไหม้ในเมืองพิษณุโลก การได้รับความช่วยเหลือในการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก – หล่มสัก (ถนนมิตรภาพ) และการได้รับความช่วยเหลือในด้านการบูรณะปรับปรุงสนามบินพิษณุโลกให้เป็นสนามบินที่ถูกต้องตามมาตรฐานสากล ภายใต้การเข้ามาให้ความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกา ดังจะได้อธิบายรายละเอียดในปัจจัยต่อไป

3.1.2 การเข้ามาให้ความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกา

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การเมืองระหว่างประเทศในโลกได้แบ่งออกเป็น 2 ขั้วอำนาจอย่างชัดเจน โดยมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำฝ่ายกลุ่มโลกเสรี และมีสหภาพโซเวียตเป็นผู้นำฝ่ายกลุ่มโลกสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ซึ่งทั้งสองฝ่ายพยายามแข่งขันในการขยายอำนาจและอิทธิพล โดยการแสวงหามิตรประเทศและพันธมิตรทางทหาร เพื่อขัดขวางการขยายอิทธิพลของฝ่ายตรงข้าม

¹⁸ สัมภาษณ์ นางจิตตรา จันเปี่ยม, อายุ 61 ปี บ้านเลขที่ 18/7 ถนนสุริยสิทธิ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2554

ท่ามกลางสถานการณ์ของสงครามเย็นจอมพล ป. พิบูลสงคราม เชื่อว่าโลกเสรีประชาธิปไตยเป็นทางเลือกที่เหมาะสมที่สุด ระบอบประชาธิปไตยจะนำพาชาติบ้านเมืองให้เกิดการแข่งขัน เกิดความก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจและสังคมเป็นที่ยอมรับต่อสายตาชาวโลก โดยเฉพาะต่อสหรัฐอเมริกาประเทศมหาอำนาจล่าสุดในขณะนั้น จึงมีนโยบายให้ความร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาในการต่อต้านการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ที่กำลังทวีความรุนแรงในภูมิภาคอินโดจีนอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้ใน พ.ศ. 2493 จึงมีการลงนามในสนธิสัญญามิตรภาพและการค้าระหว่างประเทศไทยกับสหรัฐอเมริกา¹⁹ โดยสหรัฐอเมริกามุ่งให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศกำลังพัฒนา โดยเน้นการเข้ามาช่วยให้มีความเจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ เช่น การเกษตร สาธารณสุข คมนาคม เป็นต้นเพื่อต่อต้านการขยายตัวของคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคอินโดจีน นอกจากนั้นผลจากการทำสนธิสัญญาดังกล่าวยังได้นำความช่วยเหลือทางการเงินจากสหรัฐอเมริกาเข้ามาเพื่อพัฒนาประเทศไทยอีกด้วย โดยเฉพาะในด้านสาธารณสุข วิชาการ และการทหาร รวมทั้งการให้ความช่วยเหลือในการก่อสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า ชลประทาน เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากบันทึกข้อความของ ฯพณฯ ยู. อเล็กซ์ซิส. จอนสัน เอกอัครราชทูตอเมริกาประจำประเทศไทย ซึ่งเขียนบรรยายถึงความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาที่มีต่อประเทศไทยในพ.ศ. 2501 ความว่า

สหรัฐฯ ถือว่าประเทศไทยเป็นทั้งเพื่อนและเป็นพันธมิตรที่มีคุณประโยชน์และมีเกียรติ และสหรัฐฯ มีความหวังไขว่ร่วมกับจอมพล สฤษดิ์ ในสวัสดิภาพของประชาชนชาวไทย ด้วยเหตุนี้ในระยะเวลา 8 ปีที่ได้ผ่านมาแล้วนี้ สหรัฐฯ จึงได้ให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศไทยเป็นมูลค่าทั้งสิ้นถึงประมาณ 415 ล้านดอลลาร์อเมริกัน ซึ่งในจำนวนนี้ประมาณ 170 ล้านดอลลาร์เป็นการช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ สหรัฐฯ คงจะดำเนินการต่อไปในทุกๆ ทางที่สามารถจะทำได้ เพื่อช่วยประเทศไทยให้สามารถดำรงเสถียรภาพและเอกราชไว้...²⁰

จากบันทึกข้างต้นแสดงให้เห็นความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศไทยกับสหรัฐอเมริกา สหรัฐอเมริกาที่ได้ให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศไทยเป็นมูลค่าทั้งสิ้นประมาณ 415 ล้านดอลลาร์อเมริกัน โดยความช่วยเหลือทางด้านเงินทุนเพื่อพัฒนาประเทศ ทางด้านสาธารณสุข วิชาการ และการทหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลงทุนในการก่อสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น การ

¹⁹โรเบิร์ต เจ มัสแคต, เมธี ครอบแก้ว และพรายพล คุ่มทรัพย์, บรรณาธิการแปล สหรัฐอเมริกากับการพัฒนาเศรษฐกิจและความมั่นคงในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536), 21.

²⁰“เรื่องเบ็ดเสร็จอเมริกาช่วยเหลือแก่ประเทศไทย,” 4 มกราคม – 15 สิงหาคม 2504, เอกสารกองกลาง สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, (3) สร. 0201.13.1/1, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

บรูณะพื้นปูนถนน สนามบิน ไฟฟ้า น้ำประปา ชลประทาน เป็นต้น โดยกระจายความช่วยเหลือไปยัง จังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศไทย อาทิ พิชญโลก นครราชสีมา อุดรธานี นครสวรรค์ ขอนแก่น เป็นต้น ซึ่งในที่นี้ผู้ศึกษาขอกล่าวถึงการเข้ามาช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาในเมืองพิชญโลกเป็นสำคัญ สืบเนื่องจากความสำคัญของเมืองพิชญโลกที่อยู่ในฐานะเมืองยุทธศาสตร์ที่สามารถติดต่อไปยัง ภูมิภาคอื่นๆ ได้ทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อีกทั้งเมืองพิชญโลกยังเป็นที่ตั้งฐานทัพอากาศที่สำคัญของสหรัฐอเมริกาในการต่อต้านการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้นความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ที่มาจากสหรัฐอเมริกาจึงเป็นนโยบาย เร่งรัดที่จะดำเนินการให้ความช่วยเหลือและพัฒนาสภาพความเสื่อมโทรมที่อยู่ในเมืองพิชญโลก โดยเฉพาะบริเวณตัวเมืองซึ่งถูกไฟไหม้ไปเมื่อ พ.ศ. 2500 โดยการปรับปรุงถนน ท่อระบายน้ำ และ ทางเท้าขึ้นใหม่ อีกทั้งยังมีแผนการพัฒนาบริเวณเมืองพิชญโลกในส่วนต่างๆ ทั้งการก่อสร้างทาง หลวงแผ่นดินสายพิชญโลก – หล่มสัก และการบูรณะปรับปรุงสนามบินพิชญโลก ซึ่งรายละเอียดที่จะกล่าวถึงดังต่อไปนี้

1 การให้ความช่วยเหลือสำหรับเขตเพลิงไหม้ พ.ศ. 2500

ภายหลังจากเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์ของเมืองพิชญโลกในพ.ศ. 2500 กรมโยธาเทศบาลได้รับมอบให้ดำเนินการสำรวจและพิจารณาผังเมืองใหม่ โดยกรมโยธา เทศบาลได้ส่งนายช่างไปดำเนินการสำรวจทำแผนที่และเก็บรายละเอียดต่างๆ ในบริเวณเพลิงไหม้ นำมาประกอบการพิจารณาผัง ในการนี้ นายแมกซ์ วัลโด บิชอป (Max Waldo Bishop) เอกอัครราชทูตอเมริกัน และนายวิลเลียม เชปพาร์ด (William Sheppard) ผู้อำนวยการสำนักงาน คณะผู้แทนฝ่ายเศรษฐกิจและวิชาการของสหรัฐอเมริกา (ยูซอม) ได้ไปเยี่ยมชมเมืองพิชญโลกและนำ วิศวกรของทั้งฝ่ายไทยและยูซอมร่วมกันพิจารณาสถานการณ์อย่างใกล้ชิด²¹ ทั้งนี้เพื่อให้ความ ช่วยเหลือในการปรับปรุงถนนบริเวณเขตเพลิงไหม้ในเมืองพิชญโลก ซึ่งเจ้าหน้าที่กรมโยธา เทศบาลได้วางผังการก่อสร้างดังนี้²²

1. ขยายถนนให้กว้างขวางขึ้นเท่าที่สามารถจะตกลงกับเจ้าของที่ดินที่เกี่ยวข้องได้ เพื่อ รัฐจะได้เสียเงินน้อย ราษฎรได้ประโยชน์มาก

²¹วิถุสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/สร.2.4 7 1 เรื่อง สหรัฐอเมริกาจ่ายเงิน 4 ล้านบาท ให้แก่รัฐบาลไทยเพื่อบูรณะและขยายถนนต่างๆ ของจังหวัดพิชญโลก ซึ่งประสบอัคคีภัย 2500, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

²²วิถุสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/มท. 8 1 1 (พิชญโลก) เรื่อง การดำเนินงานบูรณะและ จัดสร้างถนนใหม่ในบริเวณที่เกิดเพลิงไหม้ครั้งใหญ่เมื่อวันที่ 2 มกราคม 2500, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

2. จัดถนนที่ไม่ตรงเป็นแถวเป็นแนวให้เป็นแนวเดียวกัน หรือคดโค้งก็ให้โค้งเป็นระเบียบเพื่อความงามของบ้านเมือง

3. ตัดถนนใหม่ 2 สาย ส่วนมากเป็นถนนสั้นๆ ที่ตัดน้อยสาย เพราะว่างงบประมาณที่รัฐจะซื้อที่ดินไม่อาจจัดหาได้ และเจ้าของที่ดินไม่ให้ความร่วมมือ ถ้าจะทำจริงๆ ก็ต้องออกพระราชบัญญัติเวนคืนที่ดิน ถนนสองสายที่ตัดได้นั้น ก็โดยความร่วมมือของเจ้าของที่ดิน

4. ขนาดถนนที่ตัดใหม่มีขนาดตั้งแต่ 10 เมตร, 11 เมตร, 12 เมตร, 14 เมตร, 16 เมตร และ 20 เมตร จะเห็นว่าบางสายมีขนาดเล็กไป ทั้งนี้เนื่องจากเจ้าของที่ดินบางแห่งมิได้ให้ความร่วมมือและถ้าหากจะเอาจริงจังก็น่าจะต้องซื้อหรือใช้กฎหมายบังคับ อันเป็นการกระทำที่ทางราชการไม่พึงประสงค์ และการระบายน้ำ จัดเป็นท่อมีบ่อพัก สร้างไว้ริมสองข้างถนนเหมือนถนนโดยทั่วไป

เมื่อวางแผนเสร็จเรียบร้อยแล้ว กรมโยธาเทศบาลได้จัดส่งไปให้จังหวัดพิจารณา โดยจังหวัดได้ตั้งคณะกรรมการพิจารณาว่าสามารถดำเนินการได้เพียงใด พร้อมทั้งทำความตกลงกับเจ้าของที่ดินด้วย และเรื่องนี้กระทรวงมหาดไทยได้พิจารณาแต่งตั้งคณะกรรมการเรียกว่า “คณะกรรมการปรับปรุงเขตเพลิงไหม้จังหวัดพิษณุโลก” ภายใต้โครงการ “การให้ความช่วยเหลือสำหรับเขตไฟไหม้ปี 2500” ซึ่งประกอบด้วยปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นประธานกรรมการ และกรรมการที่เกี่ยวข้องเช่น อธิบดีและผู้แทนกระทรวงที่เกี่ยวข้อง 11 คน พิจารณาในเรื่องผังเมืองพิษณุโลก คณะกรรมการได้ประชุมร่วมกันถึง 3 ครั้ง ในที่สุดตกลงผังเมืองเป็นที่แน่นอน และมอบให้กรมโยธาเทศบาลดำเนินการก่อสร้างถนนต่อไป ซึ่งในการนี้ขอความช่วยเหลือออกเงินค่าบูรณะถนนหนทางในบริเวณที่ถูกไฟไหม้ให้เป็นจำนวนเงิน 4 ล้านบาท²³ โดยมอบให้กระทรวงมหาดไทย และให้กรมโยธาเทศบาลเป็นผู้จัดเสนอโครงการที่จะดำเนินงานภายในวงเงินดังกล่าว

ภายหลังจากการอนุมัติเงินช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาในการบูรณะถนนสายต่างๆ ในบริเวณที่ถูกไฟไหม้ ภายใต้โครงการ “การให้ความช่วยเหลือสำหรับเขตไฟไหม้ปี 2500” ในจังหวัดพิษณุโลกไปแล้วนั้น นายเขียน โภธิสุวรรณ ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก ได้ส่งจดหมายไปยังปลัดกระทรวงมหาดไทย รายงานเรื่องค่าใช้จ่ายในการจัดสร้างถนนและวางท่อระบายน้ำภายในพื้นที่ที่ถูกไฟไหม้ ดังความว่า

²³ วิทยุสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/สร.2.4 7 1 เรื่อง สหรัฐอเมริกาจ่ายเงิน 4 ล้านบาท ให้แก่รัฐบาลไทยเพื่อบูรณะและขยายถนนต่างๆ ของจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งประสบอัคคีภัย 2500, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ขอเรียนว่า ถนนที่อยู่รอบๆ เขตเพลิงไหม้ คือ ฟากถนนด้านหนึ่งถูกไฟไหม้ อีกด้านหนึ่งไม่ถูกเพลิงไหม้ ซึ่งเป็นถนนลาดยางแอสฟัลต์บ้าง ถนนโรยกรวดบ้าง ได้เกิดการชำรุดทรุดโทรมจนใช้การไม่ได้ ทั้งตัวถนนแควบและตำไม้ไ้ระดับเป็นแนวเดียวกันกับถนนคอนกรีตที่ก่อไว้ เป็นเหตุให้การจราจรของขบวนพาหนะและประชาชนเดินไปมาไม่เป็นที่ปลอดภัย ตลอดทั้งการรักษาความสะอาดของประชาชนจำนวนมากได้รับความเดือดร้อน หากทิ้งปล่อยไว้ให้เป็นหน้าที่ของเทศบาลจัดดำเนินการแล้ว จังหวัดเห็นว่างไม่มีโอกาสที่จะทำได้ง่ายนัก เพราะรายได้ของเทศบาลไม่พอ ทางจังหวัดได้พิจารณาเห็นดังนี้แล้ว จึงได้ติดต่อกับกรมโยธาเทศบาล ขอให้คำนวณค่าใช้จ่ายในการจัดสร้างถนนและวางระบายน้ำ ซึ่งกรมโยธาเทศบาลได้จัดการให้ตามสำเนาข้อมติค่าก่อสร้างที่แนบเรียนมาพร้อมหนังสือ 1 ชุด รวมเบิกเงินค่าก่อสร้างทั้งสิ้น 3,955,900 บาท....²⁴

ตารางที่ 1 สำเนางบประมาณค่าก่อสร้างถนนสายต่างๆ ในเมืองพิษณุโลก

ลำดับ		งบประมาณค่าก่อสร้าง			หมายเหตุ
		ทางเท้า ที่ระบายน้ำ	พื้นถนน	รวมเงิน	
1	ถนนคอนกรีตสายเรศวร กว้าง 20.20 เมตร ยาว 370 เมตร	414,400	708,560	1,122,960	-
2	ถนนคอนกรีตสายเอกาทศรถ กว้าง 20.00 เมตร ยาว 470 เมตร	506,400	938,620	1,465,020	-
3	ถนนพุทธบูชา พื้นถนนลาดยาง แอสฟัลต์ กว้าง 14.00 เมตร ยาว 470 เมตร	320,000	303,200	623,200	-
4	ถนนคอนกรีตส่วนบุคคล กว้าง 10.00 เมตร ยาว 140 เมตร	129,000	118,910	247,910	-
5	ถนนคอนกรีตเชื่อมระหว่างถนน ส่วนบุคคลกับถนนพญาภิไทย กว้าง 10.00 เมตร ยาว 45.20 เมตร	41,600	40,800	82,400	-

²⁴“เรื่องการบูรณะปรับปรุงจังหวัดพิษณุโลก โดยทุนสมบัติของเงินช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกา เพื่อฟื้นฟูและบูรณะถนนต่างๆ ในหรือบริเวณใกล้เคียงถึงที่ถูกอักษิภัย,” 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500 – 3 ธันวาคม พ.ศ. 2501, เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท.3.1.4.11/177, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ตารางที่ 1 (ต่อ)

6	ถนนคอนกรีตสายเชื่อมระหว่างถนนจักรีและถนนสุริห์ กว้าง 10.00 เมตร ยาว 170 เมตร	156,400	147,000	303,400	-
7	ถนนคอนกรีตสายเชื่อมระหว่างถนนตัดใหม่กับถนนพุทธบูชา กว้าง 10.00 เมตร ยาว 61.60 เมตร	56,700	54,400	111,100	-
	รวมทั้งสิ้น	1,644,500	2,311,490	3,955,900	-

ที่มา : “เรื่องการบูรณะปรับปรุงจังหวัดพิษณุโลก โดยทุนสมทบของเงินช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกา เพื่อฟื้นฟูและบูรณะถนนต่างๆ ในหรือบริเวณใกล้เคียงถึงที่ถูกอักษักภัย,” 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500 – 3 ธันวาคม พ.ศ. 2501, เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท.3.1.4.11/177, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

จากตารางข้างต้นแสดงให้เห็นถึงค่าใช้จ่ายในการจัดสร้างถนน ทางเท้า และท่อระบายน้ำที่กรมโยธาเทศบาลได้คำนวณค่าใช้จ่ายตามเงินงบประมาณการช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาในการบูรณะถนนภายในเมืองพิษณุโลกภายใต้โครงการการให้ความช่วยเหลือสำหรับเขตไฟไหม้ปี 2500 เป็นจำนวน 4 ล้านบาท ซึ่งเมื่อกำหนดพบว่า สามารถสร้างถนนได้ 7 สายคือ ถนนคอนกรีตสายนเรศวร กว้าง 20.20 เมตร ยาว 370 เมตร งบประมาณในการก่อสร้าง ทางเท้าและท่อระบายน้ำ 414,400 บาท พื้นถนน 708,560 บาท รวมเงิน 1,122,960 บาท ถนนคอนกรีตสายเอกาทศรถ กว้าง 20.00 เมตร ยาว 470 เมตร งบประมาณในการก่อสร้าง ทางเท้าและท่อระบายน้ำ 506,400 บาท พื้นถนน 938,620 บาท รวมเงิน 1,465,020 บาท ถนนพุทธบูชา พื้นถนนลาดยางแอลฟิวด์ กว้าง 14.00 เมตร ยาว 470 เมตร งบประมาณในการก่อสร้าง ทางเท้าและท่อระบายน้ำ 320,000 บาท พื้นถนน 303,200 บาท รวมเงิน 623,200 บาท ถนนคอนกรีตส่วนบุคคล กว้าง 10.00 เมตร ยาว 140 เมตร งบประมาณในการก่อสร้าง ทางเท้าและท่อระบายน้ำ 129,000 บาท พื้นถนน 118,910 บาท รวมเงิน 247,910 บาท ถนนคอนกรีตเชื่อมระหว่างถนนส่วนบุคคลกับถนนพญาภิไทย กว้าง 10.00 เมตร ยาว 45.20 เมตร งบประมาณในการก่อสร้าง ทางเท้าและท่อระบายน้ำ 41,600 บาท พื้นถนน 40,800 บาท รวมเงิน 82,400 บาท ถนนคอนกรีตสายเชื่อมระหว่างถนนจักรีและถนนสุริห์ กว้าง 10.00 เมตร ยาว 170 เมตร งบประมาณในการก่อสร้าง ทางเท้าและท่อระบายน้ำ 156,400 บาท พื้นถนน 147,000 บาท รวมเงิน 303,400 บาท และ ถนนคอนกรีตสายเชื่อมระหว่างถนนตัดใหม่กับถนนพุทธบูชา

กว้าง 10.00 เมตร ยาว 61.60 เมตร งบประมาณในการก่อสร้าง ทางเท้าและท่อระบายน้ำ 56,700 บาท พื้นถนน 54,400 บาท รวมเงิน 111,100 บาท รวมค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น 3,955,900 บาท

เมื่อการบูรณะฟื้นฟูเมืองพิษณุโลกดำเนินการเรื่อยมาจนแล้วเสร็จสมบูรณ์และมีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2501 ฯพณฯ เอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาและรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทยนายทวี แรงขำ เป็นประธานในพิธี โดยมีกำหนดพิธีรับมอบถนนและสิ่งก่อสร้างในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก ณ โรงพิธีตั้งขึ้นบริเวณถนนบรมไตรโลกนาถและถนนนเรศวร²⁵ อย่างไรก็ดี การก่อสร้างถนนสายต่างๆ ภายในเมืองพิษณุโลกโดยการให้ความช่วยเหลือทางการเงินจำนวน 4 ล้านบาทจากสหรัฐอเมริกา ส่งเสริมให้การเดินทางติดต่อระหว่างกันของคนในเมืองพิษณุโลกสะดวกรวดเร็วมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เมืองพิษณุโลกมีการขยายตัวไปตามแนวถนนที่ได้รับการฟื้นฟูบูรณะใหม่ภายในเมืองพิษณุโลก นอกจากนี้ยังส่งผลให้เมืองพิษณุโลกเติบโตอย่างต่อเนื่องในฐานะศูนย์กลางของภูมิภาคภาคเหนือตอนล่างในระยะเวลาดังกล่าว ทั้งนี้เนื่องจากความพร้อมในด้านสาธารณูปโภคต่างๆ ภายในเมือง อาทิ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา อย่างไรก็ดี นอกจากการช่วยเหลือในด้านการพัฒนาของระบบการคมนาคมภายในเมืองพิษณุโลกของสหรัฐอเมริกาแล้ว สหรัฐอเมริกายังให้ความช่วยเหลือในการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก - หล่มสัก ซึ่งทางหลวงสายนี้ถือเป็นการเปิดพรมแดนการคมนาคมทางบกที่ใช้ติดต่อระหว่างภาคเหนือกับภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกด้วย

2 การก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก-หล่มสัก

การพัฒนาเส้นทางคมนาคมของเมืองพิษณุโลก สหรัฐอเมริกาได้ให้ความช่วยเหลือในด้านงบประมาณในการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก-หล่มสักด้วยเช่นกัน โดยเริ่มมีการวางโครงการก่อสร้างทางหลวงนับตั้งแต่พ.ศ. 2498 และลงมือก่อสร้างจริงใน พ.ศ. 2500 ทางหลวงสายนี้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมภายในเมืองพิษณุโลก เนื่องจากเป็นการเปิดพรมแดนการคมนาคมทางบกที่ใช้ติดต่อระหว่างภาคเหนือกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้เป็นเส้นทางติดต่อระหว่างเมืองพิษณุโลกยังจังหวัดเพชรบูรณ์ และยังสามารถเดินทางต่อไปได้ถึงจังหวัดขอนแก่น รวมระยะทางทั้งสิ้น 132 กิโลเมตร อีกทั้งยังเป็นทางหลวงที่ได้มาตรฐานเพียงสายเดียวในภูมิภาคเหนือในระหว่าง พ.ศ. 2500 – พ.ศ. 2510²⁶

²⁵วิทยุสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/มท.2 1 3 (จังหวัดพิษณุโลก) เรื่องพิธีรับมอบถนน 7 สายและสิ่งก่อสร้างที่จังหวัดพิษณุโลก 17 มิถุนายน 2501, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

²⁶“เรื่องการคมนาคมขนส่ง,” พ.ศ. 2504, เอกสารกระทรวงคมนาคม, คค. 0202.2.10.2/2, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

อย่างไรก็ดี ในการก่อสร้างทางหลวงสายพิษณุโลก - หล่มสัก มีการเวนคืนที่ดินบริเวณที่มีการตัดถนนผ่าน ทั้งนี้เพราะจะต้องตัดเส้นทางผ่านป่าและทุ่งนาของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในละแวกนั้น²⁷ อีกทั้งเพื่อให้เจ้าหน้าที่สามารถดำเนินงานได้สะดวกรวดเร็ว และเพื่อไม่ให้เป็นการอุปสรรคในการก่อสร้างทาง ดังจะเห็นได้จากการออกพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่จะเวนคืน ในท้องที่อำเภอเมืองพิษณุโลก และอำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก พ.ศ. 2500 ที่ว่า

ด้วยในการก่อสร้างทางหลวงสายพิษณุโลก-หล่มสัก ซึ่งได้รับเงินช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา(องค์การ ไอ.ซี.เอ)²⁸ และได้ตกลงจ้างเหมาบริษัท เรมอนด์ คอนสตรัคชั่น คอร์ปอเรชั่น ให้เป็นผู้ก่อสร้าง และในขั้นแรกกำหนดทำการสร้างทางตอนพิษณุโลก-วังทอง แนวทางได้ผ่านไปเข้าในที่ดินของราษฎรมากมาย เป็นอุปสรรคเกี่ยวกับการเข้าไปดำเนินการในที่ดินฉะนั้นเพื่อให้เจ้าหน้าที่เข้าไปกระทำการอันจำเป็นในการสำรวจ ตลอดจนกำหนดเขตที่ดินที่ประสงค์จะเวนคืน เพื่อให้บริษัทผู้รับเหมาดำเนินการสร้างทางตามสัญญา ที่จะกระทำกันโดยด่วนต่อไป ซึ่งในการนี้จำเป็นต้องขอกออกพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่จะเวนคืน เพื่อให้เจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจตั้งเรียนข้างต้นและเพื่อให้การก่อสร้างได้ดำเนินไปโดยรวดเร็ว มิเช่นนั้นจะเกิดอุปสรรคในการสร้างทางอันจะนำมาซึ่งความเสียหาย²⁹

จากข้อความเรื่องเสนอร่างพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินที่จะเวนคืน ในท้องที่อำเภอเมืองพิษณุโลก อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลกข้างต้นจะเห็นได้ว่า ในการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก-หล่มสัก รัฐบาลได้รับเงินช่วยเหลือจากองค์การ ไอ.ซี.เอ โดยมีบริษัทเรมอนด์ คอนสตรัคชั่น คอร์ปอเรชั่น ให้เป็นผู้ก่อสร้าง ซึ่งในขั้นแรกของการก่อสร้างได้มีการกำหนดการสร้างทางช่วงพิษณุโลก-วังทองก่อน แต่ในการดำเนินการก่อสร้างต้องตัดผ่านที่ดินของราษฎรมากมาย จึงเกิดอุปสรรคในการเข้าไปดำเนินการในที่ดินของราษฎรของผู้รับเหมา ดังนั้นจึงมีการออกพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่จะเวนคืนบริเวณอำเภอเมืองพิษณุโลก – อำเภอวังทอง เพื่อให้เจ้าหน้าที่สามารถดำเนินการได้อย่างรวดเร็ว ดังภาพ

²⁷สัมภาษณ์ นางอนันต์ โพธิ์อยู่, อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ 32 หมู่ 1 ตำบลวังทอง อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2554.

²⁸องค์การ ไอ.ซี.เอ ย่อมาจาก I.C.A : The International Cooperation Administration

²⁹“เรื่องเสนอร่างพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินที่จะเวนคืน ในท้องที่อำเภอเมืองพิษณุโลก อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก,” พ.ศ. 2500, เอกสารกระทรวงคมนาคม, คค.0202.8.14/87, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ผลจากการออกพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่จะเวนคืน ในท้องที่อำเภอเมืองพิษณุโลก และอำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก พ.ศ. 2500 จึงส่งผลให้พื้นที่บางแห่งที่ได้รับความเสียหายจากการสร้างทางหลวงสายพิษณุโลก – หล่มสัก เช่น การรื้อถอนเสนาสนะต่างๆ ภายในวัดนางพญา และวัดราชบูรณะ โดยวัดนางพญาจะต้องรื้อ กุฎีถึง 10 หลัง ศาลาการเปรียญ 1 หลัง และส้วมภายในวัด รวมเป็นเนื้อที่ทั้งสิ้น 1 ไร่ 37 ตารางวา ส่วนวัดราชบูรณะจะต้องรื้อเจดีย์บางส่วนภายในวัด รวมเป็นเนื้อที่ทั้งสิ้น 2 ไร่ 1 งาน 17 ตารางวา³⁰

การก่อสร้างถนนสายนี้ดำเนินการเรื่อยมาจนแล้วเสร็จสมบูรณ์และมีพิธีอย่างเป็นทางการในวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2504 ตั้งชื่อถนนว่า ทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก – หล่มสัก หรือถนนมิตรภาพ โดยมี ฯพณฯ เอกอัครราชทูตอเมริกาประจำประเทศไทยนาย ยู. อเล็กซิส. จอนสัน และ ฯพณฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี เป็นประธานในพิธีเปิดทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก-หล่มสัก³¹ ซึ่งในพิธีเปิดครั้งนี้กรมทางหลวงได้เชิญแขกกิตติมศักดิ์ นักข่าว และเจ้าหน้าที่ ที่เกี่ยวกับการเผยแพร่ข่าวของทีวี.ช่อง 4 และกรมประชาสัมพันธ์เข้าร่วมในพิธีเปิดทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก - หล่มสักครั้งนี้ด้วย³² ทั้งนี้กรมทางหลวงมีจุดประสงค์ที่จะให้มีการเผยแพร่ข่าวสู่ประชาชนเพื่อทราบโดยทั่วกัน (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ภาคผนวก ง)

อย่างไรก็ดีจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก ภายใต้การให้ความช่วยเหลือในด้านเงินทุนในการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก – หล่มสักเป็นจำนวนเงิน 120 ล้านบาท นั้นส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมภายในเมืองพิษณุโลก เนื่องจากการก่อสร้างทางหลวงสายนี้เป็นการเปิดพรมแดนการคมนาคมทางบกที่ใช้ติดต่อระหว่างภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งส่งเสริมให้การเดินทางติดต่อระหว่างผู้คนในเมืองพิษณุโลกกับคนต่างถิ่นสะดวกรวดเร็วมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นการเปิดพื้นที่ใหม่ๆ ที่ส่งผลให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นของผู้คนจากภูมิภาคใกล้เคียงเข้ามาอาศัยยังเมืองพิษณุโลก เกิดการขยายตัวของอาคารพาณิชย์ บ้านจัดสรร และชุมชนใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นตามแนวทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก – หล่มสัก เช่น ชุมชนดงภูเกิด ชุมชนโคกช้าง ชุมชนสมอแข และชุมชนวังทอง เป็นต้น และที่สำคัญทำให้มีจำนวนยานพาหนะต่างๆ เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะรถประจำทางที่เปิดให้บริการแก่ประชาชนในเมืองพิษณุโลก และประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียง นอกจากนี้การก่อสร้างทางหลวงสายพิษณุโลก – หล่มสัก ยังเป็น

³⁰พระมหาประพจน์ ราชรินทร์, พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของวัดนางพญา จังหวัดพิษณุโลก, (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยนครสวรรค์, 2551), 22 - 23.

³¹“เรื่องเงินค่าเช่าเครื่องบินไปเปิดทางสายพิษณุโลก-หล่มสัก,” พ.ศ. 2504, เอกสารกระทรวงคมนาคม, คค.0202.8.7/439, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

³²เรื่องเดียวกัน.

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เมืองพิษณุโลกมีการขยายตัวและเติบโตอย่างต่อเนื่องในฐานะศูนย์กลางของภูมิภาคภาคเหนือตอนล่างทั้งทางด้านการค้าและบริการ อย่างไรก็ตาม นอกจากการช่วยเหลือในด้านการพัฒนาของระบบการคมนาคมภายในเมืองพิษณุโลกของสหรัฐอเมริกาแล้ว สหรัฐอเมริกายังให้ความช่วยเหลือในการบูรณะปรับปรุงสนามบินพิษณุโลกอีกด้วย

3 การบูรณะปรับปรุงสนามบินพิษณุโลก

ท่าอากาศยานพิษณุโลกเดิมเป็นสนามบินของกองบินที่ 46 ของกองทัพอากาศ ก่อตั้งเพื่อรองรับการเข้ามาของกองทัพญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2484 หลังจากนั้นได้ใช้สำหรับฝึกซ้อมการบิน และดำเนินกิจการอื่นๆ ของกองทัพอากาศ ต่อมา ใน พ.ศ. 2496 สำนักงานกองบินพลเรือน กรมการขนส่ง กระทรวงคมนาคมได้รับอนุญาตจากกองทัพอากาศให้ใช้พื้นที่ดังกล่าวเป็นสนามบินในเชิงพาณิชย์ ดังนั้นกระทรวงคมนาคมจึงขอพื้นที่จากกองทัพอากาศ เพื่อก่อสร้างเป็นอาคารที่พักผู้โดยสาร หอบังคับการบิน และใช้พื้นที่ทำประโยชน์อื่นๆ จำนวนประมาณ 80 ไร่ พร้อมกันนั้นกระทรวงคมนาคมได้ดำเนินการบริหารกิจการด้านการบินพาณิชย์ด้วย โดยใน พ.ศ. 2500 บริษัท เดินอากาศไทย จำกัด ได้นำเครื่องบิน DC 3 ทำการขนส่งผู้โดยสารและสินค้าระหว่างพิษณุโลก – คอนเมือง – เชียงใหม่ – ลำปาง – เชียงราย - แม่สอด³³

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - 2509) ได้มีโครงการพัฒนาสนามบินต่างจังหวัด โดยมีวัตถุประสงค์ของโครงการคือ เพื่อที่จะปรับปรุงทางวิ่งของสนามบินพาณิชย์ต่างจังหวัดให้มีพื้นผิวลาดยางหรือคอนกรีต สามารถรับน้ำหนักบรรทุกของเครื่องบินพาณิชย์ในประเทศได้เป็นอย่างดี และสามารถใช้งานได้ตลอดทุกๆ ฤดูกาล³⁴ โดยมีกำหนดการสำรวจและดำเนินการก่อสร้างสนามบินและติดตั้งวิทยุการเดินทาง เช่น การสำรวจและก่อสร้างสนามบินที่พิษณุโลก เชียงใหม่ นครราชสีมา อุตรธานี และภูเก็ตใน พ.ศ. 2504³⁵ ด้วยเหตุนี้ในวันอังคารที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2504 คณะกรรมการพัฒนาภาคเหนือ ได้รับมอบหมายจากทางราชการให้มีการปรับปรุงสนามบินพิษณุโลกเพื่อให้ความมั่นคงแข็งแรง สามารถรองรับเครื่องบินที่มีสมรรถนะสูงกว่าแบบที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน อีกทั้งเพื่อให้การเดินทางอากาศในประเทศมีประสิทธิภาพและมีความปลอดภัยยิ่งขึ้น และที่สำคัญการปรับปรุงสนามบินพิษณุโลกจะเป็นการส่งเสริมทาง

³³ผู้ว่าราชการจังหวัดและคณะกรรมการจังหวัดพิษณุโลก, จังหวัดพิษณุโลก งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ, 6.

³⁴สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504 – 2509 (กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี, 2504), 136.

³⁵เรื่องเดียวกัน, 142.

เศรษฐกิจของเมือง³⁶ ดังข้อความในแผนพัฒนาการขนส่งทางอากาศของคณะกรรมการการพัฒนาภาคเหนือที่ว่า

การขนส่งทางอากาศในด้านการบินพาณิชย์นับได้ว่ามิใช่เป็นเพียงทางคมนาคมเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดต่างๆ ในภาคเหนือเท่านั้น แต่ยังสัมพันธ์เชื่อมโยงไปยังภาคอื่นๆ ของประเทศด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคกลางซึ่งเป็นศูนย์การบริหารประเทศและศูนย์ธุรกิจ แม้จะมีการขนส่งทางบกและทางน้ำอยู่แล้ว การใช้เวลาเพื่อความสะดวกเร็วในบางกรณีไม่สามารถอำนวยความสะดวกได้ตามความต้องการให้ทันแก่เหตุการณ์ได้ เมื่อพิจารณาในด้านภูมิประเทศในภาคเหนือจะเห็นได้ว่ามีเทือกเขาสูง มีแม่น้ำลำคลอง ป่าเป็นอุปสรรคให้การเดินทางล่าช้าที่ต้องอ้อมคดเคี้ยวไปตามภูมิประเทศเป็นอย่างมาก อนึ่งเมื่อพิจารณาถึงฤดูกาลด้วยแล้วจะต้องคำนึงถึงฤดูฝนและฤดูแล้ง การขนส่งทางบกและทางน้ำอาจมีอุปสรรคหาไม่น้อย ฉะนั้นประชาชนในภาคเหนือจึงนิยมหันมาใช้การขนส่งทางอากาศเป็นประจำตลอดมา โดยไม่ต้องกังวลถึงฤดูกาล สนามบินในภาคเหนือมี 10 สนามบิน คือ สนามบินเชียงใหม่ พิชญ์โลก เชียงราย ลำปาง แพร่ ดาก แม่สอด แม่สะเรียง ปาย ขุนยวม และที่อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน สำหรับสนามบินเชียงใหม่เป็นสนามบินขึ้นมาตรฐานดีที่สุดสำหรับการบินภายในประเทศแล้ว ส่วนสนามบินอื่นๆ พื้นทางวิ่งยังเป็นลูกรัง การระบายน้ำออกจากสนามบินในฤดูฝนยังไม่ถึงขนาดกำลังเร่งปรับปรุงจะให้สนามบินทุกแห่งในภาคเหนือให้พื้นทางวิ่งได้ลาดยางแอสฟัลท์ทั้งหมด ตลอดจนการระบายน้ำออกจากสนามบินก็เป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่เป็นอุปสรรคเกี่ยวกับทางวิ่งในฤดูฝน....³⁷

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงสภาพก่อนการบูรณะปรับปรุงสนามบินพิชญ์โลกได้ว่ามีทางวิ่งเป็นลูกรัง อีกทั้งการระบายน้ำออกจากสนามบินในฤดูฝนก็ยังไม่ดีเท่าที่ควร แต่การบูรณะปรับปรุงสนามบินต้องอาศัยเงินงบประมาณที่ค่อนข้างสูง ด้วยเหตุนี้ ในพ.ศ. 2504 รัฐบาลสหรัฐอเมริกาจึงได้ให้ความช่วยเหลือในการบูรณะปรับปรุงสนามบินพิชญ์โลก เป็นจำนวนเงินสูงถึง 13,650,000 บาท โดยลงนามในสัญญาจ้างบริษัท Sverdrup & Parcel Overseas Inc. ทำการสำรวจ ออกแบบ และควบคุมการบูรณะปรับปรุงสนามบินพิชญ์โลกทั้งหมด ซึ่งในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2504 บริษัท Sverdrup & Parcel Overseas Inc. ได้ออกแบบอาคารสถานีการบิน หอบังคับการ

³⁶“เรื่องโครงการปรับปรุงสนามบินภายในประเทศ,” พ.ศ. 2504, เอกสารกระทรวงคมนาคม, คค.0202.2.1/1056, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

³⁷“เรื่องโครงการพัฒนาภาคเหนือ,” พ.ศ. 2504 – 2505, เอกสารกระทรวงคมนาคม, คค.0202.2.10.2/2, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

บิน ลานจอดเครื่องบิน ลานจอดรถใหม่ และก่อสร้างทางวิ่งสนามบินพิษณุโลกให้เป็นทางวิ่งแอสฟัลท์ทั้งหมด โดยมีกำหนดการแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2505 ดังภาพ

ภาพที่ 12 สนามบินพิษณุโลก พ.ศ. 2505

ที่มา : “เรื่องโครงการพัฒนาภาคเหนือ,” พ.ศ. 2504 – 2505, เอกสารกระทรวงคมนาคม, กก 0202.2.10.2/2, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ในการบูรณะปรับปรุงสนามบินพิษณุโลกครั้งนี้คณะกรรมการพัฒนาภาคเหนือยังได้จัดส่งรถแทรกเตอร์ตัดหญ้าไปประจำ ณ สนามบินพิษณุโลก เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2505 เพื่อทำการตัดหญ้าในบริเวณสนามบิน อีกทั้งได้ก่อสร้างบ้านเจ้าหน้าที่จำนวน 3 หลัง³⁸ อย่างไรก็ตามการบูรณะปรับปรุงสนามบินพิษณุโลกและสนามบินทั่วทั้งประเทศภายใต้ความช่วยเหลือทางการเงินของสหรัฐอเมริกา ทั้งนี้เนื่องจากสหรัฐอเมริกาเล็งเห็นถึงความสำคัญในด้านการขนส่งทางอากาศที่ส่งผลประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจในยามปกติ และการป้องกันประเทศในยามศึกสงคราม³⁹

³⁸“เรื่องโครงการพัฒนาภาคเหนือ,” พ.ศ. 2504 – 2505, เอกสารกระทรวงคมนาคม, กก 0202.2.10.2/2, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

³⁹เรื่องเดียวกัน.

ซึ่งภายหลังจากการบูรณะปรับปรุงสนามบินพิษณุโลกใน พ.ศ. 2504 นี้ ส่งผลให้สนามบินพิษณุโลกติดอันดับสนามบิน 1 ใน 8 สนามบินพาณิชย์ภายในประเทศที่มีความถูกต้องตามมาตรฐานสากล⁴⁰

จากหลักฐานที่กล่าวถึงการได้ให้ความช่วยเหลือทางการเงินจากสหรัฐอเมริกาในเมืองพิษณุโลก ทั้งการพัฒนาเส้นทางคมนาคมภายในเมืองพิษณุโลก การก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก – หล่มสัก และการบูรณะปรับปรุงสนามบินพิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ. 2500 – 2505 ล้วนส่งเสริมให้เมืองพิษณุโลกเกิดการพัฒนามากทั้งด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม นอกจากนี้เมืองพิษณุโลกยังได้รับการพัฒนาจากภาครัฐตามนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับต่างๆ ตั้งแต่พ.ศ. 2504 เป็นต้นไป ดังจะกล่าวถึงต่อไป

3.1.3 นโยบายของภาครัฐในการพัฒนาเมืองพิษณุโลกภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 – 3

นับตั้งแต่พ.ศ. 2504 เมืองพิษณุโลกได้รับการผลักดันให้มีการพัฒนาหลังจากการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 โดยรัฐบาลมีเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจของประเทศเพื่อให้เกิดความรุ่งเรืองตามแบบอย่างประเทศตะวันตก อีกทั้งการสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจเพื่อให้เกิดบรรยากาศที่เอื้อต่อการลงทุนของภาคเอกชน เนื่องจากภาคราชการเป็นศูนย์รวมอำนาจการบริหารของประเทศ ดังนั้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับแรกจึงเป็นแผนจัดสรรทรัพยากร มีวัตถุประสงค์หลักประการเดียว คือ เร่งรัดให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจและเพื่อให้ได้รับผลของความเจริญเติบโตดังกล่าว⁴¹ ซึ่งสาระสำคัญของเรื่องต่างๆ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509)

การยกมาตรฐานการครองชีพของประชาชนให้มีระดับสูงขึ้นมากว่าเดิม ด้วยการระดมและใช้ทรัพยากรเศรษฐกิจของประเทศให้เป็นประโยชน์มากที่สุดเพื่อขยายการผลิตและเพิ่มพูนรายได้ประชาชาติให้รวดเร็วยิ่งขึ้นหรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นการเพิ่มปริมาณสิ่งของและให้บริการแก่ประชาชนแต่ละคนให้สูงมากขึ้น อันเป็นทางช่วยให้ประชาชนสามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยความสะดวกทั้งทางวัตถุและจิตใจ⁴²

⁴⁰สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สอง พ.ศ. 2510 – 2514 (กรุงเทพฯ: สำนักงานรัฐมนตรี, 2510), 163.

⁴¹สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 5 ทศวรรษสภาพัฒน. (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ม.ป.ป.), 67 – 68.

⁴²สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ. 2504 – 2506- 2509 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2504), 11.

การพยายามฟื้นฟูประเทศไทยโดยการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ พ.ศ. 2504 ได้มีส่วนส่งเสริมให้เมืองพิษณุโลกเป็นเมืองศูนย์กลางในภูมิภาคภาคเหนือตอนล่าง เนื่องจากเมืองพิษณุโลกเป็นเมืองที่มีเส้นทางคมนาคมที่สามารถติดต่อได้ทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากทำเลที่ตั้งที่มีความสำคัญดังกล่าวจึงมีส่วนผลักดันให้เมืองพิษณุโลกต้องเร่งปรับปรุงและขยายการพัฒนาให้เป็นเมืองที่มีความเจริญก้าวหน้าและทันสมัยเพื่อสามารถรองรับการขยายตัวของประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ที่ประกาศใช้ตั้งแต่ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา เมืองพิษณุโลกจึงมีนโยบายการพัฒนาเมืองพิษณุโลกในหลายด้านซึ่งส่วนใหญ่ภาครัฐเป็นผู้ดำเนินการหรือสนับสนุนให้จัดทำขึ้น โดยเฉพาะการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก ซึ่งส่งผลให้การเดินทางระหว่างอำเภอและการเดินทางระหว่างจังหวัดพิษณุโลกไปยังโดยสะดวกมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้รัฐบาลยังมีนโยบายส่งเสริมทางการศึกษาโดยมีการก่อตั้งวิทยาลัยการศึกษา พิษณุโลกขึ้นใน พ.ศ. 2510 นโยบายต่างๆเหล่านี้ส่งผลให้เมืองพิษณุโลกเกิดการขยายตัว โดยเห็นได้จากการอพยพเข้ามาของผู้คนจากต่างถิ่น โดยเฉพาะพ่อค้าที่เดินทางเข้ามาพำนักอยู่ในบริเวณเมืองพิษณุโลก ทั้งการเข้ามาซื้อสิทธิ์การเช่าอยู่อาศัยพาณิชย์ที่สร้างใหม่จากพ่อค้าประชาชนชาวเมืองพิษณุโลกที่สิ้นเนื้อประดาตัวจากเหตุการณ์ไฟไหม้ใน พ.ศ. 2500 รวมทั้งเข้ามาปลูกสร้างที่พักอาศัยเองตามพื้นที่ว่างของเมือง ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลกที่ได้รับการฟื้นฟูบูรณะเมืองใหม่ภายหลังจากเหตุการณ์ไฟไหม้ใน พ.ศ. 2500 โดยนโยบายของภาครัฐตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทั้ง 3 ฉบับที่มีส่วนต่อการพัฒนาเมืองพิษณุโลกที่สำคัญ ได้แก่ นโยบายการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก การพัฒนาการสื่อสาร โทรคมนาคม และการก่อตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก ซึ่งจะอธิบายแต่ละปัจจัยดังนี้

1 การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก

ระบบการคมนาคมเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งที่สร้างความเจริญให้กับเมืองเพราะการเพิ่มขึ้นของเส้นทางคมนาคมต่างๆ เป็นการเชื่อมโยงด้านการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างเมืองพิษณุโลกกับคนต่างพื้นที่ซึ่งส่งผลให้ลักษณะทางกายภาพของเมืองและการประกอบอาชีพของคนในเมืองพิษณุโลกมีการขยายตัวมากขึ้น โดยระบบการคมนาคมเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งที่สร้างความเจริญให้กับเมือง เพราะการเพิ่มขึ้นของเส้นทางคมนาคมต่างๆ เป็นการเชื่อมโยงด้านการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างตัวเมืองพิษณุโลกกับคนต่างพื้นที่ โดยหลังจากมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา การพัฒนาเส้นทางคมนาคมถือเป็นนโยบายสำคัญที่รัฐใช้ในการพัฒนาประเทศ ดังจะเห็นได้จาก รัฐบาลได้ทุ่มงบประมาณถึง 7,005 ล้านบาทสำหรับการบูรณะและก่อสร้างทางหลวงแผ่นดิน ทั้งนี้เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนในการ

ติดต่อกมราคมนกันระหว่างเมืองและระหว่างจังหวัด ดังจะเห็นได้จาก รายจ่ายจากการพัฒนาการ
 คมนาคมและขนส่งของภาครัฐ ซึ่งรายจ่ายเพื่อการพัฒนาการคมนาคมและขนส่งนั้นเป็นรายจ่ายที่
 สูงที่สุด ดังเห็นได้จากตาราง

ตารางที่ 2 อัตราส่วนรายจ่ายเพื่อพัฒนาการเศรษฐกิจ ปีงบประมาณ 2507 – 2509 แยกตามสาขา

สาขา	งบพัฒนา (ล้านบาท)	ร้อยละ
การเกษตรและสหกรณ์	2,975	15.3
อุตสาหกรรมและเหมืองแร่	2,296	6.4
การพลังงาน	2,798	9.2
การคมนาคมขนส่ง	7,005	35.0
การพัฒนาชุมชนและสาธารณสุขการ	3,747	19.2
การสาธารณสุข	974	5.0
การศึกษา	1,806	9.2
รวม	19,500	100

ที่มา : สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎีกา, แผนพัฒนาเศรษฐกิจ
 แห่งชาติ พ.ศ. 2504 – 2506 - 2509 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2504), 30.

ตารางข้างต้นแสดงให้เห็นว่า อัตราส่วนรายจ่ายเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ งบประมาณ 2507
 – 2509 นั้น งบพัฒนาการคมนาคมอยู่ในลำดับสูงที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับงบพัฒนาอื่นๆ ด้าน ดังจะ
 เห็นได้จาก งบพัฒนาเศรษฐกิจทั้งสิ้นจำนวน 19,500 ล้านบาท มีงบพัฒนาการคมนาคมขนส่งสูงถึง
 7,005 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 35 ของงบประมาณทั้งหมด ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบาลเล็งเห็นว่า
 การคมนาคมและขนส่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อเศรษฐกิจของประเทศ หากปราศจากการคมนาคม
 และขนส่งที่ดีแล้ว การพัฒนาเศรษฐกิจด้านอื่นๆ ก็ไม่อาจดำเนินไปได้โดยสมบูรณ์ ฉะนั้น
 เพื่อที่จะให้การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศดำเนินไปอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพสมความมุ่ง
 หมายของรัฐบาล การพัฒนาด้านคมนาคมและขนส่งจึงมีความสำคัญในอันดับสูงภายใต้แผนพัฒนา
 เศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1⁴³ อีกทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติดังกล่าวยังเน้นการปรับปรุงทาง
 หลวงให้มีมาตรฐานขึ้น มีผิวจราจรกว้างขึ้น สามารถรับน้ำหนักบรรทุกสูงขึ้น และใช้ได้สะดวกทุก

⁴³ เรื่องเดียวกัน, 116.

ฤดูกาล ซึ่งจะเป็นการประหยัดค่าซ่อมแซมและบำรุงรักษาด้วย และจะก่อสร้างหรือต่อเติมทางหลวงสายต่างๆ ให้สามารถติดต่อกันได้สะดวกทุกจังหวัดและทุกภาค⁴⁴

นอกจากนี้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510 - 2514) ยังคงให้ความสำคัญกับการพัฒนาการคมนาคมเป็นหลักเช่นเดียวกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ดังข้อความที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 ที่ว่า

นับตั้งแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจเป็นต้นมา รัฐได้ให้ความสำคัญในการลงทุนเพื่อการพัฒนาการคมนาคมและขนส่งเป็นอันดับที่หนึ่ง และเร่งรัดการดำเนินงานด้านนี้ให้เกิดคุณประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมในระยะเวลาอันสั้น ในระยะของแผนพัฒนาฉบับแรกได้มุ่งหนักไปในการปรับปรุงระบบคมนาคมและขนส่งที่มีอยู่แล้วให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้นมากกว่าเป็นการขยายให้กว้างขวางออกไป ทั้งนี้ เพื่อที่จะวางรากฐานสำหรับการขยายในอนาคต และเพื่อที่จะจัดให้ระบบคมนาคมและการขนส่งของประเทศมีสมรรถภาพสูงขึ้นสำหรับเป็นรากฐานในการที่จะช่วยให้การพัฒนาเศรษฐกิจส่วนรวมของประเทศได้ดำเนินไปด้วยดี รัฐจะดำเนินการตามนโยบายพัฒนาดังต่อไปนี้ ในด้านที่เกี่ยวกับการพัฒนาการขนส่งทางถนน รัฐจะจัดให้มีระบบทางหลวงสายประธานที่มีมาตรฐานสูงเชื่อมต่อกันได้ทั่วราชอาณาจักร เพื่ออำนวยความสะดวกแก่การขนส่งสินค้าและผู้โดยสารให้มากขึ้น นอกจากนี้จะพัฒนาทางหลวงจังหวัดและทางหลวงชนบทตามท้องถิ่นต่างๆ ให้มากที่สุดและให้เชื่อมกับระบบทางหลวงแผ่นดิน ณ จุดที่เหมาะสมต่างๆ ทางหลวงเหล่านี้จะเป็นรากฐานในการเสริมสร้างความเจริญให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นต่างๆ และจะทำให้เกิดประโยชน์จากการใช้ทางหลวงแผ่นดินมากขึ้นด้วย⁴⁵

สำหรับกรณีภาคเหนือ เส้นทางคมนาคมในภาคเหนือส่วนใหญ่อยู่ในสภาพเสื่อมโทรมไม่ได้มาตรฐาน และมีเพียงไม่กี่สายจึงทำให้การติดต่อระหว่างจังหวัดเป็นไปโดยขลุกขลักและค่าขนส่งมีราคาสูง ระบบทางหลวงแผ่นดินขาดตอนเป็นช่วงๆ ทำให้ยานพาหนะต้องเดินทางอ้อมเสียเวลา และค่าใช้จ่าย นอกจากนี้การส่งเสริมความเจริญทางด้านเศรษฐกิจแล้ว การพัฒนาการคมนาคมยังมีความสำคัญอย่างยิ่งในด้านการเมืองและการยุทธศาสตร์ จุดหมายหลักใน

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, 117.

⁴⁵ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่สอง พ.ศ. 2510 - 2514, 176 - 177.

การพัฒนาการคมนาคมและขนส่งในภาคเหนือจึงได้แก่การก่อสร้างบูรณะทางหลวงเดิมให้มีมาตรฐาน และสามารถเปิดการจราจรได้โดยสะดวกทุกฤดูกาล⁴⁶

นับตั้งแต่การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา เมืองพิชณุโลกได้รับการพัฒนาเส้นทางคมนาคมและขนส่งเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการบูรณะเส้นทางให้ได้มาตรฐานและสามารถใช้ได้ตลอดฤดูกาล ซึ่งถนนที่ได้รับการบูรณะมีทั้งหมดสี่สายโดยสายแรก เป็นการบูรณะปรับปรุงถนนถึงหัวถนนหรือถนนพิชณุโลก – สุโขทัย ใน พ.ศ. 2505 ซึ่งแต่เดิมเป็นถนนลูกรังและลาดยางเป็นตอนๆ รถยนต์สามารถวิ่งได้เฉพาะหน้าฤดูแล้งเท่านั้น แต่ภายหลังจากการบูรณะเส้นทางถึงหัวถนนแล้วนั้น สามารถเดินทางติดต่อไปยังจังหวัดสุโขทัยได้ อีกทั้งเส้นทางสายนี้ยังสามารถติดต่อไปยังภาคกลางได้โดยผ่านจังหวัดกำแพงเพชร นครสวรรค์ ชัยนาท ลพบุรี พระนครศรีอยุธยา และเข้าสู่จังหวัดกรุงเทพมหานคร สายที่สอง การบูรณะปรับปรุงถนนสายพิชณุโลก – ตาก ใน พ.ศ. 2506 ถนนสายนี้มีความยาวทั้งสิ้น 138 กิโลเมตร แต่เดิมเป็นถนนลาดยางและหิน สายที่สาม การบูรณะปรับปรุงถนนสายพิชณุโลก – พิจิตร ใน พ.ศ. 2506 ทางสายนี้มีความยาวประมาณ 73 กิโลเมตร ซึ่งการบูรณะปรับปรุงนั้นทำโดยการยกทางเดิมให้สูงขึ้น อีกทั้งก่อสร้างสะพานและวางท่อน้ำ โดยมีค่าใช้จ่ายประมาณ 69.5 ล้านบาท⁴⁷ และสายสุดท้าย คือ การบูรณะปรับปรุงทางหลวงจังหวัดสายพิชณุโลก – บางระกำ ในพ.ศ. 2508 ทางหลวงจังหวัดสายนี้ยาวประมาณ 19 กิโลเมตร ซึ่งแต่เดิมเป็นถนนลูกรังรถยนต์สามารถใช้ได้เฉพาะฤดูแล้งเท่านั้น⁴⁸

อย่างไรก็ดี จากนโยบายของรัฐในการพัฒนาการคมนาคมและขนส่ง ส่งผลให้เมืองพิชณุโลกมีการก่อสร้างบูรณะทางหลวงเดิมให้มีมาตรฐานให้มีมาตรฐานมากขึ้นกว่าแต่ก่อน อีกทั้งสามารถเดินทางคมนาคมได้โดยสะดวกทุกฤดูกาล ล้วนเป็นปัจจัยที่มีส่วนส่งเสริมให้การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างคนในเมืองพิชณุโลกกับคนต่างถิ่นสะดวกรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ประกอบกับส่งผลให้เกิดการอพยพของผู้คนจากภูมิภาคใกล้เคียงเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองพิชณุโลก เกิดการขยายตัวของอาคารพาณิชย์ บ้านจัดสรร และชุมชนใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นตามแนวถนน อาทิ ชุมชนบ้านคลอง ชุมชนสิงห์วัฒน์ ชุมชนพิชณุโลกเมืองใหม่ และชุมชนพลาญชุมพล เกิดการขยายตัวทางด้านการค้า และที่สำคัญทำให้มีจำนวนของยานพาหนะต่างๆ เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะรถโดยสารประจำทางที่เปิดบริการเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในเมืองพิชณุโลก อีกทั้งทำให้ชุมชนบริเวณชานเมืองกลายมา

⁴⁶“เรื่องโครงการพัฒนาภาคเหนือ,” พ.ศ. 2504 – 2505, เอกสารกระทรวงคมนาคม สำนักงานปลัดกระทรวง, คค. 0202.2.10.2/2, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

⁴⁷เรื่องเดียวกัน.

⁴⁸สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ. 2504 – 2506- 2509, 133.

เป็นส่วนหนึ่งของเมือง ซึ่งชุมชนเหล่านี้ต่างได้รับผลกระทบและก่อให้เกิดการปรับตัว โดยเฉพาะเมื่อพื้นที่นากลายมาเป็นที่อยู่อาศัยหรือร้านค้า บางแห่งชาวบ้านขายที่นาไป ครอบครัวย้ายไปเปลี่ยนแปลงมาเป็นแรงงานรับจ้าง ทำงานในบริเวณชุมชนของตนเอง หรือทำงานไป-กลับระหว่างชุมชนกับเมือง แต่ชุมชนบางแห่งยังคงรักษาที่นาบางส่วนไว้แต่ปรับปรุงการผลิตเสียใหม่ โดยลดพื้นที่การปลูกข้าวมาปลูกพืชผัก ผลไม้ และนำไปจำหน่ายต่อไป อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าภายใต้ นโยบายของรัฐในการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกได้ส่งผลให้เมืองพิษณุโลกมีการขยายตัวทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม

2 การพัฒนาการสื่อสารโทรคมนาคม

ภายหลังจากการจัดวางผังเมืองใหม่หลังเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองใน พ.ศ. 2500 ระบบการสื่อสารโทรคมนาคมภายในเมืองพิษณุโลกก็ได้รับการพัฒนาเพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองใหม่ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะภายหลังจากการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - 2509) รัฐบาลมีนโยบายปรับปรุงกิจการสื่อสารและโทรคมนาคมที่มีอยู่เดิม ให้มีบริการสะดวกและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น โดยการเพิ่มอุปกรณ์และเจ้าหน้าที่ และบูรณะที่ทำการไปรษณีย์ รวมทั้งแบ่งเขตไปรษณีย์ในท้องที่ต่างๆ ที่มีพลเมืองหนาแน่น⁴⁹ เพื่อเสริมสร้างระบบคมนาคมของประเทศให้สมบูรณ์และทันสมัยตามความต้องการของการค้าและประชาชน⁵⁰ นอกจากนี้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 ได้มีนโยบายที่จะจัดระบบการคมนาคมและการสื่อสารของประเทศให้ได้มาตรฐานและสอดคล้องกับความต้องการทั้งในด้านเศรษฐกิจ การปกครอง และบริการสื่อมวลชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการโทรศัพท์และการโทรคมนาคม การพัฒนาระบบการคมนาคมประเภทต่างๆ จะให้ดำเนินไปในลักษณะที่สอดคล้องกัน โดยอาศัยเส้นทางโทรคมนาคมสายหลักอันเดียวกันและหลีกเลี่ยงการลงทุนซ้ำหรือซ้อนกันโดยไม่จำเป็น⁵¹ ส่วนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 - 2519) รัฐบาลมีนโยบายที่จะปรับปรุงให้การสื่อสารและการโทรคมนาคมมีประสิทธิภาพสูง และเพียงพอแก่ความต้องการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นส่วนรวม⁵² อีกทั้งพัฒนากิจการไปรษณีย์โดยเน้นหนักไปในการปรับปรุงงานไปรษณีย์ เช่น การขยายบริการไปรษณีย์โทรเลขท้องถิ่น การขยาย

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, 20.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, 118.

⁵¹ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่สอง พ.ศ. 2510 - 2514, 169

⁵² สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่สาม พ.ศ. 2515 - 2519 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2510), 285.

บริการประเภทรับฝาก การสร้างศูนย์กลางนำจ่ายเป็นต้น⁵³ สำหรับเมืองพิษณุโลก ใน พ.ศ. 2507 มีรายงานการบูรณะที่ทำการเพื่อจัดตั้งที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขที่เป็นอาคารสำนักงานแบบถาวร อีกทั้งมีอุปกรณ์ที่ครบครันและทันสมัย โดยใช้งบประมาณในการบูรณะทั้งสิ้น 640,000 บาท⁵⁴ อีกทั้งยังมีการสร้างเสาพาดสายโทรเลขใหม่เพิ่มเติมภายในเมืองพิษณุโลกเพื่อเชื่อมโยงไปยังอำเภอต่างๆ ภายในจังหวัดและเชื่อมโยงไปยังจังหวัดใกล้เคียง ดังตาราง

ตารางที่ 3 การสร้างเสาพาดสายโทรเลขใหม่เพิ่มเติม พ.ศ. 2507 – 2509

รายการ	ปีงบประมาณ	ปีงบประมาณ	ปีงบประมาณ
	2507	2508	2509
สร้างเสาพาดสายระหว่าง พิษณุโลก – นครไทย	857,400	-	-
สร้างเสาพาดสายระหว่าง พิษณุโลก – วังทอง	252,400	-	-
สร้างเสาพาดสายระหว่าง พิษณุโลก – หล่มสัก	-	2,977,400	-
สร้างเสาพาดสายระหว่าง พิษณุโลก – พิจิตร - ตะพานหิน	-	-	3,839,400

ที่มา : “เรื่องโครงการพัฒนาภาคเหนือ,” พ.ศ. 2504 – 2505, เอกสารกระทรวงคมนาคม สำนักงานปลัดกระทรวง, คค. 0202.2.10.2/2, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

จากตารางการสร้างเสาพาดสายโทรเลขใหม่เพิ่มเติม พ.ศ. 2507 – 2509 ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาการสื่อสารโทรคมนาคมภายในเมืองพิษณุโลกไปยังพื้นที่ใกล้เคียง ทั้งการสร้างเสาพาดสายระหว่าง พิษณุโลก – นครไทย และระหว่างพิษณุโลก – วังทอง ในพ.ศ. 2507 การสร้างเสาพาดสายระหว่าง พิษณุโลก – หล่มสัก ในพ.ศ. 2508 รวมทั้งการสร้างเสาพาดสายระหว่าง พิษณุโลก – พิจิตร – ตะพานหิน ใน พ.ศ. 2509 ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม นอกจากการพัฒนาการสื่อสารด้านโทรเลขแล้ว ยังมีการพัฒนาการโทรศัพท์ภายในเมืองพิษณุโลกด้วย โดยรัฐบาลได้มีมติให้องค์การโทรศัพท์รับมอบกิจการโทรศัพท์จากกรมไปรษณีย์โทรเลข โดยในระยะ 3 ปีแรกของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504 – 2506 ได้รับโอนและขยายโทรศัพท์ภายในเมือง

⁵³เรื่องเดียวกัน, 296.

⁵⁴“เรื่องโครงการพัฒนาภาคเหนือ,” พ.ศ. 2504 – 2505, เอกสารกระทรวงคมนาคม สำนักงานปลัดกระทรวง, คค. 0202.2.10.2/2, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

พิษณุโลก โดยใน พ.ศ. 2506 ในเมืองพิษณุโลกมีจำนวนผู้เช่าหมายเลขทั้งสิ้น 120 หมายเลข⁵⁵ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาการสื่อสารโทรคมนาคมภายในเมืองพิษณุโลกเพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองพิษณุโลกที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่เมืองได้รับการฟื้นฟูใหม่หลังเหตุการณ์ไฟไหม้ อีกทั้งมีวัตถุประสงค์เพื่อรองรับการขยายตัวของประชาชนในเมืองพิษณุโลกที่เพิ่มขึ้น

3 การก่อตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก

นโยบายของรัฐในการก่อตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก ซึ่งเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการพัฒนาทางการศึกษา ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญหาการขาดแคลนครูและเพื่อเป็นการขยายการสร้างครูอาจารย์ระดับปริญญาออกสู่ภูมิภาค⁵⁶ ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - 2509) ที่ได้ระบุนโยบายในการพัฒนาการศึกษาที่ว่า

การพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจและสังคมจะไม่บรรลุผลสำเร็จด้วยดี ถ้าหากประชาชนของชาติขาดการศึกษาหรือมีการศึกษาในระดับต่ำ การวางแผนพัฒนาการศึกษาและการพัฒนาเศรษฐกิจจึงจำเป็นต้องประสานกันและมีส่วนสนับสนุนซึ่งกันและกัน กล่าวโดยทั่วไป การให้การศึกษาเบื้องต้นแก่ประชาชน นับว่าเป็นความจำเป็นอันดับแรกในการพัฒนาการศึกษาและในขณะเดียวกัน การจัดแนวการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของประเทศในด้านกำลังคนก็นับว่าเป็นสิ่งสำคัญมิได้ยิ่งหย่อนกว่ากัน ในระยะของการดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจจึงได้กำหนดไว้ว่า ประเทศจะต้องผลิตกำลังคนในระดับต่างๆ ที่จะใช้ในแผนงานพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศแต่ละแขนงอย่างเพียงพอ...โดยส่งเสริมอุดมศึกษาให้สามารถผลิตนักศึกษาในอาชีพแขนงต่างๆ ให้เพียงพอกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ ทั้งนี้ โดยถือว่า การศึกษาขั้นอุดมศึกษาเป็นแหล่งผลิตกำลังคนในระดับสูง ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในอนาคตต่อไป นอกจากนี้ ตามนโยบายพัฒนาการศึกษาฯ ยังดำริจะขยายการศึกษาระดับสูงไปยังส่วนภูมิภาคต่างๆ โดยการจัดตั้งมหาวิทยาลัยในภาคต่างๆ ขึ้น โดยตั้งแผนกวิชาและวางหลักสูตรให้เหมาะสมกับความต้องการในส่วนภูมิกษณนั้นๆ⁵⁷

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁶ “เรื่องนายบุญถิ่น อัตถากร อธิบดีกรมการฝึกหัดครู ซึ่งแจ้งถึงสาเหตุที่ต้องขยายสาขาของวิทยาลัยวิชาการศึกษาไปยังส่วนภูมิภาค”, วิทยุสารประจำวัน ศูนย์ข่าวกรมประชาสัมพันธ์, ข1/16 ก.ค. 11, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

⁵⁷ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ. 2504 – 2506 - 2509, 76 - 77.

จากนโยบายในการพัฒนาการศึกษาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ข้างต้น ส่งผลให้ใน พ.ศ. 2504 นายบุญถิ่น อัตถากร อธิบดีกรมการฝึกหัดครูในขณะนั้น ได้ขอความร่วมมือ นายเยียน โปธิสุวรรณ ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก ในการแสวงหาที่ดินใหม่เพื่อจัดตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลกขึ้น ซึ่งทางจังหวัดพิษณุโลกได้พิจารณาเห็นว่า ที่ดินบริเวณสนามบินเก่าของ กองทัพอากาศเหมาะสมที่จะใช้เป็นที่ตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลกมากที่สุด⁵⁸ โดยมีพื้นที่ จำนวน 120 ไร่ 80 ตารางวา⁵⁹ ประกอบกับบริเวณนี้เป็นที่ตั้งหอพักชาย – หญิง และโรงอาหารของ วิทยาลัยครูพิษณุโลกสงคราม ซึ่งตรงกับหลักการในการก่อวิทยาลัยวิชาการศึกษาที่ว่า สถานที่จัดตั้ง วิทยาลัยวิชาการศึกษาแห่งใหม่ จะต้องจัดตั้งในบริเวณที่เดียวกับวิทยาลัยครูในท้องถิ่น⁶⁰

ด้วยเหตุนี้ใน พ.ศ. 2510 สภาวิทยาลัยวิชาการศึกษามีมติ ประกาศจัดตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลกขึ้นเมื่อวันที่ 18 มกราคม 2510 และในวันที่ 25 มกราคม 2510 กระทรวงศึกษาธิการมีคำสั่งให้ตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก ตามพระราชบัญญัติวิทยาลัยวิชาการศึกษา พ.ศ. 2497 โดยให้เป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษาแห่งที่ 4 รองจากประสานมิตร ปทุมวัน และ บางแสนตามลำดับ⁶¹ ซึ่งวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลกนั้นตั้งอยู่ ณ บริเวณที่ดินสนามบินเก่า ถนนสนามบิน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก บนเนื้อที่ 120 ไร่ ฝั่งตะวันออกของ แม่น้ำน่าน โดยมีนายพนัส หันนาคินทร์ ดำรงตำแหน่งรองอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก

หลังจากได้ประกาศจัดตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลกได้เพียง 5 เดือน ในปี การศึกษา 2510 กรมการฝึกหัดครูได้ดำเนินการคัดเลือกนักศึกษาจากวิทยาลัยครูทั้ง 36 แห่ง ที่กำลัง จะเรียนสำเร็จระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง (ป.กศ.สูง) และมีผลการเรียนดี มีความประพฤติเรียบร้อย จำนวน 122 คน เข้าเป็นนิสิตรุ่นแรกของวิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลก แต่ เนื่องจากความไม่พร้อมในหลายๆ ด้าน ทั้งสถานที่เรียนและอาจารย์ผู้สอน ทางวิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลกจึงได้ฝากนิสิตรุ่นแรก จำนวน 60 คนเข้าเรียนที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน จังหวัดชลบุรี และอีก 62 คนเข้าเรียนที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา ปทุมวัน กรุงเทพฯ⁶²

⁵⁸รังสรรค์ วัฒนะ, บันทึกจากวิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลกถึงมหาวิทยาลัยนเรศวร (กรุงเทพฯ: เนติกุลการพิมพ์, 2537), 12.

⁵⁹เรื่องเดียวกัน, 15.

⁶⁰รังสรรค์ วัฒนะ, บันทึกมหาวิทยาลัยนเรศวร, (ม.ป.ท., 2544), 4.

⁶¹มหาวิทยาลัยนเรศวร, สถาปนามหาวิทยาลัยนเรศวรครบรอบ 12 ปี (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2545), 14.

⁶²รังสรรค์ วัฒนะ, บันทึกมหาวิทยาลัยนเรศวร, 6.

อย่างไรก็ดี ในพ.ศ. 2510 ซึ่งเป็นปีแรกของการเปิดการเรียนการสอนที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก กรมการฝึกหัดครูจึงได้โอนหอพักนักศึกษาของวิทยาลัยครูพิษณุโลกสงคราม พิษณุโลก และโรงอาหารให้เป็นทรัพย์สินของวิทยาลัยวิชาการศึกษาเพื่อเตรียมรับนิสิตที่จะเข้าเรียนในปีการศึกษา 2511 ต่อไป อีกทั้งยังมีโครงการก่อสร้างอาคารเรียนสี่ชั้นเพิ่มขึ้นอีก 1 หลัง ขณะที่อาคารเรียนกำลังก่อสร้าง คณะครูได้ตัดแปลงห้องโถงชั้นบนของหอพักหญิงเป็นสำนักงาน รองอธิการ และได้ตัดแปลงใต้ถุนหอพักหญิงเป็นห้องเรียนชั่วคราว⁶³ สำหรับวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลกนั้นรับนิสิตที่ต้องการเลือกเรียนวิชาเอกภาษาไทยและคณิตศาสตร์ วิชาโทมีฟิสิกส์ ภาษาอังกฤษ และประวัติศาสตร์ ใช้เวลาเรียน 2 ปีสำเร็จการศึกษาแล้วได้รับปริญญาบัตรการศึกษามัธยมศึกษา (กศ.บ.) โดยมีอาจารย์ผู้สอนเพียง 17 คนเท่านั้น⁶⁴ ดังที่นายพนัส หันนาคินทร์ รองอธิการ วิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก ได้บันทึกไว้ในหนังสือ “เรื่องอ้างเทียบฟัง” หนังสือวันเกษียณอายุราชการ พ.ศ. 2532 ความตอนหนึ่งว่า

นำสมเพสนิสิตรุ่นที่ 2 หรือรุ่นแรกที่มาอยู่ที่พิษณุโลกเต็ม 2 ปีเหลือเกิน ห้องเรียนก็คือใต้ถุนหอ ที่ทำงานของคณะอาจารย์รวมกันอยู่ในห้องพักอาจารย์ชั้นบนของหอพัก ทั้งนี้เพราะตึกเรียนยังสร้างไม่เสร็จ สนามสำหรับนิสิตก็ไม่มี มีแต่ป่าต้นไม้เดี่ยวๆ ที่มีมากที่สุดจะเป็นต้นไมยราบในคูน้ำมีโสมเต็มไปหมด หลังเลิกเรียนจึงเป็นการระของนิสิตที่จะต้องช่วยกันหักล้างถางพงจนที่ในที่สุดก็พอจะเป็นสนามออกกำลังกายได้บ้าง....⁶⁵

⁶³ รังสรรค์ วัฒนนะ, บันทึกจากวิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลกถึงมหาวิทยาลัยนครสวรรค์, 25.

⁶⁴ พนัส หันนาคินทร์, เรื่องอ้างเทียบฟัง (กรุงเทพฯ: เนติกุลการพิมพ์, 2532), 91.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, 91 - 93.

ภาพที่ 13 นักศึกษาวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก ร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาวิทยาลัย
 ที่มา : รุ่งนุกเบิก [นามแฝง], “ความหลังครั้งนุกเบิก” มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก เทา-
 แสด 20 ปี (กรุงเทพฯ : เนติกุลการพิมพ์, 2530), 45

อย่างไรก็ดี เมื่ออาคารเรียนหลังแรกสร้างเสร็จ ได้มีพิธีเปิดวิทยาลัยวิชาการศึกษา
 พิษณุโลกอย่างเป็นทางการในวันที่ 18 มกราคม 2512 โดยมี ฯพณฯ มล.ปิ่น มาลากุล
 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธานในพิธี ได้กล่าวในพิธีเปิดไว้ว่า

วิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก เกิดขึ้นด้วยมติของสภาวิทยาลัยเมื่อวันที่ 18 มกราคม พ.ศ.
 2510 และกระทรวงศึกษาธิการออกคำสั่งตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก เมื่อวันที่ 25 มกราคม
 พ.ศ. 2510 ซึ่งวันที่ 25 มกราคม อันเป็นวันกองทัพไทยที่ถือว่าเป็นวันที่พระนเรศวรมหาราชชน
 ช้างชนะพระมหาอุปราชนั้น การบันทึกเหตุการณ์ในพงสาวดารของเรานั้นก็เหตุการณ์ตาม
 ระบบจันทรคติ ในปัจจุบันเราใช้ระบบสุริยคติ ทั้งสองระบบนี้มีความคลาดเคลื่อนกันอยู่ แต่เมื่อ
 คำนวณแล้ว วันที่ 18 มกราคม ตามระบบสุริยคติ คำนวณสองวันนี้จึงเป็นวันเดียวกัน⁶⁶

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, 95.

ภาพที่ 14 พิธีเปิดวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก

ที่มา : พันัส หันนาคินทร์, “เรื่องเล่าความเป็นมาของ มศว พิษณุโลก” มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก เทา-เสด 20 ปี (กรุงเทพฯ: เนติกุลการพิมพ์, 2530), 33.

ภาพที่ 15 พลเรือเอก ม.ปิ่น มาลากุล ประธานในพิธีเปิดวิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลก

ที่มา : พันัส หันนาคินทร์, เรือจ้างเทียบฝั่ง (กรุงเทพฯ: เนติกุลการพิมพ์, 2532), 94.

จากปัจจัยต่างๆ นับตั้งแต่การเข้ามาให้ความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาภายหลังจากเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิชญโลก พ.ศ. 2500 รวมทั้งนโยบายของรัฐตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 – ฉบับที่ 3 ต่างเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้เมืองพิชญโลกมีการขยายตัวทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ดังจะอธิบายรายละเอียดของการเปลี่ยนแปลงทั้งสองด้านดังนี้

3.2. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองพิชญโลก ระหว่าง พ.ศ. 2500-2519

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิชญโลกได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วภายหลังจากเหตุไฟไหม้เมืองพิชญโลกเมื่อ พ.ศ. 2500 ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาเมืองอย่างเร่งด่วนภายใต้ความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทยและสหรัฐอเมริกาซึ่งให้เงินช่วยเหลือเพื่อพัฒนาเมืองพิชญโลกภายใต้โครงการความช่วยเหลือจังหวัดพิชญโลกสำหรับเขตเพลิงไหม้พ.ศ. 2500⁶⁷ ประกอบกับการจัดผังเมืองพิชญโลกใหม่โดยสำนักโยธาเทศบาลเมืองพิชญโลก ที่มีการวางระเบียบการใช้ที่ดินภายในเมืองให้เป็นระเบียบมากยิ่งขึ้น โดยการแบ่งเขตบริเวณสถานที่ราชการและเขตธุรกิจของเมืองออกไปตามฝั่งแม่น้ำนาน กล่าวคือ ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ ในขณะที่บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเป็นบริเวณย่านธุรกิจการค้าและย่านที่พักอาศัยของประชาชนในเมืองพิชญโลก⁶⁸ นอกจากนี้เมืองพิชญโลกยังได้รับการผลักดันให้มีการพัฒนาภายหลังจากการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2504 ด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จาก การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก การพัฒนาการสื่อสาร โทรคมนาคม และการก่อตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาพิชญโลก ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ล้วนส่งผลให้เมืองพิชญโลกมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งจำนวนผู้คนที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นจากการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาในเมืองพิชญโลก การขยายตัวของอาคารพาณิชย์ที่สร้างขึ้นใหม่ภายหลังจากเหตุการณ์ไฟไหม้ การขยายตัวทางการค้าที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง การขยายตัวของการสื่อสารโทรคมนาคม และการขยายตัวของการคมนาคมขนส่งทางบกที่ส่งผลให้การเดินทางคมนาคมภายในเมืองและต่างจังหวัดสะดวกรวดเร็วมายิ่งขึ้น ดังจะอธิบายรายละเอียดตามลำดับดังนี้

⁶⁷“เรื่องการบูรณะปรับปรุงจังหวัดพิชญโลก โดยทุนสมทบของเงินช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกา เพื่อฟื้นฟูและบูรณะถนนต่างๆ ในบริเวณใกล้เคียง ถึงบริเวณที่ถูกอัคคีภัย,” 12 ก.พ. 2500 – 3 ธ.ค. 2501, เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท. 3.1.4.11/177, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

⁶⁸จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, รายงานการวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์สังคมเมืองพิชญโลก พ.ศ. 2475 – 2503, 154.

3.2.1 การอพยพเข้ามาของผู้คนจากต่างถิ่น

หลังจากที่เมืองพิษณุโลกได้รับการพัฒนาภายหลังจากเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองเมื่อ พ.ศ. 2500 ส่งผลให้ในระยะต่อมาจึงมีผู้คนจากต่างถิ่นอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองพิษณุโลกอย่างต่อเนื่อง ทั้งคนที่อยู่ในจังหวัดเองและผู้คนจากต่างถิ่น ส่งผลให้ศูนย์กลางการค้าขยายไปจากบริเวณแม่น้ำน่านไปยังบริเวณสถานีรถไฟและขยายตัวไปตามถนนสายต่างๆ ของเมืองที่ตัดออกไปยังเขตชานเมือง ทำให้เมืองขยายตัวออกไปเนื่องจากที่ดินชานเมืองยังมีราคาถูกลงและมีถนนอำนวยความสะดวกในการติดต่อกับตัวเมือง รวมทั้งมีการย้ายสถานที่ราชการออกไปจากย่านการค้าของเมืองไปยังทางตะวันตกของแม่น้ำน่าน ดังสถิติประชากรของเมืองพิษณุโลก พ.ศ.2500 มีประชากร 26,681 คน และเพิ่มเป็น 39,529 คน⁶⁹ ใน พ.ศ. 2510 จะเห็นได้ว่าในระยะเวลา 10 ปี มีประชากรเพิ่มขึ้นเพียง 12,848 คนเท่านั้น จากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นบ่งชี้ได้ว่าภายหลังจากเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ ประชากรภายในเมืองพิษณุโลกมีอัตราการเพิ่มค่อนข้างต่ำ จนกระทั่งหลัง พ.ศ. 2510 เมื่อเมืองพิษณุโลกได้มีการพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางทางการศึกษาของภูมิภาคภาคเหนือตอนล่าง โดยการตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลกขึ้นใน พ.ศ. 2510 ส่งผลให้มีผู้คนมากมายอพยพเข้ามาอาศัยภายในเมืองพิษณุโลกเพิ่มมากขึ้น ดังเห็นได้จากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยใน พ.ศ. 2513 มีประชากรในเมืองพิษณุโลกทั้งสิ้น 45,112 คน⁷⁰ ในระยะเวลาเพียง 3 ปี มีประชากรเพิ่มขึ้นจาก พ.ศ. 2510 ถึง 5,583 คน จำนวนที่เพิ่มขึ้นเท่ากับร้อยละ 14.12 และเมื่อถึง พ.ศ. 2515 จำนวนประชากรในเมืองพิษณุโลกมีจำนวน 70,649 คน⁷¹ ซึ่งมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นจาก พ.ศ. 2513 เป็นจำนวนถึง 25,537 คน คิดเป็นร้อยละ 56.60

จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นส่วนหนึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการพัฒนาเมืองพิษณุโลกภายหลังจากเหตุไฟไหม้เมื่อ พ.ศ. 2500 ส่งผลให้มีคนหลายกลุ่มอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยในเมืองพิษณุโลกในช่วงของการพัฒนาเมืองใหม่ โดยผู้ที่เข้ามาอาศัยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มพ่อค้าที่มองเห็นโอกาสและช่องทางในการเข้ามาประกอบอาชีพในทำเลใหม่ที่เกิดจากการวางผังเมืองใหม่ของเมืองพิษณุโลกภายหลังจากเหตุการณ์ไฟไหม้ ซึ่งได้มีการแบ่งพื้นที่เมืองออกเป็นย่านการค้าและย่านราชการขึ้นตามผังของแม่น้ำน่าน ย่านการค้าใหม่นี้ถือเป็นศูนย์กลางการค้าของเมืองพิษณุโลกที่

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, 179.

⁷⁰ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี้, สมุดรายนามสถิติรายปี ประเทศไทย พ.ศ. 2513 - 2514 บรรพ 29 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2515), 57.

⁷¹ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี้, สมุดรายนามสถิติจังหวัดพิษณุโลก พ.ศ. 2518 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2518.), 2.

กำลังขยับขยายและเริ่มเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจขึ้นเรื่อยๆ โดยผู้ที่เข้ามาแสวงหาโอกาสและช่องทางในการประกอบอาชีพมาจากหลากหลายถิ่น ทั้งผู้คนจากอำเภอต่างๆ ภายในจังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดใกล้เคียง ดังตัวอย่างการบอกเล่าของคุณสุเทพ อธิชบุตร เจ้าของห้างขาย-หญิง ซึ่งเป็นร้านจำหน่ายเสื้อผ้า ชุคนักเรียน รองเท้า บริเวณหน้าสถานีรถไฟ ได้เล่าให้ผู้ที่ศึกษาฟังว่าผมเป็นคนพื้นเพที่มาจากกรุงเทพฯ เดินทางตามพ่อ-แม่ เข้ามาตั้งรกรากยังเมืองพิษณุโลก เมื่อประมาณ พ.ศ. 2506 เพราะเห็นว่าเมืองนี้กำลังฟื้นฟูหลังจากเหตุการณ์ไฟไหม้ ตอนผมมาเมืองยังสร้างไม่เสร็จเลย ต้องใช้เวลาานหน่อยเพราะไฟไหม้ทั้งเมือง ราชการเป็นผู้ที่ลงทุนสร้างตึกกรมบ้านช่องที่ถูกไฟไหม้ขึ้นมาใหม่ ถนนหนทางในเมืองพิษณุโลกก็ได้รับการพัฒนาอย่างดี....ที่ผมเดินทางมาที่นี่เพราะคิดว่าถ้าเข้ามาค้าขายที่นี้น่าจะมีโอกาสสร้างฐานะของตัวเองให้มั่นคงขึ้นกว่าที่เคยทำอยู่ที่กรุงเทพฯ....⁷²

ต่อมาเมื่อมีการตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก ในพ.ศ. 2510 เมืองพิษณุโลกได้มีการพัฒนาเป็นเสมือนศูนย์กลางทางการศึกษาของภูมิภาคภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งส่งผลให้มีผู้คนมากมายอพยพเข้ามาอาศัย ทั้งในส่วนของข้าราชการและเจ้าหน้าที่ที่ย้ายเข้ามาตามส่วนราชการในสังกัดของตนพร้อมกับครอบครัว นอกจากนี้ยังมีนักศึกษาที่เข้ามาเพื่อศึกษาต่อในวิทยาลัยวิชาการศึกษา วิทยาเขตพิษณุโลก ดังจะเห็นได้จากคำบอกเล่าของลุงหล่อ คนขายหมูในตลาดใต้ ได้เล่าให้ฟังว่า “หลังไฟไหม้เมืองเจริญมาก เมื่อก่อนไฟไหม้ลุงทำหมูวันละ 8 ตัว อย่างมากสุดในวันโกนก็ 12 ตัว พอไฟไหม้แล้วลุงฆ่าหมูเยอะขึ้น ยิ่งวันที่วิทยาลัยมีงาน ลุงฆ่าหมูเกือบ 100 ตัวต่อวัน เพราะคนมากขึ้นครับ ทั่วประเทศ ที่ไหนๆ ก็มา ทั้งราชการ เจ้าหน้าที่ นักศึกษา ทุกคนต่างพูดกันว่าไปหาที่ขายของที่พิษณุโลกกันเถอะ ปักย์ได้ เนื้อ อีสาน มากันหมด เข้าบ้านเดิมที่ถูกไฟไหม้ไปได้ขายสิทธิ์ในการเข้าอยู่อาศัยของตนให้กับคนต่างถิ่น เพื่อที่จะได้นำเงินส่วนนี้ไปตั้งตัวใหม่”⁷³ ดังจะเห็นได้จากตารางการอพยพของประชากรในแต่ละภาคที่ย้ายภูมิลำเนามายังจังหวัดพิษณุโลก

⁷² สัมภาษณ์นายสุเทพ อธิชบุตร, อายุ 58 ปี ห้างขาย-หญิง บ้านเลขที่ 52/6 ถ.นเรศวร อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2554.

⁷³ สัมภาษณ์นายหล่อ เวศอุไร, อายุ 79 ปี ตลาดเทศบาล 1 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2554.

ตารางที่ 4 ประชากรในแต่ละภาคที่ย้ายภูมิลำเนามายังจังหวัดพิษณุโลก พ.ศ. 2513

ภาคที่เคยอยู่มาก่อน	ประชากรที่อพยพมาจากที่อื่น		
	รวมประชากรย้าย ภูมิลำเนา	ชาย	หญิง
รวม	26,433	14,451	11,982
ภาคกลาง	2,838	1,583	1,255
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	2,215	1,179	1,036
ภาคตะวันออก	213	105	108
ภาคตะวันตก	1,233	672	561
ภาคเหนือ	19,934	10,912	9,022
ภาคใต้	-	-	-

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรื, สมุดรายนามสถิติจังหวัดพิษณุโลก พ.ศ. 2513 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ม.ป.ป.), 3.

จากการอพยพของประชากรของแต่ละภาคที่ย้ายภูมิลำเนา มาอาศัยยังจังหวัดพิษณุโลก ในพ.ศ. 2513 ซึ่งแม้จะเป็นข้อมูลเพียงปีเดียวที่ผู้ศึกษาสามารถค้นคว้าได้จากห้องสมุดสำนักงานสถิติแห่งชาติก็ตาม แต่ข้อมูลดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า ในพ.ศ. 2513 มีจำนวนประชากรที่อพยพมาจากที่อื่นถึง 26,433 คน แบ่งเป็นชายจำนวน 14,451 คน เป็นหญิงจำนวน 11,982 คน โดยมีประชากรจากภาคเหนือที่อพยพเข้ามาอยู่ในจังหวัดพิษณุโลกมากเป็นอันดับหนึ่ง ถึง 19,934 คน รองลงมาเป็นการอพยพของประชากรจากภาคกลาง มีจำนวน 2,838 คน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 2,215 คน ภาคตะวันตก จำนวน 1,233 คน และภาคตะวันออกอพยพเข้ามาจำนวน 213 คน ตามลำดับ แต่กลับไม่พบหลักฐานว่าประชากรจากภาคใต้อพยพเข้ามาอาศัยในจังหวัดพิษณุโลกเลย ใดๆก็ดี จากการอพยพเข้ามาอยู่อาศัยของผู้คนเป็นจำนวนมากในเมืองพิษณุโลก ทั้งจากการเข้ามาเพื่อแสวงหาโอกาสในการประกอบอาชีพและการศึกษา ส่งผลให้มีการจับจองพื้นที่ภายในเมืองพิษณุโลก โดยเฉพาะตามถนนสายต่างๆ ที่ถูกสร้างใหม่ภายหลังจากการฟื้นฟูบูรณะเมืองพิษณุโลก ภายหลังจากไฟไหม้เพื่อปลูกสร้างเป็นที่อยู่อาศัย ทั้งสร้างอาคารพาณิชย์หรือตึกแถว รวมทั้งบ้านพักอาศัยรูปทรงสมัยใหม่

3.2.2 การขยายตัวของอาคารพาณิชย์

การเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพในเขตเมืองพิษณุโลกได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วภายหลังจากการพัฒนาเมืองพิษณุโลกหลังเหตุการณ์ไฟไหม้ โดยความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทยและทุนสมทบของเงินช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกา ภายใต้โครงการให้ความช่วยเหลือจังหวัดพิษณุโลกสำหรับเขตเพลิงไหม้พ.ศ. 2500 ได้ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของเมืองพิษณุโลกอย่างต่อเนื่อง ทั้งการเพิ่มขึ้นของถนนหนทาง รถโดยสาร ย่านการค้า อาคารพาณิชย์ และตึกแถว ฯลฯ รวมทั้งยังมีการจัดผังเมืองพิษณุโลกใหม่โดยสำนักโยธาเทศบาลเมืองพิษณุโลก ที่มีการวางระเบียบการใช้ที่ดินภายในเมืองให้เป็นระเบียบมากยิ่งขึ้น โดยการแบ่งเขตบริเวณสถานที่ราชการและเขตธุรกิจของเมืองออกไปตามฝั่งแม่น้ำน่าน กล่าวคือ ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ ในขณะที่บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเป็นบริเวณย่านธุรกิจการค้าและย่านที่พักอาศัยของประชาชนในเมืองพิษณุโลก ดังนั้นจึงส่งผลให้ผู้คนจากต่างถิ่นทั้งพ่อค้า ประชาชน และผู้ที่สนใจต่างอพยพเข้ามาจับจองอาคารพาณิชย์ที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ในที่ดินราชพัสดุและที่ดินของเอกชนที่แบ่งแปลงย่อยปลูกสร้างที่พักอาศัยอย่างหนาแน่นทั้งอาคารพาณิชย์และหมู่บ้านจัดสรรภายในเมืองพิษณุโลก⁷⁴ อย่างไรก็ดีทางเทศบาลเมืองพิษณุโลกได้มีการควบคุมอาคารพาณิชย์ที่สร้างขึ้นภายหลัง พ.ศ. 2500 ให้เป็นอาคารคอนกรีตที่ก่อสร้างด้วยวัสดุทนไฟ ส่งผลให้อาคารที่ถูกสร้างขึ้นใหม่แทนอาคารที่ถูกไฟไหม้พัฒนาเป็นอาคารคอนกรีตทั้งหมด โดยมีข้อกำหนดว่าอาคารที่อยู่บริเวณหัวมุมจะเป็นอาคาร 3 ชั้น ส่วนอาคารที่อยู่ถัดมาให้สร้างเป็นอาคารเพียง 2 ชั้น ทั้งนี้เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของเมือง⁷⁵

จากการฟื้นฟูบูรณะเมืองพิษณุโลกหลังเหตุการณ์ไฟไหม้ ส่งผลให้จำนวนที่อยู่อาศัยในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลกมีการเพิ่มจำนวนขึ้นตามลำดับ ดังจะเห็นได้จากใน พ.ศ. 2500 มีจำนวนที่อยู่อาศัยทั้งสิ้น 4,415 ครัวเรือน ในพ.ศ. 2507 มีจำนวนที่อยู่อาศัยทั้งสิ้น 6,086 ครัวเรือน⁷⁶ ใน

⁷⁴ ไกลก้อง ไวทยการ, บรรณาธิการ, โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิษณุโลก (ฉบับสรุปสำหรับผู้บริหาร) (พิษณุโลก : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2539), 38-39.

⁷⁵ สัมภาษณ์ นางจิตตรา จันเปี่ยม, อายุ 61 ปี บ้านเลขที่ 18/7 ถนนสุริยสีห์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองจังหวัดพิษณุโลก, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2554 ; สัมภาษณ์นางเล็ก เจริญวงศ์, อายุ 63 ปี ตลาดเทศบาล 1 ต.ในเมือง อำเภอเมือง จ.พิษณุโลก, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2554 ; สัมภาษณ์นางรดาองค์ กิตติรัตนรังสี, อายุ 65 ปี, ร้านพิษณุโอชา 31/28 ถ.นเรศวร ต.ในเมือง อ.เมือง จ.พิษณุโลก, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2554

⁷⁶ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี, สมุดรายนามสถิติรายปี ประเทศไทย บรรพ 27 พ.ศ. 2509. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2510), 2.

ระยะเวลา 7 ปี มีจำนวนที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้นเพียง 1,671 ครัวเรือน จากจำนวนที่อยู่อาศัยที่เพิ่มขึ้นบ่งชี้ได้ว่าภายหลังเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ การเพิ่มขึ้นของที่อยู่อาศัยภายในเมืองพิษณุโลกมีอัตราการเพิ่มค่อนข้างต่ำ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาแห่งการฟื้นฟูบูรณะเมืองหลังเหตุการณ์ไฟไหม้ อีกทั้งยังมีการย้ายออกของพ่อค้าดั้งเดิมที่หมดตัวไปจากเหตุการณ์ไฟไหม้ซึ่งไม่มีทุนรอนที่จะตั้งตัวใหม่ บางคนหมดเนื้อหมดตัวและไม่มีกำลังใจพอที่จะประกอบอาชีพเดิมต่อไป จึงต้องย้ายออกไปอยู่กับญาติที่ต่างอำเภอหรือต่างจังหวัด จนกระทั่งหลัง พ.ศ. 2510 เมื่อเมืองพิษณุโลกได้มีการพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางทางการศึกษาของภูมิภาคภาคเหนือตอนล่าง โดยการตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลกขึ้นในพ.ศ. 2510 ส่งผลให้มีผู้คนมากมายอพยพเข้ามาอาศัยภายในเมืองพิษณุโลกเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งยังส่งผลต่อการเพิ่มขึ้นของที่อยู่อาศัยภายในเมืองพิษณุโลกตามไปด้วย ดังเห็นได้จากจำนวนที่อยู่อาศัยที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยใน พ.ศ. 2514 มีจำนวนที่อยู่อาศัยทั้งสิ้น 10,404 ครัวเรือน⁷⁷ เพิ่มขึ้นจาก พ.ศ. 2507 ทั้งสิ้น 4,318 ครัวเรือน จำนวนที่เพิ่มขึ้นคิดเป็นร้อยละ 70.94 และใน พ.ศ. 2519 มีจำนวนที่อยู่อาศัยทั้งสิ้น 12,513 ครัวเรือน⁷⁸ ในระยะเวลา 5 ปี มีจำนวนที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้นทั้งสิ้น 2,109 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 20.27

⁷⁷สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี, สมุดรายนงานสถิติจังหวัดพิษณุโลก พ.ศ. 2516 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2516), 2.

⁷⁸สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี, สมุดรายนงานสถิติรายปี ประเทศไทย พ.ศ. 2519 – 2523 บรรพ32 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนอรุณการพิมพ์ จำกัด, ม.ป.ป.), 74 - 75.

ภาพที่ 18 อาคารพาณิชย์ที่สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2501

ภาพถ่ายจากการสำรวจพื้นที่เมืองพิษณุโลก, เมื่อวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2554

ภาพที่ 19 อาคารที่ถูกสร้างขึ้นใหม่หลังเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลก

ภาพถ่ายจากการสำรวจพื้นที่เมืองพิษณุโลก, เมื่อวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2554

อย่างไรก็ดี จากจำนวนประชากรและจำนวนครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในเมืองพิษณุโลกที่ได้กล่าวไปแล้วในข้างต้น ส่งผลให้มีการขยายเทศบาลเมืองพิษณุโลกจากเดิมที่มีพื้นที่ 5.85 ตารางกิโลเมตร⁷⁹ เป็น 18.26 ตารางกิโลเมตร ตามประกาศพระราชกฤษฎีกา เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2512 โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 86 ตอนที่ 117 ลงวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2512 ซึ่งได้ให้เหตุผลของการขยายเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก ไว้ว่า

เนื่องจากท้องถิ่นทั้งในเขตและนอกเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก ได้เจริญขึ้น และมีชุมชนอยู่อย่างหนาแน่น จึงสมควรขยายเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก เพื่อประโยชน์ในการบริการกิจการและการทำงานบำรุงท้องถิ่นต่อไป⁸⁰

การขยายเทศบาลเมืองพิษณุโลกให้มีพื้นที่ขยายเพิ่มขึ้นเป็น 18.26 ตารางกิโลเมตร นั้น แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของพื้นที่เมืองที่ไม่ได้ถูกจำกัดไว้เฉพาะในขอบเขตของแม่น้ำ กำแพงเมือง และทางรถไฟเท่านั้น ทั้งนี้เพราะการขยายตัวของการคมนาคมทางบก โดยเฉพาะถนนกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการขยายขอบเขตของเมืองพิษณุโลกออกไปตามแนวถนนที่ถูกตัดใหม่หลายสาย อาทิ ทางหลวงสายพิษณุโลก-หล่มสัก และถนนที่ได้รับการฟื้นฟูบูรณะใหม่ภายหลังจากเหตุการณ์ไฟไหม้ พ.ศ. 2500 เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันความหนาแน่นของประชากรภายในเมืองก็เพิ่มขึ้น โดยแปรผันไปตามจำนวนประชากรต่างถิ่นที่อพยพเข้ามา

3.2.3 การขยายตัวทางการค้า

การพัฒนาเมืองพิษณุโลกภายหลังจากเหตุการณ์ไฟไหม้เมื่อพ.ศ. 2500 ส่งผลให้การค้าขายภายในเมืองพิษณุโลกขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาเมืองพิษณุโลกให้มีความเจริญก้าวหน้าในทุกด้านทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ประกอบกับเมืองพิษณุโลกมีทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมต่อการค้าขายสามารถเข้าถึงได้ง่ายทั้งทางน้ำและทางบก จึงเอื้ออำนวยให้เรือสินค้าและรถบรรทุกสินค้าจากพื้นที่ต่างๆ เข้ามาส่งสินค้ายังเมืองพิษณุโลกได้โดยสะดวกและรวดเร็ว นอกจากนี้การที่เมืองพิษณุโลกมีทำเลที่ตั้งที่สามารถเดินทางไปยังภูมิภาคต่างๆ ทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงใต้ได้อย่างสะดวกและรวดเร็วนั้น ล้วนส่งเสริมให้การค้าขายภายในเมืองพิษณุโลกเกิดการขยายตัวมาโดยตลอด จึงส่งผลให้ผู้คนจากต่างถิ่น โดยเฉพาะพ่อค้าชาว

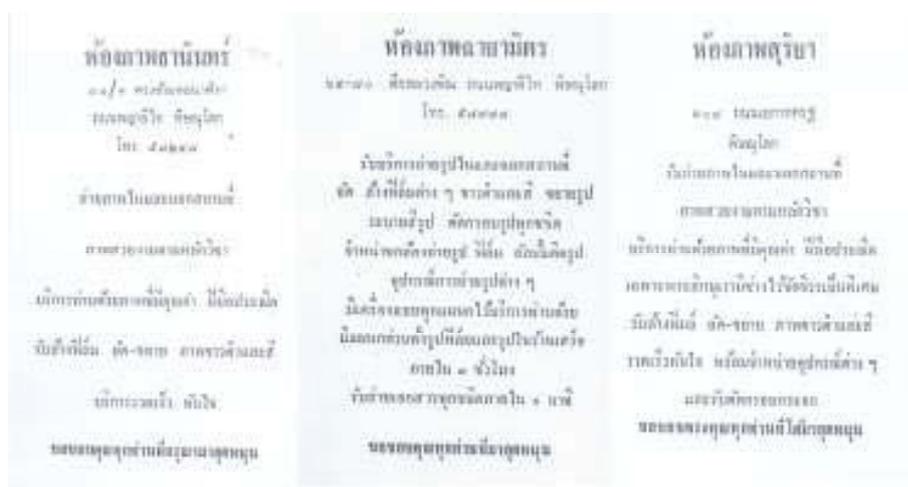
⁷⁹“พระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก พุทธศักราช 2482,” ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 56, (22 มกราคม 2482) : 2210.

⁸⁰“พระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก พุทธศักราช 2512,” ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 86, ตอนที่ 117 (30 ธันวาคม 2512) : 1075.

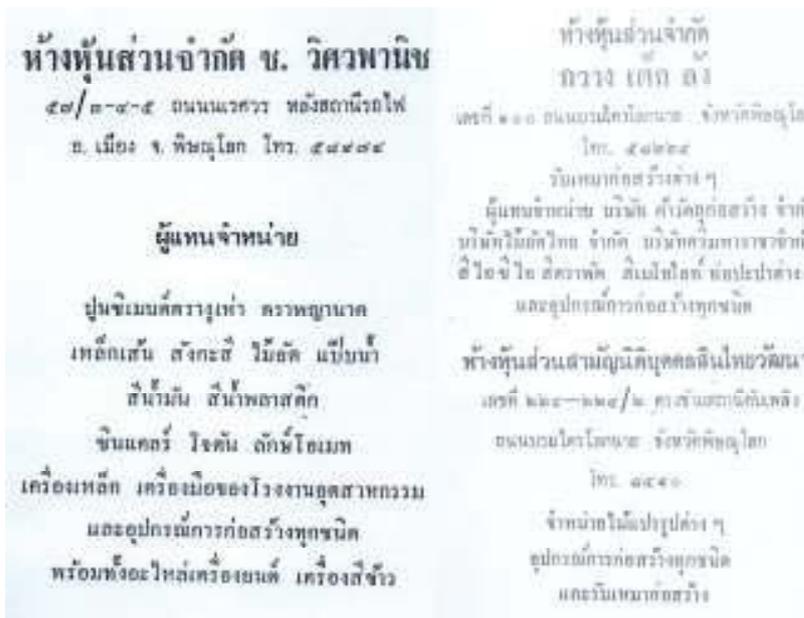
จีนจากกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียงเดินทางเข้ามาอยู่อาศัยและเปิดกิจการค้าขายต่างๆ อย่างเป็น
 ล้าเป็นสัน อาคารพาณิชย์ที่ถูกร้างขึ้นใหม่ตามถนนสายต่างๆ ของเมืองได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก
 มากจากพ่อค้าแม่ค้าที่เข้ามาจับจองเปิดร้านขายของนานาชนิด ทั้งสินค้าในท้องถิ่นเองและสินค้าที่
 ต้องสั่งหรือนำเข้ามาจากสังคมภายนอก อาทิ ร้านขายเครื่องใช้ไฟฟ้า จักรยานยนต์ รองเท้า
 ชุดนักเรียน ทองคำ ยา เครื่องสำอาง อาหาร และของชำ ฯลฯ ดังปรากฏให้เห็นในรายละเอียดการ
 โฆษณาขายสินค้าของห้างร้านต่างๆ ดังนี้

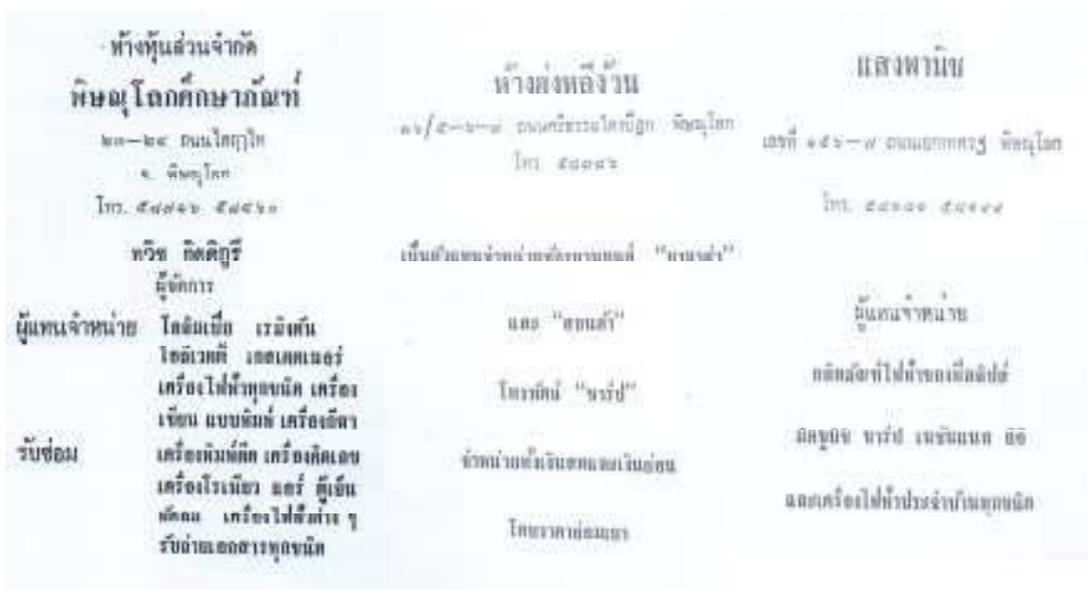
ภาพที่ 20 ตัวอย่างห้างทองที่เปิดจำหน่ายภายในเมืองพิษณุโลก
 ที่มา : โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี, อนุสรณ์ครบรอบ 50 ปี โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี พ.ศ. 2516
 (กรุงเทพฯ: คຸຣຸສຖາລາດຟຣ້າວ, 2517), หน้าโฆษณา.

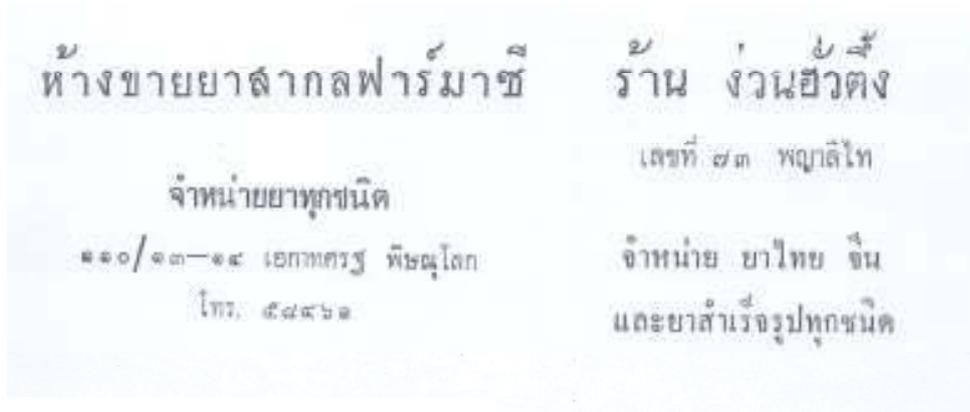
ภาพที่ 21 ตัวอย่างห้องภาพที่เปิดให้บริการภายในเมืองพิษณุโลก
 ที่มา : โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี, อนุสรณ์ครบรอบ 50 ปี โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี พ.ศ. 2516
 (กรุงเทพฯ: คຸຣຸສຖາລາດຟຣ້າວ, 2517), หน้าโฆษณา.

ภาพที่ 22 ตัวอย่างร้านวัสดุก่อสร้างที่เปิดภายในเมืองพิษณุโลก
ที่มา : โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี, อนุสรณ์ครบรอบ 50 ปี โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี พ.ศ. 2516
(กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว, 2517), หน้าโฆษณา.

ภาพที่ 23 ตัวอย่างร้านเครื่องใช้ไฟฟ้าที่เปิดภายในเมืองพิษณุโลก
ที่มา : โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี, อนุสรณ์ครบรอบ 50 ปี โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี พ.ศ. 2516
(กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว, 2517), หน้าโฆษณา.

ภาพที่ 24 ตัวอย่างร้านขายยาที่เปิดภายในเมืองพิษณุโลก

ที่มา : โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี, อนุสรณ์ครบรอบ 50 ปี โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี พ.ศ. 2516
(กรุงเทพฯ: ศุภสกาลาดพร้าว, 2517), หน้าโฆษณา.

ภาพที่ 25 ตัวอย่างร้านขายอุปกรณ์เย็บผ้าที่เปิดภายในเมืองพิษณุโลก

ที่มา : โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี, อนุสรณ์ครบรอบ 50 ปี โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี พ.ศ. 2516
(กรุงเทพฯ: ศุภสกาลาดพร้าว, 2517), หน้าโฆษณา.

น้ำแข็ง หลี
(ร้านขายหว่าง)
๑๔-๑๕ ถนนพญาไท โคตมวังสุบเก
จังหวัดพิษณุโลก โทร. ๕๘๒๕

จำหน่ายเครื่องยนต์ทุกชนิด เครื่องปั่นสุบน้ำ
รวมกับเครื่อง ระเบิดมือ เครื่องสีข้าวโพด
เครื่องสีข้าว สักสีข้าวทุกขนาด และเครื่อง
กั้นน้ำไฟฟ้า เครื่องเย็บผ้าอุตสาหกรรมจักรคู่

ตัวแทน บัญชิตยบรรณานี้ และขายด้วยตัวมัน
ทุกชนิด

พิษณุโลก อหาลัย
เลขที่ ๕๗/๘ ถนนนเรศวร ใกล้สี่แยกหลังสถานีรถไฟ
พิษณุโลก โทร. ๕๘๑๑๐

จำหน่าย
เครื่องอะไหล่รถยนต์ทุกชนิด
โดยราคาข้อมเยา

ภาพที่ 26 ตัวอย่างร้านขายอะไหล่เครื่องยนต์ที่เปิดภายในเมืองพิษณุโลก
ที่มา : โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี, อนุสรณ์ครบรอบ 50 ปี โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี พ.ศ. 2516
(กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว, 2517), หน้าโฆษณา.

<p style="text-align: center;">วสันต์ โพธิ์กลมวงค์ Yuan Phokumalwongse</p> <p>ผู้จัดการ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอ็มเมอริอุ MANAGER: EAM CHAREON LTD., PART. ๓๓/๕-๑๐ และ ๑๕ ถนนพญาไท จังหวัด พิษณุโลก</p> <p>แผนกวิทยภัณฑ์เครื่องเก่า โทร. ๕๗๒๖๕</p> <p>ผู้แทนจำหน่าย ฆตวรรษฉฉ นันทพรหห เมธีไทยคมดูล โกลา-โกล่า เฟ่นคั สไมวี กรันฮปอด ไวคานัน เฟ่าเซอร์ บูนั่น</p>	<p style="text-align: center;">เสริมกิจ</p> <p>เลขที่ ๑๑๔ ถนนนเรศวรพิษณุโลก (ใกล้มัธยมวินศวรร) พิษณุโลก โทร. ๕๗๖๖๘</p> <p>จำหน่าย สมุด เครื่องเขียน เครื่องสำอาง ทุกชนิด และสินค้าเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ</p> <p style="text-align: center;">โดยราคาข้อมเยา</p>	<p style="text-align: center;">เจีย เชียง กี้</p> <p>เลขที่ ๑๔๖-๑๔๗-๑๔๘ ถนนพญา จังหวัดพิษณุโลก</p> <p>จำหน่ายวิทยขาม เครื่องแก้ว เครื่องเคลือบ เครื่องเหล็ก ฆตุภัณฑ์ ของใช้ครัวเรือน ทุกชนิด และสินค้าเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ราคาเยา</p> <p style="text-align: center;">CHIA CHIANG KEE No. 146-147-148 Bhudhamsaka Road, Phitsulok. โทร. ๕๘๑๑๑-๕๘๑๑๐</p>
--	--	--

ภาพที่ 27 ตัวอย่างร้านขายสินค้าเบ็ดเตล็ดที่เปิดภายในเมืองพิษณุโลก
ที่มา : โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี, อนุสรณ์ครบรอบ 50 ปี โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี พ.ศ. 2516
(กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว, 2517), หน้าโฆษณา.

เมื่อพิจารณาจากประเภทของสินค้าที่โฆษณาพบว่า ชาวเมืองพิษณุโลกสามารถซื้อสินค้าที่หลากหลายชนิดขึ้น สินค้าหลายอย่างที่สั่งมาจากภายนอก เช่น ยาจากต่างประเทศ เครื่องใช้ไฟฟ้า จักรเย็บผ้า จักรยานยนต์ วัสดุก่อสร้าง และอะไหล่เครื่องยนต์ ซึ่งจากตัวอย่างสินค้าดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความต้องการที่นอกเหนือไปจากวิถีชีวิตแบบเดิมๆ สินค้าหลายอย่างต้องใช้ความรู้ความเข้าใจที่มากขึ้น เป็นสินค้าฟุ่มเฟือยที่ผู้ชายต้องอาศัยความรู้ในสินค้านั้นมากขึ้นกว่าเดิม การปรากฏคำว่า “ตัวแทนจำหน่าย” นั้นนับเป็นการชี้ให้เห็นว่าระบบเศรษฐกิจของเมืองพิษณุโลกมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความคิดค้นทางการค้าและการเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ของเมืองพิษณุโลกอีกด้วย นอกจากนี้เมื่อการค้าขายสินค้าในเมืองพิษณุโลกมีมาก จึงมีการรวมกลุ่มกันของคนที่เป็นกลุ่มผู้ประกอบการเดียวกัน เช่น กลุ่มชมรมค้าผ้า กลุ่มผู้ค้าทอง และกลุ่มผู้ขายยา เป็นต้น⁸¹ อย่งไรก็ดีการขยายตัวของร้านค้าต่างๆ และการรวมกลุ่มของเหล่าพ่อค้าในเมืองพิษณุโลกเหล่านั้น ล้วนมีส่วนส่งเสริมให้เศรษฐกิจของเมืองพิษณุโลกเจริญขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าจากเดิมที่ประกอบด้วยร้านค้าขนาดเล็กที่จำหน่ายของใช้ในชีวิตประจำวัน ไปเป็นธุรกิจในการบริการและความบันเทิงมากขึ้น เช่น ห้างร้านขนาดใหญ่ ธนาคาร โรงแรม และโรงภาพยนตร์ เป็นต้น

ดังตัวอย่างของโรงแรมอมรินทร์นคร เป็นโรงแรมที่มีมาตรฐาน ทันสมัยที่สุดและหรูหราที่สุดของเมืองพิษณุโลก ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2515 โดยคุณสุชน – เปรมฤดี ชามพูนท ตระกูลคหบดีแห่งเมืองสองแควที่มีชื่อเสียงในเรื่องของการทำธุรกิจเป็นผู้ดำเนินการก่อสร้าง ตั้งอยู่บนถนนเจ้าพระยาใกล้กับสถานีรถไฟ ตัวอาคารถูกออกแบบด้วยรูปแบบของสมัยใหม่ที่แตกต่างไปจากอาคารพาณิชย์ข้างเคียง ภายในโรงแรมประกอบด้วยร้านจำหน่ายอาหารและคอฟฟี่ช็อปซึ่งเป็นรูปแบบใหม่สำหรับชาวเมืองพิษณุโลกที่คุ้นอยู่กับร้านกาแฟแบบดั้งเดิม คอฟฟี่ช็อปของโรงแรมจึงกลายเป็นแหล่งนัดพบแห่งใหม่สำหรับชาวเมืองและกลุ่มนักธุรกิจรุ่นใหม่ จึงอาจกล่าวได้ว่าโรงแรมอมรินทร์นครถือเป็นโรงแรมสำคัญในเมืองพิษณุโลกแห่งหนึ่งที่มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนาย่านการค้าหลักบริเวณสถานีรถไฟในเมืองพิษณุโลก โดยเฉพาะร้านค้าห้างสรรพสินค้าขนาดเล็ก ธนาคาร และโรงภาพยนตร์ ต่างพากันมาเปิดให้บริการใกล้กับโรงแรมอมรินทร์นคร เช่น ห้างวาเลนไทน์ ห้างชายหญิง ห้างสยามสแคว์ ห้างชวนชม และห้างเจริญภัณฑ์ เป็นต้น

⁸¹ เกษวดี พุทธภูมิพิทักษ์, ความเป็นเงินตามนิยามของผู้ที่มีเชื้อสายจีนในอำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545), 119.

ภาพที่ 28 ย่านการค้าบริเวณ โรงแรมอัมรินทร์นคร อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
 ภาพถ่ายจากการสำรวจพื้นที่เมืองพิษณุโลก, เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2555

นอกจากนี้คุณสุชน – เปรมฤดี ชามพูนท ยังเป็นเจ้าของธุรกิจโรงภาพยนตร์พิษณุโลก รามา ซึ่งการสร้างโรงภาพยนตร์แห่งนี้ทำให้เกิดย่านการค้าใหม่ที่ขยายไกลออกไปจากบริเวณ ศูนย์กลางเมืองเดิมคือบริเวณตลาดใต้และสถานีรถไฟ โดยโรงภาพยนตร์พิษณุโลกรามาเปิด ดำเนินการใน พ.ศ. 2513 และถือว่าการพัฒนาพื้นที่เชิงพาณิชย์ที่มีขนาดใหญ่เป็นครั้งแรกของ เมืองพิษณุโลก บนพื้นที่ประมาณ 16 ไร่ ตั้งอยู่บนถนนบรมไตรโลกนาถทางด้านทิศใต้ของเมือง ริมแม่น้ำฝ่งตะวันออก ซึ่งภายในโรงภาพยนตร์ขนาดใหญ่ประกอบด้วยโรงภาพยนตร์ขนาดเล็ก 3 โรง แต่ละโรงสามารถรองรับผู้ชมประมาณ 2,000 ที่นั่ง อีกทั้งยังมีร้านค้าที่ตั้งเรียงรายขายสินค้า ประเภทต่างๆ มากมาย ทำให้ย่านการค้าแห่งนี้สามารถดึงดูดผู้คนบางส่วนออกจากย่านการค้าหลัก ของเมืองเดิมรวมทั้งดึงดูดผู้คนให้หลังไหลเข้ามาอยู่ทางตอนใต้ของเมืองเพื่อหาความบันเทิง จับจ่าย สินค้า และเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อเข้ามาค้าขายมากขึ้น ดังคำสัมภาษณ์ของนางเปรมฤดี ชามพูนท นายกเทศมนตรีเมืองพิษณุโลก (พ.ศ. 2538 -ปัจจุบัน) และเจ้าของโรงแรมอัมรินทร์นคร ที่ได้ให้ สัมภาษณ์ไว้ในหนังสือวันวานและวันนี้ของหญิงเหล็กชื่อ เปรมฤดี ชามพูนท ที่ว่า

สมัยโน้นเรียกว่าเป็นโรงแรมชั้น 1 โรงแรมของเราทุกอย่าง มีทั้งสถานบันเทิงเป็นในท์คลับ มีทั้งหมด 11 ชั้น 120 ห้อง โรงหนังเราก็ดำเนินการชื่อ พิชญ์โลกรามมา 1, 2 สมัยก่อนมันเป็นโรงหนังแบบนั่งเก้าอี้แกวๆ แต่ของเราเป็นเบาะนั่งที่ทันสมัย เป็นโรงภาพยนตร์ที่มีเครื่องปรับอากาศ....⁸²

ไม่เพียงแต่ธุรกิจโรงแรมและโรงภาพยนตร์เท่านั้นคุณสุชน – เปรมฤดี ชามพูนท ยังทำธุรกิจจัดสรรที่ดินคนแรกๆ ในตลาดเมืองพิชญ์โลก โดยเฉพาะในบริเวณตลาดโคกมะตูม⁸³ ซึ่งตั้งอยู่นอกบริเวณย่านการค้าหลักของเมืองพิชญ์โลกไปทางตะวันออกของเมือง ตลาดโคกมะตูมเป็นย่านการค้าใหม่อีกแห่งของเมืองพิชญ์โลก ที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2516 โดยบริเวณนี้เป็นศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งทางรถยนต์ รถยนต์โดยสารจากจังหวัดพิจิตร เพชรบูรณ์ และอำเภอต่างๆ ทางตะวันออกของเมืองพิชญ์โลก อาทิ อำเภอวังทอง อำเภอเนินมะปราง อำเภอนครไทย ต่างมาจอดพักรถที่ทำรถตลาดโคกมะตูมนี้ ส่งผลให้ผู้คนจำนวนมากต่างเดินทางเข้ามาจับจ่ายใช้สอยสินค้าต่างๆ ที่มีให้เลือกหลายประเภท เช่น เสื้อผ้า รองเท้า อาหารสด และอาหารแห้ง เป็นต้น

อย่างไรก็ดี จากการขยายตัวทางด้านการค้าอย่างต่อเนื่องส่งผลให้พ่อค้า ประชาชน และภาคเอกชนเล็งเห็นถึงความพร้อมของเมืองพิชญ์โลกที่มีความเจริญเติบโตทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมซึ่งเป็นผลมาจากฟื้นฟูบูรณะเมืองใหม่ภายหลังจากเหตุไฟไหม้เมืองพิชญ์โลก พ.ศ. 2500 ซึ่งได้ดึงดูดผู้คนให้ย้ายเข้ามาอาศัยและประกอบธุรกิจการค้าขายในเมืองพิชญ์โลกมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มพ่อค้าจากกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียง อาทิ สุโขทัย อุตรดิตถ์ และนครสวรรค์ โดยผู้คนที่ย้ายเข้ามาส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มคนจีนที่ได้เห็นการพัฒนาของเมืองที่เติบโตอย่างรวดเร็ว จึงเหมาะสมที่จะเข้ามาตั้งร้านค้าในเมืองพิชญ์โลก ต่อมาภายหลังจากการก่อตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาวิทยาเขตพิชญ์โลกขึ้นใน พ.ศ. 2510 ยิ่งส่งผลให้มีผู้คนย้ายจากภาคเหนือและภาคอื่นๆ เดินทางเข้ามาศึกษาในวิทยาลัยวิชาการศึกษา วิทยาเขตพิชญ์โลกมากขึ้นอีกด้วย

⁸² เรืองยศ จันนทศิริ, วันวานและวันนี้ของหญิงเหล็กชื่อ เปรมฤดี ชามพูนท (นครสวรรค์ : สำนักพิมพ์บ้านเรา, 2546), 44.

⁸³ เรื่องเดียวกัน.

3.2.4 การขยายตัวของการคมนาคมทางบก

ระบบการคมนาคมเป็นส่วนที่สำคัญประการหนึ่งที่สร้างความเจริญให้กับเมืองพิษณุโลก เพราะการเพิ่มขึ้นของเส้นทางคมนาคมสายต่างๆ ถือเป็นการเชื่อมโยงด้านการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างเมืองพิษณุโลกกับคนต่างพื้นที่ ซึ่งส่งผลให้เกิดการขยายตัวทางกายภาพและการประกอบอาชีพของคนในเมืองพิษณุโลกขยายตัวมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการเติบโตของอาคารบ้านเรือน การเติบโตของส่วนราชการ และการเติบโตทางด้านการค้าภายในเมืองพิษณุโลกที่ขยายตัวไปตามเส้นทางคมนาคมสายต่างๆ อีกด้วย อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกภายในเมืองพิษณุโลก ส่งผลให้การเดินทางสัญจรและการคมนาคมขนส่งสะดวกรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ประชาชนชาวเมืองพิษณุโลกที่เคยใช้เส้นทางทางน้ำในการเดินทางสัญจร หันมาให้ความสำคัญการใช้รถยนต์เพิ่มมากขึ้นทั้งนี้เพราะความสะดวกรวดเร็วและใช้เวลาน้อยกว่าการสัญจรทางน้ำ ส่งผลให้เรือรับจ้างที่เคยมีอยู่แต่เดิมลดความสำคัญลงไปและยกเลิกใช้ไปในที่สุด⁸⁴ ดังจะเห็นได้จากจำนวนยานยนต์⁸⁵ ที่จดทะเบียนซึ่งมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ทั้งนี้ผู้ศึกษายังไม่พบหลักฐานแสดงจำนวนยานยนต์ที่จดทะเบียนเฉพาะในเมืองพิษณุโลก พบแต่จำนวนยานยนต์ที่จดทะเบียนของจังหวัดพิษณุโลก ใน พ.ศ. 2504 มีจำนวนยานยนต์ที่จดทะเบียนภายในจังหวัดพิษณุโลกทั้งสิ้น 683 คัน⁸⁶ ใน พ.ศ. 2510 มีจำนวนยานยนต์ที่จดทะเบียนภายในจังหวัดพิษณุโลกทั้งสิ้น 1,457 คัน⁸⁷ ในระยะเวลา 6 ปี มีจำนวนยานยนต์เพิ่มขึ้น 774 คัน และใน พ.ศ. 2517 มีจำนวนยานยนต์ที่จดทะเบียนภายในจังหวัดพิษณุโลกทั้งสิ้น 2,845 คัน⁸⁸ เพิ่มขึ้นจาก พ.ศ. 2510 สูงถึง 1,388 คัน คิดเป็นร้อยละ 95.26

⁸⁴ สัมภาษณ์ นายตี๋ แซ่เจ็ง, อายุ 73 ปี บ้านเลขที่ 64/3 ตำบลวัดจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก, เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2554 ; สัมภาษณ์ นายชิง แซ่ตั้ง, อายุ 71 ปี, 24/7 ถนนบรมไตรโลกนาถ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2554 ; สัมภาษณ์นางรดาองค์ กิตติรัตนรังสี, อายุ 65 ปี, ร้านพิษณุโอชา 31/28 ถ.นเรศวร ต.ในเมือง อ.เมือง จ.พิษณุโลก, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2554 ; สัมภาษณ์นางกิมลี แซ่เตีย, อายุ 81 ปี ตลาดเทศบาล 1 ต.ในเมือง อำเภอเมือง จ.พิษณุโลก, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2554.

⁸⁵ ยานยนต์ ในที่นี้หมายถึงรถยนต์นั่ง รถยนต์บรรทุก และรถประจำทาง

⁸⁶ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, สมุดรายนามสถิติรายปีภาคเหนือ ฉบับ พ.ศ. 2509 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2509), 21.

⁸⁷ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, สมุดรายนามสถิติจังหวัดพิษณุโลก ฉบับ พ.ศ. 2516 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2516), 24.

⁸⁸ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, สมุดรายนามสถิติจังหวัดพิษณุโลก ฉบับ พ.ศ. 2523 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2523), 45.

อย่างไรก็ดี เมื่อมีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกหลังเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2500 แล้ว ประชาชนในเมืองพิษณุโลกหันไปใช้บริการนั่งรถสามล้อถีบ รถตุ๊กตุ๊ก หรือสามล้อกบ และรถเมล์ มากกว่าการนั่งเรือ เพราะสะดวกและใช้เวลาน้อยกว่าโดยเฉพาะรถตุ๊กตุ๊กหรือสามล้อกบ เกิดจากการรวมกลุ่มของพ่อค้าชาวพื้นเมืองหรือพ่อค้าชาวจีนที่มีฐานะดีที่สะสมทุนจนสามารถซื้อรถเพื่อนำมาขับเป็นรถโดยสารได้ โดยจัดคิววิ่งรถตุ๊กตุ๊กหรือรถสามล้อกบ ให้บริการประชาชนภายในเมืองพิษณุโลก โดยเริ่มดำเนินการประมาณ พ.ศ. 2500 ซึ่งนายเก็ง แสนสุวรรณ คนขับรถสามล้อกบประจำเมืองพิษณุโลกได้เล่าให้ฟังว่า

ผมวิ่งรถมาตั้งแต่เริ่มเลยประมาณปี 2500 รถคันนี้ซื้อมาจากเมืองนอกต้องนำเข้าจากญี่ปุ่น เพราะคนไทยยังผลิตไม่ได้ ราคาประมาณ 20,000 บาท แต่ก่อนมีประมาณ 12 – 13 คัน ใครมีเงินก็ออกรถมาวิ่ง โดยรวมกลุ่มกันอยู่ตามคิวรถต่างๆ มี 4 คิว มีคิวรถอยู่ที่สถานีรถไฟ โรงพยาบาล พุทธชินราช วัดใหญ่ และตลาดใต้ เสียเงินค่าจอดคิวเดือนละ 10 บาทรับจ้างวิ่งรอบเมือง ราคาแล้วแต่ตกลงระหว่างคนขับกับผู้โดยสาร....⁸⁹

ภาพที่ 30 รถสามล้อถีบ

ภาพถ่ายจากการสำรวจพื้นที่เมืองพิษณุโลก, เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2554

⁸⁹ สัมภาษณ์ นายเก็ง แสนสุวรรณ, อายุ 71 ปี บ้านเลขที่ 53/2 หมู่ 2 ตำบลวัดจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก, เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2554.

ภาพที่ 31 รถตุ๊กตุ๊กหรือสามล้อกบ

ภาพถ่ายจากการสำรวจพื้นที่เมืองพิษณุโลก, เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2554

นอกจากนั้นภายหลังจากที่การคมนาคมขนส่งทางบกในเมืองพิษณุโลกมีความสะดวก รวดเร็วมากยิ่งขึ้น ทางรัฐบาลและเอกชนได้มีการก่อตั้งบริษัทรถโดยสารประจำทางเพื่ออำนวยความสะดวกในการเดินทางสัญจรระหว่างชุมชนในเมืองพิษณุโลก และระหว่างเมืองพิษณุโลกกับ อำเภอรอบนอกภายในจังหวัด รวมทั้งระหว่างเมืองพิษณุโลกกับจังหวัดต่างๆ ใกล้เคียง โดยกิจการรถโดยสารประจำทางของทางรัฐบาลที่ดำเนินการจัดทำขึ้น เพื่อให้ความสะดวกในการเดินทางสัญจรของผู้คนได้มีการพัฒนานับตั้งแต่ พ.ศ. 2507 โดยสภาพพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ได้มีมติให้มีการตั้งบริษัทขนส่ง จำกัด ขึ้นที่เมืองพิษณุโลก โดยใช้งบประมาณในการก่อสร้างทั้งสิ้น 500,000 บาท ซึ่งโครงการนี้มีจุดประสงค์เพื่อการให้บริการด้านการขนส่งคนโดยสารในเขตจังหวัดภาคเหนือ อันได้แก่ จังหวัดตาก, อุตรดิตถ์, สุโขทัย, พิษณุโลก, แพร่, น่าน, ลำปาง, ลำพูน, เชียงใหม่, เชียงราย และ แม่ฮ่องสอน ทั้งนี้เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนที่เดินทางโดยรถยนต์โดยสารในจังหวัดต่างๆ ในภูมิภาคนี้ รวมทั้งการเดินทางไปยังจังหวัดต่างๆ ในภาคอื่นด้วย โดยยึดหลักการให้ความสะดวก สบาย ปลอดภัย ตรงเวลา และคิดค่าบริการพอสมควรให้แก่ประชาชน อีกทั้งมุ่งหวังที่จะจัดการขนส่งในภูมิภาคนี้ให้อยู่ในระบบที่ดีถูกต้องตามวิธีการขนส่ง และให้มีความเหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปของภูมิภาคนี้ด้วย โดยในปีแรกบริษัทขนส่ง จำกัด ได้ซื้อรถยนต์

โดยสารทั้งหมด 50 คน ราคาคนละ 300,000 บาท และมีกำหนดที่จะซื้อเพิ่มขึ้นปีละ 25 คันทุกปี ทั้งนี้เพื่อให้มีจำนวนรถเพียงพอกับความต้องการของประชาชน⁹⁰

ไม่เพียงแต่กิจการรถโดยสารประจำทางของทางรัฐบาลที่ดำเนินการจัดทำขึ้นเพื่อความสะดวกในการเดินทางสัญจรของผู้คนในเมืองพิษณุโลกเท่านั้น ยังมีการรวมกลุ่มของพ่อค้าชาวพื้นเมืองหรือพ่อค้าชาวจีนที่มีฐานะดีที่สะสมทุนจนสามารถซื้อรถยนต์โดยสารเพื่อนำมาขับเป็นรถโดยสารได้ ดังจะเห็นได้จาก ใน พ.ศ. 2508 มีการก่อตั้ง บริษัทพิษณุโลก จำกัด หรือที่ชาวเมืองพิษณุโลกเรียกกันอย่างติดปากว่า รถเมล์บ้านเรา โดยมีนายอรุณ ภัคดีประไพ อดีตนายกเทศมนตรีเมืองพิษณุโลก (พ.ศ. 2501 -2511) เป็นผู้ก่อตั้งบริษัทร่วมกับนักธุรกิจในท้องถิ่นจำนวน 18 คน ที่เห็นการณ์ไกลว่าในอนาคตเมื่อเมืองพิษณุโลกมีการขยายตัว ระบบขนส่งมวลชนจะมีความจำเป็นอย่างมากสำหรับประชาชนชาวเมืองพิษณุโลก ซึ่งในระยะเริ่มต้นของการก่อตั้งบริษัทมีรถโดยสารประจำทางซึ่งเป็นรถพื้ดทั้งสิ้น 9 คัน โดยใช้เงินลงทุนประมาณ 12,600,000 บาท ต่อมาใน พ.ศ 2519 มีการเปลี่ยนรถใหม่เป็นรถฮีโน่ 6 ล้อ 30 ที่นั่ง และเพิ่มจำนวนรถโดยสารประจำทางเป็น 16 คัน⁹¹

ภาพที่ 32 รถโดยสารประจำทางประจำเมืองพิษณุโลก

ภาพถ่ายจากการสำรวจพื้นที่เมืองพิษณุโลก, เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2554

⁹⁰“เรื่องโครงการพัฒนาภาคเหนือ,” พ.ศ. 2504 – 2505, กระทรวงคมนาคม, คค.0202.2.10.2/2, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

⁹¹ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง, เมืองยั่งยืนในสังคมไทย แนวคิดและประสบการณ์ของน่านและพิษณุโลก (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547), 426 – 427.

อย่างไรก็ดี ภายหลังจากการก่อตั้งกิจการเดินรถประจำทางภายในเมืองพิษณุโลกของบริษัท พิษณุโลก จำกัด ใน พ.ศ. 2508 คณะกรรมการการควบคุมการขนส่งของภาครัฐได้มีการพิจารณาให้มีการกำหนดเส้นทางรถขนส่งประจำทางด้วยรถยนต์โดยสารในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก ดังจะเห็นได้จากประกาศคณะกรรมการควบคุมการขนส่ง ฉบับที่ 66 ประกาศ เมื่อวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2508 ได้กำหนดเส้นทางสำหรับการขนส่งประจำทางด้วยรถยนต์โดยสารในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลกได้ 5 สาย⁹² ดังนี้

สายที่ 1 รอบเมือง (ก)

จุดเริ่มต้นที่สถานีรถไฟพิษณุโลก ไปตามถนนเอกาทศรถ เลี้ยวซ้ายไปตามถนนรามเสวย เลี้ยวซ้ายไปตามถนนวังทอง เลี้ยวซ้ายไปตามถนนมิตรภาพ เลี้ยวซ้ายไปตามถนนพุทธบูชา เลี้ยวซ้ายไปตามถนนลิไท เลี้ยวซ้ายไปตามถนนเจ้าพระยา เลี้ยวขวาไปตามถนนนเรศวร จนถึงจุดเดิมที่สถานีรถไฟพิษณุโลก

สายที่ 2 รอบเมือง (ข)

จุดเริ่มต้นที่สถานีรถไฟพิษณุโลก ไปตามถนนนเรศวร เลี้ยวขวาไปตามถนนพุทธบูชา เลี้ยวซ้ายไปตามถนนมิตรภาพ เลี้ยวขวาไปตามถนนวังจันทร์ เลี้ยวซ้ายไปตามถนนหลังศาลากลางตรงไปตามถนนพระร่วง เลี้ยวขวาไปตามถนนตัดใหม่ จนถึงวัดจันทร์ตะวันตก แล้ววกกลับตามเส้นทางเดิม และตรงไปตามถนนวังจันทร์ เลี้ยวขวาไปตามถนนมิตรภาพ แล้วไปตามเส้นทางเดิม จุดปลายทางที่สถานีรถไฟพิษณุโลก

สายที่ 3 สถานีรถไฟพิษณุโลก – บึงพระ

จุดเริ่มต้นที่สถานีรถไฟพิษณุโลก ไปตามถนนเอกาทศรถ เลี้ยวขวาไปตามถนนลิไท เลี้ยวซ้ายไปตามถนนบรมไตรโลกนาถ เลี้ยวซ้ายไปตามถนนศรีธรรมไตรปิฎก จุดปลายทางที่ตำบลบึงพระ

สายที่ 4 ค่ายนเรศวร – สนามบินพิษณุโลก

จุดเริ่มต้นที่ค่ายนเรศวร ไปตามถนนวังจันทร์ เลี้ยวซ้ายไปตามถนนมิตรภาพ เลี้ยวซ้ายไปตามถนนจำการบุญ เลี้ยวขวาไปตามถนนมิตรภาพ เลี้ยวซ้ายไปตามถนนบรมไตรโลกนาถ เลี้ยวซ้ายไปตามถนนนเรศวร เลี้ยวขวาไปตามถนนเอกาทศรถ เลี้ยวซ้ายไปตามถนนรามเสวย เลี้ยวขวาไปตามถนนสนามบิน จุดปลายทางที่สนามบินพิษณุโลก

⁹²“ประกาศคณะกรรมการควบคุมการขนส่ง ฉบับที่ 66 (พ.ศ. 2508) เรื่องกำหนดเส้นทางสำหรับการขนส่งประจำทางด้วยรถยนต์โดยสารในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 82, ตอนที่ 37 (4 พฤษภาคม 2508) : 1299.

สายที่ 5 เติ่งหนาม – วัดจุฬามณี

จุดเริ่มต้นที่สถานีรถไฟเติ่งหนาม ไปตามถนนเอกาทศรถ เลี้ยวซ้ายตามถนนไปวัดอรัญญิก จนถึงวัดอรัญญิก แล้ววกกลับตามมาเส้นทางเดิม เลี้ยวซ้ายไปตามถนนเอกาทศรถ เลี้ยวขวาไปตามถนนนเรศวร เลี้ยวซ้ายตามถนนบรมไตรโลกนารถ จุดปลายทางที่วัดจุฬามณี

จากการพิจารณาของคณะกรรมการการควบคุมการขนส่งที่มีการกำหนดเส้นทาง การขนส่งประจำทางด้วยรถยนต์โดยสารในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลกออกเป็น 5 สายข้างต้น แสดงให้เห็นถึงโครงข่ายการคมนาคมทางบกที่สามารถเชื่อมโยงพื้นที่ในส่วนต่างๆ ของเมืองพิษณุโลกได้เป็นอย่างดี อีกทั้งชาวเมืองพิษณุโลกยังได้รับความสะดวกรวดเร็วในการเดินทางภายในเมืองพิษณุโลกอีกด้วย ซึ่งนอกจากรถยนต์โดยสารภายในเมืองพิษณุโลกแล้วยังมีการเดินรถโดยสารระหว่างอำเภอต่างๆ ภายในจังหวัดพิษณุโลก ที่ดำเนินกิจการโดยเอกชนได้ขยายตัวตามการเพิ่มขึ้นของเส้นทางคมนาคมทางบกด้วยเช่นกัน อาทิ กิจการเดินรถขนส่งที่มีการขยายการบริการในการเดินทางเชื่อมต่อในเขตอำเภอเมืองพิษณุโลกกับอำเภอวังทอง ซึ่งใน พ.ศ. 2508 มีการก่อตั้งบริษัทวังทองยานยนต์ จำกัด ขึ้น โดยมีนายสุเทพ สุขเกษมหรือที่ชาวอำเภอวังทองรู้จักในนามนายหึ่ง แซ่ป้าง ซึ่งเป็นชาวจีนผู้มีฐานะดีในอำเภอวังทองเป็นผู้ก่อตั้ง โดยใช้ทุนเริ่มต้นประมาณ 1,000,000 บาท โดยบริษัทวังทองยานยนต์ จำกัด ทำการสัมปทานเส้นทางกับกรมทางหลวงในการวิ่งรถโดยสารประจำทางระหว่างอำเภอเมืองพิษณุโลกกับอำเภอวังทองด้วยเงิน 7,000 บาท โดยในระยะเริ่มต้นการก่อตั้งบริษัทมีรถโดยสารประจำทางทั้งสิ้น 16 คัน เป็นรถคอกหมูหรือรถกระบะไม้ ซึ่งรถ 1 คันสามารถบรรทุกคนได้ถึง 30 - 40 คน ค่าโดยสาร 1 บาทต่อ 1 เที้ยว ทั้งนี้มีรถประจำทางที่วิ่งไปกลับระหว่างอำเภอเมืองพิษณุโลกกับอำเภอวังทองทั้งหมด 8 เที้ยว คือ ไป 4 เที้ยว กับ 4 เที้ยว⁹³

⁹³ สัมภาษณ์ นางอนันต์ โพธิ์อยู่, อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ 32 หมู่ 1 ตำบลวังทอง อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2554; สัมภาษณ์ นายเหม่งกวน ศักดิ์ศรีพาศินชัย, อดีตคนขับรถโดยสารประจำทางระหว่างเมืองพิษณุโลก – อำเภอวังทอง, อายุ 68 ปี บ้านเลขที่ 698 หมู่ 1 ตำบลวังทอง อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2554.

ภาพที่ 33 รถคอกหมูหรือรถกระบะไม้

ภาพถ่ายจากการสำรวจพื้นที่เมืองพิษณุโลก, เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2554

อย่างไรก็ดี จากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกของเมืองพิษณุโลก ส่งเสริมให้มีจำนวนยานพาหนะต่างๆ ภายในเมืองพิษณุโลกเพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งรถยนต์ส่วนบุคคล รถบรรทุก รถประจำทาง และรถจักรยานยนต์ อีกทั้งการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกยังเป็นการเชื่อมการติดต่อและความสัมพันธ์ของคนเมืองพิษณุโลกเองกับผู้คนต่างถิ่นจากทั่วทุกภูมิภาคทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอีกด้วย

โดยสรุปแล้ว การศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2519 พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลกในช่วงเวลาดังกล่าวคือ เหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2500 การเข้ามาให้ความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาในการพัฒนาสาธารณูปโภคในด้านต่างๆ ทั้งโครงการช่วยเหลือเขตเพลิงไหม้ในเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2500 การก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก – หล่มสัก และการบูรณะปรับปรุงสนามบินพิษณุโลก ประกอบกับการเข้ามาพัฒนาเมืองพิษณุโลกตามนโยบายของรัฐ ทั้งการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก การพัฒนาการสื่อสารโทรคมนาคม และการตั้งวิทยาลัยการศึกษา พิษณุโลก ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 – ฉบับที่ 3 ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลกเป็นอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากกรอบของคนที่เข้ามาอยู่อาศัยในเมืองพิษณุโลกมากขึ้น การขยายตัวของอาคารพาณิชย์ การขยายตัวทางด้าน และการขยายตัวของกรมคมนาคมขนส่งทางบก

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ. 2500 – 2519 พบว่า ภายหลังจากเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลกในพ.ศ. 2500 บนพื้นที่กว่า 75 ไร่เศษของเมืองพิษณุโลกได้รับความเสียหายอย่างหนัก ตามรายงานกระทรวงมหาดไทยระบุว่า มีผู้ประสบอัคคีภัยรวมทั้งสิ้น 450 หลังคาเรือน และมีประชาชนที่ได้รับความเสียหายทั้งสิ้น 6,650 คน ซึ่งเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองในครั้งนี้เป็นวิกฤตการณ์ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลก ดังจะเห็นได้จากการเข้ามาช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาภายใต้โครงการให้ความช่วยเหลือเขตเพลิงไหม้ในเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2500 ซึ่งโครงการดังกล่าวได้ช่วยบูรณะฟื้นฟูเมืองพิษณุโลกในด้านการก่อสร้างถนน ทางเท้าสำหรับประชาชน อีกทั้งท่อระบายน้ำในเขตบริเวณที่ถูกไฟไหม้ของเมืองพิษณุโลกอีกด้วย นอกจากนี้สหรัฐอเมริกายังให้ความช่วยเหลือในการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก – หล่มสัก (ถนนมิตรภาพ) และช่วยบูรณะปรับปรุงสนามบินพิษณุโลกให้เป็นสนามบินที่ทันสมัยจนส่งผลให้สนามบินพิษณุโลกได้รับการพัฒนาเป็น 1 ใน 8 ของสนามบินพาณิชย์ภายในประเทศที่มีมาตรฐานระดับสากล นอกจากนี้เมืองพิษณุโลกยังได้รับการพัฒนามากขึ้นภายหลังจากการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นับตั้งแต่พ.ศ. 2504 ด้วย โดยเฉพาะการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกภายในเมืองพิษณุโลกและพื้นที่ใกล้เคียงให้สามารถใช้เดินทางสัญจรได้อย่างสะดวกรวดเร็วและสามารถใช้ได้ทุกฤดูกาล มีการพัฒนาการสื่อสารโทรคมนาคมให้มีความทันสมัย รวมทั้งเปิดสถานศึกษาระดับสูงมาบางส่วน ภูมิภาคโดยการก่อตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลกขึ้น ใน พ.ศ. 2510

อย่างไรก็ดี จากปัจจัยที่ได้กล่าวข้างต้นส่งผลให้เกิดการพัฒนาเมืองอย่างเร่งด่วน ประกอบกับการจัดผังเมืองพิษณุโลกใหม่โดยสำนักโยธาเทศบาลเมืองพิษณุโลก ที่มีการวางระเบียบการใช้ที่ดินภายในเมืองให้เป็นระเบียบมากยิ่งขึ้น โดยการแบ่งเขตบริเวณสถานที่ราชการและเขตธุรกิจของเมืองออกไปตามฝั่งแม่น้ำน่าน กล่าวคือ ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ ในขณะที่บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเป็นบริเวณย่านธุรกิจการค้าและย่านที่พักอาศัยของประชาชนในเมืองพิษณุโลก⁹⁴ ล้วนส่งผลให้เมืองพิษณุโลกมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งจำนวนผู้คนที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นจากการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาในเมืองพิษณุโลกทั้งจากกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียงย้าย โดยผู้คนเหล่านี้เดินทางเข้ามาอยู่อาศัยและเปิดกิจการค้าขายภายในเมืองพิษณุโลกอย่างเป็นลำเป็นสัน อาคารพาณิชย์ที่สร้างขึ้นใหม่ตามถนนบรมไตรโลกนาถ ถนนพุทธบูชา และถนนนเรศวร ได้รับความสนใจในการเข้ามาจับจองเปิดร้านค้าขาย

⁹⁴จิรากรณ์ สถาปนาวรรณนะ, รายงานการวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์สังคมเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2475 – 2503, 154.

สินค้าในท้องถิ่นเองและสินค้านำเข้ามาจากเมืองใกล้เคียงรวมทั้งกรุงเทพฯ ประกอบกับการขยายตัวของการคมนาคมขนส่งทางบกที่ส่งผลให้การเดินทางคมนาคมภายในเมืองและต่างจังหวัดสะดวก รวดเร็วมยิ่งขึ้น ล้วนส่งผลให้เมืองพิษณุโลกได้รับเลือกเป็นหนึ่งในเมืองหลักในการพัฒนาประเทศ ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 -2524) ซึ่งจะกล่าวไว้ในบทถัดไป

บทที่ 4

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลกระหว่าง พ.ศ. 2520 – 2542

เมืองพิษณุโลกมีการขยายตัวทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างต่อเนื่องภายหลังจากการให้ความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาในการพัฒนาสาธารณูปโภคหลังเหตุการณ์ไฟไหม้ใน พ.ศ. 2500 โดยให้ความช่วยเหลือในด้านการจัดผังเมืองพิษณุโลกใหม่ให้มีระเบียบมากยิ่งขึ้น การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกภายในเมืองพิษณุโลก และการบูรณะปรับปรุงสนามบินพิษณุโลก ประกอบกับรัฐบาลยังมีนโยบายในการพัฒนาเมืองพิษณุโลกภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 – 3 ซึ่งเน้นการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก การพัฒนาการสื่อสาร โทรคมนาคม รวมทั้งการก่อตั้งวิทยาลัยการศึกษา พิษณุโลก ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งเสริมให้เศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลกขยายตัวอย่างต่อเนื่อง และเมื่อมาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 เป็นต้นมา เมืองพิษณุโลกได้รับการพัฒนาจากภาครัฐทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมในฐานะเมืองหลักของภูมิภาคเหนือตอนล่าง ทั้ง การส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในเมืองพิษณุโลก การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกภายในเมืองพิษณุโลก และการพัฒนาการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยกฐานะของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒพิษณุโลกขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยนเรศวร ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ส่งผลให้เมืองพิษณุโลกเกิดการขยายตัวทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเห็นได้จาก การขยายตัวทางการค้า การขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยวภายในเมืองพิษณุโลก การปรับตัวของชุมชนเรือนแพ และการยกฐานะเทศบาลเมืองพิษณุโลกเป็นเทศบาลนครเมืองพิษณุโลก ดังนั้นเนื้อหาในบทที่ 4 นี้จึงเป็นการอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลกภายใต้ปัจจัยที่เกิดจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติซึ่งเป็นปัจจัยหลักเป็นสำคัญ ซึ่งมีรายละเอียดต่างๆ ดังนี้

4.1 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลก

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา เมืองพิษณุโลกได้รับการพัฒนาอย่างเต็มรูปแบบจากนโยบายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีจุดมุ่งหมายให้เมืองพิษณุโลกเป็นเมืองหลักของภูมิภาคเหนือตอนล่างทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในเมืองพิษณุโลก การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกภายในเมืองพิษณุโลกและพื้นที่ใกล้เคียงให้สามารถใช้เดินทางสัญจรได้อย่างสะดวกรวดเร็วและสามารถใช้ได้ทุกฤดูกาล และการพัฒนา

การศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยกฐานะของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒพิชญ์โลกขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยนเรศวร ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ล้วนส่งเสริมให้เมืองพิชญ์โลกเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างต่อเนื่อง ดังจะได้อธิบายรายละเอียดของปัจจัยในแต่ละด้านดังนี้

4.1.1 นโยบายของรัฐในการพัฒนาเมืองหลักของภูมิภาคภาคเหนือตอนล่าง

นโยบายการพัฒนาเมืองหลักของรัฐนับตั้งแต่ พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา เป็นการพัฒนาเมืองในต่างจังหวัดให้เป็นศูนย์กลางความเจริญในภาคต่างๆ เพื่อเป็นการกระจายความเจริญไปสู่ท้องถิ่น โดยรัฐบาลได้เริ่มวางนโยบายการพัฒนาเมืองหลักในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 -2524) ซึ่งมีสาระสำคัญของการพัฒนาเมือง 2 ประการ คือ (1) กระจายความเจริญออกไปจากกรุงเทพมหานคร โดยการพัฒนาเมืองหลักขึ้นในส่วนภูมิภาค เพื่อสกัดการอพยพของประชากรเข้ามาในกรุงเทพมหานคร และชะลอการขยายตัวของกรุงเทพมหานครให้อยู่ในอัตราที่ต่ำลง (2) กำหนดขอบเขตการขยายตัวของกรุงเทพมหานครให้อยู่ในขนาดที่เหมาะสมเพื่อลดความแออัด และปรับปรุงสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมในปัจจุบันให้ดีขึ้น¹

อย่างไรก็ดี แนวทางการพัฒนาเมืองหลักในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 นั้น เน้นหนักไปในการกระจายความเจริญออกไปจากกรุงเทพมหานครเป็นสำคัญ ทั้งนี้ เพราะตั้งแต่การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา กรุงเทพมหานครมีอัตราการขยายตัวที่เร็วกว่าเมืองอื่นในแต่ละภูมิภาค ประกอบกับกรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลางความเจริญของประเทศเพียงจุดเดียว โดยเป็นทั้งศูนย์รวมของระบบราชการ กิจกรรมการทหาร กิจกรรมพาณิชย์ การธนาคาร ตลอดจนเป็นแหล่งที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมและกิจการสาธารณูปโภคหลัก จึงเกิดแรงดึงดูดทางเศรษฐกิจสูงสุดจนแทบจะกล่าวได้ว่าทุกภาค ทุกเมือง และทุกชนบทตกเป็นบริวารของกรุงเทพมหานครโดยสิ้นเชิง นอกจากนี้กรุงเทพมหานครซึ่งมีประชากรประมาณร้อยละ 10 ของประเทศ แต่มีบทบาทต่อการผลิตและรายได้ถึงร้อยละ 29 ของประเทศ และถึงร้อยละ 50 ของภาคกลาง โดยผลผลิตและรายได้ของกรุงเทพมหานครเพียงจังหวัดเดียวมีมากกว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งภาคถึง 2 เท่าตัว ซึ่งการเติบโตของกรุงเทพมหานครในลักษณะดังกล่าวได้สร้างความแออัดและก่อปัญหาในเรื่องภาวะแวดล้อม สภาพการขาดแคลน และความทรุดโทรมของบริการสาธารณูปการของเมืองทุกประเภท²

¹สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2520 – 2524 (กรุงเทพฯ : เรื่องแสงการพิมพ์, 2520), 252.

²เรื่องเดียวกัน, 253 - 254.

ด้วยเหตุนี้กรุงเทพมหานครจึงเป็นเมืองที่เจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ในขณะเดียวกันในพื้นที่ต่างจังหวัดที่มีใช้กรุงเทพมหานคร การพัฒนาจังหวัดและการเจริญเติบโตในด้านต่างๆ เป็นไปในลักษณะตามแต่ละจังหวัดและโอกาส ขึ้นอยู่กับการร่วมแรงร่วมใจของคนในจังหวัดนั้นๆ ที่จะใช้ความพยายาม ความสามารถในการช่วยตนเอง ถ้าจังหวัดใดผู้บริหารจังหวัดขาดความสนใจ ขาดความเอาใจใส่หรือขาดความกว้างขวางในหมู่ผู้มีอำนาจของรัฐบาล จังหวัดนั้นอาจจะเป็นจังหวัดที่ค่อยพัฒนาไปในที่สุด จากการศึกษาที่กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางของความเจริญเติบโต แต่ในขณะที่บางจังหวัดยังไม่ได้รับความเหลียวแลจากรัฐบาล บางจังหวัดผลผลิตรวมทางการเกษตรต่ำ หรือผลผลิตทางการเกษตรขายไม่ได้ราคาคุ้มค่าการลงทุน ป่าไม้ถูกทำลาย ฝนฟ้าไม่ตกตามฤดูกาล หรือปัญหาขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรสูงขึ้น และกลุ่มผู้ใช้แรงงานในต่างจังหวัดมีอัตราว่างงานกันมากขึ้น เกษตรกร ชาวไร่ ชาวนา และกลุ่มผู้ใช้แรงงาน จึงพากันทิ้งแผ่นดินแม่ของตนเดินทางเข้ามาเพื่อแสวงหาอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเดินทางเข้ามาแสวงหาอาชีพยังกรุงเทพมหานคร นครแห่งศูนย์กลางความเจริญ การเดินทางเข้ามาแสวงหาอาชีพของกลุ่มอาชีพต่างๆ ส่งผลให้ประชากรในกรุงเทพฯ ระหว่าง พ.ศ. 2510 – 2520 สูงถึง 6% ต่อปี สูงกว่าการเจริญเติบโตของประชากรทั้งประเทศถึงสองเท่า³ และมีอัตราสูงถึงประมาณ 2,370 คนต่อตารางกิโลเมตร⁴

ฉะนั้น เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าว รัฐบาลจึงวางนโยบายในการกระจายความเจริญออกจากกรุงเทพฯ ไปสู่ภูมิภาคต่างๆ ในทุกๆ ด้าน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดอาชีพและการสร้างงานแก่ประชาชน โดยที่ไม่ต้องให้ประชาชนเดินทางเข้าสู่กรุงเทพฯ เพียงแห่งเดียว โดยรัฐส่งเสริมให้เมืองหลักมีความเจริญทางด้านอุตสาหกรรม การพาณิชย์กรรม การขนส่ง ด้านที่อยู่อาศัย ด้านแรงงาน ฯลฯ ตลอดจนจัดตั้งศูนย์ราชการต่างๆ ขึ้น ด้วยเหตุนี้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 4 จึงได้มุ่งที่จะสร้างความเจริญให้แก่เมืองต่างๆ ของแต่ละภูมิภาค โดยกำหนดให้มีการพัฒนาเมืองหลักในภูมิภาคให้เป็นศูนย์กลางการกระจายความเจริญด้านเศรษฐกิจไปสู่ชนบท โดยการปรับปรุงบริการพื้นฐานทางเศรษฐกิจของเมือง การพัฒนาบริการทางสังคม การพัฒนาขีดความสามารถขององค์กรท้องถิ่น การปรับปรุงโครงสร้างและระบบบริหารงานของเทศบาลเมืองหลัก ทั้งนี้เพื่อ

³มานพ พงศทัต, “แนวทางการพัฒนาผังเมืองและเมืองหลักในภาคเหนือในอนาคต,” รายงานการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “การพัฒนาเมืองหลักในภาคเหนือ ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการพัฒนาในอนาคต,” (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2529), 298 - 299.

⁴สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2520 – 2524, 254.

สนับสนุนและส่งเสริมให้เอกชนมีความสนใจและมีความมั่นใจในการเข้ามาประกอบกิจการหรือเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้น ซึ่งในขั้นแรกได้กำหนดให้มีเมืองหลักในภูมิภาคต่างๆ ดังนี้

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กำหนดให้ขอนแก่น อุดรธานี นครราชสีมา และอุบลราชธานีเป็นเมืองหลัก

ภาคเหนือตอนบน ได้กำหนดเชียงใหม่ ส่วนภาคเหนือตอนล่างได้กำหนดให้พิษณุโลกเป็นเมืองหลัก

ภาคใต้ ทางฝั่งตะวันออกได้กำหนดให้สงขลา-หาดใหญ่และชายฝั่งทะเลตะวันตกได้กำหนดให้ภูเก็ตเป็นเมืองหลัก

ภาคตะวันออก ได้กำหนดชลบุรีเป็นเมืองหลัก เพื่อประโยชน์ในการกระจายบริการขั้นพื้นฐานทางเศรษฐกิจออกไปจากกรุงเทพมหานคร⁵

จากนโยบายการพัฒนาเมืองหลักจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 ดังกล่าวจึงมีการแบ่งภาคเหนือออกเป็น 2 อนุภาค คือ ภาคเหนือตอนบนมี 8 จังหวัด และภาคเหนือตอนล่างมี 9 จังหวัด จังหวัดพิษณุโลกอยู่ในอนุภาคที่ 2 คือ ภาคเหนือตอนล่างซึ่งประกอบด้วย อุดรดิตถ์ สุโขทัย ตาก พิษณุโลก กำแพงเพชร พิจิตร เพชรบูรณ์ นครสวรรค์ และอุทัยธานี ทั้งนี้โดยกำหนดให้พิษณุโลกเป็นศูนย์กลางของระบบเศรษฐกิจในอนุภาคนี้⁶ ซึ่งปัจจัยสำคัญในการกำหนดเมืองหลักดังกล่าวได้คัดเลือกโดยพิจารณาจากพื้นฐานทางเศรษฐกิจของเมืองเป็นหลัก โดยคัดเลือกเมืองที่มีความเหมาะสมทางด้านกายภาพ ที่ตั้ง ภูมิศาสตร์ และเมืองที่มีพื้นฐานทางเศรษฐกิจดีพอสมควร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เมืองที่มีความเป็นไปได้ในการพัฒนาเมืองพอสมควรนั่นเอง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เมืองพิษณุโลกเป็นเมืองที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นเมืองหลักในภูมิภาคภาคเหนือตอนล่าง และเนื่องจากความได้เปรียบในเรื่องยุทธศาสตร์ที่ตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างภาคเหนือและภาคกลาง ทำให้การเดินทางระหว่างเมืองพิษณุโลกกับกรุงเทพมหานครใช้เวลาน้อยและไม่ไกลมากนัก อีกทั้งเมืองพิษณุโลกยังมีความได้เปรียบทางด้านคมนาคมที่สามารถติดต่อกับภูมิภาคอื่นๆ ได้โดยสะดวกทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ ซึ่งเปรียบเหมือนแหล่งเชื่อมโยงความเจริญต่างๆ จากภูมิภาคใกล้เคียงมายังในภูมิภาคภาคเหนือตอนล่างอีกด้วย

อย่างไรก็ดี ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 ซึ่งได้กำหนดให้พิษณุโลกเป็นเมืองหลักของภาคเหนือตอนล่างเพื่อให้เป็นศูนย์กลางการค้า การบริหาร การพัฒนา

⁵ เรื่องเดียวกัน, 255 – 256.

⁶ “เรื่องแผนพัฒนาจังหวัดพิษณุโลกประจำปี พ.ศ. 2522,” เมษายน 2521, เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท (8) 5.4.2.1/23, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

อุตสาหกรรมแปรรูปผลิตผลการเกษตร เพื่อเป็นฐานรองรับและกระจายความเจริญออกไปสู่ชนบท และยังเพื่อให้พิษณุโลกพัฒนาเป็นศูนย์กลางในการสนับสนุนการเกษตร เหมือนแร่ และการท่องเที่ยว ตลอดจนเป็นแหล่งสักรัดการอพยพจากชนบทเข้าสู่กรุงเทพมหานครอีกด้วย รัฐบาลจึงได้กำหนดแนวทางการพัฒนาเมืองหลักไว้ดังนี้

1. ให้มีการปรับปรุงระบบการคมนาคมและขนส่งในภาคและในบริเวณเมืองหลักที่ได้กำหนดขึ้น ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างชนบทและเมืองให้มีลักษณะพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมากยิ่งขึ้น
2. ก่อสร้างและปรับปรุงพื้นฐานทางเศรษฐกิจอันเกี่ยวกับกิจการสาธารณูปโภคและสาธารณูปการในบริเวณเมืองหลักที่ได้กำหนดขึ้น
3. จัดตั้งหน่วยงานด้านบริการต่างๆ ของรัฐบาลให้มีอยู่ครบถ้วนสอดคล้องกับขนาดและความสำคัญของเมืองหลัก
4. ส่งเสริมอุตสาหกรรมเกษตรและอุตสาหกรรมเพื่อการบริโภคโดยตรงในบริเวณเมืองหลักที่มีวัตถุดิบและความถนัดจากอาณาบริเวณความเจริญนั้นๆ รวมทั้งให้มีการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรม
5. แก้ไขปรับปรุงฐานและความสามารถทางการเงินการคลังของส่วนท้องถิ่นเทศบาลทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เพื่อให้สามารถพัฒนาโครงการพื้นฐานที่จำเป็นต่อการพัฒนาเมืองหลัก
6. แก้ไขปรับปรุงสถาบัน กฎหมาย ข้อบังคับ และระเบียบปฏิบัติต่างๆ และออกกฎหมายผังเมืองให้เหมาะสม เพื่อดูแลควบคุมและบังคับให้ความเจริญเติบโตของเมืองได้ดำเนินไปอย่างมีระเบียบแบบแผนตามหลักวิชาการผังเมือง และการพัฒนาเมืองสมัยใหม่
7. จัดทำแผนการพัฒนาฝีมือแรงงานในระดับวิทยาลัย ทั้งนี้รวมถึงการฝึกอบรมฝีมือในด้านการผลิตและการจัดการทางอุตสาหกรรม การค้า การเงิน การธุรกิจ การวางแผนและการบริหารงานของชนบท
8. จัดทำแผนงานพัฒนาการเกษตรของจังหวัดต่างๆ ในบริเวณใกล้เคียงเพื่อสนับสนุนการเจริญเติบโตของเมืองหลัก
9. จัดทำแผนพัฒนาเมืองหลักโดยคำนึงถึงขนาดของประชากรสำหรับปี 2525
10. จัดทำแผนพัฒนาชุมชนทุกๆ ชุมชนที่อยู่ในเขตอาณาบริเวณความเจริญเพื่อส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์กับเมืองหลัก⁷

⁷เรื่องเดียวกัน.

ผลจากการดำเนินนโยบายการพัฒนาเมืองหลักตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 ที่มุ่งสร้างความเจริญให้แก่เมืองต่างๆ ของแต่ละภูมิภาค โดยกำหนดให้มีการพัฒนาเมืองหลักในภูมิภาคให้เป็นศูนย์กลางการกระจายความเจริญด้านเศรษฐกิจไปสู่ชนบท โดยการปรับปรุงบริการพื้นฐานทางเศรษฐกิจของเมือง การพัฒนาบริการทางสังคม การพัฒนาขีดความสามารถขององค์กรท้องถิ่น การปรับปรุงโครงสร้างและระบบบริหารงานของเทศบาลเมืองหลัก จึงมีส่วนผลักดันให้เมืองพิษณุโลกต้องเร่งปรับปรุงและขยายการพัฒนาให้เป็นเมืองศูนย์กลางการค้า การบริการ และการอุตสาหกรรมแปรรูปในท้องถิ่น⁸ ทั้งนี้เพื่อเป็นการสนับสนุนและส่งเสริมให้เอกชนมีความสนใจและมีความมั่นใจในการเข้ามาประกอบกิจการหรือเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้น อีกทั้งเป็นการสกัดกั้นการอพยพของประชาชนในชนบทเข้าสู่กรุงเทพมหานครอีกด้วย⁹ ซึ่งจากแผนพัฒนาเมืองหลักดังกล่าว ส่งผลให้เมืองพิษณุโลกเกิดการขยายตัวของสังคมเมืองในระยะต่อมา โดยเห็นได้จากการขยายตัวทางด้านการค้า การขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยว การปรับตัวของชุมชนเรือนแพบริเวณริมแม่น้ำน่าน ซึ่งเป็นผลมาจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลกที่ได้รับการพัฒนาจากภาครัฐจนมีความพร้อมในการเป็นเมืองหลักของภูมิภาคเหนือตอนล่าง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่านโยบายการพัฒนาเมืองหลักส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลกตามมา

4.1.2 นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของภาครัฐเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่น

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้รับการสนับสนุนอย่างชัดเจนจากรัฐบาล เมื่อได้มีการจัดตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อศท.) ขึ้นใน พ.ศ. 2503 และเติบโตต่อเนื่องมาอย่างรวดเร็วจนรัฐบาลให้ความสำคัญมากขึ้น จนต่อมาได้มีการบรรจุแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) เป็นครั้งแรก¹⁰ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องและมีทิศทางในการพัฒนาประสานไปกับแนวนโยบายแห่งชาติทั้งทางภาคเศรษฐกิจและสังคมของชาติ โดยให้สอดคล้องกับเป้าหมายหลักในการสร้างงาน สร้างอาชีพและ

⁸ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่เจ็ด พ.ศ. 2535 – 2539 (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, ม.ป.ป.), 152.

⁹ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ห้า พ.ศ. 2525 – 2529 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด, ม.ป.ป.), 176.

¹⁰ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 25 ปี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์, 2528), 29.

กระจายรายได้ไปสู่ประชาชน ดังจะเห็นได้ว่าแนวทางและมาตรการมีทั้งส่วนที่จะเสริมสร้างให้มีการลงทุนเพิ่มและการส่งเสริมชักจูงให้นักท่องเที่ยวเดินทางท่องเที่ยวมากขึ้นทั้งจำนวนคนและมูลค่าการใช้จ่ายเงิน ตลอดจนให้ผลของการพัฒนากระจายออกไปสู่ส่วนภูมิภาคมากขึ้น¹¹ นอกจากนี้ พันเอกสมชาย หิรัญกิจ ผู้อำนวยการองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (พ.ศ. 2519 -2522) ได้ชี้แจงถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทย ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 ไว้ว่า

...แผนการท่องเที่ยวในระยะ 5 ปีข้างหน้าตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 ระหว่างปี 2520 - 2524 ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่ได้บรรจุแผนการท่องเที่ยวไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศนั้น นอกจากการโฆษณาเผยแพร่การท่องเที่ยวประเทศไทยในภูมิภาคต่างๆ ให้กว้างขวางยิ่งขึ้นทั้งที่เป็นตลาดประจำและตลาดใหม่แล้ว จะพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยวใหม่ๆ ให้มากขึ้น รวมทั้งการพัฒนาสินค้าพื้นเมืองและของที่ระลึกและบริการต่างๆ ให้ดีขึ้น จะทำให้นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศมีสถานที่ท่องเที่ยวมากแห่ง ซึ่งหมายถึงจะทำให้ให้นักท่องเที่ยวพักอยู่ในประเทศไทยนานวันขึ้น และมีการใช้จ่ายในด้านต่างๆ มากขึ้น เป็นผลให้มีรายได้จากการท่องเที่ยวโดยส่วนรวมมากขึ้น นอกจากนั้นตามแผนในระยะ 5 ปีจะกระจายรายได้ไปสู่ท้องถิ่นชนบท เพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นมีรายได้จากการท่องเที่ยวมากขึ้น และเป็นเป้าหมายที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ จะส่งเสริมการท่องเที่ยวของคนไทย เฉพาะอย่างยิ่งนักเรียน นิสิต นักศึกษา และผู้มีรายได้น้อย เพื่อให้มีการท่องเที่ยวไปยังภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ....¹²

อย่างไรก็ดีในแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) ยังได้มีการจัดลำดับความสำคัญและความเหมาะสมในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่เดิมและที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่ โดยแบ่งเขตของการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีศูนย์การท่องเที่ยวและมีเมืองท่องเที่ยวที่เป็นบริวารเพื่อให้สามารถเดินทางท่องเที่ยวเป็นวงรอบในแต่ละภาค โดยในภาคเหนือได้มีการกำหนดให้จังหวัดเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของภาค มีจังหวัดพิษณุโลก สุโขทัย และตากเป็นศูนย์กลางของจังหวัด และมีจังหวัดลำพูน ลำปาง เชียงราย และกำแพงเพชร เป็นเมือง

¹¹ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, สรุปผลการสัมมนาการพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือ (กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2522), 149.

¹² วิทยุสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/25 ตุลาคม 2519, พันเอกสมชาย หิรัญกิจ ผู้อำนวยการองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ชี้แจงถึงแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทย ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

บริวาร จากการกำหนดนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 ดังกล่าว ได้มีส่วนในการกระตุ้นและส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในประเทศรวมถึงเมืองพินูโลกได้เกิดการตื่นตัวทางด้านบริการการท่องเที่ยว ดังจะเห็นได้จากใน พ.ศ. 2522 องค์กรส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กำหนดให้มีการสัมมนาว่าด้วยการพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือขึ้นเป็นครั้งแรกที่จังหวัดพินูโลก ในวันที่ 20 -24 มีนาคม 2522 เพื่อให้ส่วนราชการ องค์กรและธุรกิจเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในภาคเหนือทุกสาขารวมทั้งผู้แทนสื่อมวลชนได้ร่วมกันพิจารณาแสวงหาแนวทางการนำเอาทรัพยากรและสมบัติวัฒนธรรมต่างๆ ของภาคเหนือมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นและต่อการท่องเที่ยวของชาติโดยรวมอย่างสูงสุด¹³ ซึ่งพันเอกสมชาย หิรัญกิจ ผู้อำนวยการ อสท. เป็นประธานในพิธีเปิดการสัมมนาในครั้งนั้น ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์สำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือว่า การที่ อสท. ได้จัดสัมมนาการพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือขึ้นในครั้งนี้ อสท. มองเห็นถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวขยายแหล่งท่องเที่ยวให้กระจายออกไปยังท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการสร้างงานสร้างอาชีพในแขนงต่างๆ กับประชาชน อีกทั้งยังเป็นการกระจายรายได้แก่ประชาชนในท้องถิ่น อีกทั้งส่งผลให้เกิดการหมุนเวียนของเงินตราภายในประเทศ และเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างตลาดการท่องเที่ยวนานาชาติ เพราะการท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ นั้น ย่อมจะต้องมีการนำเงินตราไปใช้จ่ายเป็นค่าที่พัก ค่าอาหาร ค่าซื้อสินค้าที่ระลึก ค่านำชมสถานที่ และค่าใช้จ่ายอื่นๆ นอกจากนี้ อสท. ยังแสวงหาแนวทางในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูสมบัติวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติในจังหวัดต่างๆ ทั่วทั้งภาคเหนือ เพื่อประโยชน์ในการท่องเที่ยวอย่างสูงสุด และเพื่อร่วมมือกันหาทางเผยแพร่โฆษณาให้นักท่องเที่ยวเดินทางสู่ภาคเหนือมากยิ่งขึ้น¹⁴

จากการสัมมนาว่าด้วยการพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือข้างต้น ส่งผลให้เกิดความร่วมมือกันขององค์กรต่างๆ ในการสำรวจเพื่อการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว โดยใน พ.ศ. 2524 ได้มีพิธีลงนามสัญญาโครงการศึกษาเบื้องต้นเพื่อวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือตอนล่าง อันประกอบด้วย จังหวัดสุโขทัย พินูโลก กำแพงเพชร และจังหวัดตาก ซึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ว่าจ้างให้สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นผู้ดำเนินการ โดยมีพันเอกสมชาย หิรัญกิจ ผู้ว่าการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นผู้ลงนามฝ่ายการท่องเที่ยวแห่ง

¹³วิทวัสสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/2 กุมภาพันธ์ 2522, พันเอกสมชาย หิรัญกิจ ผู้อำนวยการส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ซึ่งแจ้งการจัดสัมมนาว่าด้วยการพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือ จังหวัดพินูโลก, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

¹⁴การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, สรุปผลการสัมมนาการพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือ, 1-2.

ประเทศไทย และนายสุรินทร์ เศรษฐมานิต ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม เป็นผู้ลงนาม ฝ่ายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย¹⁵ ซึ่งวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการดังกล่าวคือ เพื่อต้องการศึกษาข้อมูลในด้านต่างๆ มาเป็นแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัดสุโขทัย พิษณุโลก กำแพงเพชร และจังหวัดตาก อีกทั้งเพื่อศึกษาศักยภาพในการพัฒนาให้สอดคล้องกับนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลและเพื่อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทุกประเภทโดยคำนึงถึงความเหมาะสมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมเป็นสำคัญ เนื่องจากได้พิจารณาเห็นว่า จังหวัดต่างๆ ในภาคเหนือตอนล่างเป็นบริเวณที่มีความสัมพันธ์ทางด้านพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ การปกครองและอารยธรรมมาตั้งแต่โบราณ โดยเฉพาะจังหวัดสุโขทัยนั้นเคยเป็นราชธานีแห่งแรกของไทยเรามาเมื่อประมาณ 800 กว่าปี มีเมืองโบราณในบริเวณนี้เป็นจำนวนมาก อาทิ เมืองสระหลวง เมืองสองแคว เมืองศรีสัชนาลัย เมืองชากงลาว และเมืองจลต ซึ่งมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวง หรือเมืองหน้าด่านในสมัยอาณาจักรสุโขทัย และเป็นแหล่งรวมทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่น่าตื่นตาตื่นใจ อย่งไรก็ตามแม้ว่าในแต่ละจังหวัดดังกล่าวจะเป็นบริเวณที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจมากมากก็ตาม แต่ยังไม่ได้รับการพัฒนา ปฏิสังขรณ์ ฟื้นฟูบูรณะและอนุรักษ์เท่าที่ควร ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมไม่สามารถส่งเสริมการท่องเที่ยวได้เท่าที่ควร ฉะนั้นการศึกษาเพื่อวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวในบริเวณนี้ จึงนับว่ามีความจำเป็นอย่างเร่งด่วน¹⁶

นอกจากนี้ในพ.ศ. 2530 รัฐบาลได้จัดให้ปีนี้เป็นปีแห่งการท่องเที่ยวไทย (Visit Thailand Year) โดยได้ระบุแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 - 2534) ซึ่งถือได้ว่าเป็นนโยบายที่กระตุ้นให้มียักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ สำหรับเมืองพิษณุโลกรัฐบาลได้มีแผนพัฒนาการท่องเที่ยวให้เป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญในภูมิภาคภาคเหนือตอนล่าง¹⁷ โดยเมืองพิษณุโลกได้รับการสนับสนุนงบประมาณเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว คือ ใน พ.ศ. 2530 มีโครงการปรับปรุงวัดจุฬามณี และวัดราชบูรณะ โดยมีกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานรับผิดชอบ ด้วยเงินงบประมาณในการพัฒนาทั้งสิ้น 1,000,000 บาท พ.ศ. 2531 มีโครงการปลูกต้นไม้ตามถนนสายสำคัญในเทศบาลเมือง

¹⁵วิเทศสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/29 มิถุนายน 2524, พิธีลงนามสัญญาโครงการจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือตอนล่าง, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

¹⁶เรื่องเดียวกัน.

¹⁷สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่หก พ.ศ. 2530 - 2534 (กรุงเทพฯ :ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, ม.ป.ป.), 306.

พิษณุโลก และโครงการพัฒนาสิ่งแวดลอมฝั่งแม่น้ำน่าน โดยมีเทศบาลเมืองพิษณุโลกเป็นหน่วยงานรับผิดชอบ ด้วยเงินงบประมาณในการพัฒนาทั้งสิ้น 1,360,000 บาท พ.ศ. 2535 มีโครงการปรับปรุงพัฒนาวัดจุฬามณี โดยมีอำเภอเมืองพิษณุโลกเป็นหน่วยงานรับผิดชอบ ด้วยเงินงบประมาณในการพัฒนาทั้งสิ้น 2,000,000 บาท พ.ศ. 2536 มีโครงการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ริมแม่น้ำน่านบริเวณสะพานนเรศวรลงมาทางใต้ โดยมีจังหวัดพิษณุโลกเป็นหน่วยงานรับผิดชอบ ด้วยเงินงบประมาณในการพัฒนาทั้งสิ้น 200,000 บาท และพ.ศ. 2537 มีโครงการปรับปรุงภูมิทัศน์ริมฝั่งแม่น้ำน่าน และโครงการจัดทำป้ายประวัติศาสตร์วัดจุฬามณี โดยมีจังหวัดพิษณุโลกพิษณุโลกเป็นหน่วยงานรับผิดชอบ ด้วยเงินงบประมาณในการพัฒนาทั้งสิ้น 245,000 บาท¹⁸ ประกอบกับใน พ.ศ. 2533 ซึ่งปีนี้ถือได้ว่าเป็นปีที่สมเด็จพระนเรศวรได้ขึ้นครองราชย์ครบ 400 ปี จังหวัดพิษณุโลกจึงได้กำหนดให้ พ.ศ. 2533 เป็นปีแห่งการท่องเที่ยวและเพื่อให้การดำเนินการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดพิษณุโลกให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จึงได้ร่วมกับส่วนราชการต่างๆ และภาคเอกชนพิจารณาปรับปรุงสถานที่ท่องเที่ยวของจังหวัด โดยสร้างสาธารณูปโภคต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวก อีกทั้งปรับปรุงภูมิทัศน์ของสถานที่ให้สวยงามเหมาะสม¹⁹

จากการพัฒนาการท่องเที่ยวดังกล่าวข้างต้น ล้วนเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวในเมืองพิษณุโลกเป็นอย่างดี ซึ่งนับได้ว่าเป็นการประชาสัมพันธ์ให้ชาวไทยและชาวต่างประเทศได้รู้จักกับเมืองพิษณุโลกในฐานะของแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของภูมิภาคเหนือตอนล่าง ส่งผลให้สถานที่ท่องเที่ยวที่มีอยู่เดิมภายในเมืองพิษณุโลก อันได้แก่ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร พระราชวังจันทน์ และวัดจุฬามณีได้รับการพัฒนาและได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นจากนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศต่างพากันไหลหลั่งเข้ามาท่องเที่ยวยังเมืองพิษณุโลก นอกจากนี้จากนโยบายในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของภาครัฐดังกล่าว ยังส่งผลให้เกิดสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ภายในเมืองพิษณุโลก อันได้แก่ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจ่าทวี พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านแห่งแรกในจังหวัดพิษณุโลก ที่ได้ถ่ายทอดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ภูมิปัญญาชาวบ้าน มรดกทางวัฒนธรรมของชาวพิษณุโลก และในเขตภาคเหนือตอนล่างไว้ไม่ให้สูญหาย โดยเปิดให้บริการแก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้าชมตั้งแต่ พ.ศ. 2526 เป็นต้นมา อย่างไรก็ดีจากการพัฒนาการท่องเที่ยวของภาครัฐดังกล่าวล้วนมีส่วนช่วยส่งเสริมให้เมืองพิษณุโลกเกิดการขยายตัวทางด้านการท่องเที่ยวได้อย่างรวดเร็ว

¹⁸การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, สรุปแนวทางพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับจังหวัด ภาคเหนือ (กรุงเทพฯ : กองวางแผนโครงการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540), 132.

¹⁹สำนักงานพาณิชย์จังหวัดพิษณุโลก กระทรวงพาณิชย์, ข้อมูลการตลาดจังหวัดพิษณุโลก ประจำปี 2533, (พิษณุโลก : สำนักงานพาณิชย์จังหวัดพิษณุโลก, 2533), 90.

4.1.3 การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก

ในด้านการพัฒนาเส้นทางคมนาคมของเมืองพิษณุโลก นับตั้งแต่การประกาศใช้นโยบายการพัฒนาเมืองหลักตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (2520 -2524) แล้วได้มีการขยายถนนสายหลักที่สำคัญของจังหวัดทั้งสามสายได้แก่ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 117 (นครสวรรค์-พิษณุโลก) ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 11 สายพิษณุโลก – เด่นชัย และทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1063 สายจังหวัดพิษณุโลก – อำเภอบางกระทุ่ม นอกจากการขยายและปรับปรุงถนนสายหลักแล้วยังมีการพัฒนาถนนในซอยย่อยต่างๆ ของเมืองพิษณุโลกให้เกิดความสะดวกในการเดินทางมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมียานพาหนะทางบกที่เพิ่มมากขึ้นเพื่อใช้ในการเดินทางไปมาหาสู่กัน โดยเฉพาะการให้บริการรถโดยสารประจำทางที่เอกชนได้จัดทำขึ้นเพื่อบริการประชาชนในการเดินทางสัญจรไปมาภายในจังหวัด

สำหรับถนนสายหลักที่มีการพัฒนาคือ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 177 (นครสวรรค์-พิษณุโลก) เป็นทางหลวงระดับจังหวัดสายหลักที่เชื่อมการคมนาคมขนส่งระหว่างจังหวัดนครสวรรค์กับจังหวัดพิษณุโลก โดยเริ่มการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินตั้งแต่อำเภอนครสวรรค์ อำเภอเก้าเลี้ยว อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ อำเภอโพทะเล อำเภอโพธิ์ประทับช้าง อำเภอสามง่าม จังหวัดพิจิตร และอำเภอบางระกำ อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก ตามพระราชกฤษฎีกากำหนดแนวทางหลวงที่จะสร้างทางหลวงจังหวัด สายนครสวรรค์ – ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 117 – พิษณุโลก พ.ศ. 2521²⁰ ซึ่งมีสัญญาก่อสร้างเริ่มตั้งแต่วันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2521 ใช้เวลาก่อสร้างทั้งหมด 47 เดือนจนแล้วเสร็จ และเปิดใช้งานในวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2525 โดยมีระยะทางรวมทั้งสิ้น 131 กิโลเมตร ก่อสร้างเป็นผิวจราจรลาดยาวกว้าง 6 เมตร ไหล่ทางข้างละ 2 เมตร โดยใช้ค่าก่อสร้างทางหลวงสายนี้ทั้งสิ้น 535 ล้านบาท อย่างไรก็ตาม กระทรวงคมนาคมได้ออกประกาศ ณ วันที่ 24 ตุลาคม 2521 ให้การสร้างทางหลวงแผ่นดินสายนี้ ให้เป็นทางหลวงที่มีความจำเป็นต้องสร้างอย่างเร่งด่วน²¹ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาเมืองหลักตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4

²⁰“เรื่องพระราชกฤษฎีกา กำหนดแนวทางหลวงที่จะสร้างทางหลวงจังหวัดสายนครสวรรค์ – ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 117 – พิษณุโลก,” ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่มที่ 95, ตอนที่ 71 (14 กรกฎาคม 2521) : 26 - 27.

²¹“เรื่องประกาศกระทรวงคมนาคม เรื่องกำหนดให้ทางหลวงจังหวัด สายนครสวรรค์ – ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 117 – พิษณุโลก เป็นทางหลวงที่มีความจำเป็นต้องสร้างโดยเร่งด่วน,” ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 95, ตอนที่ 132 (28 พฤศจิกายน 2521) : 4216 - 4217.

อย่างไรก็ดี ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 117 (นครสวรรค์-พิษณุโลก) ช่วยให้การเดินทางระหว่างพิษณุโลก – นครสวรรค์เป็นอย่างรวดเร็วและปลอดภัย ทั้งนี้เพราะแต่เดิมการเดินทางระหว่างสองจังหวัดนี้จะต้องใช้เส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 ซึ่งต้องเดินทางไปยังจังหวัดกำแพงเพชร – สุโขทัย เสียก่อนและย้อนเข้าจังหวัดพิษณุโลก รวมระยะทาง 250 กิโลเมตร ซึ่งการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสายนี้จะทำให้ผู้เดินทางสัญจรประหยัดทั้งเวลา พลังงาน และค่าใช้จ่ายในการเดินทาง อีกทั้งยังสะดวกในการติดต่อกับจังหวัดอื่นๆ เพราะเส้นทางนี้สามารถย่นระยะทางระหว่างพิษณุโลก – นครสวรรค์ ได้ประมาณ 130 กิโลเมตร นอกจากนี้การสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 117 (นครสวรรค์-พิษณุโลก) ยังเป็นการสนับสนุนให้พิษณุโลกเป็นเมืองหลักของภาคเหนือตอนล่าง โดยเฉพาะการเป็นศูนย์กลางการคมนาคมทางบกของภาคเหนือตอนล่างอีกด้วย

สำหรับถนนสายหลักที่สำคัญของจังหวัดอีกหนึ่งสาย คือ ทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก – เด่นชัย ซึ่งทางหลวงแผ่นดินสายนี้เป็นส่วนหนึ่งของทางหลวงแผ่นดินสายประธานหมายเลข 11 (สายอินทร์บุรี – บ้านหมี่ – ดากฟ้า – ท่าตะโก – บ้านเขาทราย – วังทอง – อุดรดิตต์ – แพร่ – ลำปาง – เชียงใหม่) มีกำหนดการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินตามพระราชกฤษฎีกากำหนดแนวทางหลวงที่จะสร้างทางหลวงแผ่นดิน สายอินทร์บุรี – บ้านหมี่ – ดากฟ้า – ท่าตะโก – บ้านเขาทราย – วังทอง – อุดรดิตต์ – แพร่ – ลำปาง – เชียงใหม่ ตอนพิษณุโลก – เด่นชัย พ.ศ. 2521²² รวมระยะทางทั้งสิ้น 146.5 กิโลเมตร เป็นทางหลวงแผ่นดินที่สร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกในการคมนาคมทางบกทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่านกับภาคกลาง อีกทั้งสามารถช่วยย่นระยะทางจากเมืองพิษณุโลกไปยังจังหวัดอุดรดิตต์และจังหวัดแพร่ได้ประมาณ 70 กิโลเมตร²³ โดยการก่อสร้างเป็นทางที่มีผิวจราจรแอสฟัลติกคอนกรีต กว้าง 6 เมตร คันทางกว้าง 10 เมตรและ 11 เมตร ตามลำดับ ใช้งบประมาณในการก่อสร้างประมาณ 714 ล้านบาท²⁴ โดยส่วนค่าใช้จ่ายส่วนหนึ่งรัฐบาลได้กู้เงินในการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินจากกองทุนความร่วมมือทางเศรษฐกิจโพ้นทะเล

²²“เรื่องพระราชกฤษฎีกากำหนดทางหลวงที่จะสร้างทางหลวงแผ่นดินสายอินทร์บุรี – บ้านหมี่ – ดากฟ้า – ท่าตะโก – บ้านเขาทราย – วังทอง – อุดรดิตต์ – แพร่ – ลำปาง- เชียงใหม่ ตอนพิษณุโลก – เด่นชัย พ.ศ. 2521,” ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่มที่ 95, ตอนที่ 30 (16 มีนาคม 2521) : 44.

²³วิเทศสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/24 มีนาคม 2526, เรื่อง กรมทางหลวงได้ก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก – เด่นชัย เป็นส่วนหนึ่งของทางหลวงแผ่นดินสายประธานหมายเลข 11, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

²⁴วิเทศสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/17 พฤษภาคม 2526, เรื่อง กรมทางหลวงได้ก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก – เด่นชัย เป็นส่วนหนึ่งของทางหลวงแผ่นดินสายประธานหมายเลข 11 ระยะทางทั้งสิ้น 146.5 กิโลเมตร, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

แห่งประเทศไทยเป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น 5,528 ล้านบาท หรือเท่ากับ ประมาณ 590.208 ล้านบาท โดยมีอัตราดอกเบี้ย 3.25 บาทต่อปี ระยะเวลาชำระหนี้เงินต้นทั้งสิ้น 25 ปี ซึ่งการชำระหนี้แบ่งออกเป็น 36 งวด โดยเริ่มชำระงวดแรกวันที่ 20 กันยายน 2528 และงวดสุดท้ายในวันที่ 20 มีนาคม 2546 โดยอัตราแลกเปลี่ยนระหว่างเงินเยนญี่ปุ่นกับเงินบาทใช้เทียบค่าตามอัตราในวันที่ทำสัญญา คือ 1 เยน เท่ากับ 0.1060 บาท²⁵ โดยมีบริษัทคริสเตียนนี่แอลดีนิลสัน และบริษัทอิตาเลียนไทยจำกัด เป็นบริษัทคู่สัญญากับกรมทางหลวงในการดำเนินการก่อสร้าง อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากประกาศใช้บังคับ พระราชกฤษฎีกากำหนดแนวทางหลวงที่จะสร้างทางหลวงแผ่นดิน สายอินทร์บุรี – บ้านหมี่ – ตากฟ้า – ท่าตะโก – บ้านเขาทราย – วังทอง – อุดรดิตต์ – แพร่ – ลำปาง – เชียงใหม่ ตอนพิษณุโลก – เคนซัย พ.ศ. 2521 แล้วนั้น กระทรวงคมนาคมมีความจำเป็นต้องสร้างทางหลวงแผ่นดินสายนี้โดยเร่งด่วน²⁶ เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาเมืองหลักตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4

สำหรับถนนสายหลักสายสุดท้ายที่สำคัญของจังหวัดอีกหนึ่งสาย คือ ทางหลวงจังหวัด หมายเลข 1063 สายจังหวัดพิษณุโลก – อำเภอบางกระทุ่ม เป็นถนนที่เชื่อมโยงการคมนาคมภายในจังหวัดจากตัวเมืองพิษณุโลกไปยังอำเภอบางกระทุ่ม โดยมีกำหนดการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินตามพระราชกฤษฎีกากำหนดแนวทางที่จะสร้างทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1063 สายจังหวัดพิษณุโลก – อำเภอบางกระทุ่ม ตอนวัดจุฬามณี – อำเภอบางกระทุ่ม พ.ศ. 2527” โดยการก่อสร้างทางนั้นได้มีการกำหนดให้ส่วนกว้างของแนวทางการก่อสร้างเท่ากับ 200 เมตร²⁷ พื้นทางผิวแอสฟัลท์สายโดยใช้งบประมาณในการก่อสร้างทั้งสิ้น 1,200,000 บาท²⁸

²⁵ “เรื่องประกาศกระทรวงการคลังเรื่องการกู้เงินจากกองทุนความร่วมมือทางเศรษฐกิจ โฟ้นทะเลแห่งประเทศญี่ปุ่น สำหรับโครงการก่อสร้าง ทางหลวงสายพิษณุโลก – เคนซัย และสามแยกโคกระเทียม – กาญจนบุรี ของกรมทางหลวง,” ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 95, ตอนที่ 92 (5 กันยายน 2521) : 2876.

²⁶ “เรื่องประกาศกระทรวงคมนาคมเรื่องกำหนดให้ทางหลวงแผ่นดินสายอินทร์บุรี – บ้านหมี่ – ตากฟ้า – ท่าตะโก – บ้านเขาทราย – วังทอง – อุดรดิตต์ – แพร่ – ลำปาง- เชียงใหม่ ตอนพิษณุโลก – เคนซัย เป็นทางหลวงที่มีความจำเป็นต้องสร้างโดยเร่งด่วน,” ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 95, ตอนที่ 102 (26 กันยายน 2521) : 3166.

²⁷ “เรื่องพระราชกฤษฎีกากำหนดแนวทางหลวงที่จะสร้างทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1063 สายจังหวัดพิษณุโลก – อำเภอบางกระทุ่ม ตอนวัดจุฬามณี – บางกระทุ่ม พ.ศ. 2527,” ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 101, ตอนที่ 112 (24 สิงหาคม 2527) : 12.

²⁸ “เรื่อง แผนพัฒนาจังหวัดพิษณุโลก ประจำปี พ.ศ. 2522,” เมษายน 2521, เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท (8) 5.4.2.1/23, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

นอกจากการพัฒนาและปรับปรุงถนนสายหลักทั้งสามสายดังกล่าวแล้ว บริเวณเมืองพิษณุโลกยังได้รับการพัฒนาถนนสาขาย่อยหรือถนนซอยต่างๆ อีกหลายแห่งด้วยกัน อีกทั้งยังได้รับการก่อสร้างคันดินและทางระบายน้ำในเขตเมือง ทั้งนี้เพื่อพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกให้ดียิ่งขึ้น และทำให้ประชากรในเมืองพิษณุโลกสามารถเดินทางจากบ้านเรือนของตัวเองที่ตั้งอยู่ห่างจากถนนสายหลักได้รับความสะดวกยิ่งขึ้นในการสัญจรทางบก ซึ่งบริเวณถนนซอยต่างๆ ได้รับการพัฒนา เช่น ก่อสร้างปรับปรุงสภาพพื้นผิวจราจรถนนนเรศวร 268,000 บาท ก่อสร้างเขื่อนคันดินริมแม่น้ำน่านใกล้ทางเข้าวัดธรรมจักร – สุดเขตเทศบาล 6,000,000 บาท ก่อสร้างท่อระบายน้ำถนนพระองค์ขาวและทางเท้า 4,680,000 บาท ก่อสร้างท่อระบายน้ำ ถนนพระยาเสีจากโรงเรียนผดุงราษฎร์ถึงวัดอรุณอุฎก พร้อมคันดินและทางเท้า 1,998,000 บาท และก่อสร้างท่อระบายน้ำถนนขุนพิเรนทรเทพพร้อมคันดินและทางเท้าทั้งสองข้าง 450,000 บาท เป็นต้น²⁹

เมื่อการคมนาคมทางบกขยายตัวอย่างต่อเนื่องโดยมีการปรับปรุงถนนสายหลักและการพัฒนาถนนสาขาย่อยหรือถนนซอยต่างๆ อีกหลายแห่ง ทำให้จำนวนของยานพาหนะต่างๆ เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะรถโดยสารที่ทางบริษัทพิษณุโลก จำกัด หรือที่ชาวเมืองพิษณุโลกเรียกกันอย่างไม่ติดปากว่ารถเมล์บ้านเรา ที่เปิดบริการเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนภายในเมืองพิษณุโลก ทำให้ผู้คนในเมืองพิษณุโลกรวมทั้งผู้คนจากต่างถิ่นที่เดินทางเข้ามายังเมืองพิษณุโลกได้รับความสะดวกในการเดินทางสัญจร ซึ่งมีรถโดยสารประจำทางธรรมดาและรถโดยสารประจำทางปรับอากาศให้บริการตั้งแต่เวลา 05.30 น. – 18.30 น. ท่ารถอยู่บริเวณสถานีรถไฟพิษณุโลก ให้บริการในเส้นทางทั้งหมด 12 สาย ทั้งในเมืองพิษณุโลกและบริเวณรอบนอก ดังตาราง

²⁹ เรื่องเดียวกัน.

ตารางที่ 5 เส้นทางการเดินทางโดยสารประจำทางในเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2540

สาย	เส้นทาง	ระยะทาง (กม.)	เที่ยวต่อวัน
1 และ ปอ.1	สถานีขนส่งพิษณุโลก – สถานีรถไฟพิษณุโลก (วงกลม)	10.1	144
3	สถานีรถไฟพิษณุโลก – รอบเมือง (วงกลม)	9.2	103
4	สนามบิน – สีแยกบ้านแขก	6.8	48
5	สถานีรถไฟเต็งหนาม – กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 31 (ต.ช.ค.)	12.3	72
7	สถานีรถไฟพิษณุโลก – บ้านวังน้ำใส	18.0	45
8	วัดอรุณอุฎก – สถานีขนส่งพิษณุโลก	17.9	48
9	สถานีขนส่งพิษณุโลก – บ้านกร่าง	17.1	48
ปอ. 10	สถานีขนส่งพิษณุโลก – วัดท่าทอง	19.7	48
ปอ. 11	สนามกีฬา – วิทยาลัยบึงพระ	26.7	48
12 และ ปอ. 12	มหาวิทยาลัยนเรศวร (ส่วนสนามบิน) – มหาวิทยาลัยนเรศวร (ส่วนหนองอ้อ)	27.3	120
ปอ. 13	ศูนย์พัฒนาตำบลสมอแข – สถาบันราชภัฏ (ทะเลแก้ว)	42.7	48

ที่มา : บุญชัย แซ่โจ้ว, “แนวทางการพัฒนาพื้นที่ชานเมืองด้านตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองพิษณุโลก เพื่อรองรับการขยายตัวของมหาวิทยาลัยนเรศวร,” (วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมือง มหาวิทยาลัย สาขาวิชาการวางแผนภาค คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 62.

ข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นถึงโครงข่ายการคมนาคมภายในเมืองพิษณุโลกได้เป็นอย่างดี ทำให้การเดินทางภายในเมืองและบริเวณรอบเมืองพิษณุโลกเป็นไปอย่างสะดวกและรวดเร็ว อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเส้นทางคมนาคมดังกล่าวถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่กระตุ้นให้มีการขยายตัวของชุมชนเมืองไปตามเส้นทางคมนาคมสายต่างๆ และที่สำคัญยังเป็นผลดีทางด้านเศรษฐกิจอื่นๆ อาทิ ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ดินเพื่อผลผลิตทางการเกษตร การอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว ตลอดจนยกระดับมาตรฐานการครองชีพและยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนในเมืองพิษณุโลกอีกด้วย

4.1.4 การยกฐานะของมหาวิทยาลัยนเรศวร

มหาวิทยาลัยนเรศวรกำเนิดขึ้นตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยนเรศวร พ.ศ. 2533³⁰ การเป็นมหาวิทยาลัยนเรศวรนั้นเริ่มต้นจากการเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลก เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2510 และดำเนินการสอนเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 2517 วิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลก ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตพิษณุโลก เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2517 โดยมีวิทยาเขตประสานมิตรเป็นศูนย์กลางการบริหารของมหาวิทยาลัยในขณะนั้น และใน พ.ศ. 2533 ได้มีการยกฐานะจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตพิษณุโลก ซึ่งเป็นวิทยาเขตหนึ่งของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร กรุงเทพมหานคร เป็นมหาวิทยาลัยเอกเทศ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ พระราชทานนามมหาวิทยาลัยใหม่นี้ว่า “มหาวิทยาลัยนเรศวร” และมีความเป็นอิสระในการบริหารงานโดยไม่ต้องขึ้นกับมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร กรุงเทพมหานครอีกต่อไป

หลักการและเหตุผลในการจัดตั้งมหาวิทยาลัยนเรศวรครั้งนี้เพื่อเป็นการสนองนโยบายของรัฐบาล ในสมัยพลเอกชาติชายเป็นนายกรัฐมนตรีที่ได้เคยแถลงต่อสภา เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2531 ถึงจุดมุ่งหมายที่จะกระจายโอกาสทางการศึกษาให้กับประชาชนอย่างทั่วถึงโดยจะเน้นทั้งการพัฒนาคุณภาพและความเสมอภาคทางระบบการศึกษา และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตพิษณุโลกเป็นมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคที่ตั้งอยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่าง ทำหน้าที่กระจายการศึกษาไปสู่ส่วนภูมิภาคอยู่แล้ว แต่ก็ยังไม่สามารถสนองความต้องการของประชาชนวัยศึกษาให้ทั่วถึงได้ อีกทั้งเพื่อให้มหาวิทยาลัยสามารถนำทรัพยากรที่มีอยู่มาจัดบริการการศึกษา ให้สามารถสนองความต้องการของประชาชนที่มีการตื่นตัวทางการศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้ และเพื่อเป็นการสกัดกั้นการหลั่งไหลของผู้ศึกษาในระดับอุดมศึกษาที่เข้าไปสู่ส่วนกลางมากขึ้น โครงการจัดตั้งมหาวิทยาลัยนเรศวร โดยการยกฐานะมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตพิษณุโลกขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยเอกเทศจึงเกิดขึ้น ซึ่งตรงกับมาตรการการดำเนินงานตามแผนพัฒนาการศึกษาและฝึกอบรมของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 ที่กำหนดไว้ว่าการขยายและจัดตั้งมหาวิทยาลัยใหม่ เพื่อขยายโอกาสการศึกษาต่อและกระจายความเป็นธรรมในส่วนภูมิภาค โดยการรวมสถาบันการศึกษาที่มีอยู่แล้วเป็นฐานในการจัดตั้งหรือยกฐานะวิทยาเขตของมหาวิทยาลัยที่มีความพร้อมทางด้านวิชาการ บุคลากร อุปกรณ์การศึกษา อาคารและสถานที่

³⁰“เรื่องพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยนเรศวร พ.ศ. 2533,” ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่มที่ 107, ตอนที่ 131 (29 กรกฎาคม 2533) : 1.

และเปิดโอกาสให้สถาบันอุดมศึกษาเอกชนที่มีความพร้อมและศักยภาพสูงยกฐานะขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยได้³¹

นอกจากนี้ การขาดแคลนบุคลากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สาขาต่างๆ เป็นเหตุผลหนึ่งในการยกฐานะของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตพิษณุโลก ขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยเอกเทศ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อีกทั้งเป็นการกระจายการศึกษาระดับอุดมศึกษาสู่ส่วนภูมิภาคและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในภูมิภาคเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งประกอบด้วยจังหวัดต่างๆ 9 จังหวัด ได้แก่ กำแพงเพชร ตาก นครสวรรค์ พิจิตร พิษณุโลก เพชรบูรณ์ สุโขทัย อุตรดิตถ์และอุทัยธานี ที่มีสภาพ สังคม เศรษฐกิจ การเมืองและศิลปวัฒนธรรมแตกต่างจากภูมิภาคอื่นๆ เพื่อให้เกิดความคล่องตัว และมีประสิทธิภาพสูง โดยสามารถผลิตบุคลากรระดับปริญญาสาขาต่างๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นและของประชาชนอย่างเร่งด่วน³²

ด้วยเหตุนี้ใน พ.ศ. 2532 นายทวิช กลิ่นประทุม รัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัย จึงได้มีการเสนอร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยนเรศวรต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีเพื่อให้ คณะรัฐมนตรีพิจารณาและมีมติรับหลักการร่างพระราชบัญญัติ โดยถือเป็นร่างพระราชบัญญัติของ รัฐบาลเพื่อนำเสนอฝ่ายนิติบัญญัติพิจารณาเป็นกฎหมายต่อไป และเมื่อร่างพระราชบัญญัติ มหาวิทยาลัยนเรศวร พ.ศ. 2533 ผ่านขั้นตอนของการพิจารณาฝ่ายนิติบัญญัติเป็นที่เรียบร้อยแล้ว รัฐสภาจึงนำกราบบังคมทูลเสนอต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อทรงลงพระปรมาภิไธย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงลงพระปรมาภิไธย เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2533 ซึ่งเป็นวันเดียวกับวันขึ้นครองราชย์ครบ 400 ปี ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งพระราชบัญญัติ มหาวิทยาลัยนเรศวร พ.ศ. 2533 ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่มที่ 107 ตอนที่ 131 ลงวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2533 และพระราชบัญญัติฉบับนี้มีผลบังคับใช้ ตั้งแต่ถัดจากวันประกาศ ในราชกิจจานุเบกษา เป็นต้นไป โดยได้มีการให้หมายเหตุท้ายราชกิจจานุเบกษาฉบับนี้ว่า

เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ เนื่องจากในปัจจุบันประเทศไทยกำลังขาด แคลนบุคลากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสาขาต่างๆ เพื่อให้สอดคล้อง กับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเพื่อกระจายการศึกษาระดับอุดมศึกษาสู่ส่วนภูมิภาค

³¹ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534), 81.

³² รังสรรค์ วัฒนะ, มหาวิทยาลัยนเรศวร: บันทึกจากวิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลกถึงมหาวิทยาลัย นเรศวร, (กรุงเทพฯ : เนติกุลการพิมพ์, ม.ป.ป.), 3.

และตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในภูมิภาคเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งประกอบด้วย จังหวัดต่างๆ 9 จังหวัด ได้แก่ กำแพงเพชร ตาก นครสวรรค์ พิจิตร พิษณุโลก เพชรบูรณ์ สุโขทัย อุตรดิตถ์ และอุทัยธานี ที่มีสภาพสังคมเศรษฐกิจการเมืองและศิลปวัฒนธรรม แตกต่างจาก ภูมิภาคอื่นๆ และเพื่อให้เกิดความคล่องตัว และมีประสิทธิภาพสูงโดยจะสามารถผลิตบุคลากร ระดับปริญญาสาขาต่างๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นและของประเทศอย่าง เร่งด่วน ในการนี้เห็นสมควรจัดตั้งมหาวิทยาลัยนเรศวรขึ้น จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัติ³³

จากการพัฒนาเมืองพิษณุโลกที่ดำเนินการโดยภาครัฐนับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 เป็นต้นมา นับเป็นเครื่องบ่งชี้ได้เป็นอย่างดีว่า เมืองพิษณุโลกได้รับการ พัฒนาจากภาครัฐทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมในฐานะเมืองหลักของภูมิภาคเหนือตอนล่างทั้ง การ ส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในเมืองพิษณุโลก การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกภายในเมือง พิษณุโลก และการพัฒนาการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการยกฐานะของมหาวิทยาลัยศรีนครินทร วิโรฒพิษณุโลกขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยนเรศวร ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ส่งผลให้เมืองพิษณุโลกเกิดการ ขยายตัวทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเห็นได้จาก การขยายตัวของประชากรภายในเมืองพิษณุโลก การขยายตัวทางด้านการค้า การขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยวภายในเมืองพิษณุโลก การปรับตัว ของชุมชนเรือนแพ และการยกฐานะเทศบาลเมืองพิษณุโลกเป็นเทศบาลนครเมืองพิษณุโลก จาก ปัจจัยดังกล่าวได้ส่งผลให้เมืองพิษณุโลกเกิดการขยายตัวทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ดังจะกล่าวถึง ต่อไป

4.2 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ. 2520 - 2542

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลก ได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ภายหลังจากที่เมืองพิษณุโลกได้ถูกเร่งพัฒนาอย่างเต็มรูปแบบจากนโยบายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติที่มีจุดมุ่งหมายให้เมืองพิษณุโลกเป็นเมืองหลักของภูมิภาคเหนือตอนล่างทั้งการ ส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในเมืองพิษณุโลก การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกภายในเมือง พิษณุโลก และการพัฒนาการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการยกฐานะของมหาวิทยาลัยศรีนครินทร วิโรฒพิษณุโลกขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยนเรศวร ซึ่งจากปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้เมืองพิษณุโลกได้ถูก พัฒนาจากภาครัฐทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมในฐานะเมืองหลักของภูมิภาคเหนือตอนล่าง ทั้งการ พัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก การส่งเสริมการท่องเที่ยว และการพัฒนาการศึกษา โดยเฉพาะอย่าง

³³“เรื่องพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยนเรศวร พ.ศ. 2533,” ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่มที่ 107, ตอนที่ 131 (29 กรกฎาคม 2533) : 29.

ยิ่งการยกฐานะของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒพิชญ์โลกขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยนเรศวร ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ล้วนส่งผลให้เมืองพิชญ์โลกมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การขยายตัวทางการค้า การขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยวภายในเมืองพิชญ์โลก การปรับตัวของชุมชนเรือนแพ และการยกฐานะเทศบาลเมืองพิชญ์โลกเป็นเทศบาลนครเมืองพิชญ์โลก ดังจะอธิบายรายละเอียดตามลำดับดังนี้

4.2.1 การขยายตัวทางการค้า

หลังจากเมืองพิชญ์โลกได้รับการพัฒนาตามนโยบายการพัฒนาภาครัฐทั้งทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ ทำให้การค้าขายในเมืองพิชญ์โลกได้มีการขยายตัวมากขึ้น ส่งผลให้เมืองพิชญ์โลกกลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าและเศรษฐกิจของภาคเหนือตอนล่าง นักธุรกิจทั้งภายในท้องถิ่นและนักธุรกิจจากต่างถิ่นต่างพากันเข้ามาประกอบกิจการ ส่งผลให้เศรษฐกิจของเมืองพิชญ์โลกพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่อง ก่อให้เกิดธุรกิจแขนงต่างๆ ทั้ง ร้านค้า ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ และธุรกิจด้านอสังหาริมทรัพย์ ขยายตัวไปตามถนนสายสำคัญของเมืองพิชญ์โลก จากการลงพื้นที่ในเขตเมืองพิชญ์โลกทำให้ผู้ศึกษาสามารถมองเห็นถึงการขยายตัวที่เกิดขึ้นในเมืองพิชญ์โลก ในช่วง พ.ศ. 2520 -2542 ใน 4 ย่านสำคัญ คือ บริเวณย่านการค้าดั้งเดิมของเมืองในบริเวณริมแม่น้ำน่านและสถานีรถไฟพิชญ์โลก ย่านการค้าบริเวณริมถนนบรมไตรโลกนารถลงใต้ ทางใต้ ย่านการค้าในบริเวณริมทางหลวงแผ่นดินสายหมายเลข 12 (ถนนมิตรภาพ) และย่านการค้าบริเวณรอบมหาวิทยาลัยนเรศวร ดังภาพ

ภาพที่ 34 ย่านการค้าที่สำคัญทั้ง 4 แห่งภายในเมืองพิชญ์โลก ระหว่าง พ.ศ. 2520 – 2542
ที่มา : ดัดแปลงมาจากแผนที่เมืองพิชญ์โลก [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 24 เมษายน 2555. เข้าถึงได้จาก <http://maps.google.co.th>

ย่านการค้าที่สองบริเวณริมถนนบรมไตรโลกนารถลงไปทางใต้ บริเวณนี้มีตลาดร้านค้าและศูนย์การค้าที่สำคัญหลายแห่งคือ โครงการศูนย์การค้าสุรสีห์ซึ่งเป็นโครงการขนาดใหญ่ก่อสร้างใน พ.ศ. 2519 และแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2523 โดยใช้เวลาก่อสร้าง 4 ปี ผู้จัดทำโครงการนี้ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาของจังหวัดพิษณุโลก โดยการพัฒนาที่ดินย่านใจกลางเมืองให้เป็นศูนย์การค้าที่ทันสมัย โดยได้จัดแบ่งโครงการออกเป็น โรงแรมชั้นหนึ่งจำนวน 204 ห้อง พร้อมสระว่ายน้ำ โรงภาพยนตร์ ห้างสรรพสินค้า ที่จอดรถใต้ดิน และยังมีอาคารพาณิชย์ 120 คูหา ในเนื้อที่ 16 ไร่ โดยโครงการศูนย์การค้าสุรสีห์ มีโครงการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ อาทิ โรงแรมชั้นหนึ่งพร้อมสระว่ายน้ำ โรงภาพยนตร์ชั้นหนึ่ง โบว์ลิ่ง ไนต์คลับ อาบอบนวด ธนาคาร ซุปเปอร์มาร์เก็ต บัคเคนเตอร์และห้างสรรพสินค้า³⁴ และที่สำคัญที่ทำให้ย่านการค้าแห่งนี้คึกคักและมีผู้เข้ามาค้าขายเพิ่มมากขึ้น คือการเปิดห้างสรรพสินค้าแม่คโครบริเวณริมถนนบรมไตรโลกนารถใน พ.ศ. 2539 ซึ่งเป็นการลงทุนจากภายนอกและเป็นห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ที่ตอบสนองผู้ค้าปลีกและค้าส่งแห่งแรกของเมืองพิษณุโลก โดยมีการขายสินค้าทั้ง สิ่งของที่ใช้ในชีวิตประจำวัน อาหารสด อาหารแห้ง เครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องสำอาง และอุปกรณ์การเรียน เป็นต้น

ภาพที่ 36 ประชาสัมพันธ์โครงการศูนย์การค้า สุรสีห์ พิษณุโลก

ที่มา : เทศบาลเมืองพิษณุโลก, คู่มือท่องเที่ยวพิษณุโลก (พิษณุโลก : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, 2529), 56.

³⁴สุรสีห์ ชลประทีน, “โรงแรมพิษณุโลก” (ศิลปนิพนธ์การออกแบบภายใน ภาควิชาออกแบบตกแต่งภายใน คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522), 12 – 14.

ย่านการค้าที่สามคือบริเวณริมหลวงแผ่นดินหมายเลข 12 (ถนนมิตรภาพ) บริเวณนี้มีตลาดเทศบาลถึง 2 แห่ง คือ ตลาดเทศบาล 5 (ตลาดบ้านคลอง) เป็นตลาดเก่าที่มีการขยายตัวจากการย้ายวิทยาลัยครูพิบูลสงครามไปยังทุ่งทะเลแก้ว และการย้ายมหาวิทยาลัยนเรศวรจากถนนสนามบินเดิมมาอยู่ที่ ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จ.พิษณุโลก ในพ.ศ. 2533 ซึ่งส่งผลให้มีผู้คนเข้ามาจับจ่ายใช้สอยเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งย้ายถิ่นเข้ามาตั้งหลักแหล่งในบริเวณเพิ่มขึ้นตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีตลาดเทศบาล 4 (ตลาดโคกมะตูม) โดยตลาดแห่งนี้ตั้งอยู่บนถนนสุรอดเคชะซึ่งสามารถเชื่อมต่อไปยังหลวงแผ่นดินหมายเลข 12 (ถนนมิตรภาพ) ได้โดยสะดวก บริเวณนี้เป็นศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งทางรถยนต์ รถยนต์โดยสารจากจังหวัดพิจิตร เพชรบูรณ์ และอำเภอต่างๆ ทางตะวันออกของเมืองพิษณุโลก อาทิ อำเภอวังทอง อำเภอเนินมะปราง อำเภอนครไทย ต่างมาจอดพักรถที่ท่ารถตลาดโคกมะตูมนี้ ส่งผลให้ผู้คนจำนวนมากต่างไหลเวียนเข้ามาจับจ่ายใช้สอยสินค้าต่างๆ ซึ่งประกอบด้วยร้านค้าต่างๆ มีให้เลือกหลายประเภท เช่น เสื้อผ้า รองเท้า อาหารสด และอาหารแห้ง เป็นต้น อีกทั้งย่านการค้าบริเวณนี้ยังได้ขยายตัวออกไปตามทางหลวงแผ่นดินสายมิตรภาพ ดังจะเห็นได้จากการสร้างห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่คือ ห้างสรรพสินค้าท็อปแลนด์พลาซ่า ในพ.ศ. 2532³⁵ โดยเจ้าของห้างสรรพสินค้าแห่งนี้เป็นคนเดียวกันกับที่ได้เปิดห้างท็อปแลนด์อาเขตใน พ.ศ. 2523 ซึ่งเป็นห้างสรรพสินค้าและโรงแรมขนาดใหญ่ตั้งอยู่ใจกลางเมืองริมหลวงแผ่นดินหมายเลข 12 (ถนนมิตรภาพ) ด้านตะวันออกของแม่น้ำน่าน จำหน่ายสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เครื่องใช้ไฟฟ้า เสื้อผ้าสำเร็จรูป อีกทั้งยังเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจของชาวเมืองพิษณุโลกอีกแห่งหนึ่งอีกด้วย อย่างไรก็ตามการก่อสร้างห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่บนหลวงแผ่นดินหมายเลข 12 (ถนนมิตรภาพ) แสดงให้เห็นว่าย่านการค้าของเมืองพิษณุโลกมีการขยายตัวออกมาตามเส้นทางคมนาคมสายหลักของเมือง มิได้กระจุกตัวอยู่แต่ในบริเวณย่านการค้าเดิมคือบริเวณริมแม่น้ำน่านและสถานีรถไฟพิษณุโลกอีกต่อไป

³⁵ ศิริรัตน์ เจริญกิจ, โครงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของเมืองพิษณุโลกตั้งแต่ พ.ศ. 2504 – ปัจจุบัน, 76.

ภาพที่ 37 “ท็อปแลนด์พลาซ่า” ห้างสรรพสินค้าและโรงแรมขนาดใหญ่
ที่มา : ภาพถ่ายจากการสำรวจพื้นที่เมืองพิษณุโลก, เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2555

ย่านการค้าที่สี่บริเวณรอบมหาวิทยาลัยนเรศวร ภายหลังจากการยกฐานะของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตพิษณุโลก เป็นมหาวิทยาลัยนเรศวร และการย้ายมหาวิทยาลัยนเรศวรจากถนนสนามบินเดิมมาอยู่ที่ ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จ.พิษณุโลก ในพ.ศ. 2533 ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนและเกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจประเภทต่างๆ เช่น ร้านค้า อาคารพาณิชย์ หอพัก เอกชน โครงการบ้านจัดสรร บริการซักอบรีด และบ้านเช่า เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้คนที่เข้ามาอยู่อาศัยยังบริเวณนี้ โดยเฉพาะกลุ่มอาจารย์ พนักงาน เจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัย และนักศึกษา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการย้ายมหาวิทยาลัยนเรศวรจากถนนสนามบินเดิมมาอยู่ที่ ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จ.พิษณุโลก สร้างแรงดึงดูดให้มีการเคลื่อนย้ายประชากรจากจังหวัดใกล้เคียงและภูมิภาคใกล้เคียงเดินทางเข้ามายังบริเวณนี้เพื่อแสวงหาโอกาสในการประกอบอาชีพและการศึกษาอีกด้วย

จากการขยายตัวของย่านการค้าทั้ง 4 แห่งแสดงให้เห็นว่า ย่านการค้าของเมืองพิษณุโลกตั้งแต่ พ.ศ. 2520 เป็นต้นมาไม่ได้กระจุกตัวอยู่ที่ย่านการค้าเดิมบริเวณริมแม่น้ำน่านและหน้าสถานีรถไฟอีกต่อไป หากแต่มีการขยายตัวไปตามเส้นทางคมนาคมสายหลักของเมือง ทั้งทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 12 ด้านตะวันออก (สายพิษณุโลก – หล่มสัก) และด้านตะวันตกของเมือง (สายพิษณุโลก - สุโขทัย) ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 117 (นครสวรรค์ - พิษณุโลก) และถนนบรม

ไทรโลกนารถ นอกจากนี้ความพร้อมของสาธารณูปโภคซึ่งประกอบด้วยการระประปา การไฟฟ้า และโทรศัพท์ และการพัฒนาเมืองพิษณุโลกให้มีความเจริญก้าวหน้าในทุกด้านตามนโยบายการพัฒนาเมืองหลัก ทำให้ระยะต่อมามีผู้คนจากต่างถิ่นอพยพเข้ามาอยู่อาศัยและประกอบธุรกิจอย่างเป็นลำเป็นสัน อาคารพาณิชย์และโครงการก่อสร้างต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้นมาได้รับความสนใจเป็นอย่างมากจากพ่อค้าแม่ค้าที่เข้ามาจับจองพื้นที่เปิดรายขายของนานาชนิด ทั้งร้านอาหาร ร้านทอง ร้านขายยา ร้านเสื้อผ้าสำเร็จรูป ร้านถ่ายรูป ฯลฯ ทำให้เมืองพิษณุโลกกลายเป็นตลาดที่มีขนาดใหญ่และอุดมไปด้วยสินค้าหลากหลายชนิด ซึ่งหากศึกษาจากผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดพิษณุโลก จะพบว่า การค้าส่งและค้าปลีกเป็นธุรกิจที่ทำรายได้มากที่สุด³⁶ ดังตาราง

ตารางที่ 6 ผลิตภัณฑ์มวลรวมค้าส่งและค้าปลีก จังหวัดพิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ. 2520 – 2540

พ.ศ.	มูลค่า (ล้านบาท)
2520	605.70
2521	775.20
2522	905.60
2523	1,088.10
2524	1,546.70
2525	1,647.50
2526	1,674.10
2527	1,801.60
2528	1,890.90
2529	1,693.50
2530	1,939.81
2531	2,363.00
2532	2,529.47
2533	2,643.63
2534	2,980.29

³⁶เทศบาลเมืองพิษณุโลก, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเทศบาลเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2540 -2544 (พิษณุโลก : เทศบาลเมืองพิษณุโลก, 2540), 4.

ตารางที่ 6 (ต่อ)

2535	3,325.34
2536	3,675.25
2537	4,094.81
2538	4,706.98
2539	4,891.24
2540	5,148.00

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, สมุดรายงานสถิติจังหวัด ฉบับ พ.ศ. 2527

จังหวัดพิษณุโลก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ม.ป.ป.), 45.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, สมุดรายงานสถิติภาคเหนือ ฉบับ พ.ศ. 2530
(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ม.ป.ป.), 331.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, สมุดรายงานสถิติภาคเหนือ ฉบับ พ.ศ. 2533
(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ม.ป.ป.), 284.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, สมุดรายงานสถิติจังหวัด ฉบับ พ.ศ. 2535
จังหวัดพิษณุโลก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ม.ป.ป.), 73.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, สมุดรายงานสถิติภาคเหนือ ฉบับ พ.ศ. 2537
(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ม.ป.ป.), 191.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, สมุดรายงานสถิติจังหวัด ฉบับ พ.ศ. 2537
จังหวัดพิษณุโลก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ม.ป.ป.), 75

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, สมุดรายงานสถิติจังหวัด ฉบับ พ.ศ. 2539
จังหวัดพิษณุโลก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ม.ป.ป.), 93.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, สมุดรายงานสถิติจังหวัด ฉบับ พ.ศ. 2542
จังหวัดพิษณุโลก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ม.ป.ป.), 99.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, สมุดรายงานสถิติจังหวัด ฉบับ พ.ศ. 2544
จังหวัดพิษณุโลก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ม.ป.ป.), 67.

จากตารางผลิตภัณฑ์มวลรวมค่าส่งและค่าปลีก จังหวัดพิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ. 2520 – 2540 แสดงให้เห็นว่ามูลค่าการผลิตด้านการค้าส่งและค่าปลีกจังหวัดพิษณุโลกเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งพบว่าใน พ.ศ. 2520 มีผลิตภัณฑ์มวลรวมของค่าส่งและค่าปลีกมีมูลค่า 605.70 ล้านบาท และใน พ.ศ. 2525 มีผลิตภัณฑ์มวลรวมค่าส่งและค่าปลีก 1,647.50 ล้านบาท โดยในระยะ 5 ปี

ผลิตภัณฑ์มวลรวม จังหวัดพิษณุโลก สาขาการค้าส่งและค้าปลีกมีมูลค่าสูงขึ้นถึง 1041.8 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 171.99 ซึ่งเพิ่มขึ้นถึงเกือบ 2 เท่าตัว ต่อมาใน พ.ศ. 2530 ผลิตภัณฑ์มวลรวม จังหวัดพิษณุโลก สาขาการค้าส่งและค้าปลีกมีมูลค่า 1,939.81 ล้านบาท โดยในระยะ 5 ปี ผลิตภัณฑ์มวลรวม จังหวัดพิษณุโลก สาขาการค้าส่งและค้าปลีกมีมูลค่าเพิ่มขึ้นจาก พ.ศ. 2525 ถึง 292.31 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 11.74 ใน พ.ศ. 2535 ผลิตภัณฑ์มวลรวม จังหวัดพิษณุโลก สาขาการค้าส่งและค้าปลีกมีมูลค่า 3,325.34 ล้านบาท โดยในระยะ 5 ปี ผลิตภัณฑ์มวลรวม จังหวัดพิษณุโลก สาขาการค้าส่งและค้าปลีกมีมูลค่าเพิ่มขึ้นจาก พ.ศ. 2530 ถึง 1,385.53 คิดเป็นร้อยละ 71.42 และใน พ.ศ. 2540 ผลิตภัณฑ์มวลรวม จังหวัดพิษณุโลก สาขาการค้าส่งและค้าปลีกมีมูลค่า 5,148.00 ล้านบาท โดยตัวอย่างการเพิ่มขึ้นของผลิตภัณฑ์มวลรวม จังหวัดพิษณุโลก สาขาการค้าส่งและค้าปลีกมีมูลค่าในช่วง 5 ปี จาก พ.ศ. 2535 ถึงพ.ศ. 2540 เพิ่มขึ้นจำนวน 1,822.66 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 54.81 เป็นต้น อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงสินค้านำเข้าที่รับมาจำหน่ายในจังหวัดพิษณุโลก พบว่าเป็นสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันและไม่สามารถผลิตเองได้ในจังหวัด อีกทั้งมีบางส่วนที่ผลิตเองได้แต่มีปริมาณไม่เพียงพอต่อความต้องการบริโภคภายในจังหวัด³⁷ โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภทดังนี้

สินค้าอุปโภคและบริโภค ได้แก่ อาหารและเครื่องดื่ม ผัก ผลไม้ สัตว์ต่างๆ เสื้อผ้า ยา รักษาโรค เครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องประดับ ยานพาหนะ ซึ่งแหล่งนำเข้าที่สำคัญได้แก่ กรุงเทพมหานคร เพชรบูรณ์ และเชียงใหม่

สินค้าประเภททุน เช่น เครื่องจักรและอุปกรณ์ที่ใช้ในอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม ปุ๋ย ยาเคมีกำจัดศัตรูพืช โดยนำเข้ามาจากกรุงเทพฯ สมุทรปราการ และนครสวรรค์³⁸

สินค้าประเภทวัสดุก่อสร้าง ได้แก่ ปูนซีเมนต์ เหล็กเส้น อิฐ แหล่งนำเข้า คือ สระบุรี ปทุมธานี กรุงเทพฯ กำแพงเพชร และพิจิตร³⁹

ส่วนสินค้าส่งออกที่สำคัญของจังหวัดพิษณุโลกส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรทั้งในรูปของวัตถุดิบและสินค้าแปรรูป ได้แก่ ข้าวเปลือก ข้าวสาร ถั่วต่างๆ มันสำปะหลัง กล้วย อ้อย ละหุ่ง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ อาหารสัตว์ พืชผัก ผลไม้ โคน กระบือ เครื่องมือเครื่องใช้ทาง

³⁷ชาติชาย มุกสง, พิษณุโลก (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2543), 132.

³⁸เทศบาลเมืองพิษณุโลก, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเทศบาลเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2540-2544,

³⁹สำนักงานจังหวัดพิษณุโลก, บรรยายสรุปจังหวัดพิษณุโลก (พิษณุโลก : สำนักงานจังหวัดพิษณุโลก, 2533), 27 -28.

การเกษตร สินค้าพื้นเมืองและเครื่องจักรสาน เป็นต้น⁴⁰ โดยมีตลาดรับรองรับที่สำคัญคือ จังหวัด นครสวรรค์ สุพรรณบุรี อ่างทอง ปทุมธานี ออยุธยา และกรุงเทพมหานคร⁴¹

นอกจากนี้ผู้ศึกษายังพบสถิติการจดทะเบียนพาณิชย์ภายในจังหวัดพิษณุโลกพบว่า มีจำนวนผู้จดทะเบียนพาณิชย์เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยใน พ.ศ. 2520 มีจำนวนผู้จดทะเบียนพาณิชย์ภายในจังหวัดพิษณุโลกทั้งสิ้น 4,523 ราย⁴² ใน พ.ศ. 2524 มีจำนวนผู้จดทะเบียนพาณิชย์ภายในจังหวัดพิษณุโลกทั้งสิ้น 4,909 ราย⁴³ ในระยะ 5 ปี มีจำนวนผู้จดทะเบียนพาณิชย์ภายในจังหวัดพิษณุโลกเพิ่มขึ้นทั้งสิ้นทั้งสิ้น 368 ราย คิดเป็นร้อยละ 8.53 ใน พ.ศ. 2530 ผู้ศึกษาไม่พบสถิติการจดทะเบียนพาณิชย์ภายในจังหวัดพิษณุโลก หากแต่พบใน พ.ศ. 2535 มีจำนวนผู้จดทะเบียนทั้งสิ้น 6,606 ราย⁴⁴ โดยในระยะ 11 ปี มีจำนวนผู้จดทะเบียนพาณิชย์ภายในจังหวัดพิษณุโลกเพิ่มขึ้นทั้งสิ้นทั้งสิ้น 1,698 ราย คิดเป็นร้อยละ 34.56 ต่อมาใน พ.ศ. 2540 มีจำนวนผู้จดทะเบียนพาณิชย์ภายในจังหวัดพิษณุโลกทั้งสิ้น 11,128 ราย⁴⁵ ในระยะ 5 ปี มีจำนวนผู้จดทะเบียนเพิ่มขึ้นทั้งสิ้นทั้งสิ้น 4,522 ราย คิดเป็นร้อยละ 68.45 จากนั้นใน พ.ศ. 2545 มีจำนวนผู้จดทะเบียนพาณิชย์ภายในจังหวัดพิษณุโลกทั้งสิ้น 14,508 ราย⁴⁶ ในระยะ 5 ปี มีจำนวนผู้จดทะเบียนพาณิชย์เพิ่มขึ้นทั้งสิ้น 3,380 ราย คิดเป็นร้อยละ 30.37 ตามลำดับ

จากหลักฐานที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ภายหลังจากการพัฒนาเมืองพิษณุโลกให้เป็นเมืองหลักของภาคเหนือตอนล่างจากภาครัฐ ทำให้ในระยะต่อมามีผู้คนอพยพเข้ามาอยู่อาศัยและประกอบธุรกิจเป็นจำนวนมาก เนื่องจากเป็นทำเลการค้าที่ดีเพราะที่ตั้งของเมืองพิษณุโลกเป็นเมืองที่มีโครงข่ายการคมนาคมทางบกที่สามารถติดต่อไปยังจังหวัดต่างๆและภูมิภาคใกล้เคียงได้สะดวกและรวดเร็ว ส่งผลให้เมืองพิษณุโลกเป็นจุดที่ผู้คนจากจังหวัดใกล้เคียงทั้งสุโขทัย อุตรดิตถ์ และพิจิตร

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, 28-29.

⁴¹ ชาตชาย มุกสง, พิษณุโลก, 134.

⁴² สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, สมุดรายงานสถิติจังหวัด ฉบับ พ.ศ. 2527 จังหวัดพิษณุโลก (กรุงเทพฯ : สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ม.ป.ป.), 41.

⁴³ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁴ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, สมุดรายงานสถิติจังหวัด ฉบับ พ.ศ. 2537 จังหวัดพิษณุโลก (กรุงเทพฯ : สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ม.ป.ป.), 65.

⁴⁵ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, สมุดรายงานสถิติจังหวัด ฉบับ พ.ศ. 2542 จังหวัดพิษณุโลก (กรุงเทพฯ : สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ม.ป.ป.), 89.

⁴⁶ ดวงจันทร์ อากาศวิรุฒม์ เจริญเมือง, เมืองยั่งยืนในสังคมไทย: แนวคิดและประสบการณ์ของน่านและพิษณุโลก (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547), 364.

สามารถเข้ามาซื้อสินค้าได้โดยสะดวก รวมทั้งผลจากการพัฒนาเมืองพิษณุโลกจึงทำให้มีความพร้อมทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม จึงส่งผลให้คนจากต่างถิ่น โดยเฉพาะผู้คนจากภูมิภาคใกล้เคียงเข้ามาแสวงหาโอกาสในด้านการค้าขายอย่างเป็นล่ำเป็นสัน อาคารพาณิชย์และโครงการการก่อสร้างต่างๆ ที่สร้างขึ้นมาได้รับความสนใจจากพ่อค้าแม่ค้าที่เข้ามาจับจองเปิดร้านขายของนานาชนิด ทั้งร้านอาหาร ร้านขายของชำ ร้านขายยา ร้านเสื้อผ้า ร้านตัดผม บริการซักอบรีด ฯลฯ ซึ่งการเปิดร้านค้าขายต่างๆ ดังกล่าวนับเป็นการขยายตัวทางเศรษฐกิจของเมืองพิษณุโลกที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของภาครัฐ

4.2.3 การขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยวภายในเมืองพิษณุโลก

ปัจจุบันพิษณุโลกเป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวที่เดินทางท่องเที่ยวยังภาคเหนือของประเทศไทย เนื่องจากเมืองพิษณุโลกมีแหล่งท่องเที่ยวสำคัญที่มีชื่อเสียงหลายแห่งและหลากหลายรูปแบบ ทั้งในด้านของประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต และแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ อีกทั้งยังมีทำเลที่ตั้งอยู่ใกล้กับจังหวัดท่องเที่ยวที่สำคัญอีกหลายจังหวัด คือ สุโขทัย เลย และเพชรบูรณ์ นอกจากนี้มีความพร้อมทางด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกในด้านการท่องเที่ยวที่ครบครัน ทั้งที่พัก อาหาร ไปจนถึงกิจกรรมท่องเที่ยวต่างๆ ล้วนแต่ส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเดินทางมาเยือนเมืองพิษณุโลกมีความประทับใจและกลับมาเยือนอีกในครั้งต่อไป ส่วนในอดีตการท่องเที่ยวเมืองพิษณุโลกนั้น เป็นเรื่องของกลุ่มเจ้านายและข้าราชการชั้นสูงจากส่วนกลาง ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์ พระนิพนธ์ และบันทึกต่างๆ ของกลุ่มเจ้านายและข้าราชการชั้นสูงที่ได้เล่าเรื่องราวการปฏิบัติหน้าที่และการเดินทางท่องเที่ยวไปพร้อมกัน โดยเนื้อหาส่วนใหญ่จะกล่าวถึงผู้คน ลักษณะภูมิประเทศ บ้านเรือน ชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณี และวัฒนธรรมเฉพาะของพื้นที่ รวมทั้งโบราณสถานและโบราณวัตถุตลอดจนสิ่งแปลกๆ แตกต่างไปจากสิ่งที่เคยพบเห็นคนไทยในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พร้อมทั้งได้ทรงบันทึกภาพต่างๆ ที่ได้พบเห็น อาทิในพระราชหัตถเลขา คราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือในรัชกาลที่ 5 ลิลิตพ่ายพและเที่ยวเมืองพระร่วงพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในระยะทางสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เสด็จตรวจการคณะสงฆ์มณฑลฝ่ายเหนือ พ.ศ. 2457 พระนิพนธ์ของสมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่อง เที่ยวตามทางรถไฟ และพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เรื่องจดหมายระยะทางไปพิษณุโลก เป็นต้น

อย่างไรก็ดีอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในเมืองพิษณุโลกมีอัตราการเติบโตอย่างรวดเร็วเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนธุรกิจประเภทต่างๆ ที่เติบโตขึ้นในช่วง พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นผลมาจากนโยบายของรัฐในการพัฒนาการท่องเที่ยวของภาครัฐเป็นสำคัญ ดังจะเห็นได้จากการตื่นตัว

ทางด้านการท่องเที่ยว เช่น ใน พ.ศ. 2522 องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กำหนดให้มีการพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือขึ้นเป็นครั้งแรกที่จังหวัดพิษณุโลก เพื่อให้ส่วนราชการ องค์การและธุรกิจเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในภาคเหนือทุกสาขารวมทั้งผู้แทนสื่อมวลชนได้ร่วมกันพิจารณาแสวงหาแนวทางการนำเอาทรัพยากรและสมบัติวัฒนธรรมต่างๆ ของภาคเหนือมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นและต่อการท่องเที่ยวของชาติโดยส่วนรวมอย่างสูงสุด⁴⁷ นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2523 พันเอกถนัด คอมันตร์ รองนายกรัฐมนตรีได้ไปตรวจเยี่ยมเมืองพิษณุโลก ดังปรากฏในเอกสารของกรมประชาสัมพันธ์ถึงความก้าวหน้าด้านการท่องเที่ยวของเมืองพิษณุโลก ให้น่าสนใจว่า

เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม 2523 พันเอกถนัด คอมันตร์ รองนายกรัฐมนตรีและคณะได้เดินทางชมโรงแรมที่กำลังก่อสร้างหลายแห่ง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ได้รับการขยายตัวทางด้านการท่องเที่ยวของเมืองพิษณุโลก และได้ชมแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจของเมืองพิษณุโลก เช่น พระปรางค์วัดจุฬามณี ศาลสมเด็จพระนเรศวร และวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นต้น ต่อมาได้ร่วมประชุมกับคณะอนุกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดพิษณุโลก และธุรกิจการท่องเที่ยวภาคเอกชนที่โรงแรมอัมรินทร์นคร รอนายกฯ ได้กล่าวแสดงความยินดีที่ได้มาเห็นความเจริญก้าวหน้าทางด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดพิษณุโลก อีกทั้งเพื่อที่จะได้รับทราบปัญหาและอุปสรรคต่างๆ เพื่อรัฐบาลจะได้ดำเนินการให้ความช่วยเหลือต่อไปและได้ปรึกษาหารือเรื่องการเปิดสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยที่จังหวัดพิษณุโลก ใน พ.ศ. 2524....⁴⁸

จากข้อความการเดินทางตรวจเยี่ยมเมืองพิษณุโลกของ พันเอกถนัด คอมันตร์ รองนายกรัฐมนตรี พบว่าเมืองพิษณุโลกมีการขยายตัวทางด้านการท่องเที่ยวเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากการก่อสร้างโรงแรมหลายแห่งในเมืองพิษณุโลก นอกจากนี้รองนายกรัฐมนตรียังได้กล่าวแสดงความยินดีกับความเจริญก้าวหน้าทางด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดพิษณุโลก อีกทั้งได้รับทราบปัญหาและอุปสรรคต่างๆ จากคณะอนุกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดพิษณุโลก และผู้แทนธุรกิจการท่องเที่ยวภาคเอกชนเพื่อรัฐบาลจะได้ดำเนินการให้ความช่วยเหลือต่อไป อีกทั้งและได้

⁴⁷วิเทศสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/2 กุมภาพันธ์ 2522, พันเอกสมชาย หิรัญกิจ ผู้อำนวยการส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ซึ่งแจ้งการจัดสัมมนาว่าด้วยการพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือ จังหวัดพิษณุโลก, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

⁴⁸วิเทศสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข2/สร/2523/390, ข่าวทำเนียบรัฐบาล กองงานโฆษก สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี เรื่องรองนายกรัฐมนตรีได้ไปตรวจเยี่ยมโรงพยาบาลและประชุมร่วมกับธุรกิจการท่องเที่ยวภาคเอกชนที่จังหวัดพิษณุโลก, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ปรึกษาหารือเรื่องการเปิดสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยที่จังหวัดพิษณุโลก ใน พ.ศ. 2524 อีกด้วย

นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2525 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยร่วมกับจังหวัดพิษณุโลก เครือซีเมนต์ไทย กรมศิลปากร มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตพิษณุโลก และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ร่วมกันจัดงานแสดงศิลปวัฒนธรรมแห่งชาติที่จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 23 – 25 ตุลาคม 2525 โดยกิจกรรมหลักในงานแสดงศิลปวัฒนธรรมที่จังหวัดพิษณุโลกครั้งนี้ ประกอบด้วย การแสดงนาฏศิลป์ ดุริยางค์ศิลป์ของภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ โดยมีนักแสดงจากทุกภาคจำนวนกว่า 500 คน พร้อมกันนี้ยังมีการแสดงหุ่นกระบอกและระบำสี่ภาคของกรมศิลปากร การแสดงเพลงพื้นบ้าน การแข่งเรือประเพณีในลำน้ำน่านหน้าเมืองพิษณุโลก การแสดงกลางน้ำ การแสดงแสงและเสียงประวัติเมืองพิษณุโลก การฉายสไลด์เผยแพร่พระราชกรณียกิจ 9 รัชกาล ประกอบกับการแสดงด้วยระบบทันสมัยและภาพยนตร์สารคดีท่องเที่ยวเกี่ยวกับเมืองไทย นอกจากนี้ยังจัดให้มีการแสดงศิลปกรรมพื้นบ้านและผลิตภัณฑ์จากภาคต่างๆ รวบรวมจัดให้มีการออกร้านจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองจากทุกภาคทั่วประเทศ แก่ประชาชนและนักท่องเที่ยวที่ไปร่วมงานด้วย กำหนดเปิดงาน ณ บริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ในเวลาประมาณ 18.00 น. โดยมีพลโทพร้อม ผิวนวล แม่ทัพกองทัพภาคที่ 3 เป็นประธานในพิธี⁴⁹ ซึ่งประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการจัดแสดงศิลปวัฒนธรรมแห่งชาติที่จัดขึ้นนี้ นอกจากเป็นประโยชน์ในการช่วยส่งเสริมให้ประชาชนชาวไทยนิยมเดินทางท่องเที่ยวภายในบ้านเมืองของเราเองอย่างกว้างขวาง อันจะเป็นการช่วยเผยแพร่ให้ประชาชนทั่วไปเกิดความเข้าใจอันดีต่อวัฒนธรรมไทยในแต่ละท้องถิ่นที่บรรพบุรุษของเราได้สร้างสมให้สืบต่อกันมา ซึ่งจะนำไปสู่ความรัก ความหวงแหน ความภาคภูมิใจในสมบัติวัฒนธรรมและความสามัคคีระหว่างชนในชาติ อันเป็นความปรารถนาสูงสุดของสังคมไทยได้อย่างดียิ่ง⁵⁰

อย่างไรก็ดีจากการพัฒนาการท่องเที่ยวดังกล่าวข้างต้น ล้วนเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวในเมืองพิษณุโลกเป็นอย่างดี ซึ่งนับได้ว่าเป็นการประชาสัมพันธ์ให้ชาวไทยและชาวต่างประเทศได้รู้จักและเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังเมืองพิษณุโลกในฐานะของแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของภูมิภาคเหนือตอนล่างเพิ่มมากขึ้น ซึ่งจากการผลักดันของรัฐบาลดังกล่าว ล้วนมีส่วนช่วยส่งเสริมให้เมืองพิษณุโลกเกิดการขยายตัวทางด้านการท่องเที่ยวตามมา ทั้งการเติบโตและการ

⁴⁹ วิทยุสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข/1/23 ตุลาคม 2525, งานแสดงศิลปวัฒนธรรมแห่งชาติที่จังหวัดพิษณุโลก, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน.

เกิดขึ้นใหม่ของสถานที่ท่องเที่ยว ที่พัก/โรงแรม สถานบันเทิง โครงการสามล้อทัวร์ “มิตรไพฑูรย์” และโครงการปรับปรุงภูมิทัศน์ตลาดไนท์บาซาร์ ตามมา

1 การเติบโตและการเกิดขึ้นใหม่ของสถานที่ท่องเที่ยว

นับจากการพัฒนาการท่องเที่ยวของภาครัฐเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่น ส่งผลให้การท่องเที่ยวภายในเมืองพิษณุโลกเกิดการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานที่ท่องเที่ยวที่มีอยู่เดิมภายในเมืองพิษณุโลก อันได้แก่ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร พระราชวังจันทน์ และวัดจุฬามณีได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นจากนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศ ต่างพากันไหลลั่งเข้ามาท่องเที่ยวยังเมืองพิษณุโลก นอกจากนี้ยังส่งผลให้เกิดสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ภายในเมืองพิษณุโลก อันได้แก่ พิศิษัณห์พื่นบ้านจ่าทวี ซึ่งถือได้ว่าเป็นพิศิษัณห์พื่นบ้านแห่งแรกในจังหวัดพิษณุโลก ที่ได้ถ่ายทอดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ภูมิปัญญาชาวบ้าน และมรดกทางวัฒนธรรมของชาวพิษณุโลกไว้ไม่ให้สูญหายไป โดยเปิดให้บริการแก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้าชมตั้งแต่ พ.ศ. 2526 เป็นต้นมา

1.1 วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร หรือที่ชาวบ้านทั่วไปนิยมเรียกกันว่า “วัดใหญ่” หรือ “วัดพระพุทธชินราช” พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิด “วรมหาวิหาร” เมื่อ พ.ศ. 2458 วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่าน ฝั่งตะวันออก ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก การที่ชาวบ้านส่วนใหญ่เรียกติดปากกันว่าวัดใหญ่นั้น คงเนื่องมาจากวัดมีพื้นที่กว้างขวาง อีกทั้งมีปูชนียสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญภายในวัดเป็นอันมาก ทั้งพระวิหารหลวงประดิษฐานพระพุทธชินราช พระปรารักษ์ พระวิหารพระเจ้าเข้านิพพาน และพระวิหารพระอัฐฐารส เป็นต้น

ภาพที่ 38 วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

ภาพถ่ายจากการสำรวจพื้นที่เมืองพิษณุโลก, เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2555

พระพุทธชินราชเป็นพระพุทธรูปองค์ประธานของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งถือได้ว่าเป็นพระพุทธรูปโบราณที่มีความงดงามโดดเด่นที่สุดในประเทศไทย ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตรัสยกย่องสรรเสริญพระพุทธชินราชว่า งามหาพระพุทธรูปองค์ใดเปรียบมิได้ ซึ่งถือได้ว่าเป็นปูชนียวัตถุอันประมาณค่ามิได้ ประดิษฐานเป็นพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองพิษณุโลก อีกทั้งยังดึงดูดจิตใจของประชาชนชาวไทยและชาวต่างประเทศ ให้หลั่งไหลมากราบไหว้พระพุทธชินราชยังเมืองพิษณุโลกมิได้ขาด สมดังพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในหนังสือเที่ยวเมืองพระร่วงว่า

...เมืองก็ใหญ่แต่ช่างมีซิ่นดี ๆ เหลืออยู่น้อยจริง ๆ แต่มีซิ่นสำคัญที่พอที่จะแก้หน้าของเมืองได้คืออย่างนี้ กล่าวคือ พระพุทธชินราช ตั้งแต่ข้าพเจ้าเห็นพระพุทธรูปมานักแล้ว ไม่ได้เคยรู้สึกว่าคุณปลื้มใจจำเริญตาเท่าพระพุทธชินราชเลย ที่ตั้งอยู่นั้นก็เหมาะนักหนา วิหารพอเหมาะกับพระมีที่ดูได้ถนัด และองค์พระก็ตั้งต่ำพอดูได้ตลอดองค์ ไม่ต้องเข้าไปดูจนจ่อเกินไป และไม่ต้องแหงนคอตั้งป่าแลดูแต่พระนาสิกพระ ยิ่งพิศไปยิ่งรู้สึกยินดีว่าได้เห็นพระพุทธรูปมาเสียจากที่นั่น ถ้าพระพุทธชินราชยังคงที่เมืองพิษณุโลกตราบดี จะเป็นเมืองที่ควรไปเที่ยวอยู่ตราบดี ถึงในเมืองพิษณุโลกจะไม่มีซิ่นอะไรเหลืออยู่อีกเลย ขอแต่ให้มีพระพุทธชินราชเหลืออยู่แล้ว ยังคงจะรอดได้อยู่เสมอว่า มีของควรดูควรชมอย่างหนึ่งอย่างหนึ่งในเมืองเหนือ หรือว่าในเมืองไทยทั้งหมดก็ได้...⁵¹

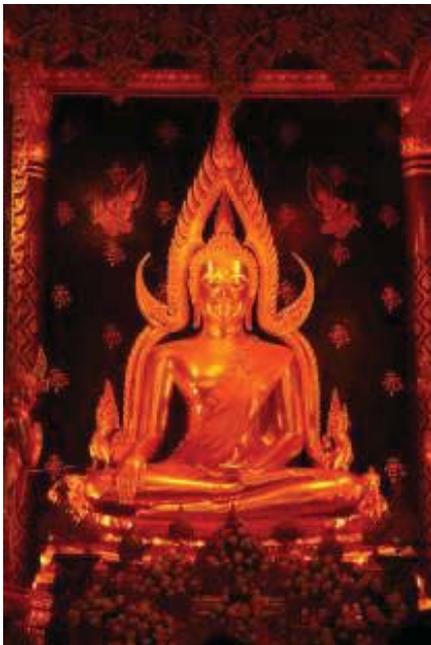
นอกจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้กล่าวถึงความงามของพระพุทธชินราชแล้ว สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพยังได้ทรงนิพนธ์ถึงความงามของพระพุทธชินราชไว้เช่นกันใน ศาสน์สมเด็จพระสังฆราช ความตอนหนึ่งว่า

...เมื่อมาถึงความคิดส่องแสงสว่าง จะต้องสรรเสริญถึงช่างไทยเมื่อครั้งสมัยกรุงสุโขทัยด้วย เพราะเขารู้จักทำเหมือนกัน มีตัวอย่างยังปรากฏที่วิหารพระพุทธชินราช เมืองพิษณุโลก ฉันไปเห็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2435 เวลานั้นยังมีได้ปฏิสังขรณ์แก้ไขวิหารให้สว่างอย่างทุกวันนี้ พอไปถึงประตูวิหาร และเข้าไปข้างในดูที่อื่นมีดีหมด เห็นแต่องค์พระชินราชตระหง่านงามเหมือนลอยอยู่ในอากาศ เห็นเข้าก็จับใจเกิดเลื่อมใสในทันที เพราะเขาทำ

⁵¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เที่ยวเมืองพระร่วง, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิมหามงกุฎราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์โดยเสด็จพระกุศล ซึ่งสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงบำเพ็ญในวันคล้ายวันสวรรคต พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร วันที่ 26 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2519 ครบ 51 ปี, 2519), 223.

ส่องแสงสว่างเข้าทางประตูใหญ่ด้านหน้าแต่ทางเดียว...และเห็นพระพุทธรชินราชก็จับใจอีก
ถึงพวกฝรั่งพากันออกปากว่ายังไม่เคยเห็นของโบราณที่แห่งอื่นในเมืองไทยจับใจ
Impressive เหมือนพระชินราช แม้ตัวฉันเองก็รู้สึกจับใจ แต่ไม่ถึงขนาดเหมือนครั้งแรก
....⁵²

สำหรับประเพณีที่แสดงถึงความเคารพที่มีต่อพระพุทธรชินราชนั้นคือ งานสมโภชพระพุทธรชินราช งานสมโภชพระพุทธรชินราชตรงกับวันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 3 (ทางจันทรคติ) ชาวบ้านเรียกว่า งานวัดใหญ่ หรืองานบุญเดือน 3 เป็นงานสำคัญของจังหวัดพิษณุโลกที่มีความยิ่งใหญ่ มโหฬาร วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ได้ริเริ่มจัดงานสมโภชพระพุทธรชินราช เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2477 เพื่อหารายได้ซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์วัดที่ชำรุดทรุดโทรม มีการสมโภช 5 วัน 5 คืน ต่อมาได้กลายเป็นประเพณีประจำปี อีกทั้งยังมีการขยายวันเฉลิมฉลองเป็น 7 วัน 7 คืน สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในแต่ละวันจะมีผู้คนหลั่งไหลเดินทางมาจากทุกสารทิศ เพื่อเที่ยวงานประเพณีสมโภชพระพุทธรชินราช ด้วยชาวบ้านมีความรู้สึกว่าการมาเที่ยวงานสมโภชพระพุทธรชินราชเป็นบุญกุศลและเป็นความภาคภูมิใจที่ได้มีโอกาสมาชมสักการพระพุทธรชินราชและเที่ยวงานที่ยิ่งใหญ่

ภาพที่ 39 พระพุทธรชินราช

ภาพถ่ายจากการสำรวจพื้นที่เมืองพิษณุโลก, เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2555

⁵² หวน พิณรุฬพันธ์, เที่ยววัดชมวังเมืองพิษณุโลก (กรุงเทพฯ : สารคดี, 2546), 31 – 32.

1.2 พระราชวังจันทน์

พระราชวังจันทน์ ตั้งอยู่ติดกับค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กองทัพภาคที่ 3 ถนนวังจันทน์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ชาวบ้านทั่วไปเรียกกันว่า “วังจันทน์” เป็นสถานที่ที่ชาวบ้านเชื่อกันว่าเคยเป็นสถานที่ประทับของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่พระองค์เสด็จขึ้นมารองเมืองพิษณุโลก จากความสำคัญของพระราชวังจันทน์ที่มีมาตั้งแต่อดีต ทำให้พระมหากษัตริย์ไทยและเชื้อพระวงศ์ให้ความสำคัญพระทัยในการมาเยี่ยมชมเชื่อกันที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์ พระนิพนธ์ และหนังสือหลายเล่ม อาทิ สารานุกรมสมเด็จพระนเรศวรมหาราช บทประพันธ์ของสมเด็จพระยาบรมราชานุภาพ ในพระราชหัตถเลขาคราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จดหมายเหตุระยะทางไปพิษณุโลก พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และพระราชนิพนธ์เรื่อง เทียบเมืองพระร่วง ได้มีการกล่าวถึงการเสด็จไปพระราชวังจันทน์อยู่หลายหน อย่างไรก็ดี ในบริเวณพระราชวังยังมีโบราณสถานที่น่าสนใจเหลืออยู่หลายแห่ง คือ เนินดินอันเป็นรากฐานพระตำหนัก ศาลาเทพารักษ์ สระสองห้อง และศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ภาพที่ 40 ศาลสมเด็จพระนเรศวร อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

ภาพถ่ายจากการสำรวจพื้นที่เมืองพิษณุโลก, เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2555

ศาลสมเด็จพระนเรศวร เป็นศาลไทยแบบตรีมุข พื้นคอนกรีตเสริมเหล็กปูด้วยหินอ่อนผนังก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้อง ภายในเป็นที่ประดิษฐานพระบรมรูปหล่อองค์สมเด็จพระ

นเรศวรมหาราชในพระราชพิธีอภิเษกสมรสที่เมืองพิษณุโลก พระหัตถ์ขวาทรงสุวรรณภิงคาร หลังน้ำทักษิโณทก ประภาศศิธรภาพ ทั้งศาลและพระบรมรูปนี้กรมศิลปากรสร้างเสร็จเมื่อ วันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2504 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาประกอบพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2505⁵³

ภาพที่ 41 พระบรมรูปหล่อองค์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ภาพถ่ายจากการสำรวจพื้นที่เมืองพิษณุโลก, เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2555

1.3 วัดจุฬามณี

วัดจุฬามณี เป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งที่น่าสนใจภายในเมืองพิษณุโลกตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านทางฝั่งตะวันออก ห่างจากตัวเมืองทางด้านทิศใต้ประมาณ 5 กิโลเมตร ความสำคัญของวัดจุฬามณีที่มีมาตั้งแต่อดีต ทำให้พระมหากษัตริย์ไทยและเชื้อพระวงศ์ให้ความสำคัญพระทัยในการมา

⁵³“เรื่องกำหนดการเสด็จพระราชดำเนินทางประกอบพิธีเปิดศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จังหวัดพิษณุโลก 25 มกราคม 2505” พ.ศ. 2505, เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท.0201.2.1.43/399, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

เยี่ยมเยือนวัดจุฬามณี ณ เมืองพิษณุโลก อาทิ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ได้ทรงนิพนธ์ไว้ในพระราชนิพนธ์เที่ยวเมืองพระร่วง ดังข้อความตอนหนึ่งที่ว่า

....เมื่อวันที่ 4 มีนาคม (พ.ศ. 2450) ข้าพเจ้าได้ไปดูวัดจุฬามณี ไปโดยทางเรือล่องลงไปจากที่เมืองไม่ไกลนักก็ถึงท่า ขึ้นเดินไปไม่กี่เส้นก็ถึงวัด...สังเกตดูสันนิษฐานได้ว่าวัดนี้เป็นวัดโบราณ มีอยู่แต่ก่อนสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้มาทรงปฏิสังขรณ์ขึ้น และทำพระวิหารเพิ่มเติมขึ้น พระเจดีย์กลางนั้นคงเป็นของมีอยู่แต่เดิม ทำเลที่ตั้งวัดนี้อยู่ข้างจะเหมาะเพราะอยู่ใกล้น้ำ ทางไปมาสะดวก สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จมาอยู่ที่พิษณุโลกนานย่อมจะได้เสด็จประพาสตามที่ใกล้ๆ เมืองนี้ คงจะมาโปรดทำเลที่ตั้งวัดจุฬามณีจึงได้ทรงปฏิสังขรณ์วัดนี้ขึ้น แล้วเลยเกิดพระราชศรัทธาขึ้นมา เสด็จออกทรงผนวช วัดนี้เป็นวัดที่สำคัญดีกว่าวัดในเมืองนั้นเป็นแน่....⁵⁴

ภาพที่ 42 วัดจุฬามณี อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

ภาพถ่ายจากการสำรวจพื้นที่เมืองพิษณุโลก, เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2555

⁵⁴ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เที่ยวเมืองพระร่วง, 219 – 222.

นอกจากนี้ยังพบหลักฐานว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ได้เสด็จประพาสมณฑลพิษณุโลก ใน พ.ศ. 2470 ซึ่งในการเสด็จครั้งนี้พระยาภิรมย์ภักดี (เชียร กัลยาณมิตร) ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ว่าราชการมณฑลพิษณุโลกในขณะนั้น ได้เป็นผู้ถวายการต้อนรับ อย่างไรก็ดี วัตถุประสงค์ยังมีปูชนียสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญหลายประเภท อาทิ พระปรารักษ์ กำแพงแก้ว หลวงพ่อเพชร หลวงพ่อขาว หลวงพ่อคง หลวงพ่อดำ มณฑป ศิลารีกวัดจุฬามณี และ เนินพระตำหนัก เป็นต้น

1.4 พิพิธภัณฑสถานบ้านจ่าทิว (จ.ส.ต.ดร.ทวิ-พิมพ์ บูรณเขตต์)

พิพิธภัณฑสถานบ้านจ่าทิว หรือเป็นที่รู้จักกันในอีกชื่อหนึ่งว่า “พิพิธภัณฑสถานจ่า” ตั้งอยู่เลขที่ 26/138 ถนนวิสุทธิกษัตริย์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เป็นพิพิธภัณฑสถานบ้านแห่งแรกในจังหวัดพิษณุโลก ที่ได้ถ่ายทอดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ภูมิปัญญาชาวบ้าน มรดกทางวัฒนธรรมของชาวพิษณุโลก และในเขตภาคเหนือตอนล่างไว้ไม่ให้สูญหาย

ภาพที่ 43 พิพิธภัณฑสถานบ้านจ่าทิว อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

ภาพถ่ายจากการสำรวจพื้นที่เมืองพิษณุโลก, เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2555

แรกเริ่มในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ เริ่มต้นมากจากความสนใจส่วนตัวของจ่าสิบเอก ทวิ บูรณเขตต์ ในการสะสมรวบรวมเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้านทุกประเภทที่อยู่ทั้งในจังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดใกล้เคียง จ่าสิบเอกทวิ บูรณเขตต์เริ่มจัดแสดงสิ่งของที่ท่านเก็บสะสมที่บ้าน และเปิดให้สาธารณชนเข้าชมโดยไม่คิดมูลค่า ตั้งแต่ พ.ศ. 2526 ด้วยการมองเห็นคุณค่าของพื้นบ้านและภูมิปัญญาไทยที่จะสูญหายไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จ่าสิบเอกทวิใช้เวลาในการ

เก็บรวบรวมโบราณวัตถุสิ่งของเครื่องใช้พื้นบ้านเหล่านี้มาเป็นเวลานานกว่า 30 ปี โดยส่วนหนึ่งได้มาจากกรับบริจาคของชาวบ้าน อีกส่วนหนึ่งได้มาด้วยทุนทรัพย์ของตนเอง และอีกส่วนหนึ่งก็ให้ชาวบ้านทำเลียนแบบมาเก็บไว้⁵⁵ จากกล่าวได้ว่า พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน จำทวี แห่งนี้ เปรียบเสมือนคลังแห่งความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นอย่างแท้จริง เพราะไม่ได้มีแต่ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์อันยาวนานและการจัดแสดงสิ่งของเครื่องใช้เท่านั้น แต่ยังได้แสดงวิถีชีวิตและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คน สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอยู่ ความเชื่อ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในอดีตที่แทบไม่ได้ให้เห็นหรือหลงเหลืออยู่เลยในปัจจุบัน นอกจากนี้พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านแห่งนี้ได้รับรางวัลยอดเยี่ยมอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ประเภทหน่วยงานส่งเสริมและพัฒนากการท่องเที่ยว จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2541⁵⁶

อย่างไรก็ดีจากการนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของภาครัฐเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่น ส่งเสริมให้สถานที่ท่องเที่ยวที่มีอยู่เดิมทั้งวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร พระวังจันทร์ วัดจุฬามณี และสถานที่ท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นใหม่ โดยเฉพาะพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านจำทวีที่เปิดบริการตั้งแต่ พ.ศ. 2526 เป็นต้นมาได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้น ซึ่งสามารถชี้วัดได้จากเพิ่มขึ้นของนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามายังเมืองพิษณุโลกอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากตาราง

ตารางที่ 7 ตารางแสดงจำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาในจังหวัดพิษณุโลก
ระหว่าง พ.ศ. 2530 – 2541

พ.ศ.	จำนวนนักท่องเที่ยว (คน)		
	ชายไทย (คน)	ชาวต่างชาติ (คน)	รวม (คน)
2530	399,986	65,751	465,737
2531	535,333	79,736	615,069
2532	540,442	89,655	630,097
2533	592,613	90,126	682,739
2534	631,726	75,019	706,745

⁵⁵ ทวี บูรณเขตต์, พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน จำทวี (พิษณุโลก : ชัยสยามการพิมพ์, 2538), ปกหลัง.

⁵⁶ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกถัมภ์และภูมิปัญญา จังหวัดพิษณุโลก, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2542), 175.

ตารางที่ 7 (ต่อ)

2535	778,591	77,936	856,527
2536	951,324	156,746	1,108,070
2537	921,499	132,127	1,053,626
2538	974,125	141,811	1,115,936
2539	1,125,271	205,089	1,330,360
2540	1,133,857	214,844	1,348,701
2541	1,138,830	228,081	1,366,911

หมายเหตุ : เครื่องหมาย – หมายถึง ยังไม่มีการแยกนักท่องเที่ยวระหว่างชาวไทยและชาวต่างชาติ

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, สมุดรายนงานสถิติจังหวัดพิษณุโลก ฉบับ พ.ศ. 2535 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ม.ป.ป.), 80.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, สมุดรายนงานสถิติจังหวัดพิษณุโลก ฉบับ พ.ศ. 2537 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ม.ป.ป.), 88.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, สมุดรายนงานสถิติจังหวัดพิษณุโลก ฉบับ พ.ศ. 2538 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ม.ป.ป.), 103.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, สมุดรายนงานสถิติจังหวัดพิษณุโลก ฉบับ พ.ศ. 2539 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ม.ป.ป.), 113.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, สมุดรายนงานสถิติจังหวัดพิษณุโลก ฉบับ พ.ศ. 2540 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ม.ป.ป.), 24.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, สมุดรายนงานสถิติจังหวัดพิษณุโลก ฉบับ พ.ศ. 2542 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ม.ป.ป.), 24.

จากตารางแสดงให้เห็นว่ามีจำนวนนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังเมืองพิษณุโลกเพิ่มขึ้นทุกปี ดังจะเห็นได้จากใน พ.ศ. 2530 มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดพิษณุโลกทั้งสิ้น 465,737 คน ใน พ.ศ. 2535 มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดพิษณุโลกเป็นจำนวน 856,527 คน ในระยะเวลา 5 ปี มีนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นถึง 390,790 คน คิดเป็นร้อยละ 83.90 และใน พ.ศ. 2541 มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดพิษณุโลกเป็นจำนวน 1,366,911 คน ในระยะเวลา 6 ปี มีจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น 540,384 คน คิดเป็นร้อยละ 59.58

2 ที่พัก/โรงแรม

เมื่อศึกษาถึงจำนวนโรงแรมในเมืองพิษณุโลกพบว่า การเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในเมืองพิษณุโลกมีส่วนสำคัญในการเพิ่มขึ้นของจำนวนโรงแรมในเมืองพิษณุโลก ดังจะเห็นได้จากการสำรวจการประกอบกิจการโรงแรมประจำปี พ.ศ. 2522 พบว่า เมืองพิษณุโลกมีจำนวนโรงแรมทั้งสิ้น 23 แห่ง⁵⁷ และใน พ.ศ. 2530 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้มีการสำรวจธุรกิจสถานที่พักแรมในเมืองพิษณุโลกซึ่งพบว่ามีจำนวนโรงแรมในอำเภอเมืองทั้งสิ้น 32 แห่ง ดังตาราง

ตารางที่ 8 ธุรกิจสถานที่พักแรมในเมืองพิษณุโลกซึ่งรวบรวมไว้ใน พ.ศ. 2530

ชื่อ	ทำเลที่ตั้ง	จำนวนห้อง
1. เกสต์เฮ้าส์	99/10 ถ.องค์ดำ	54
2. กาญจนะ	777/1 ถ.พิษณุโลก-หล่มสัก	20
3. กิมกี๋	19-21 ถ.เจ้าพระยาพิษณุโลก	6
4. เครื่องญาติ	66-67 ถ.บรมไตรโลกนาถ	20
5. จันทร์ประเสริฐ	93/2 ถ.พญาไท	30
6. ช้างเผือก	63/28 ถ.เอกาทศรถนอก	52
7. โชคประสิทธิ์	21-22 ถ.ไสยาไท	11
8. เทพนคร	43/1 ถ.ศรีธรรมไตรปิฎก	140
9. ธรรมชาติ	ถ.บรมไตรโลกนาถ	22
10. น่านเจ้า	242 ถ.บรมไตรโลกนาถ	115
11. นครพิษณุโลก	101 ถ.นเรศวร	20
12. นิมนวล	246/27-28 ถ.พุทธบูชา	17
13. บ้านเฮง 3	78/1 ถ.บรมไตรโลกนาถ	18
14. ไพลิน	38 ถ.บรมไตรโลกนาถ	167
15. พิษณุโลก	90 ถ.นเรศวร	60
16. ปานสมบัติ	4/1 ถ.ไสยาไท	23

⁵⁷ งานสถิติปัจจัยการผลิตและผลผลิต สำนักงานสถิติแห่งชาติ, รายงานการสำรวจการประกอบกิจการโรงแรม ประจำปี 2522 (กรุงเทพฯ : สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2522), 9.

ตารางที่ 8 (ต่อ)

17. มิตรภาพ	342 ถ.มิตรภาพ-หล่มสัก	25
18. ราชพฤกษ์	99/9 ถ.พระองค์ดำ	101
19. ราชวงศ์	714 ถ.มิตรภาพ	62
20. ลิมเจริญ	54/15 ถ.ศรีธรรมไตรปิฎก	18
21. ศาลาไทย	999/1 ถ.มิตรภาพ	48
22. สีวะเทพ	110/21 ถ.ประสงค์ประสาธ	47
23. สยาม	4/8 ถ.อาทิตย์วงศ์	40
24. สิงห์วัฒน์	220 ถ.สิงห์วัฒน์	31
25. สมัยนิยม	175 ถ.เอกาทศรถ	30
26. สุขกิจ	20/1-2 ถ.ไสลยาทัย	17
27. หอฟ้า	73/1-5 ถ.พญาภิไธ	70
28. 66 ไฮเต็ล	80/6 ถ.พระองค์ดำ	12
29. อมรินทร์นคร	3/1 ถ.เจ้าพระยาพิษณุโลก	134
30. อินทรา	103/8 ถ.ศรีธรรมไตรปิฎก	47
31. อุณหจักร	66-67 ถ.เอกาทศรถ	30
32. เอเชีย	176/1 ถ.เอกาทศรถ	15

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, รายชื่อโรงแรมและจำนวนห้องพักในประเทศไทย ปี 2530 (กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2530), 114-116.

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่า ธุรกิจที่พักแรมในเมืองพิษณุโลกได้เติบโตได้อย่างรวดเร็วตามการพัฒนาของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว จะเห็นได้ว่าลักษณะการใช้พื้นที่ของการลงทุนในการทำธุรกิจโรงแรมจะกระจุกตัวอยู่ตามถนนหลายหลักของเมือง อาทิ จำนวนโรงแรมบริเวณถนนบรมไตรโลกนาถจำนวน 5 แห่ง ถนนเอกาทศรถ 4 แห่ง ถนนพิษณุโลก – หล่มสัก (ถนนมิตรภาพ) 4 แห่ง ถนนศรีธรรมไตรปิฎก 3 แห่ง ถนนพระองค์ดำ 3 แห่ง ถนนไสลยาทัย 3 แห่ง ถนนเจ้าพระยาพิษณุโลก 2 แห่ง และถนนสายอื่นๆ อีก 8 แห่ง เนื่องมาจากเมื่อเกิดการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวทำให้เกิดความต้องการจากนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นที่พักอาศัยนับเป็นสิ่งสำคัญสำหรับความเป็นอยู่ของนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาเที่ยวในเมืองพิษณุโลก บรรยากาศและสถานที่ตั้งของที่พักรักก็เป็นสิ่งจำเป็นในการดึงดูดนักท่องเที่ยว ดังนั้นในช่วงของการส่งเสริมการท่องเที่ยวนี้ จะได้เห็นว่าการที่พักรักที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณริมถนนสายหลักและ

สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของเมืองพิษณุโลก ซึ่งเป็นวิธีการดึงดูดนักท่องเที่ยวอีกวิธีหนึ่งของผู้ลงทุนในการทำธุรกิจนี้ เพราะการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ถือเป็นจุดเด่นที่สำคัญของเมืองพิษณุโลก นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่เข้ามาเมืองพิษณุโลกเป็นนักท่องเที่ยวที่ต้องการเข้ามาสัมผัสความงดงามพระพุทธรชินราชพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของไทยและท่องเที่ยวตามแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของเมือง ทั้งพระราชวังจันทร์ ศาลสมเด็จพระนเรศวร และวัดจุฬามณี เป็นต้น ดังนั้นธุรกิจที่พักแรมส่วนใหญ่จึงกระจายอยู่ตามถนนสายหลักและสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญต่างๆ ของเมือง

3 สถานบันเทิง

เนื่องด้วยจำนวนนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่เพิ่มขึ้นจากการเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจภายในเมืองพิษณุโลก สถานบันเทิงจึงเป็นอีกธุรกิจหนึ่งที่มีการขยายตัว โดยภายหลังจากมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวของภาครัฐ ส่งผลให้ให้สถานบันเทิงภายในเมืองพิษณุโลกมีการขยายตัวเพิ่มขึ้น ดังจะเห็นได้จากคู่มือท่องเที่ยวพิษณุโลกที่จัดทำขึ้นโดยเทศบาลเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2529 พบว่า มีสถานบริการบันเทิง 3 แห่ง โดยแต่ละแห่งหรรษาเสมอในคืนกลับในกรุงเทพฯ คนตรีดี นักร้องดี พาสนอร์ที่นี้ส่วนหนึ่งแต่งชุดบันนี่และนางกระด่าแบบเพลย์บอย⁵⁸ และใน พ.ศ. 2533 มีสถานบันเทิงถึง 11 แห่ง⁵⁹ ในระยะ 4 ปี มีจำนวนสถานบันเทิงเพิ่มขึ้นถึง 8 แห่ง เช่น นิวสตูดิโอในคืนกลับ ถนนสนามบิน เทียร่า ค็อกเทลเลาจน์ โรงแรมเทพนคร เดกิร่า ค็อกเทลเลาจน์ ศูนย์การค้าสุรสีห์ โรม ค็อกเทลเลาจน์ ถนนเอกาทศรถ สตูดิโอ 54 (ดิสโก้เชค) โรงแรมไพลิน คาร์ริน่า (ดิสโก้เชค) โรงแรมน่านเจ้า ดีเจ มิวสิคฮอลล์ (ดิสโก้เชค) โรงแรมอัมรินทร์นคร นัมเบอร์วันอาบอบนวด โรงแรมราชพฤกษ์ อัมรินทร์อาบอบนวด โรงแรมอัมรินทร์นคร โรงแรมอัมรินทร์นคร นิวสตูดิโออาบอบนวด ถนนสนามบิน และราชพฤกษ์คาเฟ่ โรงแรมราชพฤกษ์ เป็นต้น

4 โครงการสามล้อทัวร์ “มิตรไพฑูรย์”

โครงการสามล้อทัวร์มิตรไพฑูรย์เป็นโครงการหนึ่งที่เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2533 ซึ่งโครงการดังกล่าวเป็นโครงการที่ตอบสนองการขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยวภายในเมืองพิษณุโลก เสริมสร้างคุณภาพชีวิตและยกระดับรายได้ของสามล้อถีบรับจ้างและครอบครัว รวมทั้งการสร้างเชื่อมั่นให้กับผู้มาใช้บริการสามล้อถีบโดยทั่วไป ซึ่งหมายรวมถึงนักท่องเที่ยวทั้งชาว

⁵⁸ เทศบาลเมืองพิษณุโลก, คู่มือท่องเที่ยวพิษณุโลก (พิษณุโลก : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, 2529), 103.

⁵⁹ สำนักงานจังหวัดพิษณุโลก, บรรยายสรุปจังหวัดพิษณุโลก (พิษณุโลก : สำนักงานจังหวัดพิษณุโลก, 2533), 97.

ไทยและชาวต่างชาติ⁶⁰ โดยทางเทศบาลเมืองพิษณุโลกได้เปิดโอกาสให้ภาคเอกชนของทางเมืองพิษณุโลกโดยเฉพาะ โรงแรมและธุรกิจนำเที่ยวต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดให้บริการสามล้อทัวร์ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อสนับสนุนการใช้บริการยานพาหนะที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองพิษณุโลกและเป็น การอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมไว้
2. เพื่อสนับสนุนอาชีพดั้งเดิมซึ่งอาจจะมีรายได้น้อยให้มีรายได้พิเศษมากขึ้น
3. เพื่อให้นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศสามารถเดินทางท่องเที่ยวในบริเวณตัวเมืองพิษณุโลกได้อย่างสะดวกและปลอดภัย
4. เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เพลิดเพลินกับบรรยากาศแสงสีและกิจกรรมยามค่ำคืนในเมืองพิษณุโลก⁶¹

อย่างไรก็ตาม ในการให้ความสำคัญและส่งเสริมโครงการสามล้อทัวร์ เทศบาลเมืองพิษณุโลกได้จัดงบประมาณ 4 ล้านบาท เพื่อส่งเสริมโครงการสามล้อทัวร์นี้ในการพัฒนาทางธุรกิจการท่องเที่ยว โดยการอำนวยความสะดวกในด้านจราจร ตกต่างระดับประคองไฟฟ้าให้สวยงามและชัดเจน เพื่อเป็นการรักษาความปลอดภัยและเสริมสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวผู้มาเยือน⁶² อีกทั้งยังมีการจดทะเบียนยานพาหนะอย่างถูกต้อง ฝึกอบรมมารยาท รวมทั้งแนะนำการพานักท่องเที่ยวเยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ ของเมืองพิษณุโลกยามค่ำคืนอีกด้วย

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, 59.

⁶¹ วิจารณ์ พู่มจีน, “ปัญหาและความต้องการใช้ภาษาอังกฤษของผู้ขับขี้อสามล้อในจังหวัดพิษณุโลก,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2544), 10.

⁶² สำนักงานพาณิชย์จังหวัดพิษณุโลก กระทรวงพาณิชย์, ข้อมูลการตลาดจังหวัดพิษณุโลก ประจำปี 2533, 90.

ภาพที่ 45 สามล้อทัวร์

ภาพถ่ายจากการสำรวจพื้นที่เมืองพิษณุโลก, เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2555

5 โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์ตลาดไนท์บาซาร์

ตลาดไนท์บาซาร์พิษณุโลก ตั้งอยู่ริมถนนพุทธบูชาติดกับแม่น้ำน่านฝั่งตะวันออกจำหน่ายอาหาร สินค้าเบ็ดเตล็ด สินค้าพื้นเมือง ฯลฯ บนพื้นที่ประมาณ 1 ไร่เศษ โดยเทศบาลเมืองพิษณุโลกเป็นผู้ดำเนินการริเริ่มให้มีตลาดแห่งนี้ขึ้นเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ⁶³และรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวของเมืองพิษณุโลกยามค่ำคืน อย่างไรก็ตามก็ดีเพื่อตอบสนองการเติบโตของตลาดกลางคืนเทศบาลเมืองพิษณุโลกร่วมกับหอการค้าจังหวัดพิษณุโลกและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ร่วมมือกันปรับปรุงพื้นที่ภูมิทัศน์บริเวณตลาดไนท์บาซาร์ขึ้นใน พ.ศ. 2533 ด้วยเงินงบประมาณทั้งสิ้น 250 ล้านบาท โดยการกำหนดบทบาทและหน้าที่ของบริเวณดังกล่าว เพื่อให้มีความชัดเจนด้านการนันทนาการและการส่งเสริมการท่องเที่ยว⁶⁴

อย่างไรก็ดีจากความได้เปรียบทางด้านภูมิศาสตร์ของเมืองพิษณุโลก ประกอบกับทรัพยากรทางการท่องเที่ยว และความพร้อมทางด้านคมนาคมที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงพื้นที่เมืองพิษณุโลกเข้ากับพื้นที่จังหวัดใกล้เคียงได้อย่างสะดวก ล้วนส่งผลให้เมืองพิษณุโลกกลายเป็นแหล่ง

⁶³เรื่องยศ จันทรศิริ, วันวานและวันนี้ของหญิงเหล็กชื่อเปรมฤดี ชามพูนท, 114.

⁶⁴ไกลก้อง ไวทยาการ, บรรณาธิการ, โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิษณุโลก ฉบับสรุปสำหรับผู้บริหาร (พิษณุโลก : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร พิชณุโลก, 2539), 99-100.

รวมของกิจกรรมทางธุรกิจการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นข้อได้เปรียบที่รัฐบาลมองเห็นและได้ให้การสนับสนุนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองพิษณุโลกให้เป็นเมืองแห่งการท่องเที่ยวของภูมิภาคเหนือตอนล่าง ดังนั้นเมืองพิษณุโลกจึงมีการขยายตัวทางด้านการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่

4.2.4 การปรับตัวของชุมชนเรือนแพ

หลังจากที่เมืองพิษณุโลกได้รับพัฒนาจากภาครัฐจนกลายเป็นเมืองที่มีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางการพัฒนาเมืองหลักในการกระจายความเจริญของภูมิภาคเหนือตอนล่างตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 เป็นต้นมา ส่งผลให้มีการขยายจำนวนเรือนแพมากขึ้นโดยมีทั้งแพที่อยู่อาศัยและแพร้านอาหาร⁶⁵ ทั้งนี้เพราะพิษณุโลกเป็นเมืองหนึ่งที่มีแม่น้ำน่านไหลผ่านกลางเมือง การได้มีที่พักอาศัยใกล้กับศูนย์กลางของเมืองพิษณุโลก ซึ่งมีความพร้อมในด้านต่างๆ เช่น การได้รับบริการจากโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ของเมืองและความสะดวกในการประกอบอาชีพ ทำให้ประชาชนอพยพมาตั้งเรือนแพอาศัยอยู่มากขึ้น ประกอบกับหลังจากการขยายตัวของเมืองพิษณุโลกขึ้นเพื่อรองรับการพัฒนาเมืองในด้านต่างๆ ตามนโยบายรัฐที่ต้องการให้จังหวัดพิษณุโลกเป็นเมืองหลักของภาคเหนือตอนล่าง ส่งผลให้ราคาที่ดินในเมืองมีราคาสูงขึ้น ประชาชนที่มีฐานะยากจนไม่สามารถแบกรับภาระค่าใช้จ่ายในการเช่าที่พักอาศัยในเขตเมืองที่มีราคาค่อนข้างสูงได้ จึงนิยมปลูกสร้างเรือนแพพักอาศัยเพราะเสียค่าใช้จ่ายที่ถูกลงกว่า ประกอบกับวัสดุที่ใช้ในการสร้างเรือนแพพักอาศัยหาได้ง่ายและมีราคาไม่สูงมากนัก เช่น ไม้ไผ่ ไม้กระดาน และสังกะสี เป็นต้น

ชุมชนเรือนแพนับเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นอย่างหนึ่งของเมืองพิษณุโลก การตั้งบ้านเรือนอยู่ริมสองฝั่งแม่น้ำน่านกลางใจเมือง ทำให้ชุมชนเรือนแพกลายเป็นภาพลักษณ์ของเมืองที่สะท้อนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยที่ผูกพันอยู่กับแม่น้ำมาแต่อดีต อย่างไรก็ตามเมื่อประชากรเมืองพิษณุโลกเพิ่มขึ้น เมืองพิษณุโลกมีการขยายตัวมากขึ้น ปริมาณของเสียที่ถูกขับถ่ายออกมามากขึ้น เป็นผลให้เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของแม่น้ำน่าน โดยตรง และปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงและก่อให้เกิดความขัดแย้งขยายวงกว้างมากขึ้น ซึ่งปัญหาที่เด่นชัดคือ ปัญหาการก่อกมลภาวะลงสู่แม่น้ำน่านโดยตรงของประชากรเรือนแพ ประกอบบริเวณที่ปลูกสร้างเรือนแพพักอาศัยเป็นช่วงที่กระแสน้ำในแม่น้ำน่านไหลค่อนข้างช้า จึงทำให้เกิดการสะสมของมลภาวะต่างๆ เพิ่มขึ้น ทำให้คุณภาพน้ำต่ำเป็นแหล่งเพาะพันธุ์และแพร่เชื้อ

⁶⁵ ไกลก้อง ไหวทยาการ, บรรณาธิการ, โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิษณุโลก (พิษณุโลก : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร พิษณุโลก, 2539), 413.

โรคต่างๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อประชาชนที่ต้องใช้น้ำจากแม่น้ำน่านในการอุปโภคและบริโภค ซึ่งจากปัญหาดังกล่าวนี้จะมี ความรุนแรงมากขึ้นในช่วงหน้าร้อน เนื่องจากเป็นช่วงที่มีปริมาณน้ำในแม่น้ำน่านน้อยกว่าปกติ ทำให้ความสามารถในการบำบัดน้ำเสียตามธรรมชาติไม่สามารถรองรับกับ ปริมาณสิ่งปฏิกูลที่เกิดขึ้นจากชุมชนเรือนแพได้ ด้วยเหตุผลดังกล่าวทางเทศบาลเมืองพิษณุโลกจึง ได้มีนโยบายที่จะอพยพชาวแพที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำน่านขึ้นบก โดยถือว่าชาวแพเป็นกลุ่มที่ก่อให้เกิด มลภาวะทางน้ำ เนื่องจากมีการปล่อยของเสีย สิ่งโสโครกจากการใช้ในชีวิตประจำวันลงสู่แม่น้ำทำ ให้เป็นแหล่งเพาะเชื้อโรคและยังก่อให้เกิดทัศนอุจาดไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยต่อเมือง

โครงการเคลื่อนย้ายประชาชนที่อาศัยอยู่ในเรือนแพริมแม่น้ำน่านไปอยู่บริเวณ ริมคลองโคกซ่าง เป็นโครงการหนึ่ง ที่ดำเนินการเพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐ ในด้านการจัด ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของกระทรวงมหาดไทย ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ฉบับที่ 6 ที่ให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม โดยนายไพฑูลย์ สุนทรวิภาต ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก ได้มีคำสั่งแต่งตั้ง คณะทำงานศึกษาความเป็นไปได้ในการเคลื่อนย้ายประชาชนที่อาศัยอยู่ในเรือนแพริมแม่น้ำน่าน เมื่อ พ.ศ. 2534 โดยมีรองผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นหัวหน้าคณะทำงานและมีคณะทำงานประกอบด้วย ข้าราชการและพนักงานรัฐวิสาหกิจที่เกี่ยวข้องจำนวน 14 คน มีหน่วยงานรับผิดชอบคือ สำนักงาน ปกครองจังหวัดพิษณุโลก องค์กรบริการส่วนจังหวัดพิษณุโลก และเทศบาลเมืองพิษณุโลก เป็น ผู้ดำเนินการ โดยมีระยะเวลาดำเนินการตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2536 – เดือนกันยายน พ.ศ. 2537 ซึ่งโครงการมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ประการแรก เพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตเรือนแพ ทั้งทางด้าน สาธารณสุข สังคม เศรษฐกิจ และความปลอดภัย ประการที่สอง เป็นการจัดหาที่อยู่อาศัยใหม่ให้กับ เรือนแพที่จะเข้าอยู่อาศัยด้วยความสมัครใจ และประการที่สาม เพื่อแก้ไขปัญหาผลกระทบของแม่น้ำ น่านที่จะเกิดจากเรือนแพ อันจะสอดคล้องในแนวทางเดียวกับโครงการพัฒนาเมืองหลักของ เทศบาลเมืองพิษณุโลก⁶⁶

พื้นที่บริเวณริมคลองโคกซ่างเป็นพื้นที่สาธารณะอยู่ที่ตำบลรัษฎา อำเภอมือง จังหวัดพิษณุโลก มีพื้นที่ประมาณ 40 ไร่ อยู่ห่างจากเทศบาลเมืองพิษณุโลกประมาณ 4 กิโลเมตร สามารถใช้เป็นพื้นที่รองรับการเคลื่อนย้ายของประชาชนที่อาศัยอยู่ในเรือนแพที่จะขึ้นมาอาศัยอยู่ ในบริเวณนี้ได้ โดยได้รับการสนับสนุนจัดสร้างสาธารณูปโภคและสาธารณูปการจากการเคหะแห่ง ประเทศไทย ในการจัดระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน ทั้งการแบ่งสรรแปลงที่ดิน การพัฒนาระบบ

⁶⁶เทศบาลเมืองพิษณุโลก, รายงานโครงการเคลื่อนย้ายเรือนแพริมแม่น้ำน่านพิษณุโลก (พิษณุโลก : เทศบาลเมืองพิษณุโลก, 2538), 1.

คมนาคมขนส่ง ระบบประปา ไฟฟ้า รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตต่างๆ ในบริเวณคลอง โศกข้างเพื่อรองรับการเคลื่อนย้าย โดยใช้งบประมาณในการดำเนินการ 35 ล้านบาท⁶⁷ อย่างไรก็ตามการสัมภาษณ์ชาวแพพบว่า มีประชากรเรือนแพบางส่วนย้ายไปอยู่ที่บริเวณริมคลอง โศกข้างและยังคงเหลือประชากรเรือนแพบางส่วนที่ยังคงอาศัยอยู่ในชุมชนบริเวณริมแม่น้ำน่านต่อไป ทั้งนี้เพราะเรือนแพส่วนใหญ่มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างยากจน อีกทั้งรายได้ที่ได้รับไม่แน่นอน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขายและรับจ้าง จนไม่สามารถผ่อนชำระค่าบ้านให้แก่การเคหะแห่งชาติได้ ประกอบกับความเป็นศูนย์กลางทางด้านบริการการปกครองและเศรษฐกิจของเมืองพิษณุโลกยังคงเกาะกลุ่มอยู่บริเวณริมแม่น้ำน่านตามเดิม⁶⁸ ด้วยเหตุผลดังกล่าวถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวเรือนแพไม่ต้องการย้ายหรือเปลี่ยนที่อยู่อาศัยของตนให้ไปอยู่ไกลจากศูนย์กลางความเจริญของเมืองพิษณุโลก ซึ่งที่ตั้งของชุมชนเรือนแพอาศัยอยู่นั้น นับว่ามีความสะดวกสบายและเอื้อต่อการประกอบอาชีพอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตามการศึกษากันวนเรือนแพหลังจากการประกาศให้ดำเนินโครงการเคลื่อนย้ายประชาชนที่อาศัยอยู่ในเรือนแพริมแม่น้ำน่านไปอยู่บนบริเวณริมคลอง โศกข้าง พบว่า ในพ.ศ. 2536 เมื่อมีจำนวนเรือนแพริมแม่น้ำน่านทั้งสิ้น 259 แพร⁶⁹ ลดลงจาก พ.ศ. 2521 เป็นจำนวน 55 แพร ใน พ.ศ. 2539 มีจำนวนเรือนแพริมแม่น้ำน่านทั้งสิ้น 239 แพร⁷⁰ ลดลงจาก พ.ศ. 2536 จำนวน 20 แพร และใน พ.ศ. 2543 พบว่ามีจำนวนแพเหลืออยู่เพียง 113 แพร⁷¹ เท่านั้น

⁶⁷ โกลก้อง ไวยาการ, บรรณาธิการ, โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิษณุโลก ฉบับสรุปสำหรับผู้บริหาร, 102.

⁶⁸ สัมภาษณ์นางน้ำว่า คำแสง, อายุ 53 ปี, อดีตชาวเรือนแพ, หมู่ 10 ตำบลอรุณภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก, 3 กรกฎาคม 2554; สัมภาษณ์นางสุวรรณ จันทิพัฒน์, อายุ 61 ปี, อดีตชาวเรือนแพ หมู่ 10 ตำบลอรุณภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก 4 กรกฎาคม 2554.

⁶⁹ ฐฤกต มีศิริ, “แนวทางการจัดการชุมชนเรือนแพริมแม่น้ำน่าน เมืองพิษณุโลก,” (วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนผังเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 2.

⁷⁰ พรนภา ไกรกิจราษฎร์ และคณะ, “การวิเคราะห์คุณภาพชีวิตชุมชนเรือนแพ จากโครงการเคลื่อนย้ายเรือนแพริมแม่น้ำน่าน จังหวัดพิษณุโลก,” (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2549), 19.

⁷¹ ฐฤกต มีศิริ, แนวทางการจัดการชุมชนเรือนแพริมแม่น้ำน่าน เมืองพิษณุโลก, 2.

4.2.5 การยกฐานะเทศบาลเมืองพิษณุโลกเป็นเทศบาลนครพิษณุโลก

หลังจากที่เมืองพิษณุโลกได้รับพัฒนาจากภาครัฐจนกลายเป็นเมืองที่มีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางการพัฒนาเมืองหลักในการกระจายความเจริญของภูมิภาคเหนือตอนล่างตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 เป็นต้นมา ส่งผลให้เมืองพิษณุโลกมีการขยายตัวทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งจากการขยายตัวดังกล่าวส่งผลให้ ใน พ.ศ. 2542 เทศบาลเมืองพิษณุโลกได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลนครพิษณุโลกตามพระราชกฤษฎีกา “พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งเทศบาลนครพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก พ.ศ. 2542” ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 116 ตอนที่ 14 ก, วันที่ 8 มีนาคม 2542 โดยให้เหตุผลที่ว่า ในการประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ เนื่องจากเทศบาลเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก มีสภาพความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคมเพิ่มขึ้น สมควรเปลี่ยนแปลงฐานะเป็นเทศบาลนครพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก จึงจำเป็นต้องตราพระราชกฤษฎีกานี้⁷² ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการเติบโตของเมืองพิษณุโลกจนสามารถบริหารและปกครองตนเองได้ ภายหลังจากที่รัฐบาลโอนภารกิจจากส่วนกลางและหน่วยงานต่างๆ มาเป็นภารกิจของท้องถิ่นมากขึ้น โดยเฉพาะการจัดสรรภาษีอากร โดยเกณฑ์การจัดตั้งเทศบาลนครของกระทรวงมหาดไทยมีข้อกำหนดที่ว่า เทศบาลเมืองจำเป็นต้องมีประชากรมากกว่า 50,000 คนขึ้นไป ความหนาแน่นของประชากรไม่ต่ำกว่า 30,000 คน/ตารางกิโลเมตร และมีรายได้เพียงพอต่อการให้บริการสาธารณะตามหน้าที่ที่กฎหมายบัญญัติไว้⁷³

จากหลักฐานของการประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาข้างต้นแสดงให้เห็นได้ว่า นับตั้งแต่ พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา เมืองพิษณุโลกได้รับการพัฒนาอย่างเต็มรูปแบบจากนโยบายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 เป็นต้นมา โดยมีจุดมุ่งหมายให้เมืองพิษณุโลกเป็นเมืองหลักของภูมิภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งการพัฒนาเมืองหลักตามนโยบายของภาครัฐนั้นมีจุดประสงค์เพื่อชะลอการขยายตัวของกรุงเทพมหานครให้อยู่ในอัตราที่ต่ำลง อีกทั้งมีการกำหนดให้เมืองพิษณุโลกเป็นศูนย์กลางของระบบเศรษฐกิจของภูมิภาคเหนือตอนล่าง โดยการปรับปรุงและขยายการพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางการค้า การบริหาร การพัฒนาอุตสาหกรรมแปรรูปผลิตผลการเกษตร เพื่อเป็นฐานรองรับและกระจายความเจริญออกไปสู่ชนบท อีกทั้งเป็นศูนย์กลางการค้าและการบริการ

⁷² “พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งเทศบาลนครพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก พ.ศ. 2542,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 116, ตอนที่ 14 ก (8 มีนาคม 2542) : 10.

⁷³ เกียรติ จิวะกุล และคณะ, รายงานผลการวิจัยเรื่อง แผนพัฒนาภูมิภาคและเมืองหลัก: สักยภาพของเมืองศูนย์กลางจังหวัดและภาคต่อการพัฒนาอุดมศึกษา (กรุงเทพฯ: โครงการจัดทำแผนอุดมศึกษาระยะยาวทบวงมหาวิทยาลัย), 2532, 40.

ตลอดจนเป็นแหล่งสัปดาห์การอพยพจากชนบทเข้าสู่กรุงเทพมหานครอีกด้วย ซึ่งจากปัจจัยดังกล่าว ส่งผลให้เมืองพิษณุโลกได้ถูกพัฒนาจากภาครัฐทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมในฐานะเมืองหลักของภูมิภาคเหนือตอนล่าง ทั้งการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก โดยการขยายถนนสายหลักที่สำคัญของจังหวัดทั้งสามสายได้แก่ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 117 (นครสวรรค์-พิษณุโลก) ทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก – เด่นชัย และทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1063 สายจังหวัดพิษณุโลก – อำเภอบางกระพูน การส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยการจัดลำดับความสำคัญและความเหมาะสมในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ทั้งแหล่งท่องเที่ยวเดิมและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ โดยแบ่งเขตของการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีศูนย์การท่องเที่ยวและมีเมืองท่องเที่ยวที่เป็นบริวารเพื่อให้สามารถเดินทางท่องเที่ยวเป็นวงรอบในแต่ละภูมิภาค และการพัฒนาการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยกฐานะของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒพิษณุโลกขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยนเรศวร อย่างไรก็ดี จากนโยบายการพัฒนาเมืองพิษณุโลกตามนโยบายของภาครัฐที่เน้นการพัฒนาเมืองพิษณุโลกให้เป็นเมืองหลักของภูมิภาคเหนือตอนล่างนั้น ทำให้เมืองพิษณุโลกมีการขยายตัวและสร้างความเปลี่ยนแปลงเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมขึ้นในเมืองพิษณุโลก

ภายใต้แผนพัฒนาเมืองพิษณุโลกที่ดำเนินการโดยภาครัฐนับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 เป็นต้นมา ทำให้ในระยะต่อมามีภาคเอกชนเล็งเห็นถึงความพร้อมของเมืองพิษณุโลกที่มีความเจริญเติบโตทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม จึงทำให้มีผู้คนอพยพเข้ามาอยู่อาศัยในเมืองพิษณุโลกมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอพยพจากกรุงเทพฯ และบริเวณจังหวัดใกล้เคียงอย่าง สุโขทัย อุตรดิตถ์ แพร่ น่าน เพชรบูรณ์ พิจิตร และกำแพงเพชร ซึ่งผู้คนเหล่านี้ต่างเดินทางเข้ามาเพื่อรับบริการต่างๆ จากรัฐทั้งทางด้านสังคมและเศรษฐกิจโดยสะดวกและไม่ต้องเดินทางไปไกลถึงเมืองหลวงหรือกรุงเทพมหานคร การเข้ามาของผู้คนจำนวนมากและการมีความพร้อมทางด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานของเมืองพิษณุโลก ส่งผลให้การค้าและการท่องเที่ยวภายในเมืองพิษณุโลกมีการขยายตัวมากขึ้น นักธุรกิจทั้งภายในท้องถิ่นและนักธุรกิจจากต่างถิ่นต่างพากันเข้ามาประกอบกิจการ ส่งผลให้เศรษฐกิจของเมืองพิษณุโลกพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่อง ก่อให้เกิดธุรกิจแขนงต่างๆ ทั้ง ร้านค้า ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ ธุรกิจด้านอสังหาริมทรัพย์ โรงแรม ร้านอาหาร และธุรกิจการให้บริการต่างๆ ขยายไปตามถนนสายหลักของเมืองพิษณุโลก ส่งผลให้เมืองพิษณุโลกกลายเป็นเมืองที่มีการขยายตัวทั้งด้านกายภาพและการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจตามมาด้วย

นอกจากนี้การพัฒนาเมืองพิษณุโลกอย่างเต็มรูปแบบจากนโยบายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีจุดมุ่งหมายให้เมืองพิษณุโลกเป็นเมืองหลักของภูมิภาคเหนือตอนล่างนั้น ยังส่งผลต่อวิถีชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่ในเรือนแพริมแม่น้ำน่านอีกด้วย พวกเขาได้รับการเสนอให้ย้ายที่อยู่อาศัยไปอยู่บริเวณริมคลองโคกช้าง โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ

ประการแรก เพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตเรื้อนแพ ทั้งทางด้านสาธารณสุข สังคม เศรษฐกิจ และความปลอดภัย ประการที่สอง เป็นการจัดหาที่อยู่อาศัยใหม่ให้กับเรื้อนแพที่จะเข้าอยู่อาศัยด้วยความสมัครใจ และประการสุดท้าย เพื่อแก้ไขปัญหามลภาวะของแม่น้ำน่านที่จะเกิดจากเรื้อนแพ อันจะสอดคล้องในแนวทางเดียวกับ โครงการพัฒนาเมืองหลักของเทศบาลเมืองพิษณุโลก อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์การพัฒนาเมืองพิษณุโลกจากนโยบายของภาครัฐที่มีจุดมุ่งหมายให้เมืองพิษณุโลกเป็นเมืองหลักของภูมิภาคเหนือตอนล่างนั้น ยังได้ส่งผลให้เทศบาลเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลกได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลนครพิษณุโลก ใน พ.ศ. 2542 ซึ่งการยกฐานะเทศบาลนครพิษณุโลกดังกล่าว ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงการขยายตัวทั้งด้านกายภาพและการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมของเมืองพิษณุโลกได้อย่างชัดเจน

บทที่ 5

บทสรุป

พิษณุโลกเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจมาตั้งแต่อดีต เนื่องจากมีสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสมเป็นพื้นฐานสำคัญ ประกอบกับตัวเมืองตั้งอยู่สองฟากฝั่งแม่น้ำน่านซึ่งมีส่วนเอื้อต่อการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของผู้คนจนเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่และมีความสำคัญอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลาช้านาน ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์เมืองพิษณุโลกมีฐานะเป็นเมืองเอกที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในหัวเมืองฝ่ายเหนือและอยู่ภายใต้การปกครองของส่วนกลางโดยมีศูนย์กลางอำนาจอยู่ที่เมืองหลวง คือ กรุงเทพมหานคร โดยมีหน้าที่เป็นหูเป็นตาให้แก่เมืองหลวงในการสอดส่องดูแลราชการข้างหัวเมืองฝ่ายเหนือกับทั้งทำหน้าที่ทางด้านเศรษฐกิจในการจัดส่งส่วยภาษีอากร แรงงาน และสิ่งของอื่นๆ โดยเฉพาะของป่าไปให้เมืองหลวงตามหมายเกณฑ์ ความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจผนวกกับตำแหน่งที่ตั้งของเมืองพิษณุโลกที่สามารถติดต่อไปยังภาคเหนือตอนบนกับภาคกลาง และภูมิภาคใกล้เคียง อาทิ พม่า ล้านนา หลวงพระบาง ยูนนาน และกรุงเทพฯ ได้ จึงทำให้เมืองพิษณุโลกเป็นตลาดแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าที่สำคัญ เนื่องจากเมืองพิษณุโลกตั้งอยู่ในเส้นทางคมนาคมติดต่อกับดินแดนต่างๆ ได้สะดวกทั้งทางน้ำและทางบก

เมื่อมาถึงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมืองพิษณุโลกได้รับผลกระทบจากแนวคิดการปกครองแบบรวมเข้าสู่ศูนย์กลางในพ.ศ. 2437 เมืองต่างๆ ในภูมิภาคทั้งหลายถูกจัดระเบียบการปกครองรูปแบบใหม่ภายใต้ระบบเทศาภิบาล ซึ่งระบบการปกครองแบบเทศาภิบาลนี้เป็นการปกครองส่วนภูมิภาค โดยส่วนกลางมีความพยายามที่ขยายอำนาจควบคุมบรรดาหัวเมืองต่างๆ ให้ทั่วถึง โดยการตั้งมณฑลเทศาภิบาลขึ้นเป็นหน่วยงานสาขาของรัฐบาลกลาง และส่งตัวแทนของรัฐบาลกลางไปควบคุมอย่างใกล้ชิดทุกมณฑล ส่งผลให้การปกครองหัวเมืองแบบเดิมที่เคยมีการยกฐานะให้เมืองพิษณุโลกที่เป็นหัวเมืองเอกในสมัยต้นรัตนโกสินทร์นั้นถูกยกเลิกไป พร้อมกันนั้นได้มีการรวมหัวเมืองฝ่ายเหนือทางด้านแม่น้ำน่าน และแม่น้ำยม ซึ่งประกอบด้วยเมืองพิษณุโลก พิจิตร พิษณุ สุโขทัย และสวรรคโลก โดยให้เมืองพิษณุโลกเป็นที่บัญชาการมณฑลและมีพระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร (เชย กัลยาณมิตร) ดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลเป็นคนแรก

อย่างไรก็ดี หลังจากการจัดระบบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล เมืองพิษณุโลกได้รับการทำนุบำรุงในด้านต่างๆ อาทิ การวางรากฐานการศึกษา โดยในพ.ศ. 2442 พระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร (เชย กัลยาณมิตร) ได้อาราธนาพระครูอ่อนแห่งสำนักวัด อนงคาราม จังหวัดธนบุรีมา

ว่าการเป็นเจ้าคณะมณฑลพิษณุโลก ว่าการพระศาสนาประจำอยู่วัดนางพญา และด้วยเหตุที่ท่านพระครูอ่อนเป็นผู้สนใจการพระศาสนาและการศึกษา จึงได้เริ่มจัดตั้งสำนักศึกษา ก.ข.นะโม ขึ้นในวัดนางพญา คอยอบรมสั่งสอนบรรดาศิษย์ในสำนัก ซึ่งเป็นวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ในสมัยนั้น และด้วยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาว่า เป็นทางหนึ่งที่จะช่วยสร้างประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าและเข้มแข็ง พระองค์จึงได้ทรงตั้งโรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลขึ้น ด้วยเหตุนี้สำนักศึกษาของท่านพระครูอ่อนแห่งสำนักวัดนางพญา เมืองพิษณุโลก จึงได้รับการพิจารณาให้ยกฐานะสำนักศึกษาแห่งนี้ขึ้นเป็นโรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลพิษณุโลก อีกทั้งจัดระเบียบเป็นชั้นตามขั้นความรู้ จัดให้ครูได้รับพระราชทานเงินเดือน และเลื่อนสมณศักดิ์ของท่านพระครูอ่อนเป็นพระครูโลกเชษฐ์ชินราชบริบาล ดำรงตำแหน่งเป็นครูใหญ่คนแรกของโรงเรียน แต่การทำนุบำรุงเมืองที่นำการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจมาสู่เมืองพิษณุโลกมากที่สุด คือ การพัฒนาทางด้านคมนาคมโดยเฉพาะการสร้างทางรถไฟสายเหนือที่เชื่อมจากกรุงเทพฯ ไปยังพิษณุโลกเมื่อ พ.ศ. 2450 ทั้งเพราะภายหลังจากก่อสร้างทางรถไฟสายเหนือแล้ว ได้ส่งผลให้เมืองพิษณุโลกสามารถติดต่อกับภายนอกได้สะดวกมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังสามารถติดต่อได้ทุกฤดูกาล ในขณะที่การคมนาคมทางน้ำสามารถติดต่อได้สะดวกเฉพาะในฤดูฝนที่มีน้ำเพียงพอเท่านั้น รถไฟจึงเป็นสิ่งที่ช่วยนำผลผลิตจากท้องถิ่นออกสู่ตลาด และนำสินค้าจากภูมิภาคอื่นหรือสินค้าจากต่างประเทศเข้าไปจำหน่ายในท้องถิ่นได้รวดเร็ว นอกจากนี้การสร้างทางรถไฟสายเหนือยังมีส่วนทำให้เกิดการขยายตัวของพื้นที่การเพาะปลูกของราษฎรมากขึ้นในบริเวณที่ทางรถไฟตัดผ่านอีกด้วย เนื่องจากมีการเปิดพื้นที่ที่รกร้างว่างเปล่าให้ราษฎรเข้าไปจับจองพื้นที่ทำการเพาะปลูก อีกทั้งยังทำให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นของราษฎรในภูมิภาคอื่นๆ มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณเมืองพิษณุโลกเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณรอบๆ สถานีรถไฟ กลายเป็นชุมชนการค้าแห่งใหม่ซึ่งเป็นศูนย์รวมทางการค้าของพ่อค้าและลูกค้า ตลอดจนสินค้าเข้าออกเป็นจำนวนมาก จนนำไปสู่การเกิดชุมชนใหม่ในเขตเมืองพิษณุโลกและบริเวณใกล้เคียง

ภายหลังจากประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว รัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบการแบ่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ.2476 โดยให้ยุบเลิกมณฑลทั่วพระราชอาณาจักร และให้แบ่งราชการบริหารส่วนภูมิภาคออกเป็นจังหวัดรวม 70 จังหวัดด้วยกัน อีกทั้งให้มีข้าหลวงประจำจังหวัดหรือผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย มณฑลพิษณุโลกซึ่งประกอบด้วยจังหวัด 7 จังหวัดนั้น จึงได้แบ่งแยกการปกครองออกเป็นจังหวัดโดยอิสระตั้งแต่นั้นมา อีกทั้งได้มีการยกฐานะสุขาภิบาลขึ้นเป็นเทศบาลซึ่งภายใต้พระราชบัญญัติฉบับดังกล่าว สุขาภิบาลพิษณุโลกจึงได้ยกฐานะเป็นเทศบาลเมือง

พืชนูโลกในพ.ศ. 2478 โดยคณะบริหารเทศบาลพืชนูโลกชุดแรกนั้น ได้มีการแถลงนโยบายต่อสภา โดยมีจุดมุ่งหมายคือ ส่งเสริมและทำนุบำรุงท้องถิ่นในเขตเทศบาลเมืองพืชนูโลก ให้ประชาชนทุกเหล่าทุกชั้นได้รับความสุขสำราญ ดังนั้นหลังจากเมืองพืชนูโลกได้รับการจัดตั้งเป็นเทศบาลเมืองอย่างเป็นทางการแล้ว จึงมีส่วนส่งเสริมให้มีผู้คนหลั่งไหลเข้ามาอาศัยในเขตเทศบาลเมืองอย่างหนาแน่นมากขึ้น จนนำไปสู่การขยายตัวของพื้นที่เทศบาลเมืองพืชนูโลกอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะการอพยพเข้ามาของผู้คนจากภูมิภาคใกล้เคียงรวมทั้งยังมีชาวจีน และชาวอินเดีย ซึ่งถือเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญต่อการขยายตัวทางการค้าในย่านการค้าสำคัญที่ตั้งบริเวณใกล้สถานีรถไฟและริมแม่น้ำน่าน ซึ่งจากปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ล้วนส่งเสริมให้การค้าภายในเมืองพืชนูโลกขยายตัวขึ้น และอาชีพดั้งเดิมที่เน้นการทำการเกษตรของราษฎรเมืองพืชนูโลกค่อยๆ เริ่มเปลี่ยนมาเป็นการค้าขาย

อย่างไรก็ตาม เศรษฐกิจและสังคมเมืองพืชนูโลกเริ่มเปลี่ยนแปลงในระยะที่ 1 คือตั้งแต่ พ.ศ. 2500 – 2519 ซึ่งเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้เมืองพืชนูโลกเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ คือเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพืชนูโลกในวันที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2500 โดยเพลิงได้ลุกลามไหม้ย่านการค้าและที่พักอาศัยบริเวณสถานีรถไฟไปจนถึงบริเวณริมแม่น้ำน่าน ในพื้นที่กว่า 75 ไร่เศษ ตามรายงานกระทรวงมหาดไทยระบุว่า มีผู้ประสบอัคคีภัยรวมทั้งสิ้น 450 หลังคาเรือน และมีประชาชนที่ได้รับความเสียหายถึง 6,650 คน ความเสียหายที่เกิดขึ้นครอบคลุมพื้นที่ทั้งในย่านการค้า ตลาด ชุมชน และสถานที่ราชการเป็นบริเวณกว้าง และเนื่องจากบ้านเรือนอาคารร้านค้าและห้องแถวส่วนใหญ่สร้างด้วยไม้จึงกลายเป็นเชื้อเพลิงอย่างดี จากเหตุการณ์ไฟไหม้ดังกล่าวถือเป็นปัจจัยหนึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองพืชนูโลก โดยเฉพาะการขยายตัวทางด้านกายภาพภายในเมืองพืชนูโลก ดังจะเห็นได้จากการจัดระเบียบผังเมืองพืชนูโลกใหม่โดยสำนักโยธาเทศบาลเมืองพืชนูโลกที่มีการวางระเบียบการใช้ที่ดินภายในเมืองให้เป็นระเบียบมากยิ่งขึ้น โดยการแบ่งเขตบริเวณสถานที่ราชการและเขตธุรกิจของเมืองออกไปตามฝั่งแม่น้ำน่าน กล่าวคือ ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ ในขณะที่บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเป็นบริเวณย่านธุรกิจการค้าและย่านที่พักอาศัยของประชาชนในเมืองพืชนูโลก

ในขณะเดียวกันการเข้ามาช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาในการบูรณะฟื้นฟูสาธารณูปโภคภายในเมืองพืชนูโลก ภายใต้โครงการให้ความช่วยเหลือสำหรับเขตไฟไหม้ปี 2500 โดยการมอบเงินช่วยเหลือในการบูรณะถนนหนทางในบริเวณที่ถูกไฟไหม้ให้เป็นจำนวนเงิน 4 ล้านบาท ในบริเวณตัวเมืองซึ่งถูกไฟไหม้ โดยการปรับปรุงถนน ท่อระบายน้ำ และทางเท้าขึ้นใหม่ อีกทั้งยังมีแผนการพัฒนาบริเวณเมืองพืชนูโลกในส่วนต่างๆ ทั้งการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสายพืชนูโลก – หล่มสัก (ถนนมิตรภาพ) และการบูรณะปรับปรุงสนามบินพืชนูโลกส่งผลให้

สนามบินพิษณุโลกเป็นสนามบินพาณิชย์ภายในประเทศที่มีความถูกต้องตามมาตรฐานสากล นอกจากนี้การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) เป็นต้นมา โดยรัฐบาลมีวัตถุประสงค์ในการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจของประเทศเพื่อให้เกิดความรุ่งเรืองตามแบบอย่างประเทศตะวันตก และสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจเพื่อให้เกิดบรรยากาศที่เอื้อต่อการลงทุนของภาคเอกชน ต่างเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมภายในเมืองพิษณุโลกอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากการอพยพเข้ามาของผู้คนจากต่างถิ่น โดยเฉพาะพ่อค้าจากกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียงต่างเดินทางเข้ามาอยู่อาศัยและเปิดกิจการค้าขายภายในเมืองพิษณุโลกอย่างเป็นล่ำเป็นสัน อาคารพาณิชย์ที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ตามถนนบรมไตรโลกนาถ ถนนพุทธบูชา และถนนนเรศวร ได้รับความสนใจเป็นอย่างมากจากพ่อค้าแม่ค้าที่เข้ามาจับจองเปิดร้านขายของนานาชนิด ทั้งสินค้าในท้องถิ่นเองและสินค้าที่ต้องนำเข้ามาจากจังหวัดใกล้เคียงและกรุงเทพฯ

การค้าขายภายในเมืองพิษณุโลกในขณะนี้มีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาเมืองพิษณุโลกให้มีความเจริญก้าวหน้าในทุกด้านทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ประกอบกับเมืองพิษณุโลกมีทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมต่อการค้าขายสามารถเข้าถึงได้ง่ายทั้งทางน้ำและทางบก จึงเอื้ออำนวยให้เรือสินค้าและรถบรรทุกสินค้าจากพื้นที่ต่างๆ เข้ามาส่งสินค้ายังเมืองพิษณุโลกได้โดยสะดวกและรวดเร็ว นอกจากนี้การที่เมืองพิษณุโลกมีทำเลที่ตั้งที่สามารถเดินทางไปยังภูมิภาคต่างๆ ทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้อย่างสะดวกและรวดเร็วนั้น ล้วนส่งเสริมให้การค้าขายภายในเมืองพิษณุโลกเกิดการขยายตัวมาโดยตลอด ส่งผลให้ชาวเมืองพิษณุโลกสามารถซื้อสินค้าที่หลากหลายชนิดขึ้น สินค้าหลายอย่างที่ต้องสั่งมาจากภายนอก เช่น ยาจากต่างประเทศ เครื่องใช้ไฟฟ้า จักรเย็บผ้า จักรยานยนต์ วัสดุก่อสร้าง และอะไหล่เครื่องยนต์ ซึ่งจากตัวอย่างสินค้าดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความต้องการสินค้าที่เป็นข้าวของเครื่องใช้ นอกเหนือไปจากวิถีชีวิตแบบเดิมๆ สินค้าหลายอย่างผู้จำหน่ายต้องมีความรู้ความชำนาญในการอธิบายวิธีใช้และเทคนิคการบำรุงรักษาอย่างเชี่ยวชาญ การปรากฏคำว่า “ตัวแทนจำหน่าย” ในกิจการค้าของร้านค้าในเมืองพิษณุโลก ยังเป็นการบ่งชี้ให้เห็นถึงการขยายตัวของกิจการการค้าที่เติบโตมากขึ้นด้วย และเมื่อการค้าขายสินค้าในเมืองพิษณุโลกขยายตัวมากขึ้นแล้ว ยังนำไปสู่การรวมกลุ่มของผู้ประกอบการสินค้าชนิดเดียวกัน เช่น กลุ่มชมรมค้าผ้า กลุ่มผู้ค้าทอง และกลุ่มผู้ขายยา เกิดขึ้นด้วย อย่างไรก็ดีจากการขยายตัวของร้านค้าและการรวมกลุ่มของเหล่าพ่อค้าในเมืองพิษณุโลกดังกล่าวจึงกลายเป็นปัจจัยที่มีส่วนส่งเสริมต่อการพัฒนาการทางเศรษฐกิจของเมืองที่มีการเติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าจากเดิมที่ประกอบด้วยร้านค้าขนาดเล็กที่

จำหน่ายของใช้ในชีวิตประจำวัน ไปสู่การขยายเป็นธุรกิจในการบริการและความบันเทิงมากขึ้น เช่น ห้างร้านขนาดใหญ่ ธนาคาร โรงแรม และโรงพยาบาล เป็นต้น

นอกจากนี้ นับแต่ตั้ง พ.ศ. 2504 เมืองพิษณุโลกยังได้รับการส่งเสริมให้มีการพัฒนา ภายหลังจากการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 จึงส่งผลให้เมืองพิษณุโลกได้รับการพัฒนาขึ้นหลายด้านทั้งด้านสาธารณูปโภค เช่น โทรเลข โทรศัพท์ ไปรษณีย์ โดยรัฐบาลมีนโยบายปรับปรุงกิจการสื่อสารและโทรคมนาคมภายในเมืองพิษณุโลก ให้มีบริการสะดวกและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น รวมทั้งได้มีการบูรณะและขยายเขตไปรษณีย์เข้าไปในท้องที่ต่างๆ ที่มีประชากรหนาแน่น ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างระบบคมนาคมของประเทศให้สมบูรณ์และทันสมัยและสอดคล้องกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่มีอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังเป็นการเชื่อมการติดต่อและความสัมพันธ์ของคนเมืองพิษณุโลกเองกับผู้คนต่างถิ่นจากทั่วทุกภูมิภาคทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ เมืองพิษณุโลกยังได้รับการพัฒนาการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการก่อตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลก ในพ.ศ. 2510 ด้วย

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลกระยะที่ 2 นั้น เกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2520 – 2542 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เมืองพิษณุโลกได้รับเลือกให้เป็นเมืองหลักของภูมิภาคเหนือตอนล่าง ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 -2524) เป็นต้นมา โดยนโยบายดังกล่าวเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจและแก้ไขปัญหาการขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานต่างๆ ในเมืองหลัก พร้อมทั้งลดความเหลื่อมล้ำของฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างกรุงเทพฯ กับภูมิภาคให้น้อยลง ซึ่งจากนโยบายข้างต้นทำให้เมืองพิษณุโลกได้รับการพัฒนาจากภาครัฐทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมในฐานะเมืองหลักของภูมิภาคเหนือตอนล่างทั้งการส่งเสริมการท่องเที่ยว การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก และการพัฒนาการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยกฐานะของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒพิษณุโลกขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยนเรศวร ซึ่งแนวทางการพัฒนาเมืองหลักตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 นั้น เน้นหนักไปในด้านการกระจายความเจริญออกไปจากกรุงเทพมหานครเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะตั้งแต่การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา กรุงเทพมหานครมีอัตราการขยายตัวที่เร็วที่สุดในประเทศ จนกรุงเทพมหานครกลายเป็นศูนย์กลางความเจริญของประเทศเพียงจุดเดียว และกลายเป็นเมืองโตเดี่ยวที่เป็นทั้งศูนย์กลางของระบบราชการ กิจกรรมการทหาร กิจกรรมพาณิชย์ การธนาคาร ตลอดจนเป็นแหล่งที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมและกิจการสาธารณูปโภคหลัก แต่ในขณะเดียวกันในพื้นที่ต่างจังหวัดมิได้มีการส่งเสริมการพัฒนาอย่างทัดเทียม

ฉะนั้น เพื่อแก้ไขปัญหาเมืองโตเดี่ยวที่เกิดขึ้นดังกล่าว รัฐบาลจึงวางนโยบายในการกระจายความเจริญออกจากกรุงเทพฯ ไปสู่ภูมิภาคต่างๆ ในทุกๆ ด้าน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดอาชีพและการ

สร้างงานแก่ประชาชน โดยที่ไม่ต้องให้ประชาชนเดินทางเข้าสู่กรุงเทพฯ เพียงแห่งเดียว โดยรัฐส่งเสริมให้เมืองหลักมีความเจริญทางด้านอุตสาหกรรม การพาณิชย์กรรม การขนส่ง ด้านที่อยู่อาศัย ด้านแรงงาน ฯลฯ ตลอดจนจัดตั้งศูนย์ราชการต่างๆ ขึ้น ด้วยเหตุนี้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 4 จึงได้มุ่งที่จะสร้างความเจริญให้แก่เมืองต่างๆ ของแต่ละภูมิภาค โดยกำหนดให้มีการพัฒนาเมืองหลักในภูมิภาคให้เป็นศูนย์กลางการกระจายความเจริญด้านเศรษฐกิจไปสู่ชนบท โดยการปรับปรุงบริการพื้นฐานทางเศรษฐกิจของเมือง การพัฒนาบริการทางสังคม การพัฒนาขีดความสามารถขององค์กรท้องถิ่น การปรับปรุงโครงสร้างและระบบบริหารงานของเทศบาลเมืองหลัก ทั้งนี้เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมให้เอกชนมีความสนใจและมีความมั่นใจในการเข้ามาประกอบกิจการหรือเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้น

นอกจากนี้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 ยังได้มีการบรรจุแผนการพัฒนากองทัพอากาศไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) เป็นครั้งแรก ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องและมีทิศทางในการพัฒนาประสานไปกับแผนนโยบายแห่งชาติทั้งทางภาคเศรษฐกิจและสังคมของชาติ โดยให้สอดคล้องกับเป้าหมายหลักในการสร้างงาน สร้างอาชีพและกระจายรายได้ไปสู่ประชาชน ดังจะเห็นได้ว่าแนวทางและมาตรการมีทั้งส่วนที่จะเสริมสร้างให้มีการลงทุนเพิ่มและการส่งเสริมชักจูงให้นักท่องเที่ยวเดินทางท่องเที่ยวมากขึ้นทั้งจำนวนคนและมูลค่าการใช้จ่ายเงิน ตลอดจนให้ผลของการพัฒนากระจายออกไปสู่ส่วนภูมิภาคมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการจัดลำดับความสำคัญและความเหมาะสมในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่เดิมและที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่ โดยแบ่งเขตของการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีศูนย์การท่องเที่ยวและมีเมืองท่องเที่ยวที่เป็นบริวารเพื่อให้สามารถเดินทางท่องเที่ยวเป็นวงรอบในแต่ละภาค โดยในภาคเหนือได้มีการกำหนดให้จังหวัดเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของภาค มีจังหวัดพิษณุโลก สุโขทัย และตากเป็นศูนย์กลางของจังหวัด และมีจังหวัดลำพูน ลำปาง เชียงราย และกำแพงเพชร เป็นเมืองบริวาร

ผลจากการพัฒนาเมืองพิษณุโลกดังที่กล่าวไปข้างต้น ทำให้สภาพของเมืองพิษณุโลกมีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ในระยะนี้มีนักธุรกิจทั้งในท้องถิ่นและนักธุรกิจจากต่างถิ่นได้เข้ามาลงทุนในกิจการต่างๆ มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการลงทุนเปิดห้างสรรพสินค้า โรงแรม และสถานบันเทิงต่างๆ ตามย่านการค้าที่สำคัญของเมือง เช่น เกิดห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่บริเวณย่านการค้าหลักของเมืองพิษณุโลกในพ.ศ. 2523 มีชื่อว่า “ท็อปแลนด์อาเขต” ซึ่งเป็นห้างสรรพสินค้าแห่งแรกของเมืองพิษณุโลก เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากการสถิติการจดทะเบียนพาณิชย์ภายในจังหวัดพิษณุโลกพบว่า มีจำนวนผู้จดทะเบียนพาณิชย์เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยใน พ.ศ. 2520 มีจำนวนผู้จดทะเบียนพาณิชย์ภายในจังหวัดพิษณุโลกทั้งสิ้น 4,523 ราย ใน พ.ศ. 2524 มีจำนวนผู้จดทะเบียน

พาณิชย์ภายในจังหวัดพิษณุโลกทั้งสิ้น 4,909 ราย ในระยะ 5 ปี มีจำนวนผู้จดทะเบียนพาณิชย์ภายในจังหวัดพิษณุโลกเพิ่มขึ้นทั้งสิ้นทั้งสิ้น 368 ราย คิดเป็นร้อยละ 8.53 ใน พ.ศ. 2530 ผู้ศึกษาไม่พบสถิติการจดทะเบียนพาณิชย์ภายในจังหวัดพิษณุโลก หากแต่พบใน พ.ศ. 2535 มีจำนวนผู้จดทะเบียนทั้งสิ้น 6,606 ราย โดยในระยะ 11 ปี มีจำนวนผู้จดทะเบียนพาณิชย์ภายในจังหวัดพิษณุโลกเพิ่มขึ้นทั้งสิ้นทั้งสิ้น 1,698 ราย คิดเป็นร้อยละ 34.56 ต่อมาใน พ.ศ. 2540 มีจำนวนผู้จดทะเบียนพาณิชย์ภายในจังหวัดพิษณุโลกทั้งสิ้น 11,128 ราย ในระยะ 5 ปี มีจำนวนผู้จดทะเบียนเพิ่มขึ้นทั้งสิ้นทั้งสิ้น 4,522 ราย คิดเป็นร้อยละ 68.45 จากนั้นใน พ.ศ. 2545 มีจำนวนผู้จดทะเบียนพาณิชย์ภายในจังหวัดพิษณุโลกทั้งสิ้น 14,508 ราย ในระยะ 5 ปี มีจำนวนผู้จดทะเบียนพาณิชย์เพิ่มขึ้นทั้งสิ้น 3,380 ราย คิดเป็นร้อยละ 30.37 ตามลำดับ

นอกจากนี้ยังส่งผลให้สถานที่ท่องเที่ยวที่มีอยู่เดิมภายในเมืองพิษณุโลก อันได้แก่ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร พระราชวังจันทน์ และวัดจุฬามณีได้รับการพัฒนาและได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นจากนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศต่างพากันไหลหลั่งเข้ามาท่องเที่ยวยังเมืองพิษณุโลก นอกจากนี้จากนโยบายในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของภาครัฐดังกล่าว ยังได้ส่งผลให้เกิดสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ภายในเมืองพิษณุโลก อันได้แก่ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจ่าทวี พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านแห่งแรกในจังหวัดพิษณุโลก ที่ได้ถ่ายทอดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ภูมิปัญญาชาวบ้าน มรดกทางวัฒนธรรมของชาวพิษณุโลก และในเขตภาคเหนือตอนล่างไว้ไม่ให้สูญหาย โดยเปิดให้บริการแก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้าชมตั้งแต่ พ.ศ. 2526

อย่างไรก็ดีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในเรือนแพริมแม่น้ำน่าน โดยพวกเขาได้รับการเสนอให้ย้ายที่อยู่อาศัยไปอยู่บริเวณริมคลองโคกข่างซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะห่างจากเทศบาลเมืองพิษณุโลกประมาณ 4 กิโลเมตร อย่างไรก็ดี การย้ายที่อยู่อาศัยของชุมชนเรือนแพดังกล่าว เป็นโครงการหนึ่งที่น่าดำเนินการเพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐ ในด้านการจัดทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของกระทรวงมหาดไทย ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตเรือนแพทั้งทางด้านสาธารณสุข สังคม เศรษฐกิจ และความปลอดภัย อีกทั้งเป็นการจัดหาที่อยู่อาศัยใหม่ให้กับเรือนแพที่จะย้ายอยู่อาศัยด้วยความสมัครใจ และเพื่อแก้ไขปัญหาภาวะของแม่น้ำน่านที่จะเกิดจากเรือนแพ อันจะสอดคล้องในแนวทางเดียวกับโครงการพัฒนาเมืองหลักของเทศบาลเมืองพิษณุโลกอีกด้วย อย่างไรก็ดีจากการเปลี่ยนแปลงข้างต้นส่งผลให้เทศบาลเมืองพิษณุโลกได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลนครพิษณุโลกใน พ.ศ. 2542 ซึ่งการยกฐานะเทศบาลนครพิษณุโลกดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการขยายตัวทั้งด้านกายภาพและการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลกได้อย่างชัดเจน

จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองพิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ. 2500 – 2542 ทำให้ผู้ศึกษาทราบว่าสภาพสังคมเมืองพิษณุโลกในปัจจุบันมีรากฐานมากจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อันยาวนาน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากการอพยพของผู้คนจากต่างถิ่น การดำเนินนโยบายการพัฒนาเมืองของทั้งระดับรัฐบาลและระดับท้องถิ่นในช่วงเวลาที่ผ่านมา นอกจากนี้ปัจจัยที่เกิดจากลักษณะเฉพาะของสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ภูมิศาสตร์ และการเป็นสังคมที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยส่งเสริมให้เมืองพิษณุโลกเป็นเมืองที่มีลักษณะโดดเด่นเฉพาะตัว อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับเมืองพิษณุโลกอย่างต่อเนื่องได้ส่งผลให้ชาวเมืองพิษณุโลกต้องปรับตัวทั้งการทำมาหากิน วิถีชีวิตและวัฒนธรรม เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของเมืองพิษณุโลกที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ดังจะเห็นได้จากกรณีเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลก ใน พ.ศ. 2500 นับเป็นวิกฤตการณ์สำคัญที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองพิษณุโลกอย่างต่อเนื่อง โดยชาวเมืองพิษณุโลกได้มองวิกฤตการณ์นี้เป็นโอกาสที่จะพัฒนาปรับปรุงเมืองของตนให้มีความเจริญมากขึ้น ดังนั้นเมื่อชาวเมืองพิษณุโลกโดยเฉพาะนักธุรกิจท้องถิ่น และหน่วยงานของรัฐในระดับท้องถิ่น ต่างมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองพิษณุโลกอย่างจริงจัง ซึ่งถือเป็น จุดแข็งที่สำคัญประการหนึ่ง ที่มีส่วนส่งเสริมต่อการกำหนดทิศทางของการพัฒนาเมืองพิษณุโลกให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ โดยเฉพาะกรณีของนักธุรกิจที่มีเงินทุนและมองเห็นการณ์ไกล ก่อการลงทุนเปิดห้างสรรพสินค้า ศูนย์การค้า และโรงแรมภายในเมืองพิษณุโลกหลายแห่ง ประกอบกับในส่วนของหน่วยงานของรัฐในระดับท้องถิ่น ยังได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเมืองพิษณุโลกในด้านต่างๆ อย่างจริงจัง ทั้งการพัฒนาคูเมืองเก่า การปรับปรุงพื้นที่ริมสองฝั่งแม่น้ำน่าน ถนนหนทางสายสำคัญต่างๆ รวมทั้งการพัฒนาความสะอาดภายในเมืองพิษณุโลกให้มีความสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อย ปัจจัยต่างๆ ดังกล่าวเหล่านี้ล้วนมีส่วนส่งเสริมให้ในปัจจุบันเมืองพิษณุโลกกลายเป็นเมืองหลักที่เป็นศูนย์กลางความเจริญของภาคเหนือตอนล่างอย่างชัดเจน

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

เอกสารสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

เอกสารกระทรวงมหาดไทย

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท.2.2.5/511, “เรื่องคณะกรรมการ
จังหวัดพิษณุโลก รายงานการหาเงินบำรุงกองทัพไทย,”

_____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท.0201.2.1.36/55, “เรื่องรายงานเรื่อง ๆ พณฯ ท่าน
นายกรัฐมนตรีและท่านผู้หุงฉะเอียด พิบูลสงครามกับคณะไปตรวจและเยี่ยมชม
ประชากรผู้ประสบอัคคีภัยจังหวัดพิษณุโลก.” พ.ศ. 2500.

_____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท.3.1.4.11/177, “เรื่องการบูรณะปรับปรุงจังหวัด
พิษณุโลก โดยทุนสมทบของเงินช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกา เพื่อฟื้นฟูและบูรณะถนน
ต่างๆ ในหรือบริเวณใกล้เคียงถึงที่ถูกอัคคีภัย.” 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500 – 3 ธันวาคม
พ.ศ. 2501.

_____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท. 3.1.4.11/177, “เรื่องการบูรณะปรับปรุงจังหวัด
พิษณุโลก โดยทุนสมทบของเงินช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกา เพื่อฟื้นฟูและบูรณะถนน
ต่างๆ ในบริเวณใกล้เคียง ถึงบริเวณที่ถูกอัคคีภัย.” 12 ก.พ. 2500 – 3 ธ.ค. 2501.

_____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท (8) 5.4.2.1/23, “เรื่องแผนพัฒนาจังหวัดพิษณุโลก
ประจำปี พ.ศ. 2522.” เมษายน 2521.

_____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท.0201.2.1.43/399, “เรื่องกำหนดการเสด็จพระราช
ดำเนินทางประกอบพิธีเปิดศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จังหวัดพิษณุโลก
25 มกราคม 2505.” พ.ศ. 2505.

เอกสารกองกลาง สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี

_____. เอกสารกองกลาง สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, สร (2) 0201.36/29, “เรื่องจังหวัด
พิษณุโลก.” 23 เมษายน 2481 – 14 สิงหาคม พ.ศ. 2489.

_____. เอกสารกองกลาง สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, (3) สร. 0201.13.1/1, “เรื่องเปิดเสรีจ
อเมริกาช่วยเหลือแก่ประเทศไทย.” 4 มกราคม – 15 สิงหาคม 2504.

เอกสารกระทรวงคมนาคม

- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กระทรวงการคมนาคม, คค.0202.8.7/83, “เรื่องการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำที่จังหวัดพิษณุโลก.” พ.ศ. 2497.
- _____. เอกสารกระทรวงคมนาคม, คค. 0202.2.10.2/2, “เรื่องการคมนาคมขนส่ง.” พ.ศ. 2504.
- _____. เอกสารกระทรวงคมนาคม, คค.0202.8.7/439, “เรื่องเงินค่าเช่าเครื่องบินไปเปิดทางสายพิษณุโลก-หล่มสัก.” พ.ศ. 2504.
- _____. เอกสารกระทรวงคมนาคม, คค.0202.8.14/87, “เรื่องเสนอร่างพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินที่ที่จะเวนคืน ในท้องที่อำเภอเมืองพิษณุโลก อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก.” พ.ศ. 2500.
- _____. เอกสารกระทรวงคมนาคม, คค.0202.2.1/1056, “เรื่องโครงการปรับปรุงสนามบินภายในประเทศ.” พ.ศ. 2504.
- _____. เอกสารกระทรวงคมนาคม, คค 0202.2.10.2/2, “เรื่องโครงการพัฒนาภาคเหนือ.” พ.ศ. 2504 – 2505.
- _____. เอกสารกระทรวงคมนาคม, คค. 0202.2.10.2/2, “เรื่องโครงการพัฒนาภาคเหนือ.” พ.ศ. 2504 - 2505.

เอกสารรัชกาลที่ 5

- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5, ม.51/1 หนังสือที่ 47/973, “เรื่องสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยกราบบังคมทูลแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องทูลเกล้าถวายรายงานข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลก.” วันที่ 16 พฤษภาคม ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5, ม.51/1, “เรื่องข้าหลวงเทศาภิบาลรายงานกิจการต่างๆ ภายในมณฑล.” ร.ศ. 113 – 118 (พ.ศ. 2437 - 2442).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5, ม.2 14/2, “เรื่องรายงานกรมหลวงดำรงราชานุภาพไปตรวจราชการมณฑลกรุงเก่าและพิษณุโลก นครสวรรค์ และรายงานระยะทางที่เสด็จ.” 18 สิงหาคม – 30 กันยายน ร.ศ. 119.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5, ม. 214/82, “เรื่องรายงานกรมหมื่นดำรงราชานุภาพตรวจราชการเมืองพิฉัตร เมืองพิษณุโลก.” ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5, ม.2 14/116, “เรื่องพระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์ตรวจราชการเมืองอุดรดิตถ์.” 7 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2445).

- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5, ม.2 14/82, “เรื่องรายงานหมื่นดำรงตรวจราชการเมืองพิจิตรและเมืองพิษณุโลก.” ร.ศ. 177.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5, ม.2.12 ก/8, “เรื่องใบบอกหลวงพระบาง.” ร.ศ. 118.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5, ร.5 ม.51/2, “เรื่องข้าหลวงเทศาภิบาลรายงานกิจการต่างๆ ภายในมณฑล.” ร.ศ. 113-118.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5, ม.2.11/13, “เรื่องรายงานการประชุมเทศาภิบาลแผนกโยธาปีที่ 1.” ร.ศ.125.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5, ขธ.5.9/13, “เรื่องรายงานการสำรวจเส้นทางรถไฟไปยังเมืองเชียงใหม่ของนายแฮร์มัน เกิธ.”
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5, ฝ.35/2, “เรื่องพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยาสุรินทวัตร.” 1 เมษายน ร.ศ. 122.

เอกสารรัชกาลที่ 6

- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6, ค.1/63, “เรื่องรายงานแผนกสหกรณ์.” 19 – 30 กันยายน พ.ศ. 2465.

วิทยุสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์

- _____. วิทยุสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/พว. 4 1 6 (จังหวัดพิษณุโลก) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานเงินช่วยเหลือผู้ประสบอัคคีภัย จังหวัดพิษณุโลก 2500.
- _____. วิทยุสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/มท. 2 1 9 (จังหวัดพิษณุโลก) มูลนิธิสว่างเต็วปอเต็กเซียงตั้งแห่งประเทศไทยและสมาคมจีนต่างๆ ช่วยบรรเทาทุกข์ผู้ประสบอัคคีภัย จังหวัดพิษณุโลก 2500.
- _____. วิทยุสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/มท. 2 1 10 บริจาคช่วยเหลือผู้ประสบอัคคีภัย จังหวัดพิษณุโลก 2500.
- _____. วิทยุสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/สร.2.4 7 1 สหรัฐอเมริกาจ่ายเงิน 4 ล้านบาทให้แก่รัฐบาลไทยเพื่อบูรณะและขยายถนนต่างๆ ของจังหวัดซึ่งประสบอัคคีภัย 2500.

- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. วิทยุสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/มท. 8 1 1 (พิษณุโลก)
การดำเนินงานบูรณะและจัดสร้างถนนใหม่ในบริเวณที่เกิดเพลิงไหม้ครั้งใหญ่เมื่อวันที่
2 มกราคม 2500.
- _____. วิทยุสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/มท.2 1 3 (จังหวัด
พิษณุโลก) เรื่องพิธีรับมอบถนน 7 สายและสิ่งก่อสร้างที่จังหวัดพิษณุโลก 17 มิถุนายน
2501.
- _____. วิทยุสารประจำวัน ศูนย์ข่าวกรมประชาสัมพันธ์, ข1/16 ก.ค. 11, นายบุญถิ่น
อัคริการ อธิบดีกรมการฝึกหัดครู ซึ่งแจ้งถึงสาเหตุที่ต้องขยายสาขาของวิทยาลัยวิชา
การศึกษาไปยังส่วนภูมิภาค.
- _____. วิทยุสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/25 ตุลาคม 2519, พันเอกสมชาย หิรัญกิจ
ผู้อำนวยการองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ซึ่งแจ้งถึงแผนการพัฒนาการ
ท่องเที่ยวของประเทศไทย ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4.
- _____. วิทยุสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/2 กุมภาพันธ์ 2522, พันเอกสมชาย หิรัญ
กิจ ผู้อำนวยการองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ซึ่งแจ้งการจัดสัมมนาว่าด้วย
การพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือ จังหวัดพิษณุโลก.
- _____. วิทยุสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/29 มิถุนายน 2524, พิธีลงนามสัญญา
โครงการจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือตอนล่าง.
- _____. วิทยุสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/24 มีนาคม 2526, เรื่อง กรมทางหลวงได้
ก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก – เด่นชัย เป็นส่วนหนึ่งของทางหลวงแผ่นดิน
สายประธานหมายเลข 11.
- _____. วิทยุสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/17 พฤษภาคม 2526, เรื่อง กรมทางหลวง
ได้ก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสายพิษณุโลก – เด่นชัย เป็นส่วนหนึ่งของทางหลวง
แผ่นดินสายประธานหมายเลข 11 ระยะทางทั้งสิ้น 146.5 กิโลเมตร.
- _____. วิทยุสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข2/สร/2523/390, ข่าวทำเนียบรัฐบาล กอง
งานโฆษก สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี เรื่องรองนายกรัฐมนตรีได้ไปตรวจเยี่ยม
โรงพยาบาลและประชุมร่วมกับธุรกิจการท่องเที่ยวภาคเอกชนที่จังหวัดพิษณุโลก.
- _____. วิทยุสารประจำวัน กรมประชาสัมพันธ์, ข1/ 23 ตุลาคม 2525, งานแสดง
ศิลปวัฒนธรรมแห่งชาติที่จังหวัดพิษณุโลก.

เอกสารชุดประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ

_____. เอกสารชุดประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ พ.ศ.2500 ก/ป7/2500/บ.5.1 หมวดเบ็ดเตล็ด เรื่องอักษักภัย.

เอกสารสำนักหอสมุดแห่งชาติ

เอกสารสำนักหอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1197 เลขที่ 52. “เรื่องบัญชีส่งเงินปี และผู้ปี, จ.ศ. 1197.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3, จ.ศ. 1205 เลขที่ 55. “เรื่องสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพิชฌุ โลก เรื่องตั้งเงินจันเป็นหมื่นศรีสมบัตินายอากรสมภักดีสร, จ.ศ. 1205.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3, จ.ศ. 1207 เลขที่ 50, “เรื่องซื้อสารทองชู เข้ามาค้าขายเมือง สวรรคโลก เกี่ยวข้องกับขุนสิทธิ.” จ.ศ. 1207.

การติดตามข่าวและข้อเท็จจริงในระยะเวลาหนึ่ง

เดลิเมล์, 3 มกราคม พ.ศ. 2500.

เดลิเมล์, 4 มกราคม พ.ศ. 2500.

เดลิเมล์, 3 มกราคม พ.ศ. 2500.

เดลิเมล์, 5 มกราคม พ.ศ. 2500.

เดลิเมล์, 8 มกราคม พ.ศ. 2500.

สยามรัฐ, 3 มกราคม พ.ศ. 2500.

เอกสารสำนักงานสถิติแห่งชาติ

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. สมุดรายงานสถิติรายปี ประเทศไทย บรรพ 21 พ.ศ. 2482 – 2487. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2487.

_____. สมุดรายงานสถิติรายปี ประเทศไทย บรรพ 24 พ.ศ. 2506. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2506.

_____. สมุดรายงานสถิติรายปี ประเทศไทย บรรพ 26 พ.ศ. 2508. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2509

_____. สมุดรายงานสถิติรายปี ประเทศไทย บรรพ 27 พ.ศ. 2509. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2510

- สมุดรายงานสถิติรายปี ประเทศไทย บรรพ 29 พ.ศ. 2513 – 2514. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2515.
- สมุดรายงานสถิติรายปี ประเทศไทย บรรพ 30 พ.ศ. 2515 – 2516. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2518.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. สมุดรายงานสถิติรายปี ประเทศไทย บรรพ 31 พ.ศ. 2517 – 2518. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2519.
- สมุดรายงานสถิติรายปี ประเทศไทย บรรพ 32 พ.ศ. 2519 – 2523. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนอรุณการพิมพ์ จำกัด, 2524.
- สมุดรายงานสถิติรายปี ประเทศไทย บรรพ 33 พ.ศ. 2527. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2528.
- สมุดรายงานสถิติรายปี ภาคเหนือ ฉบับ พ.ศ. 2509. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2509.
- สมุดรายงานสถิติจังหวัดพิษณุโลก พ.ศ. 2513. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2513.
- สมุดรายงานสถิติจังหวัดพิษณุโลก พ.ศ. 2516. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2516.
- สมุดรายงานสถิติจังหวัดพิษณุโลก พ.ศ. 2518. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2518.
- สมุดรายงานสถิติจังหวัดพิษณุโลก พ.ศ. 2523. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2523.
- รายงานสำมะโนธุรกิจทางการค้าและธุรกิจทางการบริการ พ.ศ. 2524 ทั้งราชอาณาจักร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2525.
- งานสถิติปัจจัยการผลิตและผลผลิต สำนักงานสถิติแห่งชาติ. รายงานการสำรวจการประกอบกิจการโรงแรม ประจำปี 2522. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2522.

สิ่งพิมพ์รัฐบาลและเอกสารอื่นๆ ของทางราชการ

“พระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลกพุทธศักราช 2482.”
ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 56, (22 มกราคม พ.ศ. 2482) : 2210.

- “พระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก พุทธศักราช 2512.”
ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 86, ตอนที่ 117 (30 ธันวาคม พ.ศ. 2512) : 1075.
- “เรื่องประกาศคณะกรรมการควบคุมการขนส่ง ฉบับที่ 66 (พ.ศ. 2508), เรื่องกำหนดเส้นทางสำหรับการขนส่งประจำทางด้วยรถยนต์โดยสารในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 82, ตอนที่ 37 (4 พฤษภาคม 2508) : 1299.
- “เรื่องพระราชกฤษฎีกา กำหนดแนวทางหลวงที่จะสร้างทางหลวงจังหวัดสายนครสวรรค์ – ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 117 – พิษณุโลก.” ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่มที่ 95, ตอนที่ 71 (14 กรกฎาคม 2521) : 26 - 27.
- “เรื่องประกาศกระทรวงคมนาคม เรื่องกำหนดให้ทางหลวงจังหวัด สายนครสวรรค์ – ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 117 – พิษณุโลก เป็นทางหลวงที่มีความจำเป็นต้องสร้างโดยเร่งด่วน.” ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 95, ตอนที่ 132 (28 พฤศจิกายน 2521) : 4216 – 4217.
- “เรื่องพระราชกฤษฎีกากำหนดทางหลวงที่จะสร้างทางหลวงแผ่นดินสายอินทร์บุรี – บ้านหมี่ – ดากฟ้า – ท่าตะโก – บ้านเขาทราย – วังทอง – อุดรดิตถ์ – แพร่ – ลำปาง- เชียงใหม่ ตอนพิษณุโลก – เด่นชัย พ.ศ. 2521.” ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่มที่ 95, ตอนที่ 30 (16 มีนาคม 2521) : 44.
- “เรื่องประกาศกระทรวงการคลังเรื่องการกู้เงินจากกองทุนความร่วมมือทางเศรษฐกิจโพ้นทะเลแห่งประเทศญี่ปุ่น สำหรับโครงการก่อสร้าง ทางหลวงสายพิษณุโลก – เด่นชัย และสามแยกโคกระเทียม – กาญจนบุรี ของกรมทางหลวง.” ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 95, ตอนที่ 92 (5 กันยายน 2521) : 2876.
- “เรื่องประกาศกระทรวงคมนาคมเรื่องกำหนดให้ทางหลวงแผ่นดินสายอินทร์บุรี – บ้านหมี่ – ดากฟ้า – ท่าตะโก – บ้านเขาทราย – วังทอง – อุดรดิตถ์ – แพร่ – ลำปาง- เชียงใหม่ ตอนพิษณุโลก – เด่นชัย เป็นทางหลวงที่มีความจำเป็นต้องสร้างโดยเร่งด่วน.” ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 95, ตอนที่ 102 (26 กันยายน 2521) : 3166.
- “เรื่องพระราชกฤษฎีกากำหนดแนวทางหลวงที่จะสร้างทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1063 สายจังหวัดพิษณุโลก – อำเภอบางกระทุ่ม ตอนวัดจุฬามณี – บางกระทุ่ม พ.ศ. 2527.” ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 101, ตอนที่ 112 (24 สิงหาคม 2527) : 12.
- “เรื่องพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยนเรศวร พ.ศ. 2533.” ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่มที่ 107, ตอนที่ 131 (29 กรกฎาคม 2533) : 1.

“พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งเทศบาลนครพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก พ.ศ. 2542.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 116, ตอนที่ 14 ก (8 มีนาคม 2542) : 10.

เอกสารชั้นรอง

หนังสือทั่วไป

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. วิวัฒนาการด้านการเกษตรกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, 2525.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 25 ปี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์, 2528.

_____. สรุปผลการสัมมนาการพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือ. กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2522.

_____. สรุปแนวทางพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับจังหวัด ภาคเหนือ. กรุงเทพมหานคร : กองวางแผนโครงการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540), 132.

_____. รายชื่อโรงแรมและจำนวนห้องพักในประเทศไทย ปี 2530. กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2530.

กนกศักดิ์ แก้วเทพ และ นवलน้อย ศรีรัตน์. 2540 จุดเปลี่ยนประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปทุมวัน, 2544.

กาญจนา ปาละสุวรรณ. สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมและการประเมินความเหมาะสมในเชิงเศรษฐกิจเพื่อการวางแผนการใช้ที่ดินลุ่มแม่น้ำน่าน. กรุงเทพมหานคร : กรมพัฒนาที่ดินกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2541.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. สรุปผลการสัมมนา การพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือ. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2522.

โกวิท ภัณฑน์. วิเคราะห์ผลกระทบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทยตั้งแต่ 2504 ถึงปัจจุบัน : มองจากทัศนะพิเคราะห์วิจารณ์. (เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องนโยบายการพัฒนาประเทศ : แนวทางการศึกษาวิจัยสถาบันไทยคดีศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ณ ห้องประชุมชั้น 4 ตึกเอนกประสงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ 13-15 มิถุนายน พ.ศ. 2527).

- ไกลก้อง ไทพยาการ, บรรณาธิการ. โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิษณุโลก ฉบับสรุปสำหรับผู้บริหาร. พิษณุโลก : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร พิษณุโลก, 2539.
- _____. โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิษณุโลก. พิษณุโลก : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร พิษณุโลก, 2539.
- ขวัญเมือง จันทโรจณี. “ลักษณะทางวัฒนธรรม ความเชื่อและชาติพันธุ์ : ภาคเหนือตอนล่าง” เอกสารสัมมนาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่าง. พิษณุโลก : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2539.
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดพิษณุโลก. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2542.
- คาร์ล ซี. ซิมเมอร์แมน. การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทแห่งสยาม. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525.
- จิรวัดน์ พิระสันต์. ศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดพิษณุโลก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, บรรณาธิการ. วัฒนธรรมลุ่มน้ำ. พิษณุโลก : บริษัทพิษณุโลกดีเวลโลเมนต์แอนด์ทราเวลกรุ๊ป จำกัด, 2547.
- _____. บันทึกของคนท้องถิ่น. (เอกสารเผยแพร่ของโครงการท้องถิ่นศึกษา พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2542).
- _____. ประวัติศาสตร์สังคมเมืองพิษณุโลก พ.ศ.2475-2503. พิษณุโลก : แผนกเอกสารและการพิมพ์คณะมนุษยและสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2542.
- _____. เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือตอนล่าง ลักษณะ พัฒนาการ และการปรับตัว. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- _____. รายงานการประชุมผู้ปฏิบัติงานด้านศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่าง. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ม.ป.ป.
- _____. “ชุมชนเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2475 – 2485.” รายงานการดำเนินงานโครงการวันสมเด็จพระนเรศวรมหาราช 29 กรกฎาคม 2546. พิษณุโลก : บริษัทพิษณุโลกดีเวลโลเมนต์แอนด์ทราเวลกรุ๊ป จำกัด, 2546.

- จังหวัดพิษณุโลก, สำนักงาน. จังหวัดพิษณุโลก พ.ศ. 2529. พิษณุโลก : สำนักงานจังหวัดพิษณุโลก, 2529.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, บรรณาธิการ. วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า. กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2534.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชหัตถเลขา คราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือในรัชกาลที่ 5. พระนคร : กรมศิลปากร, 2508.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย คำบรรยาย ณ มหาวิทยาลัยโตเกียว และมหาวิทยาลัยโทโฮกุ๊กกุกุอิน. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- ชาติชาย มุกสง. พิษณุโลก. กรุงเทพมหานคร : องค์การค้ำของครุสภา, 2543.
- ชาติรี ประกิตนันทการ. พระพุทธชินราชในประวัติศาสตร์สมบูรณาญาสิทธิราชย์. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2551.
- ดวงจันทร์ อภาวชูธรรม์ เจริญเมือง. เมืองยั่งยืนในสังคมไทย แนวคิดและประสบการณ์ของนานาและพิษณุโลก. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. เทศาภิบาล. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2545.
- _____. เที่ยวตามทางรถไฟ. (อนุสรณ์ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ รองอำมาตย์โท ขุนสมานมธุรพจน์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2509, ธนบุรี : สุทธิการพิมพ์, 2509).
- _____. เรื่องเมืองพิษณุโลก. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.อ. พูล เสาว์ภายน ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 21 พฤศจิกายน 2504, พระนคร: กรมแผนที่ทหารบก, 2504).
- _____. นิทานโบราณคดี. พระนคร : ศิลปาคารบรรณาการ, 2513.
- _____. เรื่องเบ็ดเตล็ด. พระนคร : สหการพิมพ์, 2490. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาธรรมจรรยาอนุกรมมนตรี พ.ศ. 2490)
- เดช บุนนาค. การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม พ.ศ. 2435-2458. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2548.
- แถมสุข นุ่มนนท์. เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง. กรุงเทพมหานคร : สายธาร, 2548.
- ทวี วีระวงศ์เสรี. สัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2524.
- ทวี บูรณเขตต์. พิพิธภัณฑสถานบ้านจำทวี. พิษณุโลก : ชัยสยามการพิมพ์, 2538.

เทศบาลเมืองพิษณุโลก. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเทศบาลเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2540 -2544.

พิษณุโลก : เทศบาลเมืองพิษณุโลก, 2540.

_____. คู่มือท่องเที่ยวพิษณุโลก. พิษณุโลก : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, 2529.

_____. รายงานโครงการเคลื่อนย้ายเรือนแพริมแม่น้ำน่านพิษณุโลก. พิษณุโลก : เทศบาลเมืองพิษณุโลก, 2538.

ชวัช ปุณ โณทก. “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : วิธีการและการใช้หลักฐาน.” เอกสารสัมมนา

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่าง. พิษณุโลก : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2539.

ธิดา สาระยา. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2539.

นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2506. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในการฉลองวันประสูติครบ 100 ปี วันที่ 28 เมษายน 2506).

นิยม รัฐอมฤต และ วิษยรัฐ ทวีเศรษฐ. การปกครองส่วนภูมิภาค. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520.

ปราณี แจ่มขุนเทียน. แนวทางอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเมืองพิษณุโลก. เชียงใหม่ : ทรัพย์การพิมพ์, 2535. (พิมพ์เนื่องในงานฉลองสมณศักดิ์ ในโอกาสพระรัตนมุนี เจ้าคณะจังหวัดพิษณุโลก ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นชั้น “ราช” ที่ “พระราชารัตนมุนี” วันที่ 14-15 พฤษภาคม 2435).

_____. นิทรรศการชุมชนโบราณและการขุดค้นทางโบราณคดีที่เมืองพิษณุโลก. พิษณุโลก : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม จังหวัดพิษณุโลก วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม พิษณุโลก, 2528.

_____. “หลักฐาน...ก่อนประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก.” ความทรงจำ. พิษณุโลก : โรงพิมพ์สุรสีห์กราฟฟิค, 2533.

ประเวศ วะสี และคณะ. สองแควเสวนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาที่ยั่งยืน. พิษณุโลก : ชมรมศึกษาเพื่อการพัฒนาสี่แยกอินโดจีน, 2540.

ประเสริฐ ฒ นคร, บรรณาธิการ. รวมเรื่องประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเมืองพิษณุโลก. เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, 2535. (พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพพระราชรัตนรังษี (ทองปลิว โสรโต) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก)

- ปิยนาด บุญนาค. “ความสัมพันธ์ระหว่างพิษณุโลก-อยุธยา.” รายงานผลการสัมมนาประวัติเมืองพิษณุโลก ครั้งที่ 1 ณ วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม วันที่ 25-27 มกราคม 2522. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2523.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์. เศรษฐกิจ การเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2546.
- ผู้ว่าราชการจังหวัด และ คณะกรรมการจังหวัดพิษณุโลก. จังหวัดพิษณุโลก งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ. พระนคร : โรงพิมพ์อุคม, 2500. (คณะกรรมการประชาสัมพันธ์และพิมพ์เอกสารการจัดงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ พ.ศ. 2500)
- พวงทอง สุกประเสริฐ. ประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก. พิษณุโลก : วิทยาลัยครูพิบูลสงครามพิษณุโลก, 2526.
- พนัส หันนาคินทร์. เรือจ้างเทียบฝั่ง. กรุงเทพมหานคร : เนติกุลการพิมพ์, 2532.
- _____. “เรื่องเล่าความเป็นมาของ มศว. พิษณุโลก.” มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก เทา-แสด 20 ปี. กรุงเทพมหานคร : เนติกุลการพิมพ์, 2530.
- พัชรินทร์ สิริสุนทร. รายงานการวิจัย “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาไทยกับการพัฒนาชนบท : กรณีศึกษาจังหวัดพิษณุโลก”. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2543.
- _____. ภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดพิษณุโลก. พิษณุโลก : โรงพิมพ์ตระกูลไทย, 2546.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. เที่ยวเมืองพระร่วง. (มูลนิธิมหามงกุฎราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์โดยเสด็จพระกุศล ซึ่งสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงบำเพ็ญในวันคล้ายวันสวรรคต พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร วันที่ 26 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2519 ครบ 51 ปี)
- _____. ลิลิตพ่ายพ. กรุงเทพมหานคร : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2516.
- มหาวิทยาลัยนเรศวร. สถาปนามหาวิทยาลัยนเรศวรครบรอบ 12 ปี. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2545.
- มานพ พงศทัต. “แนวทางการพัฒนาผังเมืองและเมืองหลักในภาคเหนือในอนาคต.” รายงานการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “การพัฒนาเมืองหลักในภาคเหนือ ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการพัฒนาในอนาคต. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2529.
- มานะ เอี่ยมสกุล. “บันทึกความทรงจำเกี่ยวกับการฝึกหัดครูเมืองพิษณุโลก.” 6 ทศวรรษ การฝึกหัดครูเมืองพิษณุโลก. พิษณุโลก : มีเจริญการพิมพ์, ม.ป.ป..

เมฆเชญอร์ ปาลเลกัวซ์, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. เล่าเรื่องกรุงสยาม. นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2549.
รวมศักดิ์ ไชยโกมินทร์ และคณะ. “การศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองพิษณุโลก.”

เอกสารสัมมนาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่าง. พิษณุโลก : ภาควิชา
ประวัติศาสตร์คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2539.
รังสรรค์ วัฒนะ. บันทึกจากวิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลกถึงมหาวิทยาลัยนเรศวร.

กรุงเทพมหานคร : เนติกุลการพิมพ์, 2537.

_____. มหาวิทยาลัยนเรศวร: บันทึกจากวิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลกถึงมหาวิทยาลัย
นเรศวร. กรุงเทพมหานคร : เนติกุลการพิมพ์, ม.ป.ป.

รุ่งนุกเบิก [นามแฝง]. “ความหลังครั้งนุกเบิก.” มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก เทา-เสด
20 ปี. กรุงเทพมหานคร : เนติกุลการพิมพ์, 2530.

เรื่องยศ จันทศิริ. วันวานและวันนี้ของหญิงเหล็กชื่อ เปรมฤดี ชามพูนท. นครสวรรค์ :
สำนักพิมพ์บ้านเรา, 2546.

โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี. อนุสรณ์ครบรอบ 50 ปี โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี พ.ศ. 2516.

กรุงเทพมหานคร : คุรุสภาลาดพร้าว, 2517.

โรเบิร์ต เจ มัสแคต, เมธี ครอบแก้ว, พรายพล คู่มิตรพิชัย, บรรณาธิการแปล. สหรัฐอเมริกากับการ
พัฒนาเศรษฐกิจและความมั่นคงในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536.

ลือชัย จุลาสัย, มิ่งสรรพ สันติกาญจน์, บรรณาธิการ. เศรษฐกิจไทย : อดีตและอนาคต.

กรุงเทพมหานคร : บางกอกการพิมพ์, 2524.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. ระยะทางสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เสด็จ
ตรวจการคณะสงฆ์มณฑลฝ่ายเหนือ พ.ศ. 2457. พระนคร : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2504.

วิริยา น้อยวงศ์ นยางศ์. “การตั้งถิ่นฐานของชุมชนมุสลิมจังหวัดพิษณุโลก.” เอกสารสัมมนา
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่าง. พิษณุโลก : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะ
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2539.

ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะ. “ภาคเหนือตอนล่าง : อดีต และปัจจุบัน.” เอกสารสัมมนา
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่าง. พิษณุโลก : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะ
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2539.

ศิลปากร, กรม. ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1จารึกสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา
ลาดพร้าว, 2517.

_____. พระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา,

2521.

ศิริรัตน์ เจริญกิจ. โครงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของเมืองพิษณุโลกตั้งแต่ พ.ศ. 2504 – ปัจจุบัน. พิษณุโลก : ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2548.

สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย. ปาฐกถาของผู้แทนราษฎรเรื่องสภาพของจังหวัดต่างๆ.

กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539.

สมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม, บรรณาธิการ. อนุสรณ์ 100 ปี โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม (2442 - 2542). พิษณุโลก : ประชามติ, 2542.

สุกัญญา บำรุงสุข. “สหกรณ์ : สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.” สะพาน. เล่ม 2.

พระนคร : สนิทพันธ์การพิมพ์, 2521.

สุวรรณ อุบลเจริญ. “การดำเนินงานตามแผนพัฒนาเมืองหลักในภาคเหนือ.” รายงานการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “การพัฒนาเมืองหลักในภาคเหนือ ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการพัฒนาในอนาคต. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2529.

สุวรรณ สุคนเทียง. เรื่องของเกด. เล่ม 1. พระนคร : รวมสาส์น, 2513.

สุภาพรรณ ขอผล. “การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ศึกษากรณีประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมท้องถิ่น อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก.” เอกสารสัมมนาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่าง. พิษณุโลก : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2539.

สุธิกะ รอดสวัสดิ์. คู่มือท่องเที่ยวพิษณุโลก. พิษณุโลก : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, 2529.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 5 ทศวรรษสภาพพัฒนา.

กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2543.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี. แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ. 2504 – 2506 - 2509. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, ม.ป.ป.

_____ . แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2510 – 2514.

กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, ม.ป.ป.

_____ . แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 พ.ศ. 2515 – 2519. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, ม.ป.ป.

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สี่ พ.ศ. 2520 – 2524. กรุงเทพมหานคร : เรื่องแสงการพิมพ์, 2520.
- _____ . แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2525 – 2529.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด, ม.ป.ป..
- _____ . แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2530 – 2534.
กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, ม.ป.ป..
- _____ . แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 พ.ศ. 2535 – 2539.
กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, ม.ป.ป..
- สำนักงานจังหวัดพิษณุโลก. บรรยายสรุปจังหวัดพิษณุโลก. พิษณุโลก : สำนักงานจังหวัดพิษณุโลก, 2533.
- _____ . บรรยายสรุปจังหวัดพิษณุโลก. พิษณุโลก : สำนักงานจังหวัดพิษณุโลก, 2533.
- สำนักงานพาณิชย์จังหวัดพิษณุโลก กระทรวงพาณิชย์. ข้อมูลการตลาดจังหวัดพิษณุโลก ประจำปี 2533. พิษณุโลก : สำนักงานพาณิชย์จังหวัดพิษณุโลก, 2533.
- สำนักงานสหกรณ์จังหวัดพิษณุโลก กรมส่งเสริมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, สหกรณ์ของพ่อ. พิษณุโลก : ม.ป.ท., 2549.
- หวน พันธุ์พันธุ์. พิษณุโลกของเรา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, 2514.
- _____ . เที่ยววัดชมวังเมืองพิษณุโลก. กรุงเทพมหานคร : สารคดี, 2546.
- หลวงเชื้อ ชำนาญเกณฑ์, ร้อยเอก. ตำนานเมืองพิษณุโลกกับประวัติพระพุทธชินราชและโบราณวัตถุสถานบางอย่าง. (ที่ระลึกเนื่องในงานสมโภชพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร 20 มกราคม 2502).
- หาญชัย สงวนให้. ประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก. พิษณุโลก : ศูนย์ข้อมูลท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม, 2541.
- อนันต์ ภัคดีประไพ. จังหวัดพิษณุโลกและประวัติพระพุทธชินราช. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2538.
- อมร รักษาสัตย์ และ ชัตติยา วรรณสูตร,บรรณาธิการ. ทฤษฎีแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตบริหารศาสตร์, 2515.
- อุดม บุรณะเขตต์. ประวัติและปณิกะต่างๆ เกี่ยวกับเมืองพิษณุโลก. กรุงเทพมหานคร : สได์ล์, 2530. (พิมพ์แจกในงานฉาปนกิจศพ สิริบุญโยภิกขุ (บุญทิว บุรณะเขตต์) วันที่ 19 เมษายน 2530)

บทความ

- ชาติรี ประภิตนทการ. “พระพุทธรชินราชในประวัติศาสตร์การสร้างความเป็นไทย.” เมืองโบราณ. 32, 3 (กรกฎาคม – กันยายน, 2549) : 64 – 68.
- นคร พันธณรงค์. “ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับรูปแบบกำแพงเมืองพิษณุโลกและต้นกำเนิดชื่อเมืองสองแคว.” ศิลปากร. 29, 4 (กันยายน 2528) : 99-114.
- ปราณี แจ่มขุนเทียน. “ชุมชนโบราณเมืองนครไทยการวิจัยและข้อสรุปเบื้องต้น.” ศิลปวัฒนธรรม. 21, 7 (พฤษภาคม 2543) : 120-123.
- ปรีดา ศรีชลาลัย. “ขุดค้นคำไทยว่าด้วยพิษณุโลก.” ศิลปากร. 8, 18 (พฤษภาคม 2498) : 57-63.
- พวงทิพย์ เกียรติสกุล. “การศึกษาการขยายตัวของกองทัพญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา : มุมมองทางสังคม – วัฒนธรรม.” วารสารอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร. 15, 1 (มิถุนายน – พฤศจิกายน 2545) : 23 - 51.
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. “จากสองแควมาเป็นพิษณุโลก.” ศิลปวัฒนธรรม. 18, 1 (พฤศจิกายน 2539) : 186-192.
- _____. “เมืองพิษณุโลก การเลือกทำเลที่ตั้งเมือง.” ศิลปากร. 19, 1-2 (พ.ศ. 2539-2540) : 27-42.
- มุกิตา ณรงค์ชัย. “เขาสมอแครง : เขาศักดิ์สิทธิ์ในจังหวัดพิษณุโลก.” เมืองโบราณ. 25, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2542) : 42-48.
- รวมศักดิ์ ไชยโกมินทร์. “ข้อเสนอเกี่ยวกับรูปแบบและกำแพงเมืองพิษณุโลก.” ศิลปวัฒนธรรม. 6, 3 (มกราคม 2528) : 42-48.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. “ศาสนาและการเมืองที่วัดจุฬามณี จังหวัดพิษณุโลก คำอธิบายเพิ่มเติมในหน้าประวัติศาสตร์.” ศิลปวัฒนธรรม. 26, 1 (พฤศจิกายน 2547) : 140 - 144.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. “ในนครสองแคว.” ศิลปวัฒนธรรม. 6, 1 (พฤศจิกายน 2527) : 46-57.
- _____. “แหล่งทำเลที่พิษณุโลก.” ศิลปวัฒนธรรม. 8, 9 (กรกฎาคม 2530) : 44-45.
- ศศิระ [นามแฝง]. “หมายเหตุ...พิษณุโลก.” เที่ยวรอบโลก. 22, 257 (มกราคม 2547) : 132 - 135.
- สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว.. “พระพุทธรชินราชแห่งเมืองสองแคว.” ศิลปวัฒนธรรม. 11, 9 (กรกฎาคม 2533) : 66 – 69.

วิทยานิพนธ์

- เกษวดี พุทธภูมิพิทักษ์. “ความเป็นจีนตามนิยามของผู้ที่มีเชื้อสายจีนในอำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.
- จารึก สูดใจ. “นโยบายพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยภายใต้รัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ 2501-2506.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.
- ณัฐฤกษ์ มีศิริ. “แนวทางการจัดการชุมชนเรือนแพริมแม่น้ำน่าน เมืองพิษณุโลก.” วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนผังเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- นฤมล วัฒนพานิช. “ระบบเทศบาลกับผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจมณฑลพิษณุโลก.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526.
- บุญชัย แซ่ไฉ่ว. “แนวทางการพัฒนาพื้นที่ชานเมืองด้านตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองพิษณุโลกเพื่อรองรับการขยายตัวของมหาวิทยาลัยนเรศวร.” วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนภาค คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- พรนภา ไกรกิจราษฎร์ และคณะ. “การวิเคราะห์คุณภาพชีวิตชุมชนเรือนแพ จากโครงการเคลื่อนย้ายเรือนแพริมแม่น้ำน่าน จังหวัดพิษณุโลก.” สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2549.
- พระมหาประพจน์ ราชรินทร์. “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของวัดนางพญา จังหวัดพิษณุโลก.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2551.
- พูนพร พูลทาจกร. “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในมณฑลพายัพหลังการตัดเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2464 – 2484.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530.
- วรางคณา พุ่มจิ้น. “ปัญหาและความต้องการใช้ภาษาอังกฤษของผู้ขับขี่ทัวร์สามล้อในจังหวัดพิษณุโลก.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2544.

สุภาพรรณ ขอผล. “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของภาคเหนือตอนล่าง ในช่วงปีพ.ศ. 2448-2484.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.

ศิริวรรณ น้อยเมือง. “การปกครองมณฑลพิษณุโลกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2520.

สุรสีห์ ชลประทีน. “โรงแรมพิษณุโลก.” ศิลปนิพนธ์การออกแบบภายใน ภาควิชาออกแบบตกแต่งภายใน คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522.

การสัมภาษณ์

กิมลี แซ่เตีย. อายุ 81 ปี. ชาวเมืองพิษณุโลก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก. สัมภาษณ์, 7 เมษายน 2554.

กิมเฮียง แซ่เล้า. อายุ 89 ปี. ชาวบ้านในอำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก. สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2554.

เก็ง แสนสุวรรณ. อายุ 71 ปี. คนขับรถสามล้อกระบประจำเมืองพิษณุโลก. สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2554.

เกียง ทรงเจริญ. อายุ 76 ปี ชาวเมืองพิษณุโลก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก. สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2554.

จิตตรา จันเปี่ยม. อายุ 61 ปี. ชาวเมืองพิษณุโลก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก. สัมภาษณ์, 5 เมษายน 2554.

ชิง แซ่ตั้ง. อายุ 71 ปี. ชาวเมืองพิษณุโลก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก. สัมภาษณ์, 6 เมษายน 2554.

ทวี บูรณเขตต์, จำสืบทวี.คร.. อายุ 79 ปี. นักปราชญ์ท้องถิ่นเมืองพิษณุโลกและเจ้าของพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจำทวี. สัมภาษณ์, 6 เมษายน พ.ศ. 2554.

น้ำว่า คำแสง. อายุ 53 ปี. อดีตชาวเรือนแพ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก. สัมภาษณ์, 3 กรกฎาคม 2554.

รดาอนงค์ กิตติรัตนรังสี. อายุ 65 ปี. เจ้าของร้านพิษณุโอชา ชาวเมืองพิษณุโลก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก. สัมภาษณ์, 7 เมษายน พ.ศ. 2554.

ลี แซ่เจ็ง. อายุ 73 ปี. ชาวเมืองพิษณุโลก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก. สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2554.

เล็ก เจริญวงศ์. อายุ 63 ปี. ชาวเมืองพิษณุโลก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก. สัมภาษณ์, 7 เมษายน 2554.

ศิริมา วิทยากร. อายุ 72 ปี. ลูกชายนายไควคัส นูนคาน ผู้นำชุมชนมุสลิมในเมืองพิษณุโลก. สัมภาษณ์, 9 เมษายน พ.ศ. 2554.

ศุภดา น้อยวงศ์. อายุ 56 ปี. ทายาทรุ่น 3 ของชุมชนมุสลิมในเมืองพิษณุโลก. สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2554.

สุวรรณ จันพิพัฒน์. อายุ 61 ปี. อดีตชาวเรือนแพ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก. สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2554.

สุเทพ อธิชบุตร. อายุ 58 ปี. เจ้าของห้างขาย-หญิง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก. สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2554.

หลอ เวศอุไร. อายุ 79 ปี. พ่อค้าขายหมูในตลาดเทศบาล 1. สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2554.

เหม่งกวน ศักดิ์ศรีพานิชย์. อายุ 68 ปี. อดีตคนขับรถโดยสารประจำทางระหว่างเมืองพิษณุโลก – อำเภอวังทอง. สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2554.

อนันต์ โพธิ์อยู่. อายุ 65 ปี. นายทำรถคนเก่าแก่ของบริษัทวังทองยานยนต์. สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2554.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ประมวลภาพเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2500

ที่มา : ภาพถ่ายจากการสำรวจพื้นที่ (เอื้อเฟื้อโดย พิพิธภัณฑ์บัญชา อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก)

ภาคผนวก ข

ข่าวเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2500

หนังสือพิมพ์ เดลิเมล์ ปีที่ 7 ฉบับที่ 2300 วันพฤหัสบดีที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2500¹

เพลิงไหม้ตลาดพิษณุโลก 100 ล้าน ไหม้ทั้งวันเมืองทั้งเมืองไม่มีเหลือบริเวณ 200 ไร่ ถูกไฟกลืนเรียบจับดับเพลิง²

พระเพลิงรายใหญ่ทำลายประวัติการณ์ต้อนรับศักราช 2500 เกิดขึ้นล้างผลาญตลาดเมืองพิษณุโลกเมื่อวานนี้ ตลอดทั้งวันตั้งแต่เช้ายังค่ำ ไฟลุกลามโหดขวางไม่มีทางที่จะปราบได้ เนื้อที่กว่า 200 ไร่ ตกเป็นเหยื่อพระเพลิงครั้งนี้จนกลายเป็นทะเลเพลิงเว้งว่าง รวมค่าเสียหายกว่า 100 ล้านบาท ประชาชนชาวเมืองพิษณุโลกทั้งเมืองอยู่ในสภาพแตกสาแหรกขาดไม่มีที่อยู่อาศัย รถดับเพลิงซึ่งมีไว้ไม่เพียงพอและไม่สามรถสกัดกั้นได้ต้องพ่ายแพ้ปล่อยให้พระเพลิงลุกลามกลืนตึกรามบ้านช่องนับพันๆ วอดไปอย่างน่าอนาถที่สุด ที่เวลากว่า 12 ชั่วโมง ที่ไฟพิโรธและไหม้จนไม่มีอะไรจะไหม้ต่อไปแล้วจึงหยุดไปเอง

เหตุการณ์สยดสองร้ายแรงเป็นประวัติการณ์ครั้งนี้ เราได้รับรายงานข่าว จากพิษณุโลก เมื่อ 09.30 น. วันวาน (ที่ 2) ได้เกิดเพลิงขึ้นที่ร้านบริษัทสามัคคีในตลาดเมืองพิษณุโลก เมื่อไฟได้ลุกลามขึ้นแล้วเจ้าหน้าที่เทศบาลกองกำกับการตำรวจและเจ้าหน้าที่ฝ่ายจังหวัดอำเภอได้ระดมกำลังออกช่วยเหลือเพื่อผจญเพลิงอย่างสุดความสามารถ

สู้ไฟไม่ไหว แต่เพลิงได้ลุกลามขึ้นอย่างรวดเร็วและลุกลามไปยังบริเวณใกล้เคียงอย่างร้ายแรงจนรถดับเพลิงซึ่งมีอยู่ไม่เพียงพอหมดกำลังที่จะสกัดไว้ได้ กลุ่มคนของมหาเพลิงพวนพุ่งขึ้นสู่ท้องฟ้า สามารถเห็นได้ระยะหลายสิบกิโลเมตร ผู้บัญชาการทหารค่ายนเรศวรมหาราช พิษณุโลก ได้ระดมกำลังทหารทั้งหมดออกช่วยเหลือดับเพลิงครั้งนี้ด้วย จนสุดความสามารถแต่ก็ไม่อาจที่จะยับยั้งพระเพลิงซึ่งกำลังพิโรธให้ชะงักลงได้กลับตีวงขยายกว้างออกไปทุกที จนกระทั่ง 15.30 น. ขณะนั้นพระเพลิงแลกละจากจุดแรกไปถึงใกล้บ้านพักรถไฟอยู่แล้ว

12 ชม. แล้วยังไม่ดับ ทางสถานีรถไฟได้ระดมกำลังรื้อบ้านพักกัน โกลาหล ทำให้ไฟที่จะลุกลามมาทางด้านนี้เบาบางลงบ้าง แต่แล้วก็ได้กลับลุกไหม้ต่อมาอีกอย่างดุเดือด แผ่อณาจักรเขตกว้างออกไปทุกที จนกระทั่ง 18 นาฬิกา ตามรายงานซึ่งมาถึง 4 ทุ่ม แจ้งว่าไฟยังไม่มิต่ำที่ที่ว่าจะ

¹ เดลิเมล์, 3 มกราคม พ.ศ. 2500.

² พาดหัวข่าว

สงบลงเลย และรายงานข่าวล่าสุดเมื่อ 24 นาฬิกา มาถึงเคลิเมนต์ว่า กระทั่ง 21 นาฬิกา แล้วไฟก็ยังไม่ดับ แสงเพลิงยังจับท้องฟ้าแดงฉาน

เนื้อที่ 200 ไร่รอด บริเวณที่เนื้อที่ๆ ใหม่ครั้งนี้ เป็นเนื้อที่กว้างประมาณ 200 ไร่ ตลาดทั้งตลาดไม่มีเหลือ เนื้อที่ๆ เพลิงพลาญไปนั้น ด้านเหนือจรดถนนขึ้นวัดพระพุทธชินราช ด้านตะวันตกจรดของแม่น้ำ ด้านทิศใต้ตลาดทั้งตลาดทั้งหมดไม่มีเหลือ และด้านตะวันออกโรงแรมหน้าสถานีรถไฟ นับเป็นมหัศจรรย์ครั้งใหญ่ยิ่งในประวัติศาสตร์ ไฟไหม้อยู่ยาวนานถึง 12 ชั่วโมงเต็มๆ จนไม่มีอะไรจะไหม้ต่อไปอีก แล้วจึงหยุดลงเอง ค่าเสียหายคำนวณคร่าวๆ มีมูลค่ากว่า 100 ล้านบาท

รวบผู้จัดการต้นเพลิง เมื่อเกิดเพลิงแล้ว เจ้าหน้าที่ตำรวจได้รับตัวผู้จัดการไว้รวม 2 คน ในข้อหาสงสัยว่าจะวางเพลิงและกุมตัวไว้อย่างเข้มแข็ง สำหรับการช่วยเหลือ นายปรอง พุชนม์ ผู้ว่าราชการจังหวัดได้โทรเลขขอความช่วยเหลือมาทางกระทรวงมหาดไทยด่วนเมื่อวานนี้ ซึ่งกระทรวงมหาดไทยได้ส่งเจ้าหน้าที่ไปช่วยเหลือโดยด่วนแล้ว เคลิเมนต์ก็ได้ส่งคนข่าวออกไปสังเกตการณ์แล้วตั้งแต่บ่ายวานนี้ จะได้เสนอข่าวต่อไปในฉบับวันพรุ่งนี้

หนังสือพิมพ์ เดลิเมล์ ปีที่ 7 ฉบับที่ 2301 วันศุกร์ที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2500³

**เบื้องหลังไฟ 160 ล้าน 6,600 คนไร้ที่อยู่พื้นหลังคาเรือนвод กลิ่น 400 ไร่ราบพบแผน
เผาเมือง ต้นเพลิงทหารสามัคคี สอบบัญชีก่อนไหม้**

พระเพลิงกึ่งพุทธกาล ซึ่งลูกโหมเผาตลาดพิษณุโลกกวอดววยวิโยคไปทั้งเมืองตามที่
เราได้เสนอข่าวไปแล้วเมื่อวานนั้น ปรากฏว่าค่าเสียหายทั้งหมดมากกว่า 16 ล้านบาท เนื้อที่ทั้งหมด
ที่ถูกเพลิงผลาญเรียกรับไปครั้งนี้ประมาณ 400 ไร่ คน 6,600 คนอยู่ในสภาพบ้านแตกสาแหรกขาด
ไม่มีเสื้อผ้าและไร้ที่อาศัย ต้องไปพักชั่วคราวตามวัดและโรงพยาบาล เจ้าหน้าที่พบหลักฐานว่าเป็น
แผนเผาเมืองแน่เพราะพบถุงประจูดินค้ำและน้ำมันเชื้อเพลิงทั้งนี้การรายงานจากผู้สื่อข่าวของเราซึ่ง
เห็นฟ้ากลับมาถึงเมื่อค่ำวานนี้

นับเป็นประวัติการณ์ของอัครกิจ ที่เผาผลาญอาคารบ้านเรือนและทรัพย์สินมากที่สุด
ในรอบปี นี้ นั่นคือ กรณีเพลิงผลาญตลาดพิษณุโลกกวอดววยหมดตลาด เมื่อตอนสายของวันที่ 2
เดือนนี้ โดยเมื่อประมาณ 09.15 น. กลุ่มควันได้พวยพุ่งขึ้นด้านหลังของอาคารห้องแถวไม้สองชั้น
ตอนเกือบจะสุดถนนเอกาทศรถ ด้านใต้ซึ่งเป็นร้านตัวเสื้อ “ศิริวรรณ” เลขที่ 186/2 ติดกับบริษัท
ทหารสามัคคี จำกัด ขณะนั้นนางบัววัน บุรณเขตต์ เจ้าของร้านนั่งตัดเสื้ออยู่ชั้นล่าง ได้ให้.ศ.
ลำพวน บุรณเขตต์ หลานสาววัย 16 ปีขึ้นไปเอากระดาษมาตัดแบบเสื้อที่ชั้นบน ครู่ต่อมาสาว
ลำพวนก็หวีดร้องด้วยความตกใจแล้วตะโกนว่า “ไฟไหม้” เพราะเห็นกลุ่มควันพุ่งขึ้นที่ฝาด้านหลัง
ในห้องนอนของนางบัววัน

รถดับเพลิงเข้าไม่ถึง จากนั้นไฟได้ลามไหม้ติดกับฝาด้านหลังสองคูหาของบริษัททหาร
สามัคคีซึ่งเป็นห้องแถวมุมที่สุด นางบัววันเจ้าของร้านตัดเสื้อและนายทองอยู่ สาลี ภารโรงวัย 47
ของบริษัททหารสามัคคีได้พยายามดับเพลิงในทันที แต่ไฟได้ลุกลามอย่างรวดเร็ว ประจวบกับเป็น
เวลาลมพัดขึ้นทางเหนือ ไฟจึงกระพือโหมลามไหม้ต่อไปทางโรงสมโชค กว่าหน่วยดับเพลิงจะ
มาถึงไฟได้ลามไปทางด้านตะวันตกซึ่งรถดับเพลิงเข้าไม่ถึง เมื่อถูกกระชอกด้วยแรงลมไฟจึงไหม้
ต่อไปไม่หยุดยั้ง ชาวบ้านร้านตลาดได้ขนทรัพย์สินหอบลูกจูงหลานกันจ้ำระหวั่นในสภาพบ้าน
แตกสาแหรกขาด เป็นที่น่าเวทนา

ไหม้ราบเรียบทั้งตลาด รถดับเพลิงของเทศบาลเมืองพิษณุโลก 2 คัน เรือผจญเพลิง 1
คน รถดับเพลิงของมณฑลทหารบก ของสนามบินพลเรือน และของเทศบาลเมื่อสุขโขทัย ได้ส่งมา

³ เดลิเมล์, 4 มกราคม พ.ศ. 2500.

⁴ พาดหัวข่าว

ช่วยดับอย่างแข็งขัน แต่เนื่องจากบ่อน้ำสำหรับสูบขึ้นมา มีน้ำอยู่น้อย อุปกรณ์ที่จะสูบน้ำจากลำน้ำ น่านไม่เพียงพอ เพราะเป็นเวลาน้ำลงตลิ่งสูงชัน การดับเพลิงจึงชะงัก ทั้งที่ไฟกำลังไหม้อย่างดุเดือด จากเข้าเป็นतीय จากतीयเป็นป่าไม่หยุดยั้ง โรงภาพยนตร์ทั้งสองโรง ตลาดสดและตึกแถวสอง ฟากถนนบรมไตรโลกนาถพินาศสิ้น เฉพาะอาคารสองฟากถนนพญาภิไธ และถนนจักรีไม่มีเหลือ แม้เสาตักต้นเดียว

ไฟไหม้โทรคมนาคม พ.ต.อ. ผดุง สิงหเสถียร ผู้บังคับการตำรวจภาค 6 พ.ต.ท. เปรม ไรจันศิริ ผู้กำกับการตำรวจพิษณุโลก ร่วมกับเจ้าหน้าที่ทหารบก ได้พยายามอำนวยความสะดวกอย่างเต็มที่ เมื่อรถดับเพลิงไม่มีทางจากสูบน้ำได้ เจ้าหน้าที่จึงพยายามรื้ออาคารไม้บางแห่งเพื่อสกัดการลามเสียของเปลวไฟ บางแห่งถึงกับใช้ลูกระเบิดปาเข้าไปเพื่อให้อาคารพังทลาย แต่พระเพลิงก็งูพุกพาดก็งูไหม้ต่อไปไม่ลดละ จนกระทั่ง 18.30 น. ไม่มีอาคารบ้านเรือนที่ไฟจะกลืนต่อไปอีกแล้ว จึงสงบไปเอง

บริเวณเพลิงไหม้ หลังจากเพลิงสงบลงแล้ว เจ้าหน้าที่ได้ตั้งหน่วยบรรเทาทุกข์ขึ้นที่เทศบาลเมืองพิษณุโลก สำรวจแล้วปรากฏว่าไฟผลาญเรียบไปเกือบ 400 ไร่ ทางทิศเหนือจดถนนเรศวรจากหลังสถานีรถไฟถึงแม่น้ำน่าน ทางตะวันออกจดถนนเอกาทศรถ จากหลังสถานีรถไฟถึงบริษัททหารสามัคคีดับเพลิง ทางใต้จดถนนสุรสีห์ตรงข้ามโรงไฟฟ้า ทางตะวันตกจดลำน้ำน่าน พวกตึกแถวริมน้ำพักครึ้นลงไปตามความลาดของตลิ่งสูงชัน อาคารคงเหลือเพียงตึกแถวริมถนนเรศวร ด้านเหนือเป็นตึกสองชั้นหลังสถานีรถไฟแถวเดียวเท่านั้น ส่วนที่ไหม้ไปเกือบ 3000 หลังคาเรือน

จับพวกฉกฉวย 57 คน ระหว่างเกิดเพลิงไหม้ ได้มีผู้ฉกฉวยโอกาสโกยข้าวของตามร้านค้าใส่กระเป๋ามากมาย บางรายเอารถสามล้อมาบรรทุก ซึ่งตำรวจได้จับผู้ต้องหาฐานลักทรัพย์ไว้แน่นห้องขังสถานีตำรวจถึง 57 การสำรวจความเสียหายเมื่อประมาณ 09.30 น. วานนี้ (ที่ 3) ไม่ต่ำกว่า 160 ล้านบาท ทางสถานีตำรวจได้รับแจ้งร้านที่มีการประกันอัคคีภัยถึง 13.00 น. วานนี้ มีจำนวน 50 ล้านบาทเศษ

รวบไว้ลอบตี หลังจากได้สืบสวนรายละเอียดแล้ว พ.ต.ท. เปรม ไรจันศิริ ผู้กำกับการตำรวจพิษณุโลก ได้ควบคุมตัวนายไพฑูรย์ บัณฑิตกุล ผู้จัดการบริษัททหารสามัคคี จำกัด นายทองอยู่ สาลี ภารโรงของบริษัทฯ และควบคุมตัวนางบัววัน บุรณเขตต์ เจ้าของร้านตัดเสื้อ “ศิริวรรณ” กับนางลออ นามวัตร ญาติของนางบัววัน ซึ่งเป็นช่างตัดเสื้อในร้านไว้ดำเนินคดีฐานสงสัยประมาณทำให้เกิดเพลิงไหม้

พบเชื้อเพลิงเผาเมือง ปรากฏว่าเมื่อประมาณ 21.00 น. วันเดียวกับที่เกิดเพลิงไหม้ ร.ต.อ. อุทัย ไทยจินดา ผู้บังคับกองตำรวจพิษณุโลก ได้ตรวจพบปั๊บน้ำมัน 1 ปี๊บ มีน้ำมัน 3 ปี๊บเป็นน้ำมันเบนซิน ใกล้กันนั้นมีถังบรรจุกระสุนดินดำอีก 1 ถัง อยู่หลังตึกแถวสองชั้นริมถนนเรศวรที่พ้นจาก

เชื้อพระเพลิงหลังสถานีรถไฟ เป็นแผนการวางเพลิงหมายผลาญพิษณุโลก ให้เรียบเป็นหน้ากลอง ร.ต.อ.อุทัย ยี่ตของด้งกล่าวไว้โดยไม่ทราบใครเป็นเจ้าของ “ผมไม่แน่ใจว่าเพลิงไหม้คราวนี้จะเป็น วิทยาศาสตร์หรือไฟซ็อตหรือว่าอุบัติเหตุ ผลไม่เข้าใจเลย”

หกพันกว่าไร่ที่อยู่ ความเสียหายคราวนี้นับเป็นวิปโยคให้กับผู้ประสบอัคคีภัย ซึ่งมี จำนวนเท่าที่สำรวจแล้ว 6,600 คน ค้างอาศัยอยู่ตามโรงพยาบาล สถานีตำรวจ และบริเวณวัดท่ามะ ปรารงค์ นอกจากนี้หน่วยงานบรรเทาทุกข์ของกรมประชาสงเคราะห์ พร้อมทั้งหลวงอรรถวิภาค ไพศาล รองปลัดกระทรวงมหาดไทย ได้เดินทางไปพิจารณาช่วยเหลือผู้ประสบอัคคีภัยคราวนี้ ตั้งแต่เมื่อวานนี้แล้ว เฉชะบุญที่อัคคีภัยเกิดในเวลากลางวันจึงไม่มีใครได้รับอันตรายถึงแก่ชีวิต คงมี แค่บาดเจ็บเล็กน้อย ระหว่างความซุลมุนในการวิ่งชนของเท่านั้น เนื่องจากอัคคีภัยครั้งนี้ได้เผาผลาญ เป็นประวัติการณ์และขณะนี้พิษณุโลกอยู่ในความหนาว หากท่านผู้ให้มีเมตตาจะบริจาคเสื้อผ้าหรือ ทางการเงินช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ “เคลิเมิ้ล” รับเป็นสื่อกลางและจัดให้ตามความประสงค์

หนังสือพิมพ์สยามรัฐ ฉบับวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2500⁵

ไฟไหม้ครั้งใหญ่เผาตลาดราบเสียหายนับสิบล้าน⁶

อัคคีภัยร้ายใหญ่ก่อความเสียหาย เป็นประวัติการณ์ต้อนรับปี 2500 ที่ตลาดอำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 2 เดือนนี้ปรากฏว่าเพลิงไหม้ตั้งแต่วเวลา 9.30 น. ไปสงบเวลาประมาณ 22.00 น. ร้านค้าและบ้านเรือนราษฎรนับพันๆ หลังถูกเพลิงไหม้สิ้น ตามรายงานข่าวแจ้งว่าเวลาประมาณ 9.30 น. ต้นเพลิงได้เกิดขึ้นที่ร้านค้าของบริษัททหารสามัคคีในตลาดเมืองพิษณุโลก ได้ลุกลามออกไปเนื่องจากมีบ้านเรือนอยู่ติดๆ กัน ถึงแม้เจ้าหน้าที่จะได้ระดมกำลังสกัดดับเพลิงอย่างสุดความสามารถ แต่เนื่องด้วยมีรถดับเพลิงน้อยคัน ไม่สามารถจะดับได้ เพลิงจึงลุกลามกว้างออกทั้งตลาดเมืองพิษณุโลกทั้งตลาด มีอาคารบ้านเรือนราษฎรเกือบ 1,000 หลัง ไหม้เกือบทั้งหมด ประมาณค่าเสียหายเป็นเงินหลายสิบล้านบาท เจ้าหน้าที่ตำรวจได้จับกุมผู้จัดการบริษัททหารสามัคคีแหล่งต้นเพลิงและผู้ช่วยผู้จัดการไว้ 2 คน ในข้อหาสงสัยจะวางเพลิง ในการนี้ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลกได้โทรเลขรายงานและขอความช่วยเหลือมายังกระทรวงมหาดไทยและจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้สั่งให้รองปลัดกระทรวงมหาดไทย เดินทางไปสำรวจความเสียหายพร้อมด้วยเจ้าหน้าที่กรมประชาสัมพันธ์ นำเงิน และเครื่องอุปโภคบริโภคไปสงเคราะห์ผู้ประสบภัยด้วย

⁵ เอกสารชุดประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ พ.ศ.2500 ก/ป7/2500/บ.5.1 หมวดเบ็ดเตล็ดเรื่องอัคคีภัย, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

⁶ พาดหัวข่าว

หนังสือพิมพ์ เดลิเมล์ ปีที่ 7 ฉบับที่ 2302 วันเสาร์ที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2500⁷

ไฟนรกพิษณุโลกเกิดปัญหาใหญ่ ต้นเพลิงซัดกันวุ่นวาย กำลังรอความช่วยเหลือ⁸

เพลิงมหาประลัยผลาญตลาดพิษณุ โลกราบพนาสูญไปทั้งหมดตลาดเป็นข่าวเศร้าสลด รับปีใหม่ ค่าเสียหายประมาณ 160 ล้านบาท ตามที่ “เดลิเมล์” ได้เสนอข่าวมาโดยลำดับนั้น จากการติดตามข่าวคืบหน้าของเรา ได้ความว่าผู้ต้องหาซึ่งถูกเจ้าหน้าที่สงสัยจะเป็นต้นเพลิงค่าซัดกันวุ่นวาย ต่างฝ่ายเห็นว่าไฟลามมาจากห้องใกล้เคียง ส่วนเจ้าหน้าที่ตำรวจผู้ยามเองก็มาเห็นเมื่อทั้งสองห้องไฟไหม้จนลามไปห้องอื่น การสอบสวนจึงยังคงดำเนินอยู่อย่างเคร่งครัด และทำให้ตำรวจและอำเภอ เวียนหัวอย่างยิ่ง

บรรยากาศบริเวณตลาดพิษณุ โลกหลังจากถูกเพลิงผลาญราบเรียบไปร่วม 400 ไร่ เมื่อวันที่ 2 เดือนนี้ เต็มไปด้วยความซึมเศร้าเพราะประชาชนเป็นจำนวนมากกว่า 6,600 คน ต้องเดือนร้อน ไร้ที่อยู่อาศัย สาเหตุที่แท้จริงที่ทำให้เกิดเพลิงคราวันนี้ ทางการตำรวจร่วมกับฝ่ายอำเภอกำลังสอบสวนอย่างเร่งรีบ เพราะผู้ต้องสงสัยที่นำมาควบคุมตัวไว้ทั้ง 4 คนต่างให้การซัดทอดกันวุ่นวาย “เดลิเมล์” ได้ติดตามข่าวนี้อย่างใกล้ชิด

สัมภาษณ์ต้นเพลิง “เดลิเมล์” ได้พบกับผู้ต้องสงสัยทั้ง 4 คน ก็ได้ความจากนางบัววัน บุรณเขตต์ เจ้าของร้านตัดเสื้อสิริวรรณว่า “ดิฉันไม่รู้ว่ไฟเกิดจากอะไรแน่แต่เท่าที่ขึ้นไปดูหลังจากที่ได้ยินเสียงหลานสาวตะโกนบอกว่าไฟไหม้นั้น ควันไฟยังพุ่งอยู่มุมห้องด้านที่ติดกับบริษัททหาร สามัคคีคะ เอน้ำไปดับก็ไม่ดับเลยใช้ผ้าห่มนอนโปะลงไป เวลานั้นมีลุงทองอยู่ คนงานของบริษัท มาช่วยเอาผ้าปาเข้าไปเหมือนกัน ไม่ทราบว่ลุงแกขึ้นมาทางไหนคะ...” นางบัววันเผยรายละเอียด ขณะเกิดเหตุ สำหรับนางลออ นามวัตร ญาติของนางบัววันซึ่งเป็นช่างตัดเสื้ออยู่ในร้าน ขณะเกิดเหตุ ไปนั่งอยู่หน้าร้านได้ลุกขึ้นด้วยความตกใจเมื่อได้ยินเสียงตะโกนว่าไฟไหม้

ยังไม่ได้มาทำงาน ทางด้านนายไพฑูรย์ บัณฑิตกุล ผู้จัดการหนุ่มวัย 32 ปี ของบริษัท สามัคคีการค้า จำกัด (บ.ทหารสามัคคี) สี่หน้าตื่นด้วยความตระหนกเมื่อบอกว่า “ตอนไฟไหม้นั้น สามโมงกว่าแล้ว ผมยังไม่ออกจากบ้านพัก ภรรยาผมตะโกนบอกว่า ไฟไหม้บริษัท ผมก็รีบแต่งตัว ออกมาลวกๆ ออกจากบ้าน ยังไม่ทันถึงที่ไฟไหม้เลยครับ ตำรวจคว้าตัวผมแล้วทั้งที่ผมไม่รู้เรื่องอะไรเลย ค่าเสียหายหรือครับ เราประมาณยังไม่ได้เพราะบัญชีสิ่งของก็ถูกไฟไหม้หมด”

⁷ เดลิเมล์, 5 มกราคม พ.ศ. 2500.

⁸ พาดหัวข่าว

การโรงเผาที่วิกฤตการณ์ นายทองอยู่ สาลี ภารโรงวัย 48 ปี ซึ่งเข้าประจำทำงานอยู่ในบริษัทสามัคคีการค้าได้ราว 6 เดือนเศษ ทำมือไม้ประกอบเมื่อเล่าถึงเหตุการณ์ตอนนั้น “ผมได้ยินเสียงผู้หญิงหวีดร้องตกใจ มีเสียงตะโกนว่าไฟไหม้ ก็เลยเข้าไปในร้านศิริวรรณเพื่อช่วยกันดับไฟ โดยเอาผ้าห่มหนาๆ โยนทับเข้าไปด้วย แต่ไฟลุกลามเร็วเหลือเกินกลับลูกไหม้ผ้าห่มที่ผมโยนโครมเข้าไป กลายเป็นเชื้อเพลิงต่อไปอีก”

ยังไม่รู้เกิดจากอะไร สรุปลแล้วต่างฝ่ายต่างซัดทอดกันวุ่น ทางนางบัววันก็ได้ให้การกับ ร.ต.อ.อุทัย ไทยจินดา ผู้บังคับกองตำรวจภูธรพิษณุโลก เป็นทำนองว่า ไฟลามมาจากห้องแถวสองคูหาของบริษัทสามัคคีการค้า ทางฝ่ายบริษัทสามัคคีการค้าก็ซัดทอดว่าเกิดที่ร้านศิริวรรณ นายทองอยู่จึงให้วิ่งเข้าไปช่วยดับหลังจากเปิดเซฟพบว่าเอกสารบางอย่างออกเก็บไว้แล้ว

การสอบสวนยุ่งยาก อย่างไรก็ดีจากการพบกับ ส.ต.ต.เกรียงศักดิ์ กัณทัตทิมา ตำรวจผู้ยามประจำที่แยกทางไปโรงพยาบาลพุทธชินราช ส.ต.ต.เกรียงศักดิ์ วิ่งไปที่เกิดเหตุก็เป็นเวลาที่ไฟกำลังไหม้ลามอยู่ทั้งร้านศิริวรรณและบริษัทสามัคคีการค้าแล้ว และได้ลุกลามต่อไปยังร้านข้างเคียงอย่างรวดเร็ว จึงเอาแน่ไม่ได้ว่าไฟเกิดจากร้านใครก่อน ทำให้การสอบสวนยุ่งยากยิ่งขึ้น

ท่ามกลางไฟนรก ความเสียหายนอกจากบ้านเรือน โรงภาพยนตร์ และร้านค้าต่างๆ แล้ว โรงสูบน้ำจากลำน้ำน่านของโรงรถจักรพิษณุโลกก็ได้วอดวายกลายเป็นถ้ำถ่านไปด้วย ทางโรงรถจักรต้องสูบน้ำจากสระลงในถังเก็บน้ำเพื่อสำรองจ่ายให้ตัวรถจักรต่อไป นอกจากนี้การสกัดเพลิงต้นถนนเอกาทศรถูสายเดียวกับต้นเพลิงเจ้าหน้าที่ต้องพังทลายห้องพักของนายพลากร สิริ นทรพัฒน์ หัวหน้าเสมียนสารวัตรเดินรถลำปางพังไปทั้งแถบ ไฟจึงมิได้ลามต่อไปถึงด้านนี้ ส่วนทางด้านถนนสุรสีห์โรงยาฝิ่นใหญ่ที่อยู่อีกฟากถนน พ.ต.อ.ผดุง สิงหเสนี ผู้บังคับการตำรวจภาค 6 สั่งให้พังทลายหมดจึงสกัดการลามไหม้ของไฟด้านนี้ไว้ได้

6,600 ชีวิตกำลังคอย ในวันเดียวกับที่เกิดเพลิงไหม้นั้นเอง นายสุรินทร์ คำวิมลมารัต ปลัดจังหวัดรักษาการแทนผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก ได้มีคำสั่งตั้งกรรมการดำเนินการช่วยเหลือผู้ประสบอัคคีภัยทันที ทั้งเทศบาลทางอำเภอและฝ่ายตำรวจได้รวมมือให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดี การรับสิ่งของตลอดจนเครื่องบริโภคจากเจ้าหน้าที่ ทางผู้ว่าราชการจังหวัดจะออกบัตรให้ไปรับของมหาอัคคีภัยครั้งนี้ได้สร้างความสิ้นเนื้อประดาตัวให้แก่คนทั้งเมือง เป็นที่น่าเศร้าสลดเวทนา ทุกชีวิตยังรอความช่วยเหลืออยู่อย่างร้อนรน เดลิเมต์จึงรับเป็นสื่อกลางการช่วยเหลือ

หนังสือพิมพ์ เดลิเมล์ ปีที่ 7 ฉบับที่ 2305 วันอังคารที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2500⁹

พบเหตุหนูน้อย 4 ปีเผาพิษณุโลก ได้สตางค์ไปซื้อไม้ขีดไฟจุดเล่นไฟลูกแล้วยังแอบ แม่ไปดึงมาได้หวุดหวิด¹⁰

กรณีเพลิงไหม้ตลาดพิษณุโลกเสียหาย 160 ล้านบาทเป็นรายประเดิมศักราชใหม่ 2500 เมื่อวันที่ 2 เดือนนี้ อันเป็นความเศร้าสลดแก่เพื่อนร่วมชาติทั่วไป ตามที่ “เดลิเมล์” ได้เสนอข่าวและภาพมาเป็นลำดับนั้น การสืบสวนของเจ้าหน้าที่ตำรวจได้สืบหน้าต่อมา ปรากฏว่า เพลิงรายใหญ่เป็นประวัติการณ์คราวนี้ เนื่องจากเด็กน้อยไ้เรียงสวยวัย 4 ขวบในร้านเสริมสวยชื่อไม้ขีดไฟมาจุดเล่นไปลิศรวบตัวเด็กน้อยมาสอบสวนแล้วมอบให้มารดารับตัวไป

เพลิงรายใหญ่และรายแรกของศักราช 2500 ได้แก่ตลาดพิษณุโลก ซึ่งวอดวายไปเกือบพันหลังคาเรือน เมื่อวันที่ 2 เดือนนี้ ท่ามกลางความวิบวาทของชาวบ้านร้านถิ่นเกือบๆ พันไร่ที่อยู่อาศัย ได้ตั้งข้อสงสัยว่าต้นเพลิงเกิดจากบริษัททหารสามัคคี ต่อมาได้ส่งสัยร้านเสริมสวย “ศิริวรรณ” จึงรวบตัวนายไพฑูรย์ บัณฑิตกุล และนายทางอยู่ สาลี ภารโรงของบริษัททหารสามัคคี บางบัววัน บูรณเขตต์ กับนางลออ นามวัตร ไว้ในข้อหาสงสัยเป็นต้นเพลิง

เกิดจากเด็กไ้เรียงสา ในขั้นต่อมา ทางเจ้าหน้าที่สืบสวนได้ความละเอียดว่า ต้นเพลิงเกิดจากร้านเสริมสวยศิริวรรณแน่นอน ตามรายงานข่าวจากผู้สื่อข่าวพิษณุโลก มาถึงเมื่อค่ำวานนี้ แจ้งว่าผลการสอบสวนว่าก่อนเกิดเหตุ 1 วัน เด็กชายอุ๊ด หรือชวลิต ได้สตางค์จากแม่มา 50 สตางค์ จึงได้นำไปซื้อไม้ขีดไฟ 2 กลักรจากร้านนายแคะ ที่ร้านรุ่งเรืองอยู่ห้องแถวเดียวกัน ห่างจากร้านศิริวรรณประมาณ 10 เมตร เมื่อซื้อได้แล้วก็นำไปซ่อนไว้ที่หลังตู้ชั้นบน

สนุกกับไม้ขีดไฟ ในวันเกิดเหตุ นั้น ค.ช.อุ๊ด หรือชวลิต ได้ไปโรงเรียนตอนเช้า แต่เมื่อไปถึงโรงเรียน ปรากฏว่าทางโรงเรียนได้อนุญาตให้หยุดอีก 1 วัน เป็นวันพิเศษเนื่องจากวันขึ้นปีใหม่ จึงได้นำสตางค์ที่แม่ให้เป็นค่าขนมประจำวันไปซื้อลูกโป่งกับเด็กหญิงอืด หรือขจรศรี พี่สาวแล้วก็ขึ้นไปนั่งเล่นกัน 2 ที่นั่งบนห้องชั้นบน พอนั่งเล่นได้ซักครู่ ค.ช.ขจรศรี ลงมาห้องน้ำด้านล่าง ค.ช.อุ๊ด คงนั่งเล่นอยู่คนเดียวบนห้องชั้นบน

จุดกระดาษเล่น ในขณะที่นั้น ค.ช.อุ๊ด ได้เลื่อนฝาตู้ ออกและหยิบกระดาษหนังสือพิมพ์เก่าๆ ในตู้เป็นจำนวนมากมาไปกองไว้หลังตู้ เมื่อได้หลายแพ้มแล้วก็เอาไม้ขีดไฟที่ซ่อนไว้ทางหลังตู้เมื่อวันก่อนมาจุดเล่น จุดไม้ขีดไฟไปเกือบ 2 กล่อง ไฟจึงติดกองกระดาษขึ้น ในขณะที่ไฟ

⁹ เดลิเมล์, 8 มกราคม พ.ศ. 2500.

¹⁰ พาดหัวข่าว

ลูกกลมกองกระดาษอยู่นั้น ค.ช.อู๊ด ตกใจกลัวจึงได้ซ่อนอยู่บนห้องชั้นบนไม่ยอมลงมา จนกระทั่งนางบัววันมารดากระวีกระวาดขึ้นไปพบเข้า จึงได้ลากอู๊ดอู๊ดกึ่งลงข้างล่างรอดอันตรายมาได้อย่างหวุดหวิด และพยายามดับไฟสุดกำลังแต่ไปลูกใหม่ต่อไปอย่างหนักไม่อาจดับได้

ร.อ.ต. อุทัย ไทยจินดา ผู้บังคับกองตำรวจพิษณุโลกกับนายสำราญ อินทร์ใหญ่ พนักงานสอบสวนอำเภอเมืองพิษณุโลก ได้นำตัวเด็กชายอู๊ดหรือชวลิต หนูน้อยไร้เดียงสาไปสอบสวนได้เถียงเรื่องราว ณ สภ.พิษณุโลก วันที่ 6 มกราคม นี้ ขณะเรียนข่าวนี้ เจ้าหน้าที่ได้มอบเด็กชวาลิตให้กับมารดาไปก่อน และสอบสวนสาเหตุแวดล้อมอย่างเคร่งเครียด ข่าวกีฬานี้จะได้ติดตามเสนอต่อไป

จอมพล ป. พิบูลสงครามไปพิษณุโลก อนึ่งจอมพล ป. พิบูลสงครามกับคณะได้ออกเดินทาง โดยรถไฟขบวนพิเศษ เมื่อกลางดึกวันที่ 7 มกราคม นี้ กำหนดถึงพิษณุโลกรุ่งเช้าวันที่ 8 นี้ เพื่อเยี่ยมเยียนผู้ประสบภัยครั้งนี้ด้วย

หนังสือพิมพ์ เดลิเมล์ ปีที่ 7 ฉบับที่ 2306 วันพุธที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2500¹¹

คอลัมน์แต่ชาวพิษณุโลก

เมตตาอันสูงส่งของประชาชนในการช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ ผู้ประสบอัคคีภัย ณ จังหวัดพิษณุโลก ยังคงหลั่งไหลผ่านทาง “เดลิเมล์” เฉพาะเมื่อวานนี้มีผู้บริจาค ดังนี้

1. หลวงนาทสิริวัฒน์	บริจาคเงิน 300 บาท
2. นายภาพ พันสูง	บริจาคเงิน 50 บาท
3. วีระ แสงวาริและญาติ	เสื้อผ้า 4 ห่อ
4. นางสะอาด ปัญญาพันธ์	บริจาคเงิน 400 บาท
5. นางสาวแดงต้อย ไม่ทราบนามสกุล	เสื้อผ้า 1 ห่อ
6. คุณโสภา เพ็ญจันทร์ ชยางกุล	เสื้อผ้า 1 ห่อ
7. เด็กหญิงเป็็น ธ.ว.นิช บุนนาค	เสื้อผ้า 1 ห่อ
8. เด็กหญิงนวรรตน์ ลิขิตกุล	เสื้อผ้า 3 ห่อ
9. นายโกศล จันทรวงษ์	เสื้อผ้า 1 ห่อ
10. นางยิ้ม สุขอเนก	เสื้อผ้า 1 ห่อ
11. นางสาวนิภากร สุขอเนก	เสื้อผ้า 1 ห่อ
12. หลวงชำนาญเนติศาสตร์และชาวร้านค้าวงเวียนใหญ่	เสื้อผ้า 700 ชิ้น
13. นางสาวสำนวน เผ่าไทย	เสื้อผ้า 1 ห่อ
14. นักศึกษาหอพักสมาคมอิสลาม	เสื้อผ้า 1 ห่อ
15. ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	เสื้อผ้า 1 ห่อ

เงินและเสื้อผ้าเหล่านี้ เราจะนำไปพิษณุโลก ในวันที่ 12 นี้ผู้ใดจะบริจาคอีกเชิญได้ตลอดเวลา

¹¹ เดลิเมล์, 9 มกราคม พ.ศ. 2500.

ภาคผนวก ก

พิธีรับมอบถนนและสิ่งก่อสร้างในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2501

กำหนดการ

พิธีรับมอบถนนและสิ่งก่อสร้างในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก

17 มิถุนายน พ.ศ. 2501¹²

เวลา 8.30 น.	เอกอัครราชทูตอเมริกันและคณะเดินทางจากสนามบินดอนเมือง โดยเครื่องบิน
เวลา 10.00 น.	เอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาและคณะถึงสนามบินพิษณุโลก แล้วเดินทาง โดยรถยนต์เข้าสู่โรงพิธี บริเวณถนนบรมไตรโลกนาถกับถนนนเรศวร
เวลา 10.30 น.	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยมาถึงโรงพิธี จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนไตร เสร็จแล้วเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกากล่าวสุนทรพจน์ มอบถนนและสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่องค์การยูซอมได้มอบเงินให้กรมโยธาเทศบาลจัดสร้าง แล้วรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยกล่าวสุนทรพจน์ตอบ แล้วทำพิธีตัดริบบิ้นเปิดถนน พระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา แตรวงบรรเลงเพลงมหาชัย เสร็จพิธีแล้วรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย พร้อมด้วยเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกากับคณะขึ้นรถยนต์ผ่านไปตามถนนสายต่างๆ ที่ได้จัดสร้างในบริเวณเมืองพิษณุโลกแล้ว ไปพักผ่อนที่ศาลากลางจังหวัดพิษณุโลก
เวลา 12.30 น.	รับประทานอาหารกลางวัน ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดจัดรับรอง ณ ศาลากลางจังหวัดพิษณุโลก
เวลา 15.00 น.	เครื่องบินของสถานเอกอัครราชทูตอเมริกันนำข้าราชการฝ่ายไทยกับกรุงเทพฯ
เวลา 16.30 น.	ถึงสนามบินดอนเมือง

¹² “เรื่องการรับมอบถนนและสิ่งก่อสร้างในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก,” 8 พ.ศ. – 1 ก.ค. 2501, เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท.3.1.4.11/179 (ปีก 1), สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

สุนทรพจน์ของ ฯพณฯ เอกอัครราชทูตอเมริกัน
ในพิธีรับมอบถนนและสิ่งก่อสร้างในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก

17 มิถุนายน พ.ศ. 2501¹³

ฯพณฯ สุภาพสตรีและสุภาพบุรุษทั้งหลาย

วิถีทางอันน่าชื่นชมที่ราษฎรของชาวจังหวัดพิษณุโลก ได้กลับบูรณะบ้านเมืองให้มีสภาพดีขึ้น หลังจากที่ได้เกิดอัคคีภัยซึ่งนำความเสียหายอย่างใหญ่หลวงมาให้ เมื่อ 18 เดือนที่แล้วมานี้ เป็นที่ยอมรับในความแข็งขันความอดทนและจิตใจอันไม่ย่อท้อของชาวไทยทั้งหมดอย่างแท้จริง

อัคคีภัยได้ล้างผลาญอาคาร ร้านค้า จำนวน 2,000 ห้องและทำให้คน 6,000 คนไร้ที่อยู่อาศัย มิได้ทำให้ท่านหมดหวังเสียทีเดียว งานก่อสร้างใหม่ได้เริ่มโดยจับพลัดทันที่ ท่านและเจ้าหน้าที่ชั้นนำของท่านได้มองเห็นโอกาสที่จะสร้างเมืองให้ดีขึ้น มีถนนกว้างขวาง มีทางเท้า และทางระบายน้ำ เพื่อจังหวัดพิษณุโลกจะได้เจริญและขยายตัวได้เท่าที่ควรจะเป็น

ข้าพเจ้ามีความยินดีที่สหรัฐอเมริกาสามารถให้ความช่วยเหลือในการดำเนินงานนี้ เป็นวิถีทางหนึ่งในจำนวนหลายทางที่เรากำลังให้ความร่วมมือกับรัฐบาลและประชาชนในอันที่จะเสริมสร้างประเทศไทยให้เป็นประเทศที่รุ่งเรืองขึ้นประเทศหนึ่ง ซึ่งท่านจะได้พำนักอาศัยด้วยความสงบสุขและด้วยความมั่นใจ พร้อมด้วยโอกาสอันยิ่งใหญ่สืบไปสำหรับต่อท่านและบุตรหลานของท่าน

เรามีความผาสุกที่ได้ให้ความช่วยเหลือครั้งนี้ เพราะเราเชื่อมั่นว่าเป็นการดีที่จะช่วยเหลือประเทศเอกราชทั้งหลายเช่นประเทศไทยนี้ให้เข้มแข็งมั่นคงและรุ่งเรืองเพื่อธำรงความเป็นเอกราชไว้ และเพื่อพัฒนาทรัพยากรในประเทศให้เป็นประโยชน์ต่อประชาชนของประเทศเหล่านั้น

การช่วยเหลือประชาชนชาวไทยในด้านเหล่านี้เป็นการดีสำหรับเราด้วย เพราะเราชาวสหรัฐอเมริกาไม่อาจอยู่ด้วยความปลอดภัยและรุ่งเรืองได้ จนกว่ามิตรประเทศทั้งหลายของเราจะได้มีฐานะที่ปลอดภัยและรุ่งเรืองด้วย

เราตระหนักในคุณค่าแห่งมิตรภาพของประเทศไทย เพราะว่าประเทศไทยมีอุดมคติเช่นเดียวกับเรา ท่านเป็นชาติที่มั่นคงเข้มแข็ง มุ่งมั่นที่จะธำรงรักษาเอกราชของท่าน ท่านเป็น

¹³ “เรื่องการรับมอบถนนและสิ่งก่อสร้างในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก,” 8 พ.ศ. – 1 ก.ค. 2501, เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท.3.1.4.11/179 (ปีก 1), สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ประเทศเอกราชมากกว่า 700 ปี กำลังใจและความเข้มแข็งซึ่งท่านได้ฟื้นฟูเมืองพิษณุโลก ทำให้ข้าพเจ้ามั่นใจว่า ประเทศของท่านจะดำรงความเป็นเอกราชอยู่ต่อไป

ในนามแห่งประชาชนของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอแสดงความคารวะต่อท่าน ราษฎรชาวจังหวัดพิษณุโลกทั้งหลาย ผู้ก่อสร้างเมืองใหม่จากสลักหักพังและข้าพเจ้ามีความยินดีขอมอบต่อท่าน และเพื่อความเจริญรุ่งเรืองในอนาคตของท่าน ด้วยถนนที่เราได้ช่วยก่อสร้างให้

สุนทรพจน์ตอบของ ฯพณฯ นายทวิ แรงขำ
รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย
ในพิธีรับมอบถนนและสิ่งก่อสร้างในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก
17 มิถุนายน พ.ศ. 2501¹⁴

ฯพณฯ และท่านสุภาพบุรุษ

ด้วยเอกสิทธิ์พิเศษและความชื่นชมยินดีอย่างแท้จริง ข้าพเจ้าในนามของราษฎรชาว
จังหวัดพิษณุโลก รู้สึกเป็นเกียรติที่จะรับมอบถนนในเมืองพิษณุโลกจาก ฯพณฯ ในวันที่

อัศจรรย์ที่เกิดขึ้นเมื่อ ไม่นานมานี้ได้นำความเสียหายอย่างใหญ่หลวงมาสู่ทรัพย์สินของ
ราษฎรจังหวัดนี้ แต่ ฯพณฯ ก็ได้กล่าวอย่างถูกต้องว่า อัศจรรย์มิได้ทำให้เราสิ้นหวังเสียเลยทีเดียว
ทั้งนี้เป็นผลส่วนหนึ่งจากความเอื้อเฟื้อของรัฐบาลแห่งสหรัฐอเมริกา ซึ่งด้วยน้ำใจแห่งมนุษยธรรม
ที่จะช่วยเหลือผู้ต้องประสบอัศจรรย์ได้บริจาคเงิน 4 ล้านบาท เพื่อการบูรณะถนนสายต่างๆ ภายใน
เมือง ด้วยการร่วมมือช่วยเหลือของรัฐบาล ฯพณฯ งานก่อสร้างตามโครงการก็ได้สำเร็จลงโดย
บริบูรณ์แล้ว ราษฎรได้รับทรัพย์สินที่สูญหายไปกลับคืนมาและดำรงชีพโดยสันติสุข

รัฐบาลแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและประชาชนชาวไทยรู้สึกซาบซึ้งในท่าที
และเจตนารมณ์อันเป็นมิตรซึ่งรัฐบาลแห่งสหรัฐอเมริกาที่ได้แสดงออกโดยเสมอมาต่อประเทศไทย
และประชาชนชาวไทยที่อยู่ในภาวะขาดแคลนและทุกข์ยาก เพราะฉะนั้นขอให้ข้าพเจ้าได้ถือโอกาส
นี้แสดงความขอบคุณและความชื่นชมยินดีอย่างจริงใจต่อ ฯพณฯ ตลอดจนรัฐบาลและประชาชน
ชาวอเมริกัน ที่ได้กรุณาให้ความช่วยเหลือในวาระอันเหมาะสม และมีคุณค่ายิ่งนี้ อันเป็นข้อพิสูจน์ที่
เด่นชัดถึงความเห็นอกเห็นใจที่มีอยู่ตลอดมา และความเป็นมิตรอันมั่นคงของรัฐบาลแห่ง ฯพณฯ ที่
แสดงแต่ประเทศของเราและประชาชนชาวไทย ข้าพเจ้ามีความมั่นใจต่อ ฯพณฯ อีกด้วยว่า ท่าทีอัน
เป็นมิตรและน้ำใจอันกว้างขวางนี้จะอุทิศอยู่ในดวงจิตของประชาชนชาวไทยต่อไป

ขอบคุณ

¹⁴ “เรื่องการรับมอบถนนและสิ่งก่อสร้างในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก,” 8 พ.ศ. – 1 ก.ค. 2501, เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท.3.1.4.11/179 (ปี 1), สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ภาคผนวก ง
พิธีเปิดทางหลวงสายพิษณุโลก – หล่มสัก พ.ศ. 2504

หมายกำหนดการ
พิธีเปิดทางหลวงสายพิษณุโลก – หล่มสัก
วันที่ 11 มีนาคม 2504¹⁵

06.30 น.	รถรับส่งรวมจากกระทรวงคมนาคม – คอนเมือง
07.30 น.	เครื่องบินออกเดินทางจากกรุงเทพฯ
09.00 น.	ถึงสนามบินพิษณุโลก
09.30 น.	รอรับเครื่องบิน ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ที่สนามบินพิษณุโลก
10.00 น.	ถึงสถานที่กระทำพิธี เริ่มพิธี - ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีเป็นประธานในพิธีจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย - ถวายเครื่องปัจจัยไทยทาน - ฯพณฯ เอกอัครราชทูตอเมริกันกล่าวมอบ - ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีกล่าวตอบรับ
11.00 น.	ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีตัดริบบิ้นเปิดทอง
12.00 น.	ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีและคณะเดินทางด้วยรถยนต์ตรวจเส้นทางสายนี้ถึงหล่มสัก

เสร็จพิธี

เที่ยวกลับ	เมื่อเครื่องบินถึงกรุงเทพฯ มีรถรับส่งรวมจากคอนเมือง – กระทรวงคมนาคม
การแต่งกาย	ทหาร เสื้อเชิ้ตมีผ้าผูกคอ พลเรือน เครื่องแบบตรวจราชการแขนยาว หรือสากลนิยม

¹⁵ “เรื่องเงินค่าเช่าเครื่องบินไปเปิดทางสายพิษณุโลก-หล่มสัก,” พ.ศ. 2504, เอกสารกระทรวงคมนาคม, คค.0202.8.7/439, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

คำกล่าวของ ฯพณฯ เอกอัครราชทูต ยู. อเล็กซิส. จอนสัน
 ในพิธีมอบทางสายตะวันออก - ตะวันตก เมื่อวันที่ 11 มีนาคม 2504¹⁶

ฯพณฯ ที่เคารพ ข้าพเจ้ารู้สึกมีความยินดีเป็นพิเศษที่ได้ร่วมกับ ฯพณฯ ในการมอบทางหลวงอันเป็นอนุสรณ์ของมิตรภาพและความร่วมมือระหว่างไทยอเมริกันอีกครั้งหนึ่ง ทางหลวงที่จะมอบนี้เป็นทางสายแรกที่ต่อเชื่อมภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

ระหว่างที่ข้าพเจ้าพักอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลา 3 ปีมานี้ ข้าพเจ้าได้ร่วมในงานพิธีมาแล้วหลายครั้ง เช่น ในพิธีทางการศึกษา ในเรื่องศูนย์การอนามัย ในการปรับปรุงทางรถไฟ สนามบิน การทางและพลังงาน แต่ละพิธีนี้ได้เป็นที่ประทับใจข้าพเจ้าอย่างยิ่ง เพราะข้าพเจ้ารู้สึกถึงความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างไทย - อเมริกัน นี้ยังได้ผลให้การเศรษฐกิจของไทยได้พัฒนาการเจริญขึ้น และมาตรฐานการครองชีพได้สูงขึ้นตามนโยบายของรัฐบาลไทย ทั้งยังเปิดทางทำมาหากินใหม่ๆ ให้แก่พลเมืองไทยอีกด้วย

เมื่อข้าพเจ้าได้มาถึงประเทศไทยใหม่ๆ ได้มีการเปิดถนนมิตรภาพ ในครั้งนั้นข้าพเจ้าได้กล่าวว่า “การขาดทางหลวงนั้นเป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้าของประเทศ แต่หากได้สร้างทางหลวงให้ดีและเหมาะสมกับภูมิภาคแล้วก็ย่อมจะหมายถึงการเปิดทางทำมาหากิน เปิดโอกาส เพิ่มรายได้ และเพิ่มสิ่งที่ดีงามทั้งหลายให้แก่พลเมือง” เมื่อคิดถึงถนนมิตรภาพแล้วจะเห็นว่าทางสายนี้ได้ยังผลให้เกิดแล้วตามปณิธานที่ตั้งไว้ ผลที่เกิดขึ้นคือยิ่งเสียดายที่คาดไว้อีก และในครั้งนี้อธิให้หวังกันว่าทางสายตะวันออก - ตะวันตก นี้จะก่อให้เกิดผลเช่นเดียวกัน

แม้ภูมิภาคที่ก่อสร้างจะมีภูเขาสูงชันขวางอยู่ก็ได้พยายามสร้างทางสายนี้กันจนเสร็จ เป็นโอกาสดีเลิศสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจในภูมิภาคนี้ น้ำก็มีใช้บริบูรณ์ มีที่กว้างสำหรับทำไร่และเลี้ยงสัตว์ ทั้งยังมีป่าที่จะทำการป่าไม้อีกด้วย การเปิดประเทศโดยทางหลวงในครั้งนี้จะเปิดทางทำมาหากิน เปิดโอกาส และเพิ่มรายได้ให้แก่ราษฎร ทางสายนี้ยังเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวทั้งไทยและชาวต่างประเทศได้เข้าถึงทิวทัศน์และป่าที่งดงามโดยธรรมชาติของประเทศไทย

การสร้างทางสายนี้เป็นที่ฝึกวิศวกรช่างทางไทย และนิสิตจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ให้มีความชำนาญยิ่งขึ้นในวิชาวิศวกรรมการทาง

¹⁶ “เรื่องเงินค่าเช่าเครื่องบินไปเปิดทางสายพิษณุโลก-หล่มสัก,” พ.ศ. 2504, เอกสารกระทรวงคมนาคม, คค.0202.8.7/439, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

เครื่องจักรเครื่องมือมีราคาถึง 160 ล้านบาท ที่ได้ใช้งานในการก่อสร้างทางสายนี้ได้รับการซ่อมให้ดี และได้โอนให้แก่กรมทางหลวงแผ่นดินเพื่อใช้สร้างทางบำรุงและบูรณะทางอื่นๆ ทั่วประเทศ

ในโอกาสนี้ ข้าพเจ้าขอแสดงความนับถือต่อช่างฝีมือ และวิศวกรทั้งที่เป็นไทยและอเมริกัน ผู้ซึ่งได้ทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กันในการสร้างทางสายนี้ มีคนไทยมากกว่า 2,400 คน ทั้งที่เป็นช่างฝีมือ และวิศวกร ชาวอเมริกัน จากบริษัทเรย์มอนด์ และบริษัทสเวอคริป แอนด์ฟาเซล และยูซอม เขาเหล่านี้ไม่แต่เพียงจะสร้างทางสายนี้ขึ้นเท่านั้น แต่ยังนับว่าได้สร้างมิตรภาพให้แก่ชาวไทยและอเมริกันอีกด้วย ขอให้มิตรภาพนี้จงยั่งยืนถาวรชั่วกาลนาน

ดังนั้น ในนามของประชาชนชาวอเมริกัน ข้าพเจ้าขอร่วมกับ ฯพณฯ ในพิธีมอบทางสายนี้ให้แก่ประชาชนชาวไทย เพื่อความเจริญแก่เขาเหล่านั้น และแก่ประเทศไทย และเพื่อความยั่งยืนถาวรแห่งมิตรภาพระหว่างประเทศไทยและสหรัฐอเมริกา

คำกล่าวตอบของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์
ในพิธีมอบทางหลวงหมายเลข 24 เมื่อวันที่ 11 มีนาคม 2504¹⁷

ฯพณฯ เอกอัครราชทูต และท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย

ข้าพเจ้าในนามของรัฐบาลและประชาชนชาวไทย ขอขอบคุณรัฐบาลสหรัฐอเมริกาและประชาชนชาวอเมริกันที่ได้มอบของขวัญอันล้ำค่าแก่ประเทศไทย คือ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 24 ระหว่างพิษณุโลก – หล่มสัก หรือที่เรียกว่า ทางหลวงสายตะวันออก – ตะวันตก

เมื่อประมาณ 3 ปีมาแล้ว ประเทศไทยได้รับถนนมิตรภาพเป็นของขวัญจากรัฐบาล และประชาชนชาวอเมริกันครั้งหนึ่งแล้ว มาวันนี้ก็ได้รับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 24 พิษณุโลก – หล่มสัก เป็นของขวัญอันล้ำค่าจากผู้ให้คนเดียวกันอีก ทางสายใหม่นี้จะเชื่อมโยงภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยให้ได้ไปมาถึงกันได้สะดวก เช่นเดียวกับที่ถนนมิตรภาพได้เชื่อมโยงภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาแล้ว และทางสายนี้จะนำความเจริญมาสู่ท้องถิ่นเช่นเดียวกันอย่างแน่นอน

ไมตรีจิตต์ซึ่งรัฐบาลและประชาชนชาวอเมริกันได้แสดงต่อรัฐบาลและประชาชนชาวไทยในวันนี้ ทำให้ข้าพเจ้าระลึกถึงไมตรีจิตต์ระหว่างประเทศทั้งสองของเราซึ่งมีมาแต่โบราณกาลนับได้ร้อยกว่าปีแล้ว ขอให้มิตรที่มีอยู่ระหว่างประเทศอเมริกาและประเทศไทยจงยั่งยืนตลอดกาลนาน

ณ โอกาสนี้ ข้าพเจ้าในนามของรัฐบาลไทยและประชาชนชาวไทยขอรับมอบทางหลวงแผ่นดินหมายเลขที่ 24 พิษณุโลก-หล่มสัก ไว้จาก ฯพณฯ ข้าพเจ้าขอขอบคุณเจ้าหน้าที่องค์การบริหารวิเทศกิจประจำประเทศไทย (ยูซอม) คณะกรรมการพิจารณาและดำเนินการเกี่ยวกับการช่วยเหลือร่วมมือทางเศรษฐกิจและวิชาการกับต่างประเทศ (ก.ศ.ว.) รวมทั้งเจ้าหน้าที่กระทรวงคมนาคมทางหลวงแผ่นดิน และผู้ที่ได้มีส่วนในการสร้างทางสายนี้ ซึ่งโดยความร่วมมือกันเป็นผลให้ทางสายนี้ได้สำเร็จลงด้วยดี

ฯพณฯ เอกอัครราชทูต ข้าพเจ้าขอขอบคุณอีกครั้งหนึ่งในไมตรีจิตต์และความร่วมมืออันบริสุทธิ์ที่สหรัฐอเมริกาได้ให้แก่ประเทศไทยตลอดมา

บัดนี้ได้อุดมฤกษ์แล้ว ข้าพเจ้าขอเปิดทางหลวงหมายเลขที่ 24 ตอนพิษณุโลก – หล่มสัก นี้เป็นทางการ ขอทางหลวงแผ่นดินสายนี้จงสถิตสถาพรเป็นอนุสรณ์แห่งความร่วมมือและมิตร

¹⁷ “เรื่องเงินค่าเช่าเครื่องบินไปเปิดทางสายพิษณุโลก-หล่มสัก,” พ.ศ. 2504, เอกสารกระทรวงคมนาคม, คค.0202.8.7/439, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

สัมพันธอันดีระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา ทั้งอำนวยความสะดวกและประโยชน์สุขแก่ประชาชน
ชาวไทยอย่างไพศาล สมดังปณิธานที่ได้ตั้งไว้ทุกประการ

ภาคผนวก จ

เชิญชวนบริจาคเงินสร้างศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ. 2503

แจ้งความ

เรื่อง เชิญชวนบริจาคเงินสร้างศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช¹⁸

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงพระราชสมภพที่วังจันทร์ ซึ่งตั้งอยู่ใต้ค่ายทหารสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจังหวัดพิษณุโลก สมเด็จพระมหาวิระกษัตริย์พระองค์นี้ได้ถูกพระเจ้าหงษาวดีบุเรงนองขอตัวจากสมเด็จพระราชาธิบดีไปไว้ที่กรุงหงสาวดีตั้งแต่พระชนมายุได้ 9 พรรษา เพื่อเป็นองค์ประกัน จนกระทั่งพระชนมายุได้ 15 พรรษาจึงได้เสด็จกลับสู่พระนครศรีอยุธยา ตลอดพระชนมายุของพระองค์นับแต่พระชนมายุได้ 16 พรรษาเป็นต้นไป ได้ทรงออกกระทำศึกสงครามเพื่อปราบปรามขับไล่อริราชศัตรูและเมื่อได้ทรงประกาศอิสรภาพแล้ว ก็ต้องกระทำศึกสงครามต่อไปเพื่อสร้างราชอาณาจักรไทยให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงถาวร และสร้างความสงบสุขให้แก่ประชาชนชาวไทยทั้งชาติ ซึ่งเป็นผลให้ราชอาณาจักรไทยพ้นจากความรบกวนของข้าศึกศัตรูมาเป็นระยะเวลายาวนานถึง 150 ปี ตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ไม่เคยปรากฏว่าได้ปลีกเวลามาหาความสุขสำราญส่วนพระองค์แม้แต่น้อย แม้แต่พระเอกอัครมเหสีก็ไม่ปรากฏในประวัติศาสตร์ว่าได้ทรงมีหรือไม่ ทรงตรากตรำทำศึกอยู่ตลอดเวลา ที่สุดได้เสด็จสวรรคตในระหว่างเดินทางไปราชการสงคราม ซึ่งไม่เคยมีพระมหากษัตริย์องค์ใดหรือวีระบุรุษของชาติคนใดได้ทุ่มเทชีวิตทั้งชีวิต เพื่อความสุขของประชาชนและเพื่อความมั่นคงของชาติเยี่ยงพระองค์เลย จึงทรงเป็นยอดของมหาบุรุษที่มีพระคุณแก่ชาติและประชาชนชาวไทยอย่างใหญ่หลวง ฝังแน่นอยู่ในดวงใจของคนไทยทั้งชาติมาตลอดกาลนานมิรู้ลืม

แต่ว่าที่ที่ทรงพระราชสมภพนั้น ได้มีผู้สร้างศาลเป็นที่สถิตแห่งดวงวิญญาณของพระองค์ไว้ด้วยไม้มุงสังกะสีขนาดสูงจากพื้นดิน 3 สอก กว้าง 1 วา 2 สอก ยาว 2 วา 3 สอก เป็นศาลที่เล็กและเก๋คร่ำคร่า ดูแล้วไม่มีความสลักสำคัญอันใดเลย ในศาลนั้นมีรูปไม้แกะสลักขนาดสูง 68 เซนติเมตร ไว้เป็นพระรูปแทนพระองค์ท่าน แม้ว่าลักษณะของศาลและพระรูปจะแลดูน่าสังเวชถึงปานนั้น แต่เมื่อถึงคราวที่มีศึกสงครามก่อนที่ทหารในค่ายจะออกเดินทางไปในราชการศึกสงคราม

¹⁸ “เรื่องเชิญชวนบริจาคเงินสร้างศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช,” พ.ศ. 2503, เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท.0202.2.1 / 970, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ก็พากันเข้าไปถวายความเคารพสักการะ เพื่อขออัญเชิญพระวิญญูณของพระองค์ให้ทรงคุ้มครองรักษาและเป็นกำลังใจให้แก่วัฒนในการศึกสงคราม แม้ที่สุดองค์พระมหากษัตริย์ก็เคยเสด็จฯ ไปเคารพสักการะอยู่เนืองๆ ทำให้ผู้ที่ประสบเหตุการณ์เช่นนี้เกิดความเศร้าสลดใจในเมื่อได้เห็นสถานที่ และระลึกถึงความสำคัญของพระองค์ท่าน จึงเมื่อวันที่ 16 มิถุนายน 2502 ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ของเราได้เข้าไปสักการะ ณ ที่ศาลนี้ และได้เกิดความรู้สึกในความไม่เหมาะสมขึ้นเช่นเดียวกัน จึงได้กรุณาตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง ให้ข้าพเจ้าเป็นประธานกรรมการ มีอธิบดีกรมศิลปากร ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก พ.ต.อ.สำราญ กัลลศิริ นายกสมาคมนักเรียนเก่าพิษณุโลกพิทยาคม นายกเทศมนตรีเมืองพิษณุโลก และนายอำเภอเมืองพิษณุโลก เป็นกรรมการ เพื่อดำเนินการสร้างศาลและหล่อพระรูปขึ้นใหม่ให้สมพระเกียรติ

พร้อมกันนั้น ฯพณฯ ได้กรุณาให้เงินทุนริเริ่มก่อนเป็นจำนวน 585,000 บาท และมีบัญชาให้เปิดเรียกรายได้จากข้าราชการและประชาชนได้มีส่วนบริจาคเพิ่มเติมเป็นการแสดงกตเวทิตูณในโอกาสนี้ด้วย บัดนี้การดำเนินการก่อสร้างได้ลงมือกระทำแล้วตามลำดับ คือ สร้างตัวศาลเป็นแบบไทย อาคารถาวรคอนกรีตเสริมเหล็ก หล่อพระรูปตอนประกาศอิสรภาพขนาดเท่าองค์จริง สร้างลานซีเมนต์รอบตัวศาล และสร้างถนนคอนกรีตเสริมเหล็กจากถนนใหญ่เข้าสู่ตัวศาลกะประมาณค่าก่อสร้างรวมทั้งสิ้นเป็นจำนวนเงิน 1,247,750 บาท และยิ่งกว่านั้น เพื่อให้ศาลนี้ตั้งอยู่ให้เด่นชัดสง่างาม จึงจำเป็นต้องรื้อย้ายอาคารเรียนของโรงเรียนประจำจังหวัด “พิษณุโลกพิทยาคม” ซึ่งตั้งอยู่อีก 2 หลังออกไปให้พ้น ซึ่งจำเป็นต้องเสียค่าใช้จ่ายอีกจำนวนมาก เพราะอาคารทั้ง 2 หลังนี้นั้น เป็นอาคารเรียนขนาดใหญ่ถึง 26 ห้องเรียน

ฉะนั้น จึงแจ้งความเชิญชวนมาเพื่อขอให้เพื่อนร่วมชาติทุกคนได้มีส่วนในการแสดงกตเวทิตูณครั้งนี้โดยทั่วกัน หากจะมีร่วมมือกันเสียสละเงินเพียงคนละ 1 บาทก็เป็นจำนวนเพียงพอและไม่เป็นการเดือดร้อนแก่ประการใดเลย ทั้งจะเป็นการแสดงถึงความสามัคคีธรรมและกตเวทิตูณแด่องค์สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ผู้ทรงพระคุณอันยิ่งใหญ่ของชาวไทยอีกด้วย

กองบัญชาการกองทัพภาคที่ 3

แจ้งความ ณ วันที่ 3 ตุลาคม 2503

พลโท ประพันธ์ กุลพิจิตร

(พลโท ประพันธ์ กุลพิจิตร)

แม่ทัพกองทัพภาคที่ 3 จังหวัดพิษณุโลก

ประธานกรรมการสร้างศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

รายละเอียดกำหนดการ
เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
จังหวัดพิษณุโลก
25 มกราคม 2505¹⁹

- เวลา 10.50 น. ข้าราชการ, ประชาชน และเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายเข้าที่พร้อมกันเพื่อเตรียมกับเสด็จ ณ บริเวณสนามบินจังหวัดพิษณุโลก บริเวณลานหน้าพระวิหารพระพุทธชินราช และบริเวณพิธีมณฑลสถานศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
- เวลา 11.20 น. เครื่องบินพระที่นั่งถึงสนามบินจังหวัดพิษณุโลก เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ลงจากเครื่องบินแล้ว กองเกียรติยศถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี จบแล้วแม่ทัพกองทัพภาคที่ 3 และผู้ว่าราชการจังหวัดฯ เข้าถวายรายงาน กรรยาผู้ว่าราชการจังหวัดถวายช่อดอกไม้แด่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ แล้วแม่ทัพกองทัพภาคที่ 3 กราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไปยังแท่นรับถวายความเคารพของกองเกียรติยศ
- เมื่อกองเกียรติยศถวายความเคารพ และผู้บังคับกองเกียรติยศเข้ามาถวายรายงานเสร็จกลับไปแล้ว แม่ทัพกองทัพภาคที่ 3 กราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯ ไปตรวจแถวกองเกียรติยศ แล้วเสด็จฯ กลับมาประทับแท่นรับถวายความเคารพ ผู้บังคับกองเกียรติยศบอกเลิกแสดงความเคารพ เสด็จผ่านข้าราชการและครอบครัวที่มาเฝ้ารับเสด็จฯ แล้วขึ้นประทับรถยนต์พระที่นั่ง ไปยังวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมื่อรถยนต์พระที่นั่งเคลื่อน ให้แตรวงบรรเลงอีกครั้ง ผ่านถนนซึ่งมีทหาร ตำรวจ นักเรียน และประชาชนรายทางรับเสด็จฯ
- เวลา 11.45 น. รถยนต์พระที่นั่งถึงวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ กองเกียรติยศบริเวณลานหน้าพระวิหารพระพุทธชินราชถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี เสด็จฯ ผ่านข้าราชการและครอบครัวที่มาเฝ้ารับ

¹⁹ “เรื่องจังหวัดพิษณุโลก,” พ.ศ.2505, เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท.0201.2.1.43/399, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

เสด็จฯ เข้าสู่พระวิหารพระพุทธชินราช ถวายเครื่องนมัสการแล้ว เสด็จ
กลับประทับรถยนต์พระที่นั่งไปยังพิธีมณฑล เมื่อรถยนต์พระที่นั่งเคลื่อน
ให้บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมีอีกครั้ง

เวลา 11.55 น.

รถยนต์พระที่นั่งถึงมณฑลพิธี ณ ลานศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
กองเกียรติยศ ณ ที่ประทับบริเวณพิธีมณฑลถวายความเคารพ แดง
บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี เมื่อเสด็จฯ ลงจากรถยนต์พระที่นั่งแล้ว
แม่ทัพกองทัพภาคที่ 3 ในฐานะประธานกรรมการสร้างศาลสมเด็จพระ
นเรศวรมหาราช กราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯ ขึ้นสู่ชั้นบนของอาคารพิธี
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการพระพุทธรูป
ปางประจำรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงศีลแล้วเสด็จฯ ออกมา
ประทับหน้ามุขชั้นบนของอาคารพิธี เพื่อทรงรับคำกราบบังคมทูล
รายงานของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี จบ มีพระราชดำรัสตอบ

เมื่อจบพระราชดำรัสแล้ว แม่ทัพกองทัพภาคที่ 3 ประธานกรรมการสร้าง
ศาล กราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯ ลงจากอาคารพิธี เพื่อทรงประกอบพิธีเปิด
ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ ประตูด้านหน้าของศาลฯ

ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี นำกรรไกรขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย เพื่อใช้ทรงตัดแถบ
ผ้าคาดทอง ณ ประตูศาล เมื่อทรงตัดแล้ว พระสงฆ์ 10 รูป เจริญชัยมงคล
คาถา ชาวพนักงานประโคมฆ้องชัย ทหารกองเกียรติยศในพิธีเปิดศาล
ถวายความเคารพ แดงบรรเลงเพลงชาติ

เสด็จฯ เข้าสู่ศาลทรงพระสุหร่ำทรงพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวร
มหาราช พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ
พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะแล้ว
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดธูปเทียนเครื่องสังเวย เสด็จฯ ออก
จากศาลไปยังอาคารพิธี ณ บริเวณลานศาลในทางเสด็จพระราชดำเนินนี้
แม่ทัพกองทัพภาคที่ 3 ประธานกรรมการสร้างศาลนำบรรดากรรมการ
สร้างศาลเข้าเฝ้า

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมแก่พระสงฆ์
10 รูป พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก จบแล้ว แม่ทัพกองทัพภาคที่
3 ประธานกรรมการสร้างศาลนำแผ่นหินอ่อนขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย เพื่อขอ
พระราชทานพระปรมาภิไธย แล้วเสด็จฯ โดยรถยนต์พระที่นั่งไปยังศาลา

- กลางจังหวัด เมื่อรถยนต์พระที่นั่งเคลื่อน ให้กองเกียรติยศถวายความ
เคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี
- เวลา 12.40 น. รถยนต์พระที่นั่งถึงศาลากลางจังหวัด หน่วยรักษาการณ์บริเวณที่ประทับ
เรียกแถวถวายความเคารพ แตรเดี่ยวเป่าเพลงคำนับ
- เวลา 13.00 น. ทรงเสวยพระกระยาหารกลางวัน ณ ที่ประทับอาคารชั้น 2 ของศาลากลาง
จังหวัดฯ

ภาคผนวก ฉ

ตัวอย่างข้อมูลการสัมภาษณ์ชาวเมืองพิษณุโลก

จิตตรา จันเปี่ยม. อายุ 61 ปี. ชาวเมืองพิษณุโลก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก. สัมภาษณ์, 5 เมษายน 2554.

ภักธา : ช่วยเล่าถึงเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2500 ให้ฟังหน่อยได้มั๊ยค่ะ

จิตตรา : ตอนนั้นอายุ 9 ขวบ บ้านป่าอยู่ตรงข้ามร้านศิริวรรณต้นเพลิง เป็นบ้านไม้ 2 ชั้น 2 ห้อง ขายจักรยานและซ่อมจักรยาน พอบ้านไฟไหม้ก็มีการซ่อมแซม หลวงเป็นออกเงินในการสร้าง เพราะเป็นที่ราชพัสดุ บางคนก็ย้ายออก บางคนที่มีสตางค์หน่อยก็อยู่ที่เดิม ราชการมาช่วยเหลือโดยมีการวางเต็นท์ที่โรงเรียนสันหมื่น แจกผ้าห่ม ข้าวสาร ในช่วงแรกๆ ป้าต้องไปอาศัยอยู่บ้านญาติ ตอนนั้นเหมือนหมดตัว เคราะห์ซ้ากรรมซัด บ้านถูกไฟไหม้ไปแล้ว ทรัพย์สินที่เก็บออกมาได้ถูกขโมยไปหมด

ภักธา : กว่าจะฟื้นตัวใช้เวลาานานมั๊ยค่ะ

จิตตรา : ใช้เวลาฟื้นตัวเกือบ 10 ปี เมื่อครั้งบ้านยังสร้างไม่เสร็จ ทางหลวงได้มีการสร้างแฉงลอยไว้ให้ชาวเมืองขายของ ป้าก็ขายจักรยาน ซ่อมจักรยานอยู่เหมือนเดิม อยู่หน้าบ้านเท่านั้นแหละ แต่เป็นแฉงลอยไป แต่พอสร้างบ้านเสร็จบ้านป่าอยู่ตรงหัวมุมพอดีก็เหมือนตกกระไดพลอยโจรไปเพราะหลวงมีการวางแผนไว้ว่า บ้านที่อยู่ตรงหัวมุมต้องสร้างเป็นบ้านตึก 3 ชั้น คนเดิมๆ ก็มีอยู่เดิมบ้าง ย้ายออกไปบ้าง

ภักธา : แล้วลำบากมากมั๊ยค่ะ

จิตตรา : ป้าคิดว่าหลังไฟไหม้แล้วลำบากมาก ทำมาหากินก็ลำบาก ทุนรอนก็ไม่ค่อยจะมี ต้องไปกู้หนี้ยืมสินจากญาติพี่น้อง คนสมัยใหม่/คนทั่วไปคิดว่าไฟไหม้แล้วทำให้เมืองเจริญ แต่ป้าเสียหาย ป้าก็ไม่ชอบใจเท่าไร เพราะป้าลำบากมาก เหมือนคนหมดตัว คนสมัยนั้นไม่รู้จักฝากเงินที่ธนาคาร พอไฟไหม้เงินทองก็กลายเป็นเถ้าถ่านไป

รดาอนงค์ กิตติรัตนรังสี. อายุ 65 ปี. เจ้าของร้านพิชญ์โอชา ชาวเมืองพิชญ์โลก อำเภอเมือง จังหวัดพิชญ์โลก. สัมภาษณ์, 7 เมษายน พ.ศ. 2554.

ภัทธา : ช่วยเล่าเหตุการณ์ไฟไหม้ พ.ศ. 2500 หน่อยได้มั๊ยค่ะ

รดาอนงค์ : เกิดขึ้นวันที่ 2 มั้ง 2 มกราคม 2500 เวลาประมาณ 3 โมงเช้า เหตุเกิดเพราะเด็กเล่นไม้ขีดไฟ บ้านตอนนั้นก็บ้านบ้านไม้เก่า ต้นเพลิงอยู่ที่เกศรินตรงข้ามเป็นร้านขายที่นอน ไฟไหม้ตั้งแต่แถวนั้น ลมมาพอดีตีไปทางตลาดได้ แล้วหวนกลับมาที่เดิม ขึ้นไปทางเหนืออีก กินไปถึงริมแม่น้ำหมดเว้งเลย ควันค้าๆ เต็มไปหมด แต่ไม่มีใครเชื่อว่าไฟไหม้ เพราะว่ามันไม่เคยเกิด ไม่มีใครชนของเลย นั่งกินกาแฟไม่มีใครสนใจ ลมแรงมาก รถดับเพลิงก็น้อยเอาไม่อยู่ เหมือนลมเพชรหึงอะนะ หลังจากไฟไหม้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท่านเสด็จมาทางรถไฟ พักที่ศาลากลางจังหวัดพิชญ์โลก เพื่อมาดูพสกนิกร ครั้งแรกของเมืองพิชญ์โลกเลยนะที่ท่านเสด็จ ป่าถึงรักในหลวง

ภัทธา : แล้วหลังจากเหตุการณ์ไฟไหม้เป็นอย่างไรบ้างค่ะ

รดาอนงค์ : ก็ครั้งแรกในชีวิตนะไม่เคยมีในเมืองพิชญ์โลกเลย เป็นการปรับแผนผังใหม่เลย เพราะตอนนั้นมีบริษัทของอเมริกาเข้ามาทำทางเพื่อปรับเมืองใหม่หลังไฟไหม้ ไฟไหม้ครั้งนี้นึกเนื้อที่กว้าง ป่าไม่รู้จะพุดยงใจ ป่าเห็นทั้งไม้หล่นอะไรหล่นเห็นหมด ป่าเดือนร้อนนะ ป่ายังเล็กมากสมัยยังเรียนเซนนิโกลาอยู่เลย รัฐบาลก็เข้ามาช่วยสร้างเพิงหมาแหงนตั้งแต่โรงพักไปถึงนู่นแถวๆ โรงเรียนเฉลิมขวัญ รัฐบาลช่วยเติมที่ เสื้อผ้า อาหารช่วยเติมที่เลย

ภัทธา : ใช้เวลานานมั๊ยค่ะกว่าเมืองพิชญ์โลกจะฟื้นตัวกลับมาเป็นเหมือนเดิม หลายปีมั๊ยค่ะ

รดาอนงค์ : หลายปีนะ ดีกสวยมาก สวยกว่าเค้า ฟังเมืองพิชญ์โลกสวยมาก แต่ตอนนี้ไม่สวยแล้ว ถนนก็ขยายใหญ่ จราจรดีขึ้น แต่ตอนนี้ก็แคบลงไปแล้ว ถนนปูนหน้าเบงค์กรุงเทพฯ ถึงฟาร์มิตา อเมริกาสร้างนะ ถนนมิตรภาพอเมริกาก็สร้าง

ภัทธา : อาคารที่คุณป่าอยู่นี้เช่าอยู่หรืออย่างไรค่ะ

รดาอนงค์ : ที่นี่เป็นบ้านเช่า แม่กับเตี้ยเช่าเขา

ภัทธา : ช่วยเล่าถึงย่านการค้าที่สำคัญของเมืองด้วยค่ะ

รดาอนงค์ : หลังไฟไหม้พอตึกสร้างเสร็จ ความเจริญก็ขยับออกมาจากตลาดได้ ตลาดได้เป็นศูนย์กลางการค้าของเมืองเพราะเมื่อก่อนแถวนี้มีท่าเรือแดง ท่าเรือเขียว ใครๆ ก็ไปซื้อของที่นั่น แต่ตอนนี้มันไม่ใช่แล้ว ตอนนี้เงียบสนิทไปอยู่รอบนอกหมด

ภัทธา : มุมมองป่า หลังไฟไหม้พิชญ์โลกเปลี่ยนไปอย่างไรบ้างค่ะ

รดาอนงค์ : ป้าว่าโชคดี เมืองได้จัดผังเมืองใหม่ ช่วงนั้นดีมาก สวยมาก ได้คำชม

ภัทธา : แล้วความเจริญมันขยายตัวออกไปบริเวณรอบนอกตั้งแต่เมื่อไหร่ล่ะ อย่างเช่น บริเวณตลาดโคกมะตูม

รดาอนงค์ : ประมาณ 20 ปี

ภัทธา : ประมาณ พ.ศ. 2520 หรือคะ

รดาอนงค์ : ขึ้นมาอีก ประมาณ พ.ศ. 2515 หรือ 2516 ประมาณนั้นแหละนะ แต่มันเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไปนะ ไม่หวบหาบ ถ้าไม่มีโรงแรมอัมรินทร์นครก็ไม่เจริญแบบนี้หรอก การค้าก็เริ่มเป็นธุรกิจขึ้น ดึงคนจากที่ต่างๆ เข้ามา เป็นโรงแรมที่แรกที่ทันสมัยที่สุด ได้โรงแรมมีห้างเกิดขึ้นด้วยนะ 2 ห้าง ชื่อห้างวาเลนไทน์กับสยามแควร์ 2 ห้างนี้เกิดก่อนท็อปแลนด์ แต่ไม่ใหญ่เท่าท็อปแลนด์

ภัทธา : ภายหลังจากการก่อตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาเมืองพิษณุโลกเป็นอย่างไรบ้างคะ

รดาอนงค์ : เมืองเจริญขึ้นเยอะ คนเข้ามาก็เข้ามาเยอะ สมบัติผลัดกันชมก็ยิ่งเยอะ เปลี่ยนเจ้าของไปเรื่อย ที่แถวนี้ที่หลวงทั้งนั้น เมืองพิษณุโลกเนี่ยเหมือนชุมทาง ใครขึ้นเหนือก็แวะใครลงใต้ก็แวะ เมืองมันถึงเจริญ

ภัทธา : ทำเรื่องของเมืองพิษณุโลกเลิกใช้ประมาณเมื่อไหร่ล่ะ

รดาอนงค์ : ตอนที่รถยนต์เยอะแล้วไง เดียวนี้เลิกใช้หมดแล้ว คนมีดั่งก็ซื้อเรือเก่าเก็บ ตกแต่งบ้าน คนไม่มีดั่งก็ขายเรือออก

ภัทธา : ป้าเป็นคนจีนที่อพยพมาจากไหนคะ

รดาอนงค์ : มาอยู่ที่นี้ตั้งแต่สมัยเดียวกับแม่แล้ว เดี่ยวกับแม่หนีมาทำงานที่โรงแรมหน้า เหวงหลี คนจีนที่นี้ขายทุกอย่างก็เกียจไม่มี คนจีนในเมืองเนี่ยเยอะหลายภาษาเหลือเกิน

ทวิ บุรณเขตต์, จำสปีตรี.ดร.. อายุ 79 ปี. นักปราชญ์ท้องถิ่นเมืองพิษณุโลกและเจ้าของพิพิธภัณฑสถานบ้านจำทวิ. สัมภาษณ์, 6 เมษายน พ.ศ. 2554.

ภัทรา : ช่วยเล่าเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2500 ให้ฟังหน่อยค่ะ

ทวิ : ไฟเริ่มไหม้ประมาณเกือบ 3 โมงเช้า เหตุเกิดจากเด็กเล่นไม้ขีดไฟบนที่นอน จากนั้นไฟลุกลามไหม้ขึ้น ต้นเพลิงอยู่ที่โรงเรียนสอนตัดเสื้อผ้าศิริวรรณ ไฟลามไปเรื่อยๆ ขึ้นเหนือไปผ่านสถานีรถไฟและออกไปทางริมแม่น้ำ สมัยนั้นรถดับเพลิงมีน้อยแค่คันหรือสองคนไม่ทันสมัยเลย และคนก็ไม่พร้อมเลยคุมไฟไว้ไม่อยู่ หลังจากไฟไหม้ชาวบ้านที่เคยอาศัยอยู่เดิมก็กลับเข้ามาอาศัย โดยทางการกับอเมริกาช่วยกันเป็นผู้ออกเงินสร้างตึกให้ใหม่บนที่ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และให้ชาวบ้านที่เคยอาศัยอยู่ที่เดิมเข้าอยู่อาศัย ใครมีทุนรอนได้ก็อยู่ต่อไป ใครหมดตัวก็ขายสิทธิ์ให้คนอื่น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนที่มาจากกรุงเทพฯ เข้ามาอยู่แทน มีการขยายถนนให้กว้างขวางขึ้น และที่สำคัญคือมีการขยายห้องให้กว้างขวางขึ้นและเท่ากันทุกหลัง ใครเป็นราชการทางการจะมีเงินให้กู้ยืมในการเข้าอยู่อาศัย โดยทางการจะให้ทุนยืมได้ครั้งหนึ่งแล้วผ่อนชำระ ราคาค่าก่อสร้างในเวลานั้นตกหลังละประมาณ 35,000 บาท

ภัทรา : หลังไฟไหม้เมืองพิษณุโลกเป็นอย่างไรบ้างคะ

ทวิ : ลุงว่าดีกว่าจังหวัดอื่นนะ เพราะมีการวางผังเมืองใหม่ เมืองขยายตัวดีขึ้น บ้านเรือนก็เป็นตึกหมด จังหวัดอื่นยังเป็นตึกแถวไม้อยู่เลย ชั้นเดียวบ้างสองชั้นบ้าง ไม่เหมือนกับพิษณุโลกที่มีการสร้างตึกที่เป็นระเบียบเรียบร้อยเหมือนกันหมด ลุงว่าเจริญในด้านอาคารสถานที่นะ พอเมืองขยาย คนจากข้างนอกก็เข้ามาอยู่ในเมืองเยอะ เข้ามาทำมาหากิน เข้ามาอยู่อาศัย ถนนก็กว้างขวางขึ้น แต่ก่อนเป็นถนนลูกรัง ก็กลายเป็นถนนปูนไปหมดทั้งเมือง

ภัทรา : ลุงพอจะทราบเกี่ยวกับถนนพิษณุโลก – หล่มสักมั๊ยคะ

ทวิ : ถนนนี้อเมริกันเป็นคนสร้าง เป็นถนนที่เยี่ยมที่สุดในสมัยนั้น เพราะเป็นถนนที่ไม่เคยมาก่อน เป็นถนนลาดยาง เครื่องไม้เครื่องมือฝรั่งที่เราไม่เคยเห็นมาก่อน การตัดถนนครั้งนี้เนี่ยกินพื้นที่โบสถ์ของวัดราชบูรณะด้วย ทางทหารหรืออเมริกันเนี่ยแหละ จ่ายค่าเวนคืนให้กับวัดประมาณ 2 ล้านบาท สมัยนั้นถือว่าเยอะมาก แต่ภายหลังวัดไม่ยอด เลยทำรั้วกันไว้โบสถ์เลยไม่ต้องรั้ว

ภัทรา : คนนอกเข้ามาเยอะมั๊ยคะ

ทวิ : คนนอกที่เข้ามาหลังไฟไหม้เขาก็อยู่กันอย่างสันตินะ ราชการก็ปล่อยให้อยู่กันอย่างเสรี ทั้งคนไทย คนจีน คนแขก

ภัทรา : คนแขกนี้เข้ามาทำอะไรบ้างคะ

ทวี : เลี้ยงวัว เลี้ยงแกะ รีดนมวัวขาย ทำลูกชิ้น เป็นแขกที่มาจากปากีสถาน มาอาศัยอยู่ที่สี่แยกบ้านแขก นายไควดัสเป็นผู้ที่มีอิทธิพล เป็นหัวหน้ากลุ่มแขกของพวกเขา ร้านใหญ่ๆ ก็มีอินเดียสโตร์ เป็นของแขกซิกข์ ร้านมนูพานิช เป็นอิสลาม

ภัทธา : ห้างร้านของคนไทยมีบ้างมั๊ยคะ

ทวี : มีหลายร้านนะ ส่วนใหญ่ฐานะดีทั้งนั้น ขายสินค้าพวกของใช้ ยารักษาโรค เครื่องเขียน เครื่องส่งภัณฑ์ และแบบเรียน

ภัทธา : ห้างท็อปแลนด์หะคะ

ทวี : แต่เดิมเป็นที่ดินของสำนักงานที่ดินจังหวัด เป็นแอ่งน้ำใหญ่ น้ำท่วมทุกปี ทางห้างเจาถมที่แล้วสร้างตึกท็อปแลนด์ขึ้น ทุกวันนี้เป็นที่ของทรัพย์สิน มีขายเยอะทันสมัยที่สุดในสมัยนั้นเลยนะ

ศิริมา วิทยากร. อายุ 72 ปี. ลูกชายนายไควดัส นูนคาน ผู้นำชุมชนมุสลิมในเมืองพิษณุโลก.
สัมภาษณ์, 9 เมษายน พ.ศ. 2554.

ภักธา : ย้ายเข้ามาอยู่ที่เมืองพิษณุโลกตั้งแต่เมื่อไหร่คะ

ศิริมา : พ่อย้ายตามปู่มาอยู่ที่อุตรดิตถ์ ปู่ได้ภรรยาเป็นคนเหนือ เลขตั้งถิ่นฐานที่
อุตรดิตถ์ จากนั้นพ่อป้า (นายไควดัส นูนคาน) ก็อพยพโดยมาอยู่ที่สุรสีห์ก่อน แล้วค่อยย้ายมาอยู่ที่
บริเวณบ้านแขก เดิมเข้ามารับซื้อวัว – ควาย ไปขายที่ อ.แม่สอด จ.ตาก แต่ก่อนเดินเท้านะ

ภักธา : แล้วเข้ามาอยู่ที่บ้านแขกได้อย่างไร

ศิริมา : พ่อเข้ามาซื้อที่บริเวณสี่แยกบ้านแขกจากนายศรีมอญ ชีพธรรมรงค์ เศรษฐีเก่า
เมืองพิษณุโลก ในราคา 500 บาทในสมัยนั้น ที่เกือบ 3 ไร่ จากนั้นพวกญาติๆ ก็เข้ามาอาศัยอยู่ที่บ้าน
แขกกันหมด พ่อเข้ามาอยู่ตั้งแต่สมัยรางรถไฟยังไม่มี เล้าเป็นคนสร้าง พ่อเล้าเป็นคนไปซื้อไม้หมอน
มาสร้างทางรถไฟ พ่อเป็นคนไปลากเอาไม้ที่เขาทำทางที่อำเภอวังทอง มาสร้างทางรถไฟ

ภักธา : ป้าเล่าถึงคุณพ่อให้ฟังด้วยได้ไหมคะ

ศิริมา : พ่อเป็นคนขยัน คนดี คนเก่ง พ่อเป็นคนใจกว้าง ชื่อตรง คดโกงไม่เป็น ไม่ฆ่า
คน พ่อไม่เป็นพวกใคร ไม่เข้าข้างฝ่ายไหน พ่อไม่ฆ่าใครแล้วก็ไม่ยอมให้ใครฆ่า

ภักธา : ได้อ่านเอกสารมาว่า คุณพ่อของป้าได้บริจาคที่ดินให้กับราชการหรือคะ

ศิริมา : พ่อยกที่ดินหัวมุมของบ้านพ่อที่สี่แยกบ้านแขกให้ราชการเลยฟรีๆ ไม่คิดเงิน
ให้ทำถนนเอกาทศรถ และถนนพระองค์คำ การบริจาคที่ดินในครั้งนี้ไม่มีหลักฐานบันทึกจากทาง
ราชการ เพราะพ่อไม่โอ้อวดให้ พ่ออ่านภาษาไทยไม่ได้ กลัวเรื่องมาก ยุ่งยาก พ่อเลยปฏิเสธที่จะ
เซ็นชื่อในสัญญาบริจาคที่ดินให้แก่ทางราชการ อีกอย่างนะพ่อกลัวถูกหลอกให้บริจาคที่ดินทั้งหมด
เดี๋ยวนี้ราชการมาหาว่าถนนเส้นนี้มีที่มายังไง เจ้าของที่เขาก็มีแล้วมาตัดถนนผ่าน ในจังหวัดก็ฮือฮา
กันมาก ถนนเส้นนี้มาได้ยังไง ราชการตัดถนนบนที่ของประชาชน

ภักธา : ถ้าอย่างนั้นป้าก็อยู่ที่พิษณุโลกในช่วงเหตุการณ์ไฟไหม้ ช่วยเล่าให้ฟังหน่อย
ได้มั๊ยคะ

ศิริมา : ตอนไฟไหม้ป้าอยู่สี่แยกบ้านแขก ป้าเห็นท่าไม่ดีก็เลยขนของหนีไฟกัน ไฟ
ไหม้ตั้งแต่ตลาดได้ ยาวมาถึงสถานีรถไฟ ลามมาเรื่อย ไฟเป็นสีแดงน่ากลัวมาก พอเราแน่ใจแล้วว่า
ไฟไหม้ลามมาถึงบริเวณที่เราอยู่ เราก็ไปบ้านแม่และบ้านพี่สาวคนโตบริเวณสี่แยกสุรสีห์ ร้านมนู
พานิชนั้นแหละ ไปช่วยดับไฟ วันนั้นวันปีใหม่นี่ด้วย คนจีนก็ปิดร้านไปเที่ยวต่างจังหวัดกันหมด
พี่สาวขายผ้าอยู่ที่ตลาด 2 คน ร้องให้กันระงมเลย เก็บผ้าแทบไม่ทันไหม้ไปข้างเก็บได้บ้าง ไฟเริ่ม
ไหม้ 8 โมงเช้า คนจีนกลับมาไม่เหลืออะไรซักอย่าง

ภัทธา : ร้านมณูพานิชรอดจากเหตุการณ์ไฟไหม้ไหม้ค่ะ

ศิริมา : บ้านนี้รอดจากไฟไหม้ เป็นเรือนหรือที่พักใช้สำหรับไหว้พระเจ้าและถ้ำมุสลิม จากต่างจังหวัดเดินทางมายังพิษณุโลก ก็จะไปพักที่นั่น ในช่วงไฟไหม้พวกเราชาวมุสลิมวิ่งกันไปช่วยดับไฟ ร้องเรียกพระเจ้าให้ช่วย ไฟที่กำลังวิ่งเข้าหาบ้านกลับพุ่งออกไป พวกป่าช่วยกันรื้อในส่วนที่ติดไฟออกไป ช่วยกันสานน้ำยกใหญ่

ภัทธา : แล้วหลังเหตุการณ์ไฟไหม้ไปแล้ว เป็นอย่างไรบ้างคะ

ศิริมา : ทางราชการมีการแจกข้าวของเครื่องใช้ คนที่อยู่เดิมก็อยู่ บ้างก็ย้ายออก เพราะที่บริเวณนั้นเป็นที่ทรัพย์สิน หลังจากไฟไหม้แล้วก็มี การวางผังเมืองใหม่ ตึกราบ้านช่องก็สร้างใหม่มีแบบแปลนเหมือนกันคือ มีลักษณะตึกที่เหมือนกัน รูปทรงเหมือนกันแบบเดียวกัน ราชการมีแปลนมาให้ ตึกก็ชั้น มุมตึกก็ชั้น เมืองเจริญขึ้น ผู้คนที่มีความรู้ก็ย้ายเข้ามาอาศัยเพิ่ม อย่างร้างเครื่องเขียนวิทยาคาร ถนนหนทางเจริญขึ้น คนแปลกหน้าก็มากขึ้น คนเดิมก็อพยพออกไปบ้างบางส่วน เพราะไม่มีเงินที่จะทำอาชีพต่อไป

ภัทธา : ที่นี่มีแต่มุสลิมหรือป่าวคะ

ศิริมา : ที่มีแขกซิกข์ด้วยนะ แต่เหลือน้อยมากแค่ 4-5 บ้าน เพราะหลังไฟไหม้แขกซิกข์ก็ย้ายออกไปอยู่กรุงเทพฯ บ้าง กำแพงเพชรบ้าง ไปอยู่เชียงใหม่บ้าง แขกซิกข์เขาไม่กินของมีชีวิต ไม่กินเนื้อ แต่เราก็เป็นเพื่อนกันนะ เคารพนับถือพระพิศเนศ มีสมาคมชาวซิกข์ด้วยอยู่แถวๆ โรงแรมอมรินทร์นคร ใกล้เคียง โรงหนังวัฒนา ใช้เป็นที่พบปะสังสรรค์

ภัทธา : ป่าช่วยเล่าถึงมุสลิมที่นี่หน่อยได้มั๊ยคะ

ศิริมา : ชุมชนมุสลิมที่นี่เป็นชุมชนเล็กๆ ผู้พวกชาวจีนกับคนไทยไม่ได้หยอก มุสลิมที่นี่แค่แจ่มๆ เท่านั้นเอง เมื่อก่อนมีอยู่ 4-5 หลังเอง ตอนนั้นก็ค่อยๆ เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

ภัทธา : หลังจากไฟไหม้มีคนจากนอกเข้ามาเยอะมั๊ยคะ

ศิริมา : คนสมัยนี้มองออกไปก็ไม่รู้จักใครแล้ว สมัยก่อนเป็นเพื่อนกันหมด มองออกไปก็รู้ว่าเป็นใคร แต่สมัยนี้คนแปลกหน้าเยอะ 80% เห็นจะได้ คนเก่าๆ เหลืออยู่ 20% คนเก่าๆ ก็เสียกันไปหมดแล้วด้วย

ศุภดา น้อยวงศ์. อายุ 56 ปี. ทายาทรุ่น 3 ของชุมชนมุสลิมในเมืองพิษณุโลก. สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2554.

ภักธา : ครอบครัวป่ามาอยู่ที่พิษณุโลกได้ยังไงคะ

ศุภดา : บ้านป่ามาอยู่ที่นี้ก่อนไฟไหม้อีก คุณปู่คุณย่าเค้ามาก่อน แรกเริ่มมาก็มาอยู่บริเวณห้าแยกสุรสีห์ ใกล้ตลาดได้ แล้วค่อยย้ายมาอยู่ที่สี่แยกบ้านแขก สมัยก่อนตอนคุณปู่คุณย่ามาอยู่พิษณุโลก ก็ชักชวนเพื่อนๆ ที่เป็นมุสลิมมาอยู่ที่พิษณุโลกด้วย เหตุที่เลือกมาอยู่ที่พิษณุโลกเพราะเดินทางมาที่นี้แล้วเห็นว่า น่าจะมีที่ทำกินแล้วก็คิดจะตั้งหลักแหล่งอยู่ที่นี้ อีกอย่างหนึ่งอาจเป็นเพราะพระเจ้ากำหนดให้มาอยู่ที่พิษณุโลกนี้ ที่นี้ที่ทำกินเยอะ มีโอกาสทำมาค้าขายเยอะ มุสลิมที่นี้มี 2 ชุมชน คือ ที่แยกบ้านแขกกับที่สุรสีห์ แต่ส่วนใหญ่ก็มารวมตัวกันที่จุดนี้แหละ ที่มัสยิดแยกบ้านแขก

ภักธา : มัสยิดที่นี้สร้างขึ้นเมื่อไหร่คะ

ศุภดา : มัสยิดที่นี้สร้างขึ้น พ.ศ. 2523

ภักธา : หลังเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลกขยายตัวขึ้นมั๊ยคะ

ศุภดา : เมืองขยายตัวมาก เจริญขึ้น แต่ก็ไม่มากเท่าไร ถ้าจะเรียกว่าเติบโตเลยก็จะเป็นช่วงที่มีการก่อสร้างวิทยาลัยการศึกษาพิษณุโลก

หล่อ เวศอุไร. อายุ 79 ปี. พ่อค้าขายหมูในตลาดเทศบาล 1. สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2554.

ภักธา : ช่วยเล่าเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2500 ให้ฟังหน่อยค่ะ

หล่อ : ต้นตอมันอยู่บริเวณ โรงแรมสมัชฌนิคม ไฟไหม้หมดไม่มีเหลือ ตอนนั้นก็ไหม้หมด เหลือบ้านอยู่หลังเดียว ริมถนนสุรสีห์โน้นแหละ บ้านเค้ามีน้ำบ่อ น้ำประปา แจกจากที่อื่นก็เข้ามา ช่วยเหลือกัน มีน้ำสะอาด มีชีโคลนสะอาดชีโคลนปะกันเข้าไปกันไฟไหม้ น้ำก็ฉีดเลี้ยงกันไปเรื่อยๆ บ้านนี้รอดบ้านเดียว เลยตลาดไปทางวัดใหญ่เหนือเป็นป่ามะพร้าว มีบ้านทรงไทยเหลืออยู่ 2-3 หลัง นอกนั้นไฟไหม้หมดไม่มีเหลือ บ้านผมอยู่ตรงข้ามกับ โรงเรียนวิชาไล่วัดติดกับบ้านแขก ราวๆ 4 โมง เย็นไฟเริ่มลามเข้ามาเรื่อยๆ ล้วนลงโคนไฟไหม้หมด กินระยะเวลายาวนานมาก เพราะว่าตรงนี้ดับ ตรงโน้นติด วันไปวนมา เพราะบ้านส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ เป็นเชื้อเพลิงชั้นดี หลังจากไฟไหม้ผมก็อพยพไปอยู่สวายฝัก บ้านลงไฟไหม้หมด ย้ายของก็ไม่ทัน มีบางส่วนทัน เพราะไม่คิดว่าไฟจะลามมาถึงบ้านลง ญาติพี่น้องก็มาช่วยกันขนของ ตอนนั้นมีคนแก่ด้วย แม่ลุงนะ ห่วงแต่คนแก่ อุ้มคนแก่ไปฝากอยู่ที่ป้อม ของก็ยกไม่ทัน ลุงหมดตัวเลย

ภักธา : ช่วยเล่าเหตุการณ์หลังไฟไหม้ด้วยค่ะ

หล่อ : หลังไฟไหม้ จอมพล ป. ก็มาเดินตรวจดูความเรียบร้อย มีของจากรัฐบาลมาแจกพวกข้าวสาร อาหารแห้ง ช้างสารก็คนละถุง ถุงนี้ประมาณ 5 โล ก็พอบรรเทาไปได้แหละ ส่วนที่พอกก็ต้องไปอาศัยอยู่กับญาติพี่น้อง มีตั้งเต็นท์ให้พักด้วยแต่ไม่สะดวก ลุยก็เลยไปอาศัยอยู่กับญาติ พอไฟไหม้คนที่อาศัยอยู่เดิมก็แยกย้ายกับเกือบหมด คนนอกเข้ามาเยอะมาก

ภักธา : คนนอกยังงัยค่ะ

หล่อ : หลังไฟไหม้ คนต่างจังหวัดเข้ามาตั้งตัวที่นี้กันมาก เมืองเจริญมาก คนเดิมๆ เค้าก็ย้ายออกไปเยอะ ตามพี่ตามน้องกันไปหาที่ทำกินใหม่ คนต่างจังหวัดพวกนี้เค้าคิดว่าพิษณุโลกเป็นเมืองร้างแล้ว ก็มาตั้งหลักปักฐานกันเยอะ มาประกอบอาชีพ

ภักธา : อีกนานมั๊ยค่ะ กว่าเมืองจะเจริญเหมือนเดิม

หล่อ : อีกประมาณ 10 ปี กว่าเมืองจะกลับมาเหมือนเดิม ถนนก็กว้างขวางขึ้น มีการขยายฝั่งเมืองออกไป บริเวณริมน้ำก็มีการสร้างตึกให้พ่อค้าแม่ค้าเข้ามาขายของ บ้านคนจีนแถวๆ ริมตลิ่งถูกไฟไหม้หมด ถึงได้รื้อถอนออกไป ตอนนั้นก็กลายเป็นตลาดกลางคืนไปแล้ว ศาลเจ้าแม่ทับทิม ศาลบุญเท่างง ก็รอดนะ ด้านหลังเจริญผลเป็นสวนมะพร้าว บริเวณนี้ก็รอดเพราะต้นไม้มันไม่แห้ง มันเลยไม่ติดไฟ คนในเมืองร้องระงม บางคนหมดตัว คนแก่บางคนเสียชีวิตเพราะช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ บ้านช่อง ไม้ต่างๆ โคนทับเอา

ภักธา : หนูอ่านเจอในเอกสารพบว่ามี การสร้างอาคารสงเคราะห์ให้กับคนที่เดือดร้อน จากเหตุการณ์ไฟไหม้ด้วยหอค่ะ

หลอ : รัฐบาลเข้ามาช่วยเหลือนะ เขาสร้างอาคารสงเคราะห์บริเวณโรงเรียนเกสรินยาว ไปถึงประตู่ผี แต่ลุงไม่มีโอกาสอยู่หอรอกนะ ลุงก็มัวแต่่วนๆ อยู่กับการเอาตัวรอด ขอแต่เอาตัวรอด

ภักธา : ลุงทำอาชีพขายหมูมานานรึยังคะ

หลอ : ก่อนไฟไหม้ลุงก็ขายหมูเนี่ยแหละ พอหลังไฟไหม้ลุงก็กลับมาขายหมู เหมือนเดิม เทศบาลเค้าจัดให้ลุงขายอยู่ที่เดิม หลังไฟไหม้แล้วเมืองเจริญมาก เมื่อก่อนไฟไหม้ลุงทำ หมูวันละ 8 ตัว อย่างมากสุดในวัน โทนี่ 12 ตัว วัน 1 ตัว วัน โทนี่ 2 ตัว แต่พอไฟไหม้แล้วลุงฆ่าหมู ขึ้นเยอะมากวันจะเป็น 100 ตัว เพราะคนที่อื่นเข้ามาเยอะครับ ทั้งประเทศ ที่ไหนๆ ก็มา ส่วนใหญ่ พูดกันว่า ไปหาที่ขายของที่พิษณุโลกกันเถอะ ปักซ์ได้ เหนือ อีสาน มากันหมด คนเดิมที่เป็นเจ้าของ อยู่ก็ขายต่อไปให้กับคนต่างถิ่น เพื่อจะได้ นำเงินส่วนนี้ไปตั้งตัวใหม่

ภักธา : แสดงว่าเมืองเจริญมากสินะคะ

หลอ : เมื่อก่อนไม่เป็นแบบนี้หรอก ลุงถือว่าเป็น โชคเลยนะ ถ้าไฟไหม้ก็ไม่เจริญ แบบนี้หรอก ไม่มีทางที่คนต่างจังหวัดจะมา จะมาค้าขายอะไร สถานะที่มันไม่เอื้ออำนวย บ้านไม้ หลังคาเก่าๆ ถนนแคบๆ แต่พอไฟไหม้ปุ๊บก็มีการวางผังเมืองใหม่เลย ถนนกว้างขวาง จากที่เป็นคืบ กลายเป็นวา จากที่เป็นวากลายเป็นเมตร ตึกที่สร้างใหม่ก็สวยงามมีกฎเกณฑ์เลย ว่าห้ามสร้างกี่ ชั้น บริเวณไหนสร้างยังไง ต้องสร้างเป็นตึก ห้ามสร้างเป็นไม้

ภักธา : แยกหรือมุสลิมในเมืองพิษณุโลก ลุงพอจะทราบมั๊ยคะ

หลอ : พ่อของพวกเขาเป็นหัวหน้ายามตอนกลางคืนนะ พันหัว โดเลย ถือไม้กระบอง ตรวจตราดูความเรียบร้อย ขโมยขโจรไม่มี ใครคิดหรือว่าจะมีนะ พวกนี้ตีตายเลย ใครเห็นก็กลัว บ้านเมืองสงบมาก

ภักธา : พอมีการตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา เมื่อ พ.ศ. 2510 เมืองพิษณุโลกเป็นยังไงบ้าง ค่ะ

หลอ : ผมว่าเมืองเจริญขึ้นเยอะ คนต่างจังหวัดเดินทางเข้ามากันเยอะมาก เมืองเริ่มมีการ ผสมผสาน คนแปลกหน้าเยอะ คนที่อื่นเดินทางเข้ามาเรียนกันมาก พอเปิด-ปิดเทอมแต่ละครั้ง คนก็ เข้ามาเยอะ มารับลูกรับหลาน พอมาก็มาเดินเที่ยวตลาด เมื่อก่อนปิดร้าน 1 ทุ่ม พอมีมหาลัยหรือช่วง รับปริญญาลุงถึงกับเลิกขายเกือบ 5 ทุ่ม

สุเทพ อธิชลบุตร. อายุ 58 ปี. เจ้าของห้างขาย-หญิง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก. สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2554.

ภรรยา : ช่วยเล่าเหตุการณ์ไฟไหม้เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2500 ให้ฟังหน่อยได้มั๊ยค่ะ

สุเทพ : ช่วงไฟไหม้ผมยังอยู่กรุงเทพฯ อยู่เลย ผมเป็นคนพื้นเพที่มาจากกรุงเทพฯ เดินทางตามพ่อ-แม่ เข้ามาตั้งรกรากยังเมืองพิษณุโลก เมื่อประมาณ พ.ศ. 2506 เพราะเห็นว่าเมืองนี้กำลังฟื้นฟูหลังจากเหตุการณ์ไฟไหม้ ตอนผมมาเมืองยังสร้างไม่เสร็จเลย ต้องใช้เวลาานหน่อย เพราะไฟไหม้ทั้งเมือง ราชการเป็นผู้ที่ลงทุนสร้างตึกกรมบ้านช่องที่ถูกไฟไหม้ขึ้นมาใหม่ ถนนหนทางในเมืองพิษณุโลกก็ได้รับการพัฒนาอย่างดี

ภรรยา : ห้างนี้เปิดประมาณ พ.ศ. อะไรค่ะ

สุเทพ : พ่อแม่เข้ามาปูทาง บ้านหลังแรกอยู่แถวๆ หอนาฬิกา และห้างนี้ซื้อที่หลัง หลังที่สองแล้วนะ ที่ตรงนี้เป็นที่ราชพัสดุ ชื่อสิทธิเข้ามาเปิดร้านประมาณ พ.ศ. 2520 ที่ผมเดินทางมาที่นี่ เพราะคิดว่าถ้าเข้ามาค้าขายที่นี้น่าจะมีโอกาสสร้างฐานะของตัวเองให้มั่นคงขึ้นกว่าที่เคยทำอยู่ที่กรุงเทพฯ

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล	นางสาวภัทรา ศักดิ์ศรีพานิชย์
ที่อยู่	696 หมู่ 1 ตำบลวังทอง อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก 65130
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2550	สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร เกียรตินิยมอันดับสอง
พ.ศ. 2550	ศึกษาต่อระดับปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ศึกษา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร